

У 1
К 83

МАРКО
КРОПИВНИЦЬКИЙ

ТВОРИ

ТОМ
V

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКИХ КЛАСИКІВ

У1
К83
М. КРОПИВНИЦЬКИЙ

ТВОРИ

ТОМ П'ЯТИЙ

РЕДАКЦІЯ Й ПРИМІТКИ П. РУЛІНА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
„ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО“
ХАРКІВ 1931 КИЇВ

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літопису
Укр. Друку“, „Картковому ре-
пертуарі“ та інших показниках
Української Книжкової Палати

Обкладинка роботи худ. Хижинського

М Е Т Е Л И К

Драма у 5-ти діях

Укрполіграфоб'єднання 13 друкарня, 26³/₄ друк. арк., зам. 1765—5000
Київський міськліт № 1188

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Палагея Антоновна Рибкіна.

Надя { її дочки.

Женя {

Денис Шугай, обиватель.

Конон, його син, парубок.

Явдоха, його дочка, дівчина.

Павел Іванович Костюра, вчитель сільський.

Яків, одставний салдат, старий.

Килина, дівчина.

Ганна

Параска { дівчата.

Текля

Явтух

Данило { парубки.

Петро

Никанор Ларивонович Тіпка, лавочник.

Фіона, його жінка.

Писар.

Писарка.

Соцький.

Хлопчик.

Дівчинка.

Парубки, дівчата, народ і діти.

Становий пристав.

ДІЯ ПЕРША.

Тином огорожений старий панський будинок з густим зарослим садом; у тину хвіртка й ворота; біля хвіртки лавка. Поуз тин іде вулиця, далі село.

ЯВА І.

Палагея Антоновна і Надя, обидві гарно, по літньому зодягнені, під паросолями, ідуть від села до хвіртки.

Палагея Антоновна. Но зато как хорошо в деревенской церкви!

Надя (*копичаючи губу*). Неужто тебе и это нравится?

Палагея Антоновна. Ах, очень, очень нравится. Хотя нет в ней ни этой вычурной роскоши, бросающейся в глаза, ни причудливого блеска, ослепляющего взоры, но зато все в ней словно дышет простотой и скромной торжественностью; а какое благолепие, какая кротость и смирение на лицах молящихся...

Надя. Я удивляюсь, право, как это ты раньше не поселилась в деревне с Женею, вы обе точно созданы для фантазии и иллюзии: ты восторгаешься благолепием и смирением молящихся мужиков; Женя облюбовала пение деревенских парней и девок, которое больше походит на визжание и крик. О, я отлично понимаю, что ты поселилась здесь исключительно для Жени.

Палагея Антоновна. И снова ты начинаешь меня язвить; и за что все это? Ах ты, господи, боже мой.

Надя. Мне скучно здесь, противно!.. Если уж поздно было нанять дачу, не лучше ли было оставаться

совсем в городе, чем вместо дачи поселиться в какой то заброшенной деревушке?

Палагея Антоновна. Да ты подумай только, что летом город ремонтируется, приятно ли было бы по целым дням глотать пыль? А здесь такой прекрасный воздух...

Надя. Ничего здесь нет прекрасного. Вижу, вижу ясно, что ты поселилась здесь только для Жени, для своей любимицы: Женя захотела жить в деревне, ты и сделала все по ее желанию и все это мне на зло...

Палагея Антоновна. Ах, зачем ты так говоришь? Ах, господи, боже мой! Обе вы у меня любимицы, и не для Жени я сюда переехала, а для всех нас.

Надя. Только не для меня. Почему в прошлом году хватило денег на дачу, а в этом году нет?

Палагея Антоновна. Разве ты не понимаешь того, что покойный твой отец служил и получал хорошее жалование; да кроме того имели мы и с именица хоть небольшой доход,— вот и были деньги...

Надя. Значит, теперь с каждым годом средства наши будут все уменьшаться?

Палагея Антоновна. Почем знать, что будет впереди? Вот мне обещали выхлопотать пособие, а может быть и пенсию; ведь покойник всего лишь трех лет не дослужил до полного пенсионера... Затем цены должны подняться на хлеб...

Надя. Да нам то что из этого, у нас же хлеб уж весь продан?

Палагея Антоновна. Ну, а все же... Разве нельзя занять под будущий урожай, лишь бы цены? А может быть найдется хороший покупатель на хутор? А там, смотри, ты выйдешь замуж...

Надя. Да, выйду, если буду прятаться по закоулкам.

Палагея Антоновна. Прячься не прячься, а от судьбы не уйдешь.

Надя. Вы все верите в судьбу, в фатум?.. Смешно, право!

Палагея Антоновна. Да, смейся, а есть что то такое...

Надя (*регоче*). О, разумеется! Ну вот, теперь в дом, пообедаем, закроем ставни, уляжемся спать... И завтра опять то же самое, удивительно весело!

Палагея Антоновна. Можно что-нибудь работать, читать, вечерами гулять в саду, или пойти за деревню в поле...

Надя. С кем гулять? С вами, да с Женей—удивительно приятно!

Палагея Антоновна. Мерси за откровенность!

Надя. Да какое ж мне, в самом деле, удовольствие с вами гулять: обо всем мы уж с вами переговорили, всех по косточкам перебрали.

Палагея Антоновна. Кстати, уж сколько раз ты собиралась готовиться в учительницы, ну вот и готовься,— тут никто тебе не помешает.

Надя. Да, собиралась, но теперь у меня иные планы. Пусть уж ваша любимица идет в учительницы, да еще и в сельские.

Палагея Антоновна. Женя болтает вздор, можно ли верить ее болтовне? Куда ей в учительницы, ей самой бы еще надо поучиться, всего пять классов в гимназии прошла, заупрямилась и не захотела кончать гимназии.

Надя. А я вам повторяю, что Женя не шутя подумывает быть непременно сельской учительницей. Прочла какую то книгу, в которой говорится о необходимости сблизиться с народом и уж забрала себе в голову...

Палагея Антоновна. Однако, как прижигает сегодня, пойдем-ка обедать.

Надя. Хотя бы кто-нибудь из знакомых приехал. Ах, какая скука, какая тоска!..

Палагея Антоновна. Ума, право, не приберу, как мне с вами и быть, затуркали вы меня, совсем затуркали.

Надя. Я и в церковь уж больше не пойду. Священник нисколько не интересный, дьякон плешивый и гнусавит, вместо певчих какие то беззубые да хромоногие инвалиды—не поют, а воют.

Палагея Антоновна. Да что это на тебя сегодня нашло?

Надя. Нет, я убегу отсюда, клянусь, убегу! (*Пішли у хвіртку*).

ЯВА II.

За лаштунками чуто гуртовий спів, він все ближче і ближче вчувається, у кінці пісні з'являються на кін парубки і дівчата.

Та лугом іду, берегом іду,—
Розвивайся луже,
Сватай мене, козаченьку,
Люблю тебе дуже.
А хоч сватай, а хоч не сватай,
Та хоч присилайся...

Конон. Шабаш. Отут і починаймо гульню.

Ганна. А може теперечки тут нам гульню і заборонять?

Явтух. Хто?

Ганна. Як вибіжать ось ті, що тутечки оселилися, та почнуть гримати?

Параска. Гримнуть, тоді підемо далі.

Ганна. І що воно за люди тут поселилися?

Данило. Переселенці.

Ганна. Та-ак! Переселенці йдуть на Амур, а не до нас. Адже он і наші дехто з селян збираються у переселеніє на Амур.

Данило. Одни від нас, а другі до нас.

Конон. Кажали, що школа буде у цім будинку; а тепер найняли якимсь...

Петро. Школа підожде, на школу ще грошей не зібрано.

Данило. А я чув, що волость сюди переведуть.

Петро. А інші кажуть, що шиньк.

Конон. Батько розказували, що колись, як ще у цім будинку пани жили, так кажуть, що тут у саду яблук родило сила-силная!..

Ганна. Мало чого тут не було за панів. Кажіть бо хто з вас зна: які тут люди окублились?

Явтух. А дуже кортить? Я ходив уже до них учора.

Ганна. Чи й справді? Ач, і не хвалишся?

Деякі. Чого ж ходив?

Явтух. Батінки лагодив, нові падмьотки...

Ганна. Ну, і що ж воно за люди?

Явтух. З двома руками, з двома ногами і очей по двоє.

Ганна. Та не дратуй бо!

Данило. Ой, пропаде сердешна дівчина від цікавості.

Конон. Пани вони, чи купці?

Явтух. Певно з панів, бо всі троє у платтях, а в однієї хати на ланцюжку. Десь мають земельку, хазяїн помер, так стара віддала землю у посесію, а сама переїхала з двома дочками у наше село.

Ганна. Чого?

Явтух. Піди спитай у неї.

Ганна. Що ж вони тут робитимуть?

Данило. А що другі пани роблять, те й вони робитимуть.

Конон. У проходку ходитимуть, у книжку дивитимуться, спатимуть...

Явтух. Вони мабуть при копиталі.

Конон. У кого копитали, тому добре.

Данило. Гроші велика сила.

Явтух. Грішми можна орудувати, а спробуй без грошей.

Конон. Мовляв: і дурень каші наваре, аби пшоно, та сало. Гроші, так вони, звісно, і людям поміч і собі користь; гроші, брат ти мій, усьому голова.

Петро. Брехня! Праця та чулість усьому голова, а не гроші.

Ганна. Та годі, завели, що й до вечора не переслухаєш. Стривайте, а де ж це Килина? Кононе, куди вона поділась?

Конон. А хто її зна, хіба я її стережу?

Ганна. Хто ж її інший пасе, як не ти?

Данило. Починаймо у „горюдуба“ грати, або що?

Всі. Давайте, давайте! Швидш паруймося, хто зо-станеться зайвий, тому й горіти.

Данило. Як проженуть звідци, то підемо далі.
Дівчата. Ганна без пари залилась. Ганно, тобі горіти. *(Становляться по двоє).*

Ганна *(стала попереду)*. Горю-горю пень!

Перша пара. Чого ж ти гориш?

Ганна. Парубка хочу.

Перша пара. Якого?

Ганна. Кароокого та білявого,

Огрядного та кучерявого!

Якого вловлю, такого й візьму!

Перша пара. Лови ж! *(Біжать нарізнь. Ганна женеться за парубком).*

Ганна *(упіймала Данила за руку)*. У мене не вирветься. Ой, ну тебе к дияволу, ледве руку не викрутив!

Данило. Ач яка сахарна-медова! *(Пішли у гурт)*

ЯВА III.

Ті ж і Яків.

Яків. Што ето ви тут розшумілись? Нема вам вигона чи іншого-другого місця?

Ганна. А ви звідки взялися, що будете тут нові звичаї заводити?

Яків. Звідки не взялися, а вам не місце тут вулицю збирати.

Явтух. Тут зпоконвіку вулиця збиралася, ще як жили у цім будинку достометні пани, то так воно буде і до кінця світа.

Яків. Што було за ваших панів, того не буде за наших. Єжелі тепереча етой дом нами найнятий, дак наші тут і порадики будуть.

Ганна. А ви хто ж такі будете при ваших панах?

Яків. Ето овсім не твоє діло.

Ганна. Може ви „приший-кобилі-хвіст“, чи іншого звання? *(Резим).*

Яків. От і видно, што ти не хазяйська дочка, а скаженого плоду, самашедного роду. Хто тебе вчив так розмовляти з стариком: отець-мати, чи рідня багата?

Деякі А що, Ганно, зачепила?

Ганна. Ну скажіть нам, як вас почитувати?

Яків. Умному чалавеку зразу видно хто я і хто ти: я кавалер, а ти твар тупорилая.

Явтух. Авжеж що видно. От я так бачу.

Конон. Вона у нас, дяденька, трохи пришелепувата...

Ганна. Сам ти пришелепуватий.

Конон. Справді, дяденька, хто ви такі й звідки до нас прибули?

Яків. Хто ми? Бариня єсть охвіцерша й при ній дві баришні. А хто я, дак я живу при них ще після оставки, а сам по собі я кавалер, у самій настоящій пліпорції воїн. Слыхали про город Сенастополь, либо Костянтинополь? А ми не тільки што слыхали, а й під ружом там стояли, — да! Раз однажди стоїмо ми під Хвилихвополем і тільки-тільки що почала зоряка займатись і дощик став покрاپувать, аж чуємо сигнал *(наспівує)*: Штрингал, друзья, приструньтєся, штоб прунду вийти на врага!..

Конон. Страженіє б то?

Яків. Хвалшивая тривога. Да што, не стоїть насухо розказувать; не промочивши уста до ладу не розкажеш, сисчас смага на губи тобі упадють і шабаш!

Явтух. Братця! Давайте увечері біля млинів складчину зробимо та дяденьку покличимо, вони дещо нам розкажуть.

Данило. А що ж, давайте.

Парубки. Можна!

Явтух *(до Якова)*. Прийдете?

Яків. За ето спасібо, явлюсь. А штоб ви не сумлівались хто я, дак прийду при орденах; по хвормі, штоб було усьо у настоящій пліпорції.

Явтух *(до Якова)*. Нуда, щоб у пліпорції.

Яків. Проїшовши гори Балкани вздовж і впоперек і навидавшись усяких див, дак мені не страшно і помирать. Хоч сей секунд перед господа, ручки отак возложу на грудь верную і „тобі господи дух мій придаю“. Чист сердцем і помишленієм і совість у акуратній пліпорції. Поняли тепер хто я? Ну, што ж, продолжайте вашу гульню, дозволяю.

Всі. От спасибі. Кому ж тепер горіти, кому?
Деякі. Кому ж як не Явтухові?
Явтух *(стає попереду, останні знов паруються)*.

Горю-горю пень!
Передня пара. Чого ж ти гориш?
Явтух. Дівчини хочу.
Передня пара. Якої?
Явтух. Ясноокої та білявої,
Огрядної та рум'яної!
Яку зловлю, таку й візьму!

Передня пара. Лови ж! *(Біжать всі за лаштунки)*.

ЯВА IV.

Килина й Женья вийшли з хвіртки.

Женья *(до Якова)*. Якове, а гляньте, як я убралась, гарно мені так?

Яків. На одні очі: картина, а на другі: не мадель!
Женья. А вінок мені до лица?

Яків. Гарному усяка видумка до лица.

Женья. Хіба я гарна й справді?

Яків. Хватаграфія!

Женья *(до Килини)*. Де ж ваші дівчата?

Килина. Тут мусіли бути.

Яків. Побігли уподовж вулиці навипередки, як ті балканські кози.

Женья *(до Килини)*. Коли б ви оце сами не прийшли до нас, то я ще довго-довго не наспіла б прийти до ваших дівчат; а біда як кортіло!..

Килина. Стидались би то, чи як?

Женья. Не те, а що з роду-віку не була я ще між слобідськими дівчатками, не бачила ще ні ваших гулянок, ні жартів... Не знаю ваших звичаїв...

Килина. Ви ж з яких будете, з простих, чи?..

Женья. Ні, з панів.

Килина. Деж так навчилися балакати по-нашому?

Женья. У нас і няньки і мамки були прості, через те і я знаю цю мову. Та й читала таки.

Килина. А що ж ви думаєте робити у нас?

Женья. Якби ми поселились на довший час, то я воліла б школу відкрити.

Килина. Хіба ж ви не надовго до нас?

Женья. Тільки на літо, а на зиму знов переїдемо в город; ми зовсім не при звичаєні до села, зовсім нас не вчено ніякої роботи сільської...

Килина. Зоставайтесь краще у нас, не їдьте в город.

Женья. Як вподобается село, то може й зостанусь.

Килина. Вчитимете нас грамоти. О, чуєте, гукають, сюди наближаються.

Женья. Як же це у вас школи нема? Село й без школи...

Килина. А так нема та й годі. Мабуть, не треба.

Женья. Ви ще не закохані?

Килина. А як закохана, хіба то гріх?

Женья. У вас тут немов все коханням дише: і дерева, і соловейко, і усяка рослина. І дуже ви закохані?

Килина. Як умію.

Женья. А він же хто?

Килина. Парубок.

Женья. Гарний?

Килина. На мої очі найкращий.

ЯВА V.

Вибігають дівчата й парубки.

Килина *(гука)*. Сюди, сестрички, мерщій. Ось вам і... як бо вас звуть?

Женья. Женья, або Євгенія. Здрастуйте. Чи у вас чоломкаються?

Килина. А якже, і ми за модою потрапляємо.

Женья *(чоломкається)*. А як вас, дівчатка, звуть?

Килина. Це Параска, це Докія, а це Хвенька, а ось Мотя, а онде Мотря, а ген: Хима, Ярина, Хведоска, Хотина... Всіх і не запам'ятаєш!

Конон *(підійшов)*. Наше поштеніє!

Килина *(до Женьї)*. Оце ж і він.

Женья *(тихо до Килини)*. Який красивий!

Конон. Ми неначе вже з вами і знакомі?.. Я позавчора уранці воду налива в барило, отамечки біля криниці, а ви у садку співали якоїсь.

Женя. Може й співала.

Килина. Та плюньте йому в пику, щоб не брехав. І о всім і не бачив вас, а так плете ні се, ні те.

Женя (убік). Які у нього чудові очі!..

Парубки. Ну й сміливий же Конон, ач вже і з панною за ручку!

Килина. Чуєте, дівчата, ось вони так вчитимуть нас грамоти, школу у нас заведуть.

Женя. Школа ще вилами писана!..

Конон. Мене вчить зразу писати, а читати не штука! „Аз-буки-глаголя, повісили коваля“...

Килина. Почав варнякати! Давайте коровод водити. Женя нехай стають у коло за Шумиху, а Конон навкруги ходитиме за Шума.

Конон. Я пристав і на те, з моєю угодою.

Женя. Я ж не втямлю що й робити і як!..

Дівчата. Ми вас хутко навчимо! (Стають в коло, Женя всередину, Конон з короводом).

Шум ходе, по воді бродє,
А Шумиха рибу ловє.
Що зловила, те й пропила,
Своїй дочці не вгодила;
Жди, доню, до суботи,
Куплю тобі червоні чоботи!..

(Пішли з співом за лаштунки).

Яків (сидячи на лавці). Істинно благодущна дущечка, баришня Женічка, зразу з простим народом у канпанію, не те, що старша, Надежда!.. О, та горда, та з вибриком! (І лянув убік). Тю, вже й сьогодні нечистий несе противну твар, оту, лавошника Миканорку!..

ЯВА VI.

Яків і Тіпка.

Тіпка. Здрастуйте, з празничком.

Яків. Та положим, спасибо. Ну тільки чого це ви щодня унадились?

Тіпка. Прийшов проздравить вашу господиню з празничком. Ми з понятієм, не то што которі єсть не-образовані. Што ето ви невеселі, нос повесили?

Яків. Не заговорюйте мені зубів, у мене їх давно нема.

Тіпка. Ах ви воїн! Єжели чай п'єте і уважаєте з лимоною, дак я вам завтра принесу на суприз цілу лимону. (Пішов у двір).

Яків. От і розбери його: путяща він людина, чи каналія? З лица капость, а на словах приятний і розмова як слідує, у пліпорції.

ЯВА VII.

Денис і Яків.

Денис (підходе до Якова). Здоров, дідусю!

Яків. Здрастуйте!.. А мені ж тебе як треба звеличати? Задля онука ти сивий, а синів у мене з роду не було, потому што й досі парубок!..

Денис. Не в тім сила!..

Яків. Ні, брат, в тім іменно і сила, що який я тобі дідусь? Видиш оцю стьожечку на шинелії, стало бить: кавалер!

Денис. Ну нехай і кавалер.

Яків. Не нехай, а воно так тошно у своїй насто-ящій пліпорції!

Денис. Ну, пробачте, ненароком!..

Яків. Надо, братець, понімать.

Денис. Та вже тепер бачу!.. Дивлюсь я на вашого носа і треба так міркувати, що ви як неначе б то і табаку заживаєте?

Яків. Верно, відгадав. Либонь і на твоім носі єсть примічание? Потому: сизоті і блищить.

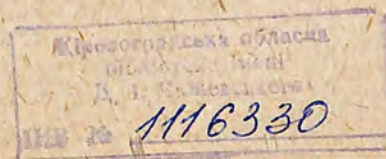
Денис. Я теж нюхаю. А нате покуштуйте моєї, а ви мене своєю попоштуйте. (Підставля тавлинку).

Яків. Можна. (Дає йому своєї табаки).

Денис. А чия міцніша?

Яків. З любистком твоя, ну тільки попілу наддано не в пліпорцію,—видко што без понятія молов.

Денис. Не в плі порцію? А ваша з канупіром, чи що?

Яків. Ні, не вгадаєш.

Денис. Ба таки й не вгадаю. А дайте ще зажити? (Нюха). Щось підмішане забористе!

Яків. Ето такий корень, котрий тільки на горах Балканах, звідти його й принесено.

Денис. Я так таки й догадався, що це щось чужо-земне. А ви прямо до нас з Балканів?

Яків. Ні! Гори Балкани так ето минулі діла... Одій-демо трохи набік, потому—сюди йдуть.

Денис. Це господиня ваша?

Яків. Бариня. (Одходять набік).

ЯВА VIII.

Палагея Антоновна і Тіпка виходять з хвіртки.

Палагея Антоновна. Вы все собираетесь мне что-то сказать, говорите ж наконец?

Тіпка. Я об копиталах. Єжели надумаете об тім, щоб деньги з товком пристроїть і щоб в порадошні руки, так пришліть за мною, а я дам вам совіт самий благополучний.

Палагея Антонівна. Я вовсе не думаю никаких капиталов пристраивать, так как их у меня для этого вовсе и нет.

Тіпка. Судариня! Слухом земля повніться. По вашій лиці й обхожденії ми можем понімать скільки даже у вас тисячів.

Палагея Антоновна. Да право же...

Тіпка. Інакше зачим би вам селиться в без'ізвесній слободі?

Палагея Антоновна. Я хотела дачу нанять близь города, но не нашла по своим средствам и вот решилась поселиться здесь.

Тіпка. Судариня, не хитруйте зо мною.

Палагея Антоновна. Это невыносимо! (Хоче йти).

Тіпка. Судариня, не гнівайтесь! Позвольте тепер доложить вам другу статтю, головну... У горницях вам не насмів, а тут оздушний прохлад сквозить і як будто дають мені хвабристи. Судариня! Спервоначалу, як

глянув я на вас, то як будто увидав, що ви єдинственна благодіятельна лица, котора може обলেখчить нужду мою.

Палагея Антоновна. Говорите так, чтобы я вас поняла.

Тіпка. Я гавару: на щот девок, алі што! То єсть не как лібо што, а щоб з брачним вінчанієм!

Палагея Антоновна. Я вас все ж таки не понимаю!

Тіпка. Всі люди мене понімають і нікто ісчо не ставив мене дураком, ви ж як будто шиете мене прямо у глупака? Видите, п'ятий місяць, як я овдовів...

Палагея Антоновна. Я слышала уж это от вас.

Тіпка. Позвольте. Хазайство у мене, слава господеві, достаточне, лавка, постоялий двір з пітейним заведенієм і хутір, і худоба... Сам доглянути за всім не можу, не сила; а тут ще й четверо малих дітей; так голова повсякчас як макітра. Тепер, зоставши один, неначе вічно блуждающий, страдаю і разореніє імію, кругом разореніє куди не гляну...

Палагея Антоновна. Так что же?

Тіпка. Позвольте, судариня, не перебивайте, дайте договорить до краю! Случается тут одна, сказать би удова не удова, ну й не дівиця, при деньгах вона і при достаточних деньгах, потому жила за клішницю при одном барину, так він наградив її; і дітьо при ній, літ п'яти... Ну, тільки вона мені не під ндрав. Так я желав би вашего всеуважительного старанія, щоб не оставили мене ні в каких пределах. Я, судариня, не халамидник... Я первый чалавек на селі, перший гость у священника, у старшини, я благодітель усього села. Теперя бачу, што ви як будто поняли меня? Судариня, обмисліть етот предмет, а завтра я прийду за вашим всеуважительным решенієм... І с тем што до приятного свиданія. (Хутко пішов).

Палагея Антоновна. Предложение, что ли делает? (Пішла).

Денис (підходе до хвіртки з Яковом). От як ви мені розжували, то тепер я і знаю: хто ви і що ви. Прощайте. А табаку, з балканським зіллям, змеліть мені, неодмінно змеліть, зілля дуже забористе. (Пішов).

Яків. Хороший чалавек. Прохав когди-небудь у канпанію, на румочку водочки... Уважительний чалавек. *(Пішов у двір)*.

ЯВА IX.

Женя і Ганна.

Ганна. От і погуляли з нами, прощайте ж!

Женя. Спасибі, що провели. Чого то Килина так раптово кудись майнула, ні з ким і не попрощалася?

Ганна. Може мати звеліли раніш приходити, а вона загулялась, потім оглянулась, що вже нерано, ну й мерщій додому. Ходитимете тепер до нас на вулицю, не гордуватимете?

Женя. Чого ж би я гордувала?

Ганна. Побіжу вже. Наша хата на самісінькім кутку, мабуть і череда вже з поля йде? А там качат треба з ставу пригнати, овечат одбити, поросят погодувати... Ви роботи не знаєте, вам байдуже, а нам!.. *(Побігла)*.

Женя *(сама)*. Як весело пробіг час у гулянці, і не зоглянулась. З кожним днем село все більш мене цікавлює й чарує.

ЯВА X.

Конон і Женя.

Конон *(проходе вулицею)*. Єжели што завгодно, так я можу увечері прийти з гармонією?

Женя. Хіба граєте на гармонії?

Конон. Можу скільки завгодно.

Женя. А чом же ви тепер без гармонії?

Конон. Удень я її не вхвалив, а увечері так вона інакший і голосник показує.

Женя. Приходьте.

Конон. А ніхто мені шиї не намілить? *(На хвиртці з'являється Яків)*.

Женя *(здивовано)*. За віщо?

Конон. У нас таке часто трапляється. Із тем што до приятного свіданія. *(Чоломкається)*.

Женя. На віщо ж ще: „і з тем“?

Конон. Така мода. *(Пішов)*.

Яків. Ач, який хрант, сапоги в рант, жилет піке... Де ж ваш вінок?

Женя. Подарувала тій дівчині, що за мною приходила, її Килиною звать.

Яків. Нагулялись у пліпорцію?

Женя. Нагулялась. Весело на слободі. У нас у городі не так весело було, — правда?

Яків. А мені тут скучно. В городі у мене була робота, а тут я пустопорожній чалавек. Там я табаку молот на продаж, а тут...

Женя. А урок вивчили?

Яків. Годі вам глупство, што я вам за школяр?

Женя. Ну-ну, руки не по швам.

Яків *(вистягується)*. Ето я можу.

Женя. Одповідайте зараз: яка тьма і яка башня?

Яків. Звісно, тьма вавилонська, а башня єгипетська.

Женя. Знов помиляєтесь. Башня вавилонська, а тьма єгипетська. Затовкли собі мозок нюхательною табакою, так що вам геть вже заснувало пам'ять...

Яків. Нікак нет. Потому вона, ета самая понюшка, когди у пліпорції, дак усьо одно, што живиця до смичка.

Женя. Щоб до завтрього вивчили урок, а то навколішки постановлю.

Яків. Довольно вам, годі.

Женя. А тепер слухать команду: сьогодні як смеркне — хвиртки не запірають.

Яків. Почаму?

Женя. Я так велю! *(Пішла)*.

Яків *(сам)*. Ач який командер! *(Помовчав)*. Як же це: біля млинів канпанія, а тут хвиртку не запірають, ето будет, либонь, не в пліпорції?..

ЯВА XI.

Гапка і Яків.

Гапка. Дядьку, ідіть самуваря настановлять.

Яків. А ти сама не настановиш?

Гапка. Я ще не навчилась.

Яків. І чому вас тут у цій пустині вчать? От сторона дикая. У вас мабуть на деревні рідко хто й чай п'є?

Гапка. Хіба з його є який наїдок?

Яків. Ах ти башибузук! Чай п'ють задля того, щоб теплоту дати унутренностям. Вип'єш п'ять-шість стаканчиків, і зараз тобі усередині зогріється і все як слід у пліпорції. *(Пішов)*.

Гапка *(огляда навкруги)*. Хто ж тут мав прийти? Женічка звеліла виглядати.

ЯВА XII.

Женя і Гапка.

Женя. Не було ще?

Гапка. Ні, не було.

Женя. Це вже смеркло?

Гапка. Ще смерка.

Женя. В яку добу парубки виходять до дівчат?

Гапка. Як зовсім смеркне.

Женя. Чому ж не вдень?

Гапка. Не годиться.

Женя. Хіба? А гостинців дівчатамносять?

Гапка. Авжеж. Інший горіхів купує, інший ріжків... Хто що зможе.

Женя. А дівчата парубкам?

Гапка. Гостинців не купують: а інша стьожку дасть у коміря, інша кесет пошіє, або хусточку вигаптує...

Женя. У вас все не так, як у городі.

Гапка. Невже інакше?

Женя. Зовсім інакше. На тобі. *(Дає їй конфетів)*. Ти вже, Гапко, закохана?

Гапка. Мені ще рано.

Женя. Килина вже закохана. Скільки ж тобі років?

Гапка. Що годя? Я ще мушу служити, щоб придбати одягу та койяку худобину, та тоді вже...

Женя. Хіба серцеві заборониш кохати?

Гапка. Не слід про те думати. На мене нема кому старатись: сама себе мушу і зодягнути і възпитати. Тоді дівка гарна і моторна, як у скрині в неї добра повно. *(Голос з двору: „Гапко, а де ти? Іди учись самуваря ставляти“)*.

Гапка *(гука)*. Ось зараз!

Женя. Цить, цить!.. Щось співа... Десь далеко, далеко!..

Гапка. Це котрусь вже нетерпляча взяла, отож і подає звістку миндросові своєму.

Женя. А що як і я заспіваю?

Гапка. Співайте. *(Голос: „Ти, башибузук босоногий, де ти там?“)*. Та йду вже!.. *(Побігла)*.

Женя *(почина тихо співати)*.

Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі,
Нащо літа молодії...

ЯВА XIII.

Конон і Женя.

Конон. От тобі й маєш. Без брів, чи воно ж хвасон; а без очей, то й зовсім не зручно. *(Сміється)*. Добровечір. От і ми тут.

Женя. Коли б ще на минуту спізнився, я вже пішла б у кімнату.

Конон. Так воно ж оце саме время.

Женя. Сідай. *(Сіда)*.

Конон. На ногах скільки не стій, не заплаче за постій,—можна й присісти. Оце ж і струмент мій. *(Показує гармонію)*. Покурим? Це не махорка, а легкий, дух, біда який апетитной. Я нарочито забігав у лавочку до Тіпки та й розорився,—на цілого гривеника купив папірос. *(Закурює)*.

Женя. На мене диму не пускай.

Конон. Хіба не курите? А я думав... Пропав гривеник ні за цапову душу! У городі я бачив баришень, так ті курять: ходять з паничами під шляпками і курять: інша руку засуне паничеві під лікоть та й іде

поруч з ним, неначе шкундиля, або шульгавить. На бур... на бун... От не вимовлю. Така загорода, а в середині: дерева, музика, гра, халабудки та яточки.

Женя. Бульвар?

Конон. Ну да. Панів сила ходить у проходку. Оце ходять-ходять, потім підйдуть до халабудки, вип'ють, закусять, і знов у проходку. Ловко примадиковано! Раз якусь і кумедію приставляли і я хотів протиснутись туди на кумедію, так десятник як дав мені у груди коліном, я так і бабахнув додому.

Женя. Грай на гармонії, а то пізно вже.

Конон. А як ваші мамаша почують та проженуть?

Женя. За віщо?

Конон. Та так... Значить, щоб не шлявся. *(Почина щось грать)*.

Женя. Що це ти граєш?

Конон. Турецький марш. Це мене вивчив шорник, котрий лагодив у попа хомути.

Женя. Це какофонія!

Конон. Як ви кажете?

Женя. Не марш це, а чортзнащо!

Конон. Невже? А шорник казав: турецький марш.

Женя. Грай мені якої тутешньої.

Конон. Ач, обдурив мене, каже: турецький марш!..

Женя. Любиш конфети. На?

Конон *(бере)*. А хто ж не любить? Ви їх мабуть щодня їсте? *(Ість)*.

Женя. Ні, я солодкого не люблю.

Конон. Та ну? А я пристав би хоч і щодня їсти. *(Ість)*. А який від вас гарний пах іде.

Женя. Хочеш я й тебе надушу?

Конон. Та ну? Коли б же то.

Женя. Заплющ мерщій очі! *(Приска на нього)*.

Конон *(кричить)*. Ой-ой-ой! Ви чогось гарячого линули мені в око... Та ну вас, ач які хокуси витворюють!.. *(Женя регоче)*. Чудесні виграшки... Ой, око вилазе?... Ой-ой-ой!..

Женя. Казала ж: заплющ очі.

Конон. Та я, либонь, і заплющив?

Женя. Стривай, не три пальцями. Ось я хусточкою витру, перещемить і пройде. *(Витира йому очі хусточкою)*.

Конон. Отакого дурячка з мене встроїли. Коли б оце котра з наших так піддурила, то я не тільки що вилаяв би, а й...

Женя. Пройшло вже?

Конон. Неначе б то. *(Хана їй за руку)*. Як здавлю за рученята, щоб більш не дурячились.

Женя. Не дави, не хочу!..

Конон. Невже такі ніжні? Ач, які рученята біленькі!.. *(Цілує)*.

Женя *(вирива руку)*. Пустити!.. Цього я не люблю!.. Як ти смієш так робити?

Конон. Хіба це не по-благородному?

Женя. Це зветься нахальством.

Конон. Що ж воно таке?

Женя. Ти ще уперше бачиш мене і цілуєш руки!..

Конон. Як я не тямлю образованих поняттів, то звісно, по-простому і поводжусь... Якби мене хто образував, щоб городських зразків і хвабрости...

Женя. А ти хотів би учитись?

Конон. Хто, я? Та я не то що, а прямо перервався б, щоб тільки доскочити достойного образования: щоб і розговори, і на часах понімать, і промеж людьми... От коли б ви мене образували?..

Женя. Ти думаєш, що то так легко? Ну, грай на гармонії, а то вже нерано.

Конон. Кому нерано, а нам саме какурат.

Женя. Годі!.. Грай, кажу тобі, бо розгніваюсь.

Конон. Які сердиті!.. Якої ж вам: польки, чи барині?

Женя. Грай, яка тобі краще.

Конон. Можна. *(Почина грать і приспівувать)*.

Ви послушайте, реблята,

Кавалери і дівчата —

Бариня, бариня, судариня-бариня!

Що на юлиці шумлять,

Шарахван комусь дарять —

Бариня...

Женя. І неже тобі ця пісня краща від своїх?

Конон. Не в тім сила, а главное діло: під ногу. Під неї так усяке коліно, он як витанцюєш. Ось по-пробуйте потанцювати, го так самі ноги і задріботять.

Женя. З якої речі я танцюватиму? Краще ти сам потанцюй, я й слобідських танців ще ніколи не бачила.

Конон. Трохи ніби не зручно самому: і грати, і співати, і танцювати... Скоро, мабуть, утомлюсь?

Женя. Танцюй! Утомишся, тоді спочинеш.

Конон. Ну, звольте. Ось як у нас танцюють.
(Співа і танцює).

Розканальская дівчонка,
Тут розприндилася,
Як розприндилася,
Розманіжилася:
Подивіться на мене —
Шарахван, якраз на мене...

ЯВА XIV.

Ті ж і Надя.

Надя (регоче). Ах, какое приятное времяпрепровождение! Ха-ха-ха!

Конон. От тобі й маєш!

Женя. Нічого, Кононе, танцюй, танцюй!.. Ти думаєш, що й сестрі не цікаво подивитись? Вона б і сама потанцювала, та шкода, що нікому її припрохати. Шкода, що я не вмію грати на гармонії. А ну, дай сюди гармонію. (Бере у Конона гармонію і починає рипати). „Бариня, бариня!..“ Ні, у мене нічого не виходить.

Конон. Віддайте сюди, а то задмете голосничок!..

Надя. Пойду, позову мамашу, пусть полюбуется на свою любимицу! (Хутко пішла).

Конон. Що ж, мабуть треба швидш ноги на плечі та навтьоки? От тобі й погуляли!..

Женя. Отакої вигайдай! Через що ж ти хочеш утікати?

Конон. Та чуєте ж, мамашу зараз покличуть?

Женя. Так що ж?

Конон. Так воно як неначе вже виходить: не мадель!.. Добре, якщо тільки налають, а як бува дубиною?..

Женя. За віщо? Ти дурень, чи трус?

Конон. Чого ж дурень? А тільки стало бити, опаска... У нас як батько або мати спобіжать дівчину з парубком, так воно вже виходе зовсім: не мадель!..

Женя. Та неже?

ЯВА XV.

Ті ж і Яків — він при орденах.

Яків (до Конона). Послухай ти, бардадим! Ти чого ж тут уночі безпокойствие?.. Хіба тут твоє місце? Прямо невозможно і від двору відойти!

Женя. Ну-ну, це не ваше діло!

Яків. Помилуйте! Баришня Надя гаварить, што...

Женя. Налево кругом, марш!

Яків. І овісім не так командуєте. Слідує по правилі. Спервоначалу: „смирно“! Потім: „шай! Налево кругом, арш!..“

Женя. Убирайтесь, убирайтесь, Вавилон Египтович, покойной ночи.

Яків. Та воно ежели што, так і приятного сна!
(Пішов).

Конон. Мабуть, зараз мамаша прийдуть?

Женя. Так що?

Конон. Та то, що ні грати, ні співати вже якось неначе й не способно.

Женя. А розмовлять хіба ти не вмієш?

Конон. А що вам наша розмова?

Женя. Як що? Ти, Кононе... скучний,

Конон. Ні, мені принятно з вами. А тільки якось неначе нема у мене ніякої мови, щоб з вами разговор...

Женя. І з Килиною ти так проводиш время, як зо мною?

Конон. То ж Килина, а то ви!

Женя. З нею б то інакше?

Конон. Авжеж.

Женя. Як же інакше?

Конон. Там у нас діла йдуть по-простому; а з вами я так несогласний...

Женя. Ти може думаєш, що я тебе не зрозумію?

Конон. Та не то що, а якось... Ні, не согласний, не приходитьсья!..

Женя. А що, як Килина тебе дожидає?

Конон. Нехай дожида, що мені за печаль? Завтра приходить?

Женя. Приходь, тільки, щоб ти не був таким скучним. А Килина не розгнівається?

Конон. Та про Килину, так я вам так скажу, що тепер мені про неї й овсім байдуже!

Женя. Чого ж: „тепер?“ Ти ж її любиш?

Конон. А хто його зна? Тільки якось тепер воно інак сталося... То Килина, а то ви! Що Килина, плювати!.. Сказано: репана мугирка. Приходить завтра? (Помовчав). Слухайте, ви з мене не встроїте дурака?

Женя. Що ти за людина, Кононе, я не розберу!

Конон. Я первий хвасон! До свіданія! (Почолом-кавшись). Та мені тепер Килина овсім не мадель!... (Пішов).

Женя. Наївний він, чи?.. Оригінальний і дуже цікавий екземпляр... Ніби і однією ми мовою балакаємо, а не розуміємо одно-другого?..

ЯВА XVI.

Килина і Женя.

Килина. Он воно що! Вже панни почали простих парубків приваблювати?

Женя. О, Килина!

Килина. Мене змалечку Килиною звать, а як мені вас прозвати?

Женя. Що таке?

Килина. Навіщо ви Конона приваблюєте: рівня він вам?

Женя. Що я якийсь там час побалакала?..

Килина. Чи не з города привезли ви таку звичку, тільки тут ваші норови не до діла!..

Женя. Справді гніваєшся?

Килина. Певно ви в городі паничам вже обридли та остогидли, то переїхали на село парубків принаджувати?

Женя. Що ти кажеш, чи ти при своїм розумові?

Килина. Краще, відступись з мого шляху!

Женя. Так незвичайно балакаєш зо мною, завіщо? Я не хочу слухати такої балачки! (Хоче йти у хвіртку).

Килина (заступа їй дорогу). Як ухоплю тебе за коси...

Женя (з ляком). Как ты смеешь?

Килина. Ага, як непереливки, то й по-панському забелькотала?

Женя. Эй, кто там, прогоните ее вон!..

Килина. Раздerti б тобі оту пашеку. Видerti б з лоба оті зелені баньки!.. Ач, шкідлива як кішка, а перелякалась як заяць? Не варта ти, щоб тебе й нігтем придавити, гнидо ти погана!.. (Хутко пішла).

Женя. Боже мой!.. Что ж это такое?

ЯВА XVII.

Палагея Антоновна, Гапка, Надя й Яків.

Палагея Антоновна. Женя! Что тут случилось? С кем ты тут сейчас была?

Женя. Это ужасно, обидно!.. За что же? (Ридаючи, падає матері на плече).

Яків. Я могу вам, судариня усьо доложить. Кажуть: „не смій запирать хвіртку!“ І приходить ето смерком хрант, грає на гармошку, сперначалу щось задумчive і не під ногу, а опісля танці... Думав доложить, сумлівався...

Палагея Антоновна. Я понимаю, это все твое своеволие. Говорила же, сколько раз говорила, убеждала, упрашивала: не ходи, Женичка, к девкам, к чему это тебе, зачем?

Надя. Просто не позволяют ей выходить вечером со двора и конец. Что за безобразие: познакомилась с девками, с каким то парнем, танцует... Срам!..

Женя (*втира хутко очі*). Це не твоє діло! Це тебе слід заїрати, а я буду, буду виходити за хвіртку, на зло тобі буду виходити увечері, уночі буду виходити... Ти мені не указ!.. (*Хутко пішла у двір*).

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Поле в косовицю. Подекуди копиці сіна й покіс.

ЯВА I.

Килина громаде сіно, співа за лаштунками, в кінці пісні на кону

Пожену я на яр товар,
На гору телята,
Стану-гляну подивлюся,
Де милого хата.
Ой не видко тії хати,
Тільки видко грушу.
Туди мою рано й вечір
Пориває душу.
Ой не видко тії хати,
Тільки видко хрести.
Туди мені тяжко-важко
Оченьками звести...
Любилися, кохалися,
Як зерно в горісі,
А тепер розійшлися,
Як туман по лісі... (*Задумалась*).

ЯВА II.

Явдоха і Килина.

Явдоха (*громаде з другого боку*). Чого зажурилась? Килина. Прийшов край моїм веселошам. (*Зідхнула*). Куди ж мені з нею змагатися, що я проти неї? Комашка манісінька! Пишається, що наступила на комашку й топче її... Роздавить, чує моє серце, що роздавить і не пошкодує!..

Явдоха. Про кого це ти?

Килина. Хіба не втямки?

Явдоха. Єй богу не розберу!.. А ми сьогодні здорово заспали: і Конон, і я! І як його не заспиш? Батько прийшли пізно з шиньку, як почали воювати: давай вечерять!.. Та чом того нема та іншого? Прямо хоч опівночі захожуйся біля печі та наново вари їм вечерю! Ледве-ледве Конон умовив їх, щоб лягали спати. Полягали вже світом... Прокинулась, сонечко вже височенько, поки зварила страву, поки се та те.. Та вже аж після обід вирядилась у поле. За покійно матері батько не так унаджували у шиньк, а тепер.. Господи, як важко без матері! Коли б хоч швидш вже у переселеніє йти, хоч гірш буде, та інш. Важко, важко без матінки!..

Килина. Кому без матінки, а кому і з матінкою.

Явдоха. Сватали мене людці торік і цю весну, не віддали батько: „Нема, кажуть, за віщо весілля справити“. Де ж воно й буде? Чи самі що зароблять, чи я зароблю — все йде у шиньк. Не бійсь, Кононових грошей не проп'ють, той, — як тільки заробе, зараз справе собі одержу, а останні прогуля: батько скільки разів вговорювали його, щоб віддав гроші до їх рук, так він їм прямо у вічі так і ріже: „щоб, каже, і мої пропили? Я й сам зумію прогулять!“ (Глянула на Килину). Килино, що це з тобою?

Килина (нічого не тямлячи). Га?

Явдоха. Ти не здужаєш, чи досаду маєш на кого?

Килина. Що з тієї досади?..

Явдоха. Та на кого ж?

Килина. Скажі мені, сестро, куди оті зрадники, що зводять нашу дурну сестру з ума, а потім залишають, куди вони ховають очі, честь свою, сором? Хай би була винна у чім, чи хоч на півмезинця скривдила його, або у думках виховувала що нещире проти нього, чи в чім не догодила? Прийде було, я йому й повечеряти дам, сама не їм, а йому заховую; і голову змию, і стьожку нову у коміря..

Явдоха. Це ти про Конона?

Килина. Про кого ж більш як не про нього, бодай йому мої муки у самісіньке серце незагоєною болячкою!..

Явдоха. Чи не бузувір? Котра ж це тебе заступила? Килина. Не заступила, а наступила мені на серце: панна Женька!..

Явдоха. Чи ти при своїй пам'яті, з якої речі? Чи хоче ж вона з Кононом гуляти?

Килина. Вже й гуля!

Явдоха. Та ну?

Килина. Щовечора за ворота виходе, він їй гра на гармонії, а вона його канхветами годує.

Явдоха. Канхветами? Та невже!.. (Голос за лаштунками: „Килино, чого то ти гав ловиш, втомилася?“).

Килина. Батько гримають! (Відгукується). Та не кричить, успію догнати вас, ще й пережену. Віриш, сестро, руки опадають, роблю, неначе це не я й не мої руки! (Пішла).

Явдоха (глянула убік). От тобі й маєш, наші батько сюди йдуть, виспалися вже. Чи правду ж Килина каже про Конона?

ЯВА III.

Денис і Явдоха,

Денис. Ач, ледацюги, ледве після обід вирядилися у поле, дармоїди чортові! Люди скоро й пошабашать, а ви тільки почали? А глянь, он Килина громаде, у неї горить робота, а ти ледве ноги волочиш?

Явдоха. Через кого ж ми спізнилися сьогодні, як не через вас? Прийшли перед світом з шиньку, почали воювати!..

Денис. Так, так, я винен!

Явдоха (оглянувшись). Чи ви чули дивину?

Денис. Яку?

Явдоха. Про нашого Конона.

Денис. Що таке?

ЯВА IV.

Ті ж і Конон.

Конон. Це вже, тату, нечесно. Ви учора і не виклепали коси? А сказали: виклепаю!..

Денис. Ну то що?

Конон. Я сам би виклепав, а то... Навіщо обіцяєте? Повсякчас хвалитесь: зроблю й те, і друге, і десяте... А нарешті нічого не робите; через вас тільки задержка у роботі. Піди, Явдохо, ондечки Андрій косе, попроси, щоб позичив молотка та бабки. (*Явдоха пішла*).

Денис. Ще я не наробився на своїм віку?

Конон. Хіба ви такі старі, що нездужаєте вже робити? Горілку ж здужаєте пити?

Денис. Мовчи лиш.

Конон. Еге, мовчи!..

Денис. Думаєш, що я усе тільки п'ю, а об вас і не пеклююся? Думаєш мені солодка вона, хоч би й горілка? Який би біс її пив, коли б...

Конон. Коли б що?

Денис. А те, що злидні нас посідають... Мізкуєш, мізкуєш іноді, аж голова тобі колесом закрутиться, а серце мов каменюкою пригнітить... Так здається, зціпив би зуби та сторч в ополонку, або на гіляку!..

Конон. Та що це ви, бог з вами?

Денис. То то бо й є! Боязко тільки гріха, а то так би і шувбовснув.

ЯВА V.

Ті ж і Явдоха.

Явдоха (*дає молоток і бабку Кононові*). На! (*До Дениса*). А що, признався?

Денис. У чім?

Явдоха. Що женихається з тією панною, що живе у панськім будинку.

Конон (*махнув рукою*). Товчи Грицю богородицю! (*Пішов*).

Денис. Ти часом не звихнулася?

Явдоха. Вона канхветами його годує щовечора, а він їй гра на гармонії.

Денис. Цебто ти сама бачила, чи?..

Явдоха. Килина оце свіжо скаржилась!..

Денис. Ага!

Явдоха. Килина лютує, коли б її сила — раздерла б і Конона і панну!

Денис. Через те бог і рогів свині не дав, щоб вона світа не перевернула. Хіба Килина важить на Конона?

Явдоха. Авжеж.

Денис. Не в ті взулась! Нехай перш спита, чи дав би я благословеніє Кононові її сватати.

Явдоха. Отакої! Чи давно самі про Килину казали: „от дівча моторне, коли б за Конона пішла!..“

Денис. Тобто отакечки я й казав?

Явдоха. Забули?

Денис. Може у шутки й казав.

Явдоха. У шутки? А як сказала я, що вона з Кононом гуля, так ви одмовили: „гуля не гуля, та за Конона її не віддадуть“.

Денис. Бо Конон її не свататиме.

Явдоха. Потім ви Конона повчали, як підлабузнитись до Килини і радили йому сходити до знахарки, до баби Деркачихи, та попрохати якогось зілля, чи коріння...

Денис. А ти й не зрозуміла, що все те я казав у шутки?

Явдоха. І зараз хвалили Килину, що яка робоча, що у неї горить діло.

Денис (*регоче*). Еге ж горить, як мокре!.. За Конона кожду панянку ще й з великим приданим з радістю віддадуть, бо він парень на всю округу.

Явдоха. Та ви як захочете, щоб було по-вашому, то вас ніхто не переможе.

Денис. Хто не гляне то скаже, що Килина Кононові не під пару, бо Конон, каналія, з лиця як ахвицер!..

Явдоха. Так, вже й ахвицер!..

Денис. Отаким і я колись був, на всю округу: було як гляну, як моргну вусом!..

Явдоха. Почали вже!..

Денис. Бери лиш граблі та громадъ. Гляди мені, щоразу перевертай траву, підбивай вгору та валок некрутий клади.

Явдоха. Вчіть, неначе уперше громадитиму. (*Пішла*).

Денис. Якщо Конон і справді привабив панну, то це така плішка, що аби кльопки та обручі видержали. (Помовчав). Але й гидко на похмілля, всередині все аж труситься!.. (Дивиться убік). Либонь ото Гарасим кладе копиці, чи нема в нього якої капелини, хоч зуби по-полоскати? (Нюха). Щось і забористе зілля не дойма. (Пішов).

ЯВА VI.

Конон (виходе). Мабуть до вечора і третьої ручки не дотягну з такою косою: мантачиш-мантачиш її, а вона — біда як важко йде. (Сіда й почина клепати косу).

Косарі косять, а вітер повіває,
Шовкова трава на коси полягає.
А попереду молодий косар косе,
Чорнява вдова бруса йому підносе.
Гей ти, вдівонько чорнява, молодая,
Ой скажи ж мені де хатка твоя?

ЯВА VII.

Женя й Конон.

Женя (підходе). Помагай біг!

Конон. О! Спасибі. Де це ви взялись?

Женя. Ти ж казав, що простих пісень не співаєш, а це якої співав?

Конон. Наодинці можна простих, а на вулиці не мадель.

Женя. Вгадай чого я прийшла?

Конон. Чи не громадити?

Женя. Авжеж! Що ти робиш?

Конон. Косу клепаю, хіба уперше бачите?

Женя. Уперше.

Конон. Дивина! Бачите, у вас своє образование, а у нас своє.

Женя. Важко косить?

Конон. Хто звиклий, тому байдуже, а дужому так і за виграшку!

Женя. Навчи мене громадити.

Конон. Думаєте громадити легко, та ще отими рученятами?

Женя. А то ж якими?

Конон (регоче). Було б хоч пальчатки взяти.

Женя. І що ж тут смішного? Ваші ж дівчата громадять?

Конон. Так то ж дівчата!

Женя. Думаєш нема таких панів, що теж вчаться чорну роботу робити?

Конон. Так вони ж певно не при своїй пам'яті. Тепера, коли кожен мужик, мовляв, із шкури вилазе, щоб хоч полупанком стати, чого ж то так панам при-спичило лізти у мужики? Вони, оті пани, про котрих ви кажете, безпременно мабуть самашедці.

Женя. Вони вчаться задля того, щоб зблизитись з мужиком і дати йому поміч наукою, знаннями і іншими способами.

Конон. Коли б прибавили нам землі, то ми й сами способу добрали б.

Женя. Як же ти, будучи, наприклад, неграмотним, знатимеш якими способами обробляють поля у чужих землях?

Конон. А навіщо мені про те знати?

Женя. Як бачу, то тобі треба все розжувати.

Конон. Авжеж, розжуйте і в рот покладіть.

Женя. Тепер нема часу.

Конон. А коли ж?

Женя. Опісля. Де граблі?

Конон. Таки кортить вам? Ну, помозольте руки, погромадьте, а ми побачим. (Гука). Явдохо, а неси сюди граблі. Глядіть же, як тільки не так громади-тимете, то я вас зараз мантачкою.

Женя. Як мантачкою?

Конон. У нас як хто не тяме громадить, то за-раз його візьмуть упоперек через коліно, та ман-тачкою...

Женя (тупа ногою). Глупо, очень глупо!.. Не кажи мені так, розгніваюсь.

Конон. У нас мантачкою, так це перва мода.

ЯВА VIII.

Ті ж і Явдоха.

Явдоха (до Жені). Здрастуйте!

Конон. Чом же грабель не принесла?

Явдоха. Навіщо?

Конон. А ось громадільниця црийшла.

Явдоха (до Жені). Чи й справді? Та чи воно ж вам пристало? Ондечки батько знов надходять, краще побалакайте собі, а я зупиню батька та заговорю їх. (Хутко пішла).

Женя. Я піду до других вчитись.

Конон. Коли вже так, то, завтра приходьте, нічого робить — повчимо; а сьогодні не рано, скоро й пошабашим. Купите ж мені гармонію, що казали: куплю? Моя вже зовсім похряпалась.

Женя. На днях поїду в город і куплю.

Конон. Коли б тильянську, я бачив у одного сапожника, ух і ловка ж! Правда й грошики порадошні, вісімнадцять цілкових!.. Та вам що, такі гроші — правда?

Женя. У мене грошей нема.

Конон. Так у мамаші мабуть аж скрині тріщать!.. От вже була б пам'ятка!

Женя. Сказала ж, що куплю.

Конон. Я й на скрипці, хотів би, я біда який до музики! Ще змалечку як було почую музику чи на весіллі, чи у шиньку, зараз там я й вродивсь. До грання та до співів я такий, що й ночі не доспав би.

Женя. Це означа, що в тебе музикальна натура.

Конон. Як то музикальна?

Женя. Що тобі треба б було бути музикантом.

Конон. Хіба у нас музикам великий заробіток? Тепер через сутуги часто весілля одбувають косою та решетом, а хто то й рублем та качалкою.

Женя. Все ти міряєш на гроші, на практичний аршин.

Конон. Як кажете?

Женя. Нескоро ми одно другого зрозумієм.

Конон. Чому? Так ви мене вчіть, щоб я усе розумів. Коли б zostались тут на зиму, навчили б мене

грамоти, я согласний усьому навчитись. А скажіть мені, від чого воно так бува, що іншому про музику байдужісінько, а от я не можу... Як доводиться бувати в городі, часом сіно повеземо на базар, чи яку огородину, то я де тільки почую музику, зараз туди й пужну; а другі, наші ж таки парубки, зараз під вози позалазять та такого хропака завдають...

Женя. Це все ж таки через те, що в тебе музикальна натура.

Конон. „Музикальна натура!“ От і розбери. (Помовчав). Коли б мені навчитись, щоб я усе розумів? Глядіть же, як купуватимете гармонію, то щоб тильянську. Як підемо у переселеніє, то я раз-у-раз вас згадуватиму.

Женя. Хіба йдете у переселеніє?

Конон. Батько вже записалися. Мабуть ранню весною й рушимо. Там, кажуть, землі дають даром; а хліб там такий роде, що чоловік з конем заховается у колосі, не видно ні його, ні коня.

Женя. Хіба вам тут так погано живеться?

Конон. Сутужно. Оплатків, та податків сила, а урожаї які?.. Коли б у нас були копитали, щоб змогли орудувати?..

Женя. Багато треба капіталів?

Конон. Немало. Коли б нам з батьком сотень зо дві, ми зразу зіп'ялись би на ноги; а то у нас тільки парка воликів і є.

Женя. Дві сотні, це ж не такі й великі гроші?

Конон. Ого-го, не великі!

ЯВА IX.

Ті ж і Павло Іванович.

Павло Іванович. Аж ось де я вас здибав.

Женя (радісно). А, Павел Іванович! От за це цяця, що приїхали. Давненько не бачились.

Павло Іванович. А давненько, давненько. Торік у городі як бачились та й досі. А це ви, либонь, краще зробили, що замість дачі переїхали прямо на

село, тут то і є достойне лоно природи. І мужик тут інший ніж на дачі: там він ухиляється та підлизується — зовсім перелицьований; а тут цілком він: сама природа. Та чого це ви сюди забрели?

Женя. Хотіла повчитись громадити, та от не хоче вчить.

Павло Іванович. Певно каже, що то баловство і „вам без надобности?“

Конон. Авжеж без надобности.

Женя. Ще й на сміх мене підійма.

Павло Іванович. Я вже шість літ учительствую і кожні каникули потроху привчаюсь косити, молотити і до всякої сільської роботи, а мені мужички наші одне товчуть: „вам те без надобности“. Одначе, інші вже помовчують.

Женя. Як же ви поживаєте?

Павло Іванович. Та хвалити бога, живемо не тужим, сподіваємся на краще. А ви покинули гімназію? Оцього то я вже не похвалю. Чи може средства не дозволяють?..

Женя. Та й средства і... Я хочу держати екзамен на сільську учительницю.

Павло Іванович. І то діло. То й не гайте часу, а подавайте мерщій прошеніє і з богом. А я задумав женитись та ще й на кому? На своїй учениці. Годів зо три тому назад прийшла вона до мене та й каже: повчіть мене хоч трохи грамоти. Звичайно, що таке бажання мене втішило, я й почав її вчити. Що ж нарешті виявилось? Пам'ять, снага, здібність — колосальні! Окрім того натура м'яка, поетична, характер спокійний і міцний... А щодо вчення, до читання, то й хлібом її не годуй.

Конон. Отакий, либонь, і я. Скільки разів прохаю панночку, щоб образували мене, а вони все відкладають надалі.

Павло Іванович. От вам ґрунт, на котрім ви можете посіяти свої перші педагогічні мрії.

Женя. Я сама об цім думала.

Павло Іванович. А сестриця ваша тоскує в селі, їй би бульвар, з електричним освіщенням, оркестр...

Женя. Ну ходімо ж до нас, там поговоримо. До свіданія, Кононе.

Конон. Щасливо.

Павло Іванович. А вас Кононом звуть, будьмо знакоми. (*Чоломкається*). А я — Павло Іванович, учительствую тут недалеко од вас, верстов за двадцять. Прощайте. (*Пішов з Женею*).

Конон. Ходіть здорові! Я вас, либонь, у Кам'янці бачив?..

ЯВА Х.

Денис і Конон.

Денис (*до Конона*). Дурень ти, дурень нашого бога, ще й превеликий дурень.

Конон. Вже й дурень?

Денис. Скажеш — розумний? Ти ж бачиш, що панна до тебе аж он як, а ти сидиш, мов приріс до землі. Другий схопився б: пожалуйте, панночко ручку, потряс би її за руку, потім прослав свиточку чи ряденце: звольте садовиться, пожалуйте!.. Слово по слову, а там ніби ненароком обняв її, притулив до грудей!..

Конон. Так то й притулиш, а як по морді дасть?

Денис. Нехай і дасть. Раз дасть, а вдруге може й сама обійме. Ех ти дурень, дурень!..

Конон. Та у мене не раз і в самого було на думці, щоб сміливіш з нею, так боязко якось...

Денис. Не будь дурнем, а лови звіря доки пороша є, сміливіш з нею: баби, так вони люблять, щоб з ними сміліш. Як я був колись молодим... Кажу тобі, не зівай, а то гляди, щоб оцей балакун не відбив її часом.

Конон. Так він вже заручений, оце свіжо хвалився.

Денис. Я ж піду додому та зварю кулішу на вечерю. Кажу тобі: не зівай, сміліш!.. (*Пішов*).

Конон (*гука йому*). Не заходьте тільки у шиньк, а то й кулішу катматиме!..

Килина і Конон.

Килина (*надходе*). Не витерпіла зеленоока жаба, аж сюди прибігла?

Конон. Ну, прибігла, так що ж?

Килина. Кононе, Кононе!

Конон. Ну що: „Кононе, Кононе?“ А я тобі казатиму: Килино, Килино!..

Килина. Де ж твоя клятва, де ж твій сором?

Конон. Я може й кохав тебе, а як побачив її, тебе неначе й не кохав! Так воно вже... Я й сам не знаю, як воно так? От, наприклад, гармонія: привик я до неї, а дай мені тильянську, я цю не то що забуду, а жбурну об шлях!..

Килина. Вповаєш, що вона тебе коха?

Конон. Ти ж кохала? Казала, що я найкращий, може я і їй гарним здаюсь?..

Килина. Задурить вона тобі голову, а потім заплює очі!

Конон. Нехай заплює, я обітрусь... Як заплює, [я тоді знов до тебе вернусь.

Килина. Ще й насміхаєшся, гаде? Що ж, не силкуватися мені з багатою та вченою перевесницею, не осилю її, бачу, що не осилю!.. Прощай! Не заступлю тобі світа.

Конон. О, коли б твоя сила — заступила б.

Килина. Пекельна ти душе, клятий зраднику!

Конон. Слухай, не лайся, бо я такий, що й битиму!..

Килина. Бий, дияволе, бий, облесливий випортку! Бий за щире кохання, за безкрає милування!.. Бий же, звірячий вилупку, за ті сльози, що за тобою виплакала!

Конон. А ну тебе, обридла!..

Килина. Не дошкулиш так бійкою, як дошкулив отією прикрою розмовою!.. Гадюка породила тебе на світ божий, а не мати! (*Пішла*).

Конон. От нав'язалась!

Яків і Конон.

Яків. Здрастуй парень! (*Подає руку*).

Конон. А, наше вам!

Яків. Што не весел, нос повесив?

Конон. Та так щось...

Яків. На-ка нюхни, дак вона етая антимо́нія усяку досаду із думок наліво кругом, і все у голові буде у пліпорції.

Конон (*нюха*). Та й міцна ж!

Яків. Потому што скуства такого і средствія знаю — да! Якби мені копитали, дак я хвабрику одкрив би і таку молов би табаку, што й заґрянцею нема. А курительний табачок у тебе полагается?

Конон. Полагается.

Яків. Дай-ка я твого покуру, а ти мого ще раз нюхни. (*Конон дає йому цигарку*). Папироси? У кого хвортуну, у того й всяка провизія у пліпорції.

Конон. Яка хвортуну?

Яків (*б'є його по плечі*). Під щасливою ти, братець, звіздою уродився, верно!

Конон. Та ну?

Яків. У кожного, братець, чаловека, скажем: у тебе, у мене і у кожного другого є своя звізда, лібо попросту: зоря. Є зорі щасливі, а є й нещасливі. От у тебе щаслива зоря; і я не можу пожалітись, і у мене вона щаслива, — да! Потому што прослужив богу-государю вірою і правдою більш двадцяти годів, імію Єгорія, медалю і даже безпорочно нашивку; а другі того не іміють. Да, так сколько зорь на небі, стільки й душ на землі: яка душа скончалася, зараз і його зоря з неба скотиться; а яка душа нова нарождається, дак і зоря возходить!..

Конон. Та я про це чув...

Яків. Да. Усе воно пригнано у пліпорцію. Видав ти як падають зорі? На горах Балканах бувало як сипонуть, як сипонуть!.. Да. Так вот як упаде зоря, дак надобно сичас знять шапочку, либо куражечку, перехреститься і промовить: царство небесне, вічний покій.

Потому ето, обознача, що десь скончалась християнська душа, — во што! Усьо ето, братець, напечатано у плантах, такі книги плантами звуться.

Конон. Може й напечатано.

Яків. Да, напечатано, я сам видав.

Конон. Шкода, що мені пора додому, а послухав би ще про планти!

Яків (*глянув на небо*). Да, пора й мені самувара настановляти, а то наш босоногий башибузук Гапка не тямє як і што... Учора накидала вугілля у самувар давай гріть, а води й не налила!.. Хотів і я з тобою поболтати просторно, да не врем'я. Ну, одначе, усе ж я спитаю прямо тебе. Конон Денисович! Скажи мені по честі, як же воно буде у продовженію?

Конон. Яке продовження?

Яків. Отецький ти син, чи шарлатанський?

Конон. Звісно, отецький.

Яків. Так давай руку.

Конон (*подав руку*). А далі що?

Яків. А то, щоб усе було по честі й у пліпорції, — розумієш? Потому як я при її покойному отцю скільки годів состояв і при її мамаші хлібушка їмію, дак щоб мені за Женічку доступить перед господа з чистим серцем непорочним — розумієш? А тепер іди з богом домою, і я пайду. (*Пішов і, зупинившись, промовля*). Кононе Денисовичу, отецький сину, пам'ятай, што є господь як на небі так і на землі...

ЯВА XIII.

Явдоха і Конон.

Явдоха. Гайда, Кононе, додому, вже всі збираються.

Конон. Коли ж ми полуднуватимем?

Явдоха. Доки ти з Женею розмовляв, я увесь полудень з'їла.

Конон. Ах ти ж прожеря!

Явдоха. А ти мені багато канхветів приніс від Жені?

Конон. Не з твоєю пикою канхвети їсти.

Явдоха. Ну вже і братік у мене, можна похвалитися людям!

Конон. А тобою я ніколи не похвалюсь.

(*За лаштунками чути потиху дівочий спів*).

А вже сонце котиться,

Нам додому хочеться,

Ой час і пора нам до куріня!

Явдоха. А там сердешна Килина так голосила, так голосила!

Конон. Нехай голосе!

Явдоха. Кляла увесь наш рід, аж страшно було слухати!

Конон. Було б затулити вуха.

Явдоха. Невже тобі її ані капелиночки не жаль?

Конон. Ну чого ти в'язнеш? Це моє діло — чи жаль, чи не жаль!

Явдоха. Ну й натура ж у тебе!

Конон. Музикальна!..

Явдоха. Що?

Конон. От тобі й „що“!

ЯВА XIV.

Ті ж і парубки.

Данило. Агов, Кононе!

Конон. Тут, на своїм місцеві! (*Збира одержу, косу й інше*).

Данило. Заводь гуртової. Де ж твоя гармонія?

Конон. Явдохо, подай! Онечки вона під рядном.

Явдоха (*дає йому гармонію*). Побіжу доганяти дівчат! (*Пішла*).

Конон (*почина грати*). Тьфу ти анахтема! Цю ніч поклав її під стріху, дощ намочив, тепер пропав ще один голосничок.

Парубки. Та підгравай якнебудь.

Конон (*заспівує*)!

Ой, чи чуєш ти, дубе,

Я нашлю на тебе топор?

Гурт.

Топор не йде дуба рубать,
Дуб не йде вовка бити,
Вовк не йде козу їсти, —
Коза не дорізана!

Конон (заспівує).

Ой, чи чуєш ти, топор,
Я нашлю на тебе камень!..

(Плює). А щоб, тебе кавкало! Будь ти неладна! Нешто вона мене родила. (*Жбурля гармонію додолу*).

Парубки. Тю, сказився!

Конон. Наплювать! Получим скоро тильянську!...
Ну ж підхоплюйте!

Камень не йде топор тупить,
Топор не йде дуба рубать,
Дуб не йде вовка бити,
Вовк не йде козу їсти, —
Коза не дорізана!..

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Обставини ті ж, що і в першій дії.

ЯВА I.

Яків, ідучи з двору, співає тихо.

Ночки да темні, тучки грозні,
Попід небесами йдуть.
Наші храбрі, храбрі арнадери
Все в Париж город йдуть...

ЯВА II.

Денис (*ідучи насупроти Якова*). Ну як після цього не вірити прикметі? Іду з поля, а мені в лівім вусі тільки: дзень, дзень!.. Ну достойтно, як у калакончик: дзень, дзень!.. А це вже звісно, що як по захід сонця дзенькне тобі у лівім вусі, то неодмінно зустрінешся з якоюсь добрячою людиною. Доброго здоров'ячка!

Яків. А, слихом слухать! Ну, приятелю, змолів я тобі таку табаку, що мовляв: сам би нюхав, та денег треба.

Денис. От за це дякую. А скільки ж денег слід?

Яків. Штоб по-приятельськи, так недорого: три папуші махри по п'ять копійок, п'ятнадцять; балканського зілля на три копійки. Ну, а за поміл та за труди скільки зможеш.

Денис. За мною не турбуйтеся, не пропаде, заплатю, ей-ей заплатю!..

Яків (*виймає з кишені*). Ось він табачок, получай. (*Дає*). А бумагу мені вернеш, потому на бумагу у вас

тут у деремні сутужно. Етой листок бумаги, дак він у мене теж балканський.

Денис. І бумагу верну. Та за мною ніщо не пропадає. (Нюха). Оце так гостинець. Кажуть, що пани п'ють якусь кохвію, не знаю яка вона, а що оця табака так вона мабуть краща ще як кохвія!..

Яків. Кохвія—ето одна видумка, а нюхательний табак—успокоєніє дають і вдовольствіє!..

Денис. Іменно. А знаєте поштенний, що я вам маю сказати?

Яків. Ну, ну, послухаю.

Денис (кланяється низько). Позвольте вас прохати, сділайте мені ласку і милость!..

Яків. Да што ти, братець, на весілля што ли кличеш, што так низменно кланяєшся?

Денис. Не погребуйте, миленький, і зробіть мені таку честь, щоб вже я міг і людям сказати, що я не з послідніх, що й мене люди поштиві мають не за якогось там!..

Яків. Честь я можу усякому, ежели што вон заслужує.

Денис. Подозвольте... (Кланяється). Отже й забув як вас по батющій?

Яків. Харитоновичом.

Денис. Так, так... Прошу ж вашої милости, Якове Харитоновичу, зробити мені честь... Шинькар привіз туж-туж свіженької, зайдім та перші її покуштуєм?

Яків. Воно як будто трохи не способно.

Денис. Чому? Боїтесь може, щоб без вас хто не ограбував вашу паню, так ще ж, слава господеві, день? У нас на селі, миленький, не чувано, щоб і вночі яке неблагополучіє, не те що вдень,—хіба коняку, або вола потягне, ну це трапляється, без цього не можна, а щоб грабіжка яка, то борони боже!.. Певно, поштенний, у вашої господині грошви сила?

Яків. Не без того.

Денис. Мабуть, миленький, тисячі.

Яків. Як водиться.

Денис. Ге, добре з грошима жити!.. А може ви, поштенний, гордуєте нами?

Яків. Чого б я гордував?.. А тільки часом гукнуть, а мене й нема. Окрім того є гість у нас, учитель.

Денис. Що ж воно за гість і звідки? Чи не жених до панни?

Яків. А ежели й так?

Денис. До котрої ж то, поштенний, не знаєте?

Яків. То вже його діло.

Денис. Так, так!.. Коли не гордуєте мною, миленький, то зробіть вдовольствіє, зайдім?

Яків. І просиш поштиво і опаска бере!..

Денис. Не задержу. По румочці, по другій і шабаш: я по своїм достаткам, поштенний. Мені головне діло, щоб такий чоловік як ви, скажем: балканський воїн, кавалер зробив честь,—о! Ви вже пробачте мені на тім, що не можу вас, миленький, почастувати дорогими винами, чи там самуварями, як годилося б такого поштенного!..

Яків. Ну што ж, уговорив ти мене, да, уговорив. Для приятеля мушу вдовольствіє!..

Денис. Таке вже вдовольствіє, неначе оце мені великдень, або хто сотню карбованців подарував.

Яків. Ходімо ж скорій.

Денис. Я за це вам у ніжечки поклонюсь.

Яків. Ежели ти з поштенієм, дак і я до тебе, потому усьо повинно щоб у пліпорції. (Пшли).

ЯВА III.

Киїлина й Ганна.

Ганна. Та й каже баба: „нехай же візьме оце зілля та й зваре його сьогодні ж таки з вечора й щоб укинула його у горнятко як раз у ту добу, як з'являться на небі дві зорі, що над дзвіницею, та ще щоб і горнятко нове було і вода не почата; а як зілля закипатиме, то треба промовити тричі—по тричі: „кипи-кипи, кореню корявий, лети-лети, парню кучерявий“.

Киїлина. Ох, спасибі ж тобі, Галочко! Ще й зілля не зварила, а вже мені неначе полегшало.

Ганна. А чи знаєш ти що робити з цим зіллям, як зварити?

Килина. Пити б то, чи вмиватись?

Ганна. От тобі й маєш! Ба ні, треба зваривши, полити ним той слід, котрим він до неї ходє: а те місце, де саме він з нею розмовляв, поливати кружалами: закрутить, закрутить, а потім назад поливати,— розумієш? І як тільки він ступе на полите та на закрутку, то тоді таке йому починиться, що так і закруте його, так і закруте!.. І вже він ніколи не вхопе до неї сліду.

Килина. Побіжу ж хутчій варити зілля, либонь вже скоро й зорі засвітять. Ще раз спасибі тобі, сестричко, за послугу. Хотіла б і я колинебудь тобі у пригоді стати.

Ганна. Може коли й трапиться. *(Пішли).*

ЯВА IV.

Тіпка й Конон.

Тіпка. Іду з поля, обганяю чалавека, котрий їдьоть при тяжкой задумчивості; дай, думаю, підійду, тоскуску розжену.

Конон. А вам що до мого суму? *(Чутно гуртовий спів).*

Тіпка. Одійдем набік, доки пройдуть.

Конон. Та чого це ви до мене присікуєтесь? *(Одійшли).*

ЯВА V.

Парубки йдуть співаючи; дівчата йдуть осторонь, те ж співають.

Парубки. Ой, чи чуєш ти, камень,
Я нашлю на тебе воду.
(Гурт).

Вода не йде камень топити,
Камень не йде топор тупить,
Топор не йде дуба рубать і т. д.

Дівчата. Та сестриці-подружки,
Кайтесь по мені,
Не доймайте віри
Козаченькові... *(Пройшли).*

Тіпка *(надходячи ближче)*. Запримітив, запримітив твої, парень, зальоти, потому у мене глаз на усьо примічательной. Ну што ж, старайся, щоб підойти їй під ндрав і під мислі.

Конон. Та я стараюся, та щось...

Тіпка. Може у непродукції і сродниками будем.

Конон. Якими сродниками?

Тіпка. Я за старшою теж стараюся, тільки у мене не так ходко діло їдьоть; а твоя, я вже добре видю, што перетягнеть... Твоя хвортуна щаслива, потому молодость і так, што ежели благополучіє твое получиш, дак ти тоді помагай мені, а я тебе за то, ежели бог поможе поріднитися, воспитаю на настоящий комерческий хвасон, усьо науку провзойдеш. І совітую тобі, поскорій доводить діло до краю, прямо нахрапом, потому—ти парубок, а я, як удівець, так тут вже другої калібер. Гавару тобі: нахрапом! *(Пішли).*

ЯВА VI.

Павло Іванович і Женя.

Женя. Я не хотіла вам говорити при сестрі й мамі, вони своїми совітами тільки злять мене. Щоб ви сказали, коли б я вийшла заміж за простого?

Павло Іванович. Сказав би: як за путящого, то поможи боже. Порада у такім випадку зовсім зайва: хіба серце скоряється переконанню холодного розсудку? Мені здається, що тут найголовніше питання у тім: який характер у нього, яке серце, яка душа: чи має снагу він і охоту до просвіти?... З людини, котра з чулою душею та з добрим серцем, можна як з воску виліпити яку завгодно фігуру. Треба опріч того й те занотувати, яка у нього рідня, це теж велика сила. Майте неодмінно на увазі ось що: останніми часами сутуги, утиски й всякі лихі пригоди вже ізнервничали й простий люд, інших обернули цілком у зажерливих голодних вовків, у котрих над усіма думками одна панує, що як би то побільше загребти грошей, не гребуючи способами: де взяти їх і як їх взяти, аби тільки

побільше!.. Не кажу, що вже багато таких, але, на жаль, є веж. їх немало.

Женя Невже це правда?

Павло Іванович. А ви все ідеалізуєте нашого мужичка? Поговірка каже: „нужда навчить коржі з салом їсти“, а я скажу: злидні з чоловіка можуть зробити і звіря й плута. От у моєї суженої, так нема ніякого роду, окрім братухи, котрий служив у москалях, так вона задалегідь одреклась і від хатини, що після батьків зосталася, і від усього, — нехай, як брат повернеться з служби, нехай собі сам усім користується; іноді за масляні вишкварки здійсмається така буча, що й... (Дивиться на часи). Одначе, мені пора й додому. Та ви не геть то вважайте на моє мізкування, бо може я й помиляюсь? Що ж, є вже у вас такий, котрий припав до серця вам?

Женя. Не скажу, щоб дуже припав, а ніби мені приємніш з ним розмовляти, ніж з другими. Хоч він мені здається дуже наївним і зовсім нерозвитим.

Павло Іванович. Чи не ото він, що клепає косу?

Женя. А щоб ви сказали, якби й то?

Павло Іванович. Більш нічого сказати, окрім того, що дуже красивий парень.

Женя. У нього музикальна натура.

Павло Іванович. Справді? То це вже одно означає, що він недюжинна людина. А рід же його який?

Женя. Батько, сестра дівчина, і ще сестра заміжня.

Павло Іванович. Батько п'є?

Женя. Здається трошки.

Павло Іванович. Трошки? Ото найгірш, як чоловік п'є. Одначе, як трошки, то це ще невелика печаль. Що ж, дорога панно, у таких ділі, як кажуть, серце найщирший порадник: а буває, що й серце помиляється. Коли б же то чоловік знав де впаде, то підслав би соломки, щоб не забитись... Людей слухайте, та й свій розум майте. Бажаю вам щастя й долі. Пора ж вже мені і додому збиратись, завтра раненько мушу до інспектора їхати.

Женя. Пожалуста, розпитайте ж у інспектора, які бумажки треба представити, щоб мати право відкрити школу і про екзамен розпитайте і напишіть мені.

Павло Іванович. Добре, добре.

Женя. І зараз же напишіть мені.

Павло Іванович. А звичайно напишу. Піду з вашими попрощаюсь. Там ще казала Надежда Дмитрівна, що дасть комусь письмо в город, чи написала ж?

Женя. Павло Іванович! Ви мамі про оцю нашу розмову, будь ласка, ані слова: я сама їй скажу як треба буде. Ідіть прощайтесь, а я вас тут підожду. (Сідає на лавці і задумується. Павло Іванович пішов у двір).

ЯВА VII.

Яків (ідучи співає, він трохи під чаркою, звичайно веселенький, але зовсім не хитається).

Не дзвени, не гуди,
Калакольчикок.

От і вгадай де іменно є достометні люди, чи в розкошній палаті, чи в обідраній хаті?.. (Співає).

Задзвени, загуди,
Калакольчикок!..

Колись то, десь то, якийсь то чудак шукав чоловіка з хвинарем... Ай сміхотвор! (Співає).

Не дзвени, не гуди,
Калакольчикок!..

Женя. Відкіля це ви, дядьку, дибаєте?

Яків (побачив). Моя сокровища! І люблю ж господи!.. Дайте руцю, моя ви благодушна.

Женя. Я не люблю, щоб мені цілували руки.

Яків. Ну дайте так поцілую.

Женя. І так не хочу, бо від вас горілкою пахне.

Яків. Ето правда, дух є, што гріха таїть, є... Я чуть-чуть!..

Женя. З ким же ви?

Яків. З приятелем. Одежа на ньому проста, а душа благородна. Чи воно ж у пліпорції, що душа чиста як скло, розмова вумная, а на спині одна свитина? Ах, боже мой, боже мой...

Женя. Хто ж він такий?

Яків. Денис Петрович, Кононів отець.

Женя (*цікаво*). Нуте, нуте?

Яків. Ето человек із мільонів, поіскай другого такого. Гори-Балкани вздовж і впоперек перейшов, скільки світа повидав, ну такого поштивого, благородного не зустрічав! А між тим він бідний. Ах, боже мой, боже!

Женя. Невже такий хороший чоловік?

Яків. Хто, Денис Петрович? Одно слово ангол! Да! А син його Конон, разбещасной парень і не жить йому на білому світі.

Женя (*здивована*). З якої причини?

Яків. Хоче на себе руки наложити. Ах, боже мой!..

Женя. Через що?

Яків. Хіба женський полк, так він не може хіба довести людини до нескаянного гріха? Хто ж і доводить як не баба? Старик тепер он як сокрушається, що закохався син у нерівню. Ах, боже мой, боже мой! Хіба ето правильна пліпорція?..

ЯВА VIII.

Ті ж і Тіпка.

Тіпка. Добри вечір! Как здоров'є? А ми слава богу. (*Чоломкається з Женею*). Мамаша дома?

Женя. Дома.

Тіпка. А я це зараз з поля, роботи, боже мій, скільки роботи!.. Одному невправка, прямо невправка!.. Вийшли, баришня, у проминаж? Да, сьогодні як будто прохлад по захід сонця...

Женя. То ідіть у кімнату, там вам тепліш буде.

Тіпка. Чудачка ви баришня! Я значить тільки розговор з вами, як повсюду, як водиться між образованих: „как ваше здоров'ячко? Слава богу. Какая погода?..“ А ви не бажаєте продовження й гордуєте нами?

Женя. Ідіть вже, ідіть.

Тіпка. Чудачка!

Яків. Ну й чого б ото я уїдався?

Тіпка (*до Якова*). Ах ти воїн! А я свої правила не забуваю. (*Вийма з кишені лимон і дає Яковові*). Извольте, получайте суприз.

Яків. Вот за ето спасибо, поп'ємо чайку з алимною. Пожалуйте, проведу вас. (*Пішов*).

Тіпка (*підморгує Жені*). А ви виглядаєте-дожидаете дружка милого-чорнобривого, думаете, не знаємо?

Женя. Що таке?

Тіпка. Парня жвавого-розудалого? Хе-хе-хе!

Женя. А вам до того зась!

Тіпка. Напрасно гніваєтесь, я не што, а одобряю. (*Пішов*).

Женя. Яке йому діло до Конона? У, противна морда!..

ЯВА IX.

Павло Іванович і Женя.

Павло Іванович (*ідуци, оглядається*). Що це за гусак пішов до вас?

Женя. Тутешній лавошник. Тіпка, він же й шинкар.

Павло Іванович. Ага, один із сільських аристократів і заправил?

Женя. Та й обрид вже він нам!.. Мама раз-у-раз зве мене безхарактерною, а сама ніяк не рискне спровадити геть з хати оцього, як ви кажете „гусака“, що унадився до нас щодня і так вже остогид, що й не знаємо куди від нього виховатись; одначе ж у мамі нема на стільки характеру, щоб сказати йому прямо: убирайся вон!

Павло Іванович. І ви думаете, що він перестав би ходити? Це з такої породи, що плюнь йому в твар, а він обітреться та й знов; раз він націлився на вас задля якихсь своїх планів, то вже не відійде, доки не влуче. Щось то він має собі у думках... Розплодилось цього зіллячка по селах чимало вже. Ну, до свіданія. (*Чоломкається*). Глядіть же, кличте на весілля: а ми вас покличемо.

Женя. Ну, коли ще там буде те весілля, та чи й буде? Де ж коняка ваша?

Павло Іванович. А там за ворітьми.

Женя. Я до угла вас проведу. *(Пішла).*

ЯВА X.

Денис і Конон.

Денис *(штовхаючи потроху Конона)*. Сміливіш, сміливіш, кажу тобі, глупак ти, глупак: пропливе щастя мимо носа, потім вже не здоженеш. Подумай, яке придане за нею: тисячі! Розумієш: тисячі! Куди твоїй голіві це зрозуміти?

Конон. Чого ж то так?

Денис. Чи ти ж хоч раз налічив до тисячі?

Конон. Ба ні.

Денис. То-то ж. Ось вона вертається.

Конон. Або пан, або пропав. Сім бід, один одвіт!..

Денис. Сміливіш, сміливіш!.. Тисячі!..

Конон. Господи благослови!

ЯВА XI.

Ті ж і Женя.

Конон. Євгеніє Дмитровно!

Женя. А, Конон? Здрастуй! *(Чоломкається)*.

Конон. А що я вам скажу?.. Тільки ви, якщо той, то без церемонії зразу: іди під три чорти, парубче, та в потилицю, я скорюсь вам...

Женя. Що це з тобою, якийсь розгублений?..

Конон. Іменно, що розгубив свої думки, навряд чи й зберу вже їх коли до купи... Одним лицем пропащий я парень!..

Женя. От глупості, чого ж пропадять?

Конон *(зідхає)*. Певно на роду мені призначено загибати... Щось таке зо мною оце свіжо подіялося: іду мимо дерева і неначе кортить мені повиснути на гілці; прохожу поуз річки і немов що штовха кинутись сторч головою з кручі!.. Скільки день оце, то либонь не їм і не п'ю, неначе святим духом живу...

Женя. З чого ж таке вчинилось з тобою?

Конон. Хіба не постерігаєте з чого? Ну що ж, плюйте мені в вічі, а це все через вас.

Женя. Через мене?

Конон. Ноги б вам мив та юшку пив: що загадали б, звеліли, задумали—у всіх була б ваша воля!..

Женя. Стривай, Кононе!.. Про це треба подумати, та ще й не малий час... Це так раптом, несподівано...

Конон. Ви думатимете, а я тим часом сохнутиму й пропаду, ей богу пропаду!.. Казали ви: школу заведу. Та я перший візьму указку в руку й сяду з самого краю...

Женя. Чи давно ж глузував з мене, що я білоручка, що не вмію ніякої чорної роботи робити та може й не зугарна буду?..

Конон. Вивчитесь, не святі горшки ліплять. Хоч на мою думку вам та робота...

Женя. Без надобности?

Конон. Авжеж!

Женя. Ні, Кононе, коли йти за простого, то нічого вже паніти.

Конон. Аби достатки, то все буде...

Женя. А як батько твій на це подивиться?

Конон. Та батько разом зо мною готові до ваших ніжок припасти.

Денис *(хутко підходе)*. Осьдечки вже й припав! *(Стає навколішки)*.

Женя. Що це ви робите, я так не хочу! Встаньте зараз... Навіщо це? *(Хоче йти)*.

Денис *(встає)*. Гнівається, бог з вами! Я перед вами усю душу, а ви як собі знаєте. Ну, сину, мабуть твоя погибель прийшла... Коли б я знав, що отаке з тобою починиться, то я краще зв'язав би був тебе!.. Проженіть, його, панно, з очей, нехай від вас іде прямо у прірву, що вам нас шкодувати!.. Прощайте!.. *(Пішов)*.

Конон *(падає навколішки)*. Не губіть мене!..

Женя. Кононе, встань, встань зараз, бо справді розгніваюсь! *(Хоче підвестити його)*.

Конон *(хапає її руки й цілує)*. Не дайте ж мені загинути.

Женя. Не цілуй рук, я не люблю! (Конон обнімає її). Що це ти, пусти!..

Конон. Та вже хоч і по морді дайте! (Цілує її).

Женя (пручається). Я так не хочу, геть!..

ЯВА XII.

Ті ж, Тіпка й Надя.

Надя (побачила Женю в об'яттях Конона). Ха-ха-ха! Вот так сцена!.. Мама, мама, идите скорей сюда, полюбуйтеся своей любимицей!

Женя. Чему ж смеешься? Конон мой жених, я вихожу за него замуж! Тільки, Кононе, умова, щоб весілля було з друзками, з буярами, з співами, цілком так, як водиться на селі,—чуєш?

Конон. Та звісно і горілки буде в волю!

Женя (подає йому руку). До свідання, сьогодні вже не вийду.

Конон. Це шкода. Я так вже й не желав би. (Пішов).

Надя. Вот так неожиданный сюрприз.

Тіпка. Тошно што неожиданная приятность.

Надя. Не доставало, чтобы еще вы сделали мне предложение.

Тіпка. Іменно попали в самую хундаментную точку, об этой симпатії я денно й ношно уповаю.

Надя. Что такое?

Женя. От і тобі сюрприз!

Тіпка. Усе ровно, як будто чаю воскресенія із мертвих... Я сисчас готов і в гільдію записатись!

Надя. Вы помешались, вы ошиблись: за человека необразованного я не вийду ни за что!

Тіпка. Чим же я необразованный? Ето ви напрасно. Што я тепер так зодягнений, так ето буденная одежа: а у мене є й часи, і сурдук чорний, і галстук, ціною руб двадцять, і крохмальна сорочка, і...

Надя. Увольте меня от дальнейшего перечисления вашего гардероба.

Тіпка. Я тільки докладую вам, што у меня уся благородна хорма наготові. А ежели, я підброюсь, та під-

хвабрюсь,—цілорник ето усьо можеть,—так просто: мое поштеніе! Тільки за вашим благодітельным словом і проволочка.

Надя. Я чувствую, что со мной сейчас будет дурно. Ах, ах! (Хитається).

Женя (підбігає до неї). Надя, Надичка, что с тобой?

ЯВА XIII.

Ті ж і Палагея Антоновна.

Палагея Антоновна. Что здесь такое?

Надя. Ужасно, ужасно!.. Мамап, господин Типка или Пипка, осмеливается делать мне предложение.

Женя. А я вихожу заміж за Конона.

Палагея Антоновна. Да что за вздор?

Женя. Ні, це істинная правда.

Палагея Антоновна. Так ты решилась уморить меня?.. Ах, дурно, дурно!..

Женя (підхоплює її). Мамочка, успокойся!..

Надя. Нет, я завтра же, клянусь, завтра же уезжаю... (Хитаючись, пішла у двір).

Тіпка. Значить, говоря попросту: вы нам підносите гарбуза? Напрасно гордуєте нами!..

Палагея Антоновна. Ах, я несчастная, несчастная!..

Женя. Но я, мамочка, надеюсь быть счастливой!..

Тіпка. Судариня, я підчу! Скажіть, поки на пізно: воротись. Ра? Нет? А когди не вгодно, так і нам, ежели по совисті, так наплювать! (Пішов).

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Середина простої хати, але вже причепурена під панський лад. Диван, кресло, скільки дзигликів, зеркало, занавіски на вікнах, на стінах малюнки й фотографії; за перегородкою: кровать, столик, комод, стулья, лампа, книги, чорнильний примус й т. ін.

ЯВА I.

Явдоха й Ганна. Вони роздивляють по стінах фотографії і малюнки.

Ганна. А ну оце прочитай?

Явдоха (*читає*). „Го-го-ль“.

Ганна. Ач як. Це тебе Женя навчила читати?

Явдоха. А хто ж як не вона?

Ганна. Добре тобі, що маєш таку невістку, щаслива. Наші батько щораз кажуть: от щастя Шугаям: коли б нам, кажуть, така невістка, то я дмухав би на те місце, де вона подумала б тільки сісти.

Явдоха. Думаєш, що й ми не панькаємось з Женею? Господи, як панькаємось!

Ганна. Що як я попрошу Женю навчити й мене читати, чи навчить?

Явдоха. Та вона кожнісінького рада вчити. І боже, що то за добряча душа!

Ганна. Та хіба й ми не чули? Знаємо. А все таки твій брат не так її почитує, як годилося б; думаєш й цього не чули?

Явдоха. Ні, почитує і ми всі почитуємо. Тільки що на приданім прохватались: думали тисячі візьмемо, а взяли тільки щось сот з п'ять, чи що?

Ганна. Ой-ой-ой, аж п'ять сотень?.. От щасливі іі!.. А ну ось тут ще прочитай?

Явдоха (*читає*). „Пушкин“, „Тургенев“, „Достоевський“.

Ганна. Тю, диви! І як ти так можеш? Що ж воно оце за люди, це все рідня Женина?

Явдоха. Ні, це писателі.

Ганна. Що ж то за писателі?

Явдоха. Такі, що всякі книжки пишуть.

Ганна. Оті книжки, що ото на столику?

Явдоха. І ті, і другі.

Ганна. Про віщо ж вони там пишуть?

Явдоха. Про все, що діється у світі.

Ганна. Невже? Почім же вони відгадують?

Явдоха. Їздять по світу, придивляються, розпитують...

Ганна. Тоб то їм нема іншої роботи, як тільки їздити?

Явдоха. Ні, не те... Не вмію я тобі розказати... От коли Женя розкаже, то я й тямлю, а сама розказати тобі незугарна... У Жені є така книга і такий великий клубок на ніжках, глобусом звється, так на тому глобусові списано усі царства й государства. Як почне Женя нам розказувати, то ми аж роти пороззявляємо!..

Ганна (*взяла альбом*). А це що таке?

Явдоха. Альбом.

Ганна. Що ж воно таке, шкатулька?

Явдоха. Ні, тут теж патрети.

Ганна. А ну покажи?

Явдоха (*одіює альбома*). Ну, дивись.

Ганна. Хі, скільки панів та баришень. І це все писателі?

Явдоха. Ні, то знакомі Женині та подруги.

ЯВА II.

Конон і Явдоха.

Конон (*на порозі*). А де батько?

Ганна. Здрастуйте вам та заразом і прощайте! (*Побігла*).

Конон. Хоч і прощай! Де батько, питаю?

Явдоха. Певно кудись пішли...

Конон. Ди шиньку?

Явдоха. Либонь.

Конон. Не випостили? Ніяк не наверну їх на благородну лінію: як тільки я з дому, так вони зараз до шиньку! Можна ж либонь і дома напиться по самісіньку зав'язку? Напийся собі тай ляговись, ніхто тебе не побаче, ніхто й не осуде! Піди лиш, пошукай батька. *(Явдоха пішла. Конон довго ходє по хаті).* Це прямо люди висміють мені очі!.. *(Зупинився).*

ЯВА ІІІ.

Входе Женя.

Конон. Що ж тепер я скажу за придане людям та батькові, чим я похвалюсь?

Женя. Хвались тим, що маєш!..

Конон. Хто я тепер такий, які у мене копитали? Як був пахолком, хамулою, так ним і зостанусь!.. Двісті сімдесят рубликів ухопив у обидві жмені, ухопив як льоду!.. Ловко!..

Женя. Хіба ти перш не казав мені, що й на двісті карбованців можна зробитись путнім хазяїном?

Конон. Мало чого не говориться! Яку лавку, чи комерцію можна завести на таку суму?

Женя. Коли вже приспичило крамарювати, починай з малого.

Конон. Хочби й мамаша!.. Навіщо вони нам прислали: шубів, одіялів, одежі усякої, килимів, подушок... Навіщо, питаю, воно нам?.. І підкожухом ловко спиться, як є грошви уволю! Ну-ну, от ухопив приданого, ледве піднесу, от тобі й купець!

Женя. Продай все те, переведи на гроші.

Конон. І продам. Думаєш подивлюсь на килими, та одіяла? І музиканта продам, отого хуртопляна, попові продам!.. Навіщо він мені, я на ньому грати не вмю. Ай ну, двісті сімдесят рубликів прислали мамаша зятеві, неначе на сором та на глум!..

Женя. Раніш ти отримав двісті п'ятдесят.

Конон. Так що ж?

Женя. Та після вінця півтораєста.

Конон. Тай тільки ж?

Женя. Одежу: на тебе, на батька і на сестру твою мама справила. Потім дала нам трое коней, бричку, три корови, дві пари волів, мебель, заплатила ваші довги: лавошникові, у волость... Чого ж тобі ще?..

Конон. Грошей мені треба, ось чого.

Женя. Після смерті маминої получиш пополам з сестрою все, що після неї зостанеться.

Конон *(регоче)*. О, мабуть сила скарбів зостанеться, подушки, килими? Та й коли ще мамаша помруть?

Женя. Що ти говориш, Кононе?

Конон. А що ж таке?

Женя. Як тобі не гріх? Не думала я і не гадала, щоб ти був таким заздрисним, ненаситним!..

Конон *(хова очі)*. Та не в тім рощот, а...

Женя. Соромився б так казати, чим тобі моя мама заважила?

Конон. Ні, ти мені скажи: хто я тепер такий? Коли б оженився на мужичці, то й був би мужиком, знав би свою паравхвію: а то жінка пані, рідня жінчина пані, а я хто ж? Навіщо я перейняв панські звичаї: часи, колцо з печаттю, сорочка з манишкою? Як же воно тепер буде? Думає крамарювати, а тепер знов берись за косу, та за плуг...

Женя. І яка б я рада була, коли б ти послухав мене та не ліз меж шкуродерів.

Конон. Це вже я чув не раз!..

Женя. Прикидався покірливим та нетямущим, а тепер показуєш і пазурі, і зуби!..

Конон. Кому не кортить панувати? Я тепера добре вже зрозумів, що над усім у світі головніш гроші, і вже ніхто не спантеличить.

ЯВА ІV.

Ті ж і Денис.

Конон. Ви оце прямо з шиньку?

Денис. Та той, зайшов...

Конон. Скільки прохав вас: пийте по-благородному?

Денис. Та я ж не п'яний.

Конон. Казав вам: не заходьте у шиньк, бо вам вже не пристало.

Денис. Та я не в шиньку сидів, а у Миканора Ривоновича у горниці... Там до нас гості прийшли.

Конон. Гості?! Чом же ви зразу не кажете? Де ж вони?

Денис. Зайшли у мою катрагу. Нехай, кажуть, молді хазяїни ідуть сюди та нехай зроблять нам честь, кличуть до себе з поклонами. Сміхотвори, хокусники!.. А все то писар отаке вигадує!..

Конон. Жене, ходім.

Женя. Не піду.

Конон. Чому?

Женя. Не до гостей мені. Голова щось болить...

Конон. Ну, як знаєш! (*Хутко пішов*).

Денис. Голова, кажеш, болить? Що ж там сваха пишуть, чи живі-здорові?

Женя. Кланяються вам.

Денис. Спасибі. О, у мене свашечка поштиві, пошли їм господи много літ здоров'я; вони поставили нас на ноги, та ще й як поставили, всі люди завидують!..

Женя. А Конон не те каже.

Денис. Та він глупак. (*Сіда ближч до Жені*). А тут всі селяни цікавляться. Ну й скажи на милість божу, який є любопитственный народ? Допитуються все, скільки тещенька прислала зятеві приданого, стало-бить скільки грошенят? Хе-хе-хе! А я їм і кажу: отже нарочито і не скажемо.

Женя. І не слід казати. Навіщо кому знати: у кого що лежить у скрині чи в кишені?

Денис. Авжеж. Іменно любопитственный народ! Випитують, щоб бач було про віщо язичити. Не знаю, чи й є де у світі такі язичники, як наші селяни?

Женя. Ой, бачу я, що не то у вас на думці, що на язичі—лисичите?

Денис. Як же не те? Хе-хе-хе!

Женя. Вам грошей треба більше, яко мога більше?

Денис. З грішми що не задумаєш все можна здобути, все вдіяти!..

Женя. А грошей і нема.

Денис. Як нема?

Женя. Так, нема тай годі!

Денис. Отже я не розберу?.. Конон каже, щоб лавочку, а на мою думку лавка не годиться. Дорохвей продає млина і доброго млина: там камінь такий, що й... Гарасим теж хоче продати. Купити б два млини?

Женя. Або три?

Денис. А як три, то ще краще. Вітер крила круте, камень меле, а ти сиди собі та одбирай мірчука за переміл, або гроші з пуда, — добро! У рік чи в два грошви можна силу зібрати. Хоч би й Дорохвей, мало у нього грошей? А розжився з одного млина, а тож аж три? Мені якось Дорохвей позичив перед Петром шість цілкових, а на Покрову я вже мусів віддати сім. Худоби можна б було прикупити, земельки...

Женя. А потім? Чого ви найбільш бажали б?

Денис. Чого ж? Хіба й нам взяти зразок з Дорохвея, що як іде селом, то насуне шапку на очі та нікому й головою не кивне, щоб бач йому всі кланялись.

Женя (*регоче*). Нагарбати побільше грошей, скрутити усім сусідам руки, шапку на очі насунути і вгору не глянути. А знаєте, хто вгору ніколи не дивиться?

Денис. А хто ж?

Женя. Та людина, котра з людьми поводить не по-божому, бо вона боїться глянути вгору.

Денис. Отуди! Миканор же чоловік образований, одначе теж бере проценти та ще й які проценти?

Женя. Який він образований? Мироїд він!

Денис. Який мироїд? Він і в церкві буває, і я сам бачив, як і дома молиться, ну так же молиться, так молиться...

Женя. Хоче обманути бога, та не обмане. Господь многотерпеливий і многомилостивий, але ж він покарає Тіпку, тяжко покарає...

Декис. А нащо ж, хоч би і началство дозволя брати проценти? Ондечки і сам старшина винен Миканорові велику суму?..

Женя. Старшина попався у лапи Тіпці через свою дурість, що захотів жити не по своїй кишені...

Денис. Та може воно й правдиво... Одначе, чи не піти мені до гостей? Я, пак, і забув спитати: у Конона гроші, котрі свашечка прислали, чи в тебе? Краще б їх заховати.

Женя. У Конона.

Денис. Та він же роззява, загубе! Краще умов його, щоб віддав мені до рук, я так заховаю, що й... Хочеш я зараз його покличу. Багато ж грошей?

Женя. Двісті сімдесят рублів.

Денис (з криком). Тільки?

Женя. А вам скільки треба?

Денис. Отакої!

ЯВА V.

Ті ж і Конон.

Конон. Тату! Ви не взяли у шахві пакунок з закусками, що я на тім тижневі привіз з города?

Денис. У погребі заховано. Ти ж оце за скільки продав свою дурну голову?

Конон. Прохватались ми, вже так прохватались!.. Та нехай вже про це опісля. Кажете у погребі? (Пішов).

Денис. Отак ускочив! Це виходе, що ми й тисячі не зачепили? От тобі і образована невістка!.. Стало бить, як розмірковати, то ти, виходить, овсім не така персона, щоб нам з тобою дуже панькатись?

Женя. Я ніколи того й не бажала. Пішла я заміж за Конона не задля того, щоб панувати, так я і Кононові раніш щоразу казала: ні його, ні вас не запевняла я, що за мною велике придане.

Денис. Так ми ж вповали, що... Коли б не важилось ми на твоє придане, то, по правді кажучи, Конон, хіба поквапився б на тебе?

Женя. Що? І це ви мені кажете, ви, котрий запевняв, що Конон стратить себе, як не вийду за нього, котрий падав передо мною навколішки?

Денис. Мало чого не говориться? А навколішки хіба що, навколішки не важко стати? Хто б не став навколішки за гроші?

Женя. Виходить, що мене ви обое дурили?

ЯВА VI.

Ті ж і Явдоха.

Явдоха. Тату! Ідіть, там вас кличуть.

Денис. Отакого спіймали облизня! (Пішов).

Явдоха. Натє вам лист, десятський з волости приніс.

Женя. Лист? Давайте мерщій. (Роздивляється). Відкіля ж це? (Розгорта листа і чита). Тепер же пропали всі мої радощі й останні надії...

Явдоха. Що таке?

Женя. Школи не розрішають. Я мушу: указати поміщення, указати средства, на котрі буде содержуватись школа і учитель... (Сміється). Яке я укажу поміщення, які у мене средства?..

Явдоха. То школи не буде?

Женя. Мабуть, що ні.

Явдоха. А скільки ж то людей охотилось віддати своїх дітей до школи! Та що діти? Сьогодні Ганна Гарбузенкова казала: буду прохати Женю, щоб вчила мене грамоти.

Женя. Одначе нічого нюні розпускати: поїду до інспектора, поїду в город, кинусь до койкого за порадою, може ще діло і не загублене. Ой, голова моя кругом іде! Одне до одного!.. Коли б хоч гості швидш розіходились. Треба порадитись з Кононом, перебалакати?

Явдоха. Куди там „розіходились“, саме розгулялись. Коли б ви, сестро, бачили, що там витворюється!

Женя. Навіщо дивитися, хіба й так не чути, який галас? Ні, так воно не мусить далі коїтись. Я так не хочу, не можу!..

Явдоха. Це все Миканор своє весілля дограє, вже два тижні скоро як догулюють, та ніяк не догуляють. Чоловік грошовитий, то йому щодня свято та гуляння.

Відколи живу, то й разу не бачила такого довгого весілля.

Женя. Чого з жиру люди не видумують?

Явдоха. А знаєте, сестро, мені ця лавошниця не до вподоби: от покійна жінка Миканорова була якась приємніша, а ця... Відкіля він її вишкріб? Як пристала, як пристала до Конона, щоб випив до неї стакан рому, та ще й одним духом, ну также благала!..

Женя. Що ж Конон, випив?

Явдоха. І не поморщився.

Женя. Стакан рому?! Цього ніколи ще не було, він ніколи ще більш двох-трьох чарок горілки не пив і то за обідом... Випити цілий стакан рому за одним духом?

Явдоха. Оту лавошницю, то я й на поріг не пустила б. Постерігаю я, сестро, що вона закохана у Кононові.

Женя. Ну, це вже чепуха!

Явдоха. Звісно, лавошник старий, а Конон красун... А може й ні, а тільки не годилося б так...

Женя. Що не годилося б?

Явдоха. Та, бачте... Стою я у комірчині за дверима, аж це лавошниця шусть із хати та в сіни, та на Конона морг, морг!.. Конон теж в сіни, а вона як ухопе його за шию, та так і повисла йому на шії, як кішка, та ну цілувати...

Женя. Змія паскудна!.. Що ж Конон?

Явдоха. А що ж він?..

Женя. Невже не відштовхнув від себе?

Явдоха. І він не кращий.

Женя. Що?.. Він її цілував?

Явдоха. Атож.

Женя. Ні, ні!.. Явдохо, це неправда!.. Не кажи так, Явдохо, ти помилилася?..

Явдоха. Правду кажу. І навіщо ви за нього вийшли? Спитали б мене, дарма що брат, ніколи не порадила б... То така сибірська душа... І скількох вже він дівчат з ума звів?

Женя. Що чую?.. Так ось що! Проміняв мене на Фіону... (Заридала і впала лицем у подушки).

Явдоха. Я бувши б вами, плюнула б йому прямісінько у мордяку!.. Проклятий зводник, халахур!.. Чого це ви регочете? Ой страшно!.. Сестро, голубочко, матіночко!.. (Припада біля неї)).

ЯВА VII.

Ті ж і Конон.

Конон. Жене, послухай мене... Що це з нею?

Явдоха. Не знаю, щось таке починилося!..

Женя (хутко витира очі). Нічого не починилося... Вийди, Явдохо! (Явдоха пішла). Ти тверезий?

Конон. Як бачиш, либонь, байдужісінько.

Женя. Краще скажи, що ти п'яний!

Конон. Навіщо? Чого так дивишся на мене?

Женя. Нехороше хіба? Скажи мені: ти Конон, чи ти хто інший? Чи тебе я покохала? Чи ти мені присягався, ще й трьох місяців відтоді не пройшло, що ніколи нікого опріч мене не кохав і не кохатимеш?

Конон. Присягався тошно!.. А ежели мені тепер соромно?

Женя. Нащо ж ти напиваєшся до того, що й сам не тямиш, що робиш?..

Конон. Га? Стривай бо, я все тобі дочиста розкажу.

Женя. Я вірю тобі, що не втаїш нічого; я хочу вірити ще тобі... Говори мені все!

Конон. Тепера у нас кумпанія, я хочу перед людьми похвастати, що ось у мене яка жінка... Ну, думаю, прохвativся на приданом, так за те ж жінка моя у ниститутах-пенціонах була, трьома язиками може понімать і на хвінтіплянах... А виходе, що я тепер і сам не розберу, чи є у мене жінка, чи нема? Там бесіда, з кожним чоловіком поруч сидить його жінка, вони балакають собі приятний розговор, кушають по рюмочці, а я з жінкою нарізнь — неначе розвінчаний, чи удовець, чи якийсь пахолок?.. Всі люди глузують з мене, хіба я того не бачу? Писар пита: де ваша благоверна жона, чи не поїхала у Москву за піснями? Он якого ти мені сорому завдала!

Женя. Так!.. Кругом я винна?.. Піди ж і скажи твоїм приятелям, що у тебе нема жінки.

Конон (здивовано). Як нема!

Женя. Розпутнику ти, розпутнику...

Конон. Який я розпутник?

Женя. Сестра твоя бачила... Мені соромно за тебе... Явдоха бачила тебе з лавошницею...

Конон. Що лавошниця поцілувала мене?

Женя. А ти її?

Конон. Ну так що?

Женя. То це і я можу з ким схочу цілуватись? Ні, я на те не пристала... Я не хочу більш з розпутним чоловіком жити,— я поїду від тебе.

Конон. Що-о? Це ще ми побачим!

Женя. Кажу тобі, що від цього часу жінки у тебе нема.

Конон. Слухай, Жене, ти мене краще не дратуй!

Женя. Іди до лавошниці, а мене лиши.

Конон. Колеш очі мені лавошницею? Так зараз же кличу усіх гостей сюди і буду з лавошницею вести приятний розговор.

Женя. Кононе, не роби того!

Конон. Я тут хазяїн! (Відчиня двері і гука). Пожалуйте господа сюди, тут просторіш.

Женя. Кононе... (Біжить за перегородку і спуска занавіску). Боже, завіщо ж це, завіщо?

Конон. Забирайте їстивне і випивне, тут гулятимем.

ЯВА VIII.

Ті ж, Тіпка, Фіона, Писар, Писарка, Денис, і ще деякі.
Кожен з них щонебудь несе із закусок і випивного.

Тіпка. Тут конешне просторіш і даже проклад е, а у папашиній катразі тісно й дух важкий. Дивлюсь, Конон Денисович сокрився, хотів вже сказати: жона, пора гостям по домам, потому ежели што ми вам не під нужду, дак і ви нам не під ндрав. (Сідають).

Фіона. Супруга ваша миленькая, значиться, діслі-тельно больненькі?

Конон. Просю вас на неї без нікотого уніманія...

Миканор Ларивонович, сюди ось сідайте, на мое крісло. Я на ньому раз-по-зраз сиджу. Тату, частуйте!.. Кушайте, господа, сердину, маслини... (Всі сідають).

Денис. Закуси гарні. Ну оте, що у тій круглій балцанці, так воно мені не по скусу, і що воно таке?

Конон. Це той, як бо його?

Писар. Ето заґрянишной рак внутренняго приготвлення і по заґрянишному зоветься: омар. Вуй!

Денис. Як покуштував його та й думаю: чи не товчена жаба? Бо, кажуть, заґряницею жаб їдять і усяких гадів.

Писар. Їдять. Вуй! Заґряниця, ето сторона передовая і там все їдьоть вперед... вуй!

Писарка. Де ж Євгенія Митровна?

Конон. Та вона той... Просю вас без нікотого уніманія.

Писар. Ето бить может інцидент со стороны вашей супруги? (До Тіпки). Как ви думаете, Ніканор Ларіонович: інцидент ето, ілі принцидент?

Тіпка. Мені здається, що і те і друге, а може щось і третє.

Фіона. Може ви, Конон, Денисович, посварились?

Конон. Пожалуста, без нікотого уніманія.

Писарка. Разві не можна і посваритись? Ми іногда з мужем произведем такой скандал, такой скандал, ужасть!.. Часто даже синяки під глазами. Я на ньому усю рубашку порву, а он на мені... А потім і миримся.

Писар. Нельзя без того, чтобы не произошло иногда катастрофы. Но как бог велел мужу і жене жить в согласіи, то ми сейчас і миримся. Вуй!..

Фіона. Мені здається, що Євгенія Митровна подимають губки: вони даже на свадьбу до нас прийшли і как будто на сміх тільки плюнули в горницю, а потім зараз: „і голова болит, і нема урем'яни, і душно“. Ушли і zostавили нас в неудовольствіи...

ЯВА IX.

Ті ж і Яків.

Яків. А, здравія желаем всей канпаніи честной!..

Конон (убік). Та й обрид уже мені оцей воїн.

Денис. А, табашний хвабрикант!

Яків. Тошно, што етім можу похвастати!..

Конон (до Якова). Хоч і сідайте... Тільки тут біля столу місця нема, сідайте біля порога.

Яків (сіда). Де не сісти, аби шматочок хліба з'їсти.

Конон. А как ежели будете які неприємності, то краще ідіть з хати.

Фіона. Ні, Кононе Денисовичу, пущай сидять. Как ми люди не горді, то з усяким можемо канпанію.

Конон. Тату! Піднесіть балканському кавалерові чарку горілки. (Денис частує Якова).

Фіона. Господа, я желаю розговори продовжать. Так от я й гавару: надимають Євгенія Митровна свої губки, ну тільки напрасно, треба розбирати проти кого можна, а проти кого і не слід надимати. Я думаю, що тут є такі, котрі і проти них капітально можуть надуть губи. Миканор, сколько у нас тисячов?

Тіпка. Стачить на наш вік.

Фіона (до всіх). Так от, поміаєте?

Писар. Вуй! (До жінки). Лізета, прислушайся к етім сімпатічним і умним ізреченіям.

Фіона. Што Євгенія Митровна воститувалась у ністітуті, алі в другом каком корпусі, так ето нам оченно приятно; ну і другіє получили достаточное воспитаніє. Я у самой настоящей хранцузанки іміла ученіє больш двох годов.

Писар. Невжелі? (Скочив). Позвольте вашу руку? Я не знав где ви воспитувались, но сразу увіділ, что ви абсолютно воспитані. Не говоріл лі я тебе Лізета?

Писарка. Авжеж говорив, што ужасть, ужасть як воспитані.

Конон. Та кому ж цього не видко?

Денис. Авжеж.

Конон. Тату, почаствуйте нас берендентином, ото він у пузатій пляшці.

Тіпка. Кому тут належить надимати губи?

Писар. Вам, по преімушествоу, а потім вже вашій супругі. Вуй!

Тіпка. А чи я ж надимаю?

Писарка. Нон, мусю.

Фіона (до писарки). Вуй, мадам!

Тіпка. Навіщо я буду надимати губи? Яка мені з того користь, чи бариш?

Фіона. Ох, ти мій поміщик лисенький! За оцю лисину я тебе й покохала.

Писар. Слишиш, Лізета! Вот она образцовая любов, можна сказать современная, безволосая любовь!

Фіона (цілує Тіпку). Це у мене лямур.

Писар. Для вас лямур, а для нас Ніканор Ларіонорич, радетель і благодетель, не так лі, господа? Ви, Ніканор Ларіонович, тот самый централ, тот вертикал, около которого всьо вертітсе вокруг, как в заколдованом кругу. Даже на бюсте нашем как будто вигравіровано: сей человек есть наш папаша і наша мамаша. Позвольте мне от душі пожать вашу руку. (Стиска Тіпку за руку).

Конон. Позвольте й мені...

Денис. Та вже й мені за гуртом. Як сидиш між образованими людьми, то ніби й сам робишся іншим.

Яків. Ето верно. Як стояли ми під Хвилихвопом, тільки раз однажди діло було на зорі, тільки-тільки што стало на світ благословляться...

Конон. Про це вже ми чули не раз.

Фіона (до Якова). Позвольте я буду говорить.

Конон (до Якова). Мовчіть, ваша річь про Балкани не цікава, нам там не бувають і тих Балканів не видать.

Фіона. Бить можеть, Конон Денисович, ваша жона ревнують вас до мене? Так я вам скажу ось як: аби мене чоловік не ревнував, а на других мені наплювати!

Писар. І ножкой розтереть. Вуй!

Конон. Пожалуста без уніманія. Ось кушайте осельодку. (Подає Фіоні).

Фіона. Мерси.

Тіпка. Тепера скажем...

Писар. Господа! Ніканор Ларіонович держуть річь!

Тіпка. Кажу, скажем так. Як воно уже усюди заведено, що розум, совість і усякое такое, которое чоловік у нутрі своїй іміє, дак воно від бога кожному: одному стільки, другому стільки, а третьому он скільки...

А чоловік, ежели которому не дано, нехай не ремствує, потому що воно і йому дасться, неодмінно дасться, тільки терпи дожидаючи, сподівайся і ні на кого не надійся, опріч як на бога, господа щедрого і многомилоствитого.

Писар. Совершенно сходственно з моїми мислями. Вуй!

Тіпка. Што бог одному дав, то дасть і другому. Главное діло: терпи і молись. Я терпів, много терпів, а тепер господь мене наградив. Кажу ж: буде дано одному і другому у полное удовольствие, а третій все ж таки терпеливо жди! І знов і хвортуна: одного підніма на висоту положенія, а другого спуска на низоту.

Писар. Прислушивайся, Лізета, к етім мудрим глибоко-філософським об'ясненням.

Тіпка. Як збоку дивишся, так воно неначе машина, ну тільки воно і етое от господа.

Яків. Усе воно у пліпорції.

Конон (до Якова). Не мішайте.

Писар. Браво, браво... господа, браво!.. В альбом надо записать еті слова: о висоте і низоте. Как жаль, што я не зафатіл з собою записной книжечки. Откровенно говоря, я не думал услышать здесь такіе умніи речі, потому і не взял книжечки.

Фіона. Конон Денисович! Сядьте біля мене, візьміть гармонію у руки і подиграйте, а я спою. (Співа).

Бегіте собачки в лес по тропінке,
Если што найдете, сейчас мне звістите.
Вор-злодей, что ти говориш,
Нельзя бить веселому, что звер'е бежитъ.

Писар. Позвольте, господа, я спою вам современные куплеты. Ми как-то билі з Лізетой в городе, в ресторане: так там театри іграли — і мушчини і баришні, очень весело ісполняли хори, а потом оні сейчас же ужинали з гостями. К нам тоже навязался один бас, ужинал з нами, голос у него довольно громкий, ну і водку каналья громко п'ють!.. Помніш, Лізета, я тогда заплатіл за ужін шесть рублей сорок копеек... Дві бу-

тилочкі водкі, трі котлети, закусочка і шесть рублей сорок копеек. [Вот так дерут!.. Так вот вам современные куплеты. (Співа).

Жена моя в гробу,
Устрой мою судьбу,
Твою рабу
Устрой в гробу.
Труля-ля-ля, тру-ля-ля!
Мне она не надо
До страшного суда,
Там ей блаженство надо,
Пусть не прийдѣют сюда!
Труля-ля-ля, тру-ля-ля!

Прекрасные куплеты! Хорошо би, било, господа, есл-би у нас можно било устроить ресторанчик с куплетістами і пѣвцами. Но нет, кажись, нескоро ещо наше село дождѣться проникновения благого луча просвещения.

Тіпка. А може я й зроблю просвещеніє?

Писар. Ах, когда би! Конон Денисович, а возьміте в руки вашу італьянку і сыграйте польку, а я з женой протанцую з современными манерами.

Конон (бере гармонію). Польку я могу.

Писар. Лізета! Станцуем, мананж. Главное, не смотрі мене на ногі, как ето делают деревенские танцоры, а соблюдай манер модный. (Бере її). Смелей клади мне голову на плечо і не очень подскакивай. (До Конона). Папрошу вас! (Конон гра, писар з писаркою танцюють).

Фіона (підспівує).

Заиграйте мазур польки,
Я на танці посмотрю.
У ней платья в трі оборки
І букетік прі боку.
Заиграли труби й флейти,
Контрабас тут загудел,
Барабаны затрещали,
Словно соловей запел.

Ах ти, мілая красотка,
Пляшеш точно ветерок,
Я влюбльон в тебе, молодка,
Крося, дуся, ангелок...
Польки-польки та кадрелі,
Меж кочергі та й у двері.

(Хана у Конона гармонію і дає Тіпці). На, старий, рипай, як умієш, а я потанцюю з Кононом Денисовичем! (Тіпка рипа, а Фіона з Кононом танцює). Я таки хочу, щоб ваша мілая супруга, від злости хоч одного зуба собі зламали!..

ЯВА Х.

Ті ж і Женья.

Женья (на дверях перегородки, вона бліда). Що ж це таке? Мало того, що у моїй хаті гармидер завели, ще й знущаетесь надо мною?

Писар. Кланяється голова з вухами!

Женья. Геть з хати, мерзота!

Денис. Як то геть?

Тіпка. Благодаримо за вгощення.

Писар. Вот так інцидент!

Писарка. Благородний манер!

Конон. Прикуси лиш язика!

Фіона. Ви ревнуєте, оченно приятно, мерси! (Регоче).

Женья (Фіоні). Розпутна ти твар!

Конон (кричить). Жене, замовчи!..

Фіона. Хто, я твар?

Писар. А ну, хто кого?

Женья. Повія, хвойда!..

Фіона. Конон Денисович, що ж це?

Конон. Жене! Замовчи, а то я тобі замажу рота...

Денис. Не дивись, сину, що вона вчена, а повчи її по-своєму.

Женья. Ви вишкребки всього, що є найгидчішого у світі...

Конон (кидається до Женья). Ах ти ж!.. (Хана її за руки).

Женья. Пусти, пусти мене!.. (Виривається і біжить за перегородку, він за нею).

Яків (кидається за Кононом). Не бий, мерзавець, не бий, падлець!..

Денис (хана Якова і викидає його за поріг). Геть, свинота, з кунпанії!..

Женья (кричить за перегородкою). Пусти, пусти!..

Писар. Пойдьом в другу комнату. Муж да жена одна сатана!..

Тіпка. Штоб больше злюбиться, треба побиться, а потім помиритися.

Писарка. Скільки разів я на мужу рвала рубашку, а він на мені... (Пішли).

Денис. Без бійки хіба можна? (Пішли всі).

Женья (вибігає закривавлена). Бить, бить мене? Ножа дайте мені, ножа!..

Конон (хана її за руки). Не скажений! Уговтаешся, ще й спасибі скажеш!

Женья. Мерзавець! Клятвопреступник!..

ЗАВІСА.

ДІЯ П'ЯТА.

Подвір'я Дениса Шугая.

ЯВА I.

Тіпка, Конон і Денис.

Тіпка. Як друг, як благодітель ваш, совітую й приказую вам: прийміть міри, бо як тільки Палагея Антоновна, ваша любезна теща, довідаються, що Євгенія Митровна тронулись ума, то зараз прибіжать сюди з властями придержаними і все до ниточки заберуть. Ви ще не мали діла з властями придержаними, не мали? І не совітую: будете зовсім не винуваті, а вас обвинуватять. Кажу вам: худобу й все збіжжя спродайте і хоч воно мені без надобности, но я готов купити у вас, щоб тільки вам допомогти у цім случаю. Як набіжать власті придержаші, то зараз спитають: де коні, де воли, де мебулі?.. І зараз все й заберуть. Кажу вам, спродуйте все; а деньги ваші, поки трус пройде, будуть у мене як і ті двісті шістдесят, котрі ви дали мені позавчора заховати... А може ви не вірите, то візьміть їх від мене й віддайте кому другому сховати.

Денис. Мені, сину, дай заховати, у мене не витрусять.

Тіпка. Но кажеться, що ежели я вірив вам набір: і водку, і другі прочі предмети і напитки, на нещисленну суму, то і ви повинні також вірити і мені?

Конон. Авжеж!

Тіпка. Ежелі власті придержаші найдуть у вас гроші, то заберуть, а в мене не поживляться. А може ви у мені сумніваєтесь, то віддайте, кажу, ваші гроші

на схову кому іншому, тільки неодмінно приказую: спродуйте усе яко мога швидше.

Денис. Та так таки мабуть і зробимо сину, що я гроші заховую?

Конон. Ні, я своїх грошей не согласен, тату, дати до ваших рук, нехай вони краще будуть у Міканора.

Денис. Ну, вже я й заховав би їх!..

Тіпка. Не заховаете, власті придержаші знайдуть! А мене вони не посміють трусити, бо я у вашому ділі сторона.

Конон. Авжеж що сторона і, стало бить, взятки гладкі!..

Денис. Як собі знаєш, сину. То нічого ж і часу гаяти, ходімо скорій прицінімось.

Тіпка. У вас сцілюща вода уся в розході, а я і догадався, чого у вашій хаті бракує, тай приніс з собою. (*Вийма пляшку*).

Конон. Ну і що за догадливий ти, Миканоре!

Денис. Вже правда, що такий догадливий та прихитний, такий вже!.. (*Пішли*).

ЯВА II.

Юрба дітей крадеться до повітки і почина заглядати крізь щілини: одні регочуть, другі бояться, інші показують язика, або дулі.

Хлопчик. Либонь нема Явдохи!

Дівчинка (*висовується*). А що, нема?

Хлопчик. Нема, ідіть сюди мерщій!.. (*Діти підбігають до повітки*).

Всі. Ц-с, ц-с!..

Хлопчик (*зазираючи в щілинку*).

Женька дурненька,
Дурненька Женька!

Дівчинка (*дражне*). Гав-гав!.. Та не вкусиш мене, Гир-гир!.. Ня, цюцю!.. Чого вона мовчить? Дивіться, як дрижить!.. Учора реготала, а сьогодні мовчить.

Хлопчик. А може вона скоро задубне? Ось я на неї жбурну кізяком.

Дівчина. Ні, штрикни її очеретиною!

Хлопчик. А як вискоче вона з хліва та покусася?
Дівчинка. Не вискоче, вона на ланцюгу.
Хлопчик. А як ланцюга перегризе?
Дівчинка. Не перегризе... Штрикай, штрикай її!..
Хлопчик (*просуває очеретину*). Зараз штрикну.
Дівчинка. А ну-ну, чи здорово вишкірить зуби.
Хлопчик. Диви, диви, поворушилась.

Женька дурненька,
Дурненька Женька!..

Гляньте, гляньте, дивиться!.. О, витріщила очі!.. Гав-гав!.. А ну клацни зубами? Стривайте, я їй закручу очеретиною волосся та як потягну!..

ЯВА ІІІ.

Ті ж і Явдоха.

Явдоха (*кидається на дітей*). Геть яропуджі, пущиренята, блазнюки. Знов чортяка вас принесла? А щоб вам трясця та болячка... (*Діти з криком розбігаються*). От капосні, вони їй очі повиколують. (*Підходить до хліва, заглядає*). Не спить, ворухиться!.. Жене? Чи чуєш, Жене? Може хочеш їсти? Дать хліба? Щось балака, та не розберу. По німецькому, чи по якомусь... Га? Еге, говори, хто тебе розбере, по якому ти там?.. У неї на губах смага, аж потріскались губи... Що ти кажеш? Васер? Що ж воно таке: васер?

ЯВА ІV.

Явдоха, Килина й Дружка.

Килина (*зодягнена, як молода, кланяється Явдосі тричі у пояс*). Прохали татко, прохали мамка і я прохаю: на хліб, на сіль і на весілля.

Дружка. Приходь, Явдохо, на весілля, допоможеш співати. На тобі ось шишку. (*Дає*).

Явдоха (*до Килини*). Так несподівано, я й не чула!.. За кого ж це ти йдеш?

Килина. Хіба не однаково? Деж батько твій та... брат?

Явдоха. У хаті.

Килина. Спитай, чи дозволять їм уклонитись?

ЯВА V.

Ті ж Конон, Денис і Тіпка.

Килина (*падає тричі в ноги Денисові, потім Кононові*). Прохали татко, прохали мамка і я прохаю: на хліб, на сіль і на весілля. (*До Тіпки*). Вас вже прохала.

Конон. Ну, нехай тобі господь помагає.

Килина (*тихо дружці*). Ходім, швидше ходім!..

Дружка (*Кононові*). Давайте ж молодій на підкови.

Конон (*дає*). Можна. На тобі цілкового.

Килина (*дружці*). Не бери, не бери!..

Дружка. Чому?.. (*Килина упала їй на плече*).

Тіпка. Ходімте ж швидш до мене і там все по совісті оборудуємо, доки власті придержаші не явились. (*Пішли*).

Дружка. Що це з тобою, Килино?

Килина (*очумалась*). Вже... вже минулося... Так, щось голова заморочилася... Приходь, Явдохо! А деж та... жінка Кононова?

Явдоха. Хіба ти не чула?

Килина. Про віщо? Я більш тижня не була дома: учора тільки надвечір ось у двох з Теклею (*показує на дружку*) і прийшли з Кам'янки, там були на поденній, а ввечері й рушники подавала за Спиридона Рябошапку.

Явдоха. За удівця, за старого?

Килина. Вволнила батькову волю.

Явдоха. У нас таке горе, таке горе!..

Килина. Яке?

Явдоха. Женя стерялася.

Килина. Ой, що це ти кажеш?

Явдоха. Вже четвертий день.

Килина. Ой, страшно!..

Явдоха. На ланцюзі держимо, бо таке витворяла, таке!.. Діжку з водою перевернула, муку розсипала, два горщики розбила й дзеркальце.. Нічого мені так не шкода, як дзеркальця...

Кирина. Деж вона тепер?

Явдоха. Там у хліві прип'ята.

Кирина. На ланцюзі? *(Біжить до хліва і з криком одскакує)*. То не вона, не Женя... Страшно, страшно!.. Це ж господь покарав її за мої сльози!.. Ох, я ж не хотіла, я ж не благала їй такої тяжкої кари... Це я наплакала їй таку лиху долю... Боже, одверни, одверни від неї тяжку напасть!.. Тепер вже я їй не втямлю хто з нас двох більш нещасний!.. *(Ридаючи хутко пішла, дружка за нею)*.

Явдоха *(постояла)*. Хіба запру хату та побіжу подивлюсь, як дружки по вулицях ходять? Чи багато ж то Кирина накликала дружок? *(Замика хату і йде)*.

ЯВА VI.

Яків, Павло Іванович і Соцький підходять до хати.

Павло Іванович. Хата заперта. Де ж хвора?

Яків. Чи не повезли у больницу?

Соцький. По котрій надобності ви мене потривожили?

Павло Іванович. Без надобности не потривожив би, а по якій—успіємо сказати.

Соцький. Ви ж хто такі будете?

Павло Іванович. Я вчитель, із Кам'янки.

Соцький. Це ось із тії, що за Блигадировою, чи з ції, де квартира станового?

Павло Іванович. З ції.

Соцький. То-то ви мені ніби по знаку, я вас бачив у Кам'янці.

Павло Іванович. А сходіть, Якове, до лавошника Тіпки та розвідайте там про Шугаїв, де це вони поділись?

Яків. Сийчас збігаю. *(Пішов)*.

Соцький. Так чого вам від мене потребується: бумагу маєте від господина станового, чи словесно?

Павло Іванович. Становий пристав прибуде сам може надвечір, бо у нього там трапилось важне проізшествіє; а покищо, ось дав мені бумагу, щоб ви оказали содійствіє. *(Сіда на призбі)*.

Соцький *(бере бумагу)*. Понимаю, буде оказано. Потому як вони раз-у-раз приказують, щоб було строго, ежели котора бумага, чи которе провзошествіє, чи об яких других... Щоб було строго...

Павло Іванович. Тут у бумазі сказано... чи ви грамотні?

Соцький. Бог милував.

Павло Іванович. Цебто для вас грамота кара?

Соцький. Ні, це так тільки говориться... Виходе, неграмотний.

Павло Іванович. В бумазі сказано, щоб Шугаїв—батька й сина—задержати до приїзду пристава.

Соцький. Понимаю.

Павло Іванович. Чого ви стоїте? Сідайте!.. *(Соцький сів)*. Як же це ви допустили?

Соцький. Що таке? Про віщо це ви?

Павло Іванович. Що Конон Шугаєнко посадовив на цеп свою жінку?

Соцький. То ж муж оної жони, которий повсякчас у своїм польнім правилі, щоб жоні провченіє койкотре... І він це, що посадовив на ланцюга, зробив не по своїй волі і не в серцях, а звеліла посадовити баба Деркачиха.

Павло Іванович. Цебто знахарка?

Соцький. На всю округу звісна знахарка і зна до всього: вона краще дохтура понима. Раз господин становий приїхали до нас, а тут їх і схопило! Не в мою міру: жилокрут, чи завійна, чи що інше з ними починилося! Прямо: гвалт кричать. Побіг я за Деркачихою, вона щось пошептала, потім дала з веретена води спити і як рукою зняло. У, понима, до всього здорово понима. Чи зазіх злизати, чи пліснявку зігнати, вогника загоїти... І привороту теж усякого зна.

Павло Іванович. Виходить, що вона керує усім селом! Все чиниться по її волі?

Соцький. Супроти неї, так кожного бере опаска, бо вона і на воді, і на квасолі, і на вугіллі, і на чому захоче, до всього добрала способу.

Павло Іванович. Стало-бись відьма? То ви б її у річці намочили, як колись в старовину робили з відьмами.

Соцький. Страшно.

Павло Іванович. О tempora, o mores... ¹⁾.

Соцький. Що ви кажете?

Павло Іванович. Чого це Яків так довго бариться?

Соцький. А ежели муж жону б'є, чи на ланцюга припне, то це він у своїм польнім правилі. Меж мужа й жону ніхто не може, так і в законі стоїть: у польнім правилі муж оної жони і ніхто не може. (*Чутно гвалтування*: „рятуйте хто в бога вірує!“). Чуєте? Це Макар Товстоп'ят повчає свою Макариху!.. Он як репетує! Отже я не піду рятувати, бо Макар у польнім правилі.

Павло Іванович. Це ж розбій. (*Скакує*). Ходім, вирятуємо!..

Соцький. Не піду. У вас може боки сверблять, то йдіть.

Павло Іванович. Та він же уб'є її.

Соцький. Ні, не вб'є! Це не первина. А ежели вб'є, тоді одвічатиме, по закону строгому одвічатиме. У нас тут є чоловічок Василь Сокуренько, такий теж гарячий, от як і ви. (*Сміється*). Якось, вертаючись увечері з поля, ідучи поуз Макарове подвір'я, чує гвалт: „рятуйте хто в бога вірує!“ Ускочив він у двір, наслуха, аж той галас із повітки, він туди. (*Слуха*). Вже замовкла.

Павло Іванович. Може вбив?

Соцький. Ні, не первина. Так кажу: ускочив Василь у повітку, аж зирк: Макар прив'язав Макариху до стовпа та й повчає її налигачем. Василь до Макара: „як ти, каже, можеш повчєніє давати налигачем та ще й удвое склавши?“ Макар жінку покинув та до Василя: „А ти хто такий?“ Зараз за барки його, за чуба, як почав Василя мняшкурити, як почав шпандорити—увесь двір ним виволочив. Василь другого дня до старшини: так і так, господин старшина, покалічено мене за вступительство. Якже довідався старшина в чім діло, то й каже: „іди ж мерщій з моїх очей, щоб була і я тебе

¹⁾ О часи! О звичаї! — *Ред.*

не покалічив різками. Як ти посмів, сякий-такий, втручатися меж мужа й жону?.. (*Наслуха*). Ні, вже не чуть. Ну й Макариха клята, там така, що й!..

Павло Іванович. І все оте коїться через людську темноту. У вашім селі й чутки ще нема про школу, а село ж немале, можна б і дві школи завести. Знахарки у вас правлять розумом: мироїдство, п'янство, здирство, сварка та колотнеча закерували селом. У нас, у Кам'янці вже такого не може вчинитись, щоб як чоловік жінку б'є, то щоб ніхто не заступився. У нас і начальство грамотне, і старшина наш не прогнав би Василя Сокуренька.

Соцький. Стало буть, у вас інші закони. А в нас здавна закон, що муж оної жони у польнім правилі.

Павло Іванович. Затвердили мов сорока: „у польнім правилі...“

Соцький. Бо воно іменно так і є.

Павло Іванович. От ви краще б перелічили: скільки ваші селяни пропивають грошей щороку?

Соцький. Стільки мабуть, скільки й по других селах.

Павло Іванович. Я певен, що можна було б і три школи содержувати. Горе тому селу, у котрім уся совість в калитці, а розум за пазухою у шинкаря: шкода питати і чести і серця меж такими паракхвінами!..

Соцький. Ні, це хвалшиво буде.

Павло Іванович. Ні, не хвалшиво. Хоч би й Конон Шугаєнко, хіба він стверезу прибив жінку? Напився як свиня, і підняв колотнечу... Прибив жінку, а вона й стерялася.

Соцький. Це вам Яків наклепав? Не вірте! Це прямо пустякове доношеніє. Гуляли вони усі приятно та благородно, як слід хазяїнам,—це все мені звісно... Ежели, скажем, по справці виявиться, що було кой-котре провчєніє: за коси, чи може по лиці раз-два, так щоб від того пустяка людина стерялась? Ні, ця об'явка не по правилному доношенію і пустякова стаття... Де ж таки? Інший чоловік б'є-б'є жінку, хрипи їй одіб'є, в'язи зверне... Кинув бити, переволюк на вітер, вона зараз й

одійде. Жінка, як кішка: убий її, потім переволочи на друге місце — оживе. А тут раз-два штовхнув і зараз скоропостижне самашествие? Ні, ця об'явка прямо пустословна.

Павло Іванович (*дивиться на часи*). Довго ж як Яків бариться!

Соцький. А стривайте. Часом, чи не у ярмарок вирядились Шугаї? Либонь вони збирались?

Павло Іванович. А де ж би вони хвору поділи?

Соцький. Чи не у баби Деркачихи вона, може на дикохт посадовила?

Павло Іванович. Може й справді? Так ходім та розвідаєм?

Соцький. Хоч і ходім. (*Пішли*).

ЯВА VII.

Килина виходе, оглядаючись.

Килина. Не можу ні на хвилину одігнати від своїх думок страшну думку про Женю, стоїть вона перед моїми очима тяжким гріхом, покутою!.. Та невже ж це я наплакала таке лихо на її голову? (*Загляда у комірчину*). Жене? Що ви кажете? Води?.. Ой, деж я вам візьму води, хата заперта. Чи не прийдеться мій ключ до їхнього замка? Там вода повинна бути у сінях. (*Приміря ключ*). Прийшовся. (*Одмика, біжить у сінні і взяла кухоль, несе його у хлів*). Натє, тільки скажіть мені: чи ви й справді не при своїй пам'яті? (*Просовує воду*). Одімкнути вас? Та чим же я вас одімкну? А ви мені нічого не вдієте лихого, га?.. Мені страшно... Жене, ви... ви може гніваєтесь на мене, а я ні, ей богу вже не гніваюсь на вас. Чим же одімкнути? Там ніж у сіннях, може ножем одігну дужку, або кільце розігну!.. (*Біжить у сінні*).

ЯВА VIII.

Явдоха. Надходить.

Явдоха. Хто це хату одімкнув? І в хліві двері відчинені... Може Женя зірвалась з цепу?.. (*Підкрадається до хліва*). Ні, Женя у хліві.

Килина (*з ножем іде до хліва*). Явдоха!

Явдоха. Це ти? Що ти хочеш робити?

Килина. Одігнути замка, або кільце, щоб визволити Женю!

Явдоха. Борони тебе боже! Баба Деркачиха заборонила нам спускати її з ланцюга і щоб води, ані рісочки не давати, аж до молодика.

Килина. Я вже дала їй води цілий кухоль.

Явдоха. Вона випила?

Килина. Одним духом.

Явдоха. Ой, що ж оце ти накоїла, це ж ми пропали?..

ЯВА IX.

Ті ж і Женя — на порозі хліву.

Женя (*дивлячись на Килину*). Що це зо мною вчинили, завіщо?.. Ланцюг наділи на шию... Хто це так поневірявся надо мною? Хіба мене слід на цепу держати, хіба я звір, чи стерялася?.. (*Пригадує*). Я спала, тільки чого ж в хліві, а не в хаті? Скажіть мені, що це? (*Пригадує*). Були гості, багато гостей... Тіпка, Фіона!.. Якова били. П'янство, глум... чого на мені все тіло болить, ніби попечене, або побите?.. (*Бере себе за голову*). Голову ломить, у висках стука!.. Що це зо мною? Пригадую... Невже тому правда, що мене били?.. Били по голові?.. Конон мене бив, Конон!.. За віщо ж, за віщо?.. (*Почина плакати*).

Явдоха. Оце ж вона наробить нам клопіт!..

Килина. Де ключ від ланцюга, одімкнім її?

Женя. Голова у мене пробита!.. Кров зліпила волосься!..

Килина (*до Явдохи*). Мерщій одімкнемо! Давай бо ключа.

Женя. За що мене били? Всі мене били!.. Зв'язали мене віжками!.. Потім припнули на ланцюг. За віщо ж? Одімкніть мене.

Килина (*до Явдохи*). Давай, Явдохо, ключа.

Явдоха. Коли ж ключ у брата.

Килина. Я ножем одігну дужку у замкові, або кільце розігну.

Женя. За віщо, за віщо?..

Явдоха. Роби як знаєш. Це ти будеш винувата, а не я. Чуєш, Килино, я не буду винувата? Цитьмо, хтось йде. (*Біжить на вугол хати*). Ой, боженьку, Конон вертається, і Фіона з ним.

Женя (*з ляком*). Знов битимуть мене?.. У хлів, у хлів мерщій!.. Знов поневірятимуться, зв'яжуть! Килино, дай сюда ножа, я зламаю замка. Зачиніть, мерщій за мною хлів!.. Мовчіть, не кажіть Кононові—приб'є!.. (*Сховалась у хлів*).

Килина. Щоб я, бачивши отаке лихо, та пішла після цього заміж? Одкинусь, зараз одкинусь!.. Щоб і надо мною отак поневірявся та шей нелюб?.. Геть цей вінок!.. (*Жбурля вінок з голови*). Піду краще світ-зачі, у наймах десь загину, за те по своїй охоті... (*Хутко пішла*).

ЯВА Х.

Явдоха, Конон і Фіона.

Конон (*до Явдохи*). А що, як Женя? (*Показує на хлів*).

Явдоха. Лежить і не ворухнеться.

Конон. Коли б вже хоч швидш руки розв'язала.

Явдоха. Як тобі, Кононе, не гріх отаке казати?

Конон. Хіба я в тім винен, що вона тронулась ума? Осьдечки ж і Хвийона чули, як казала привселюдно баба Деркачиха, що Женя давно вже спорчена,—так чого ж мені її шкодувати, хіба допоможе? Слухай, Явдохо, якщо начальство почне тебе розпитувати про усякі сварки, що тут чинилися, то ти на всі їх питання одне відповідай: знать не знаю, відать не відаю: нічого, мов, я не чула і нічого я не бачила!..

Явдоха. Тобто ні в чім не признаватись?

Конон. Одне кажи: знать не знаю, відать не відаю. А піди за вугол та стань, як хто сюди йтиме, то ти зараз нас сповісти.

Явдоха. Ой, Кононе, гріх тобі буде та ще й великий... (*Пішла*).

Конон. Що вона дура плете?.. Іди, іди куди велять!

Фіона. Доки з'явиться становий, дослухай же, що далі тобі казатиму: в господі, в хазяйстві і у всім добрі скоро буду я голова. Звелю мовчати—все замовкне, звелю не чути—всім як позаклада, звелю заговорити—стіни заговорять!.. Миканора судитимуть в окружнім, вчора прийшла у волость бумага, кличуть у суд. Признався, що либонь за проценти судитимуть.

Конон. Тобто чоловік за свої гроші не може брати процента якого схоче?

Фіона. Мабуть, що так

Конон. Ні, я з тим не согласен.

Фіона. Казав, що, либонь візьмуть під арешт.

Конон. Та ну?

Фіона. Одібрав від когось листа, у котрім так і пишеться: під арешт.

Конон. От так штука!

Фіона. Тепер кажи мені прямо: хочеш бути моїм?

Конон. Твоїм? Стривай, це ж як? Я раз дав вже зівка: поквапився на образование, та й ухопив в обидві жмені: а вдруге не согласен вже я бути дурнем. Словами ласкавими не силкуйся мене замовити.

Фіона. Чим же тебе запевнити?

Конон. Давай мені осюди, у жменю копитали, тоді і кохання піде по всій формі. Чували ми про вашу сестру: натішишся мною досхочу, а потім: геть к бісу? Ні, ти спершу купи мене, тільки за малу ціну не покуриш! А без копиталів ти мені без надобности: іди ти своїм шляхом, а я піду своєю дорогою: я тебе не бачив, ти мене не видала—розумієш?

Фіона. То ти так у мене закоханий?

Конон. Кохання одне, а копитал інша річ. Кажу ж, що без копиталів: ти мені не під нужду, я тобі не під ндрав.

Фіона. Скільки ж копиталів?

Конон. Скажи сама, чого я варт?

Фіона. А того, що коли б мій лисий дідько та твоя божевільна сьогодні на кладовище, то я хоч і завтра з тобою під вінець і над усім господарством ти пан.

Конон. Хіба мужество все твоє?

Фіона. По документах, як слідує, по хормі: і хутір, і худоба... Ось скільки було у скрині грошей, на, візьми, тут мало не п'ятсот рублів!..

Конон. Ну, давай... Тільки малувато!.. (*Бере гроші*).

Фіона. Все на тебе передам, тисячі матимеш, тільки люби мене!..

Конон. Справді? Коли б же твого Миканорку швидш. бенеря вхопила.

Фіона. Як не помре сам, то можна примусити: нема хіба на світі знахарок та знахарів?

Конон. Га? Як? Страшне таке провадиш!..

Фіона. Інші і самі честь знають, як тільки постережуть, що зайві: а котрі самі не втраплять на той світ, то біля таких можна попеклуватись.

Конон. Замокни!.. Стій!.. Не хочу!.. У мене зашпари поза шкурою пішли!

Фіона. Страхопуд, розмазня!.. Ха-ха-ха! Перелякався?

Конон. Чого ж перелякався? І овсім не перелякався... Ну, а що, як я візьму оце тебе за горлянку та й задавлю, як гадину люту?

Фіона (*кинулась йому на шию*). Дави!.. Волю краще померти від твоїх рук, ніж жити без тебе на білім світі.

Конон. Правду кажеш, га?

Фіона. Дави, не шкодуй!..

Конон. Ах ти ж замороко моя, чарівнице!.. Затуманила ти мій розум, цілком затуманила... (*Обіймає її й туле до грудей*). Поживем з тобою, га? Тепер вже ніхто не вирве тебе з моїх обіймищ!..

ЯВА ХІ.

Ті ж і Женя.

Женя (*з ножем у руці*). Не вирву і я, і не силкуватимусь більш виривати, годі вже!..

Конон (*з криком*). Женя?

Женя. Не вбив, ще я жива... Кохайтеся—не забороняю!..

Фіона (*з ляком*). У неї ніж в руці, хапай мерщій її за руки!..

Конон. Віддай зараз ножа!

Женя (*дає йому ніж*). На, удар мене ножем, щоб не загородила тобі шляху до безкрайого щастя!.. Бив рукою—не вбив, добий же ножем!.. Бий же, клятвопреступнику!.. Стоптав ногами честь і совість, топчи ж і віру в бога!..

Конон (*стовпненіє*). Що ж це?..

Фіона. Сюди йдуть!.. (*Біжить до воріт і вертається*). Становий і сила людей... Тікаймо, Кононе!.. Давай сюди гроші, побачуть—одіймуть!.. (*Вирива у нього з руки гроші і втікає*).

ЯВА ХІІ.

Становий пристав, Соцький, Денис, Яків, Павло Іванович і народ.

Становий пристав. Что это? у него нож в руке?.. Схватить его, связать!.. (*Конона в'язуть*). Он намеревался убить жену...

Конон. Я не хотів її убивать... Сама дала ніж...

Становий пристав. Да, рассказывай!

Конон. Не збагну, як все це скоїлось?..

Становий пристав. А вот как посидишь в тюрьме с годик, тогда все на досуге вспомнишь. Старика сейчас арестовать.

Денис. Помилуйте, за які провини? Знать нічого не знаю, відать не відаю!..

Соцький. Прикажете і їх зв'язати, стало бити, старичка?

Становий пристав. Не надо.

Соцький. Вони тошно: знать не знають... Стало бити, старичок.

Становий пристав (*до соцького*). Ну, ты не мешайся с своими рассуждениями.

Соцький. Слушаю!

Становий пристав. Сейчас поставит стражу подле хаты и во дворе. Принесите сюда какой-нибудь стол.

Соцький. У них, ваше високоблагородіє, іміється столик, стало бить, у Конона Денисовича і крісло... Прикажете і крісло?

Становий пристав. Все равно: стул, или кресло. *(Соцький і другі люди пішли в хату, відтіля хутко виносять стіл і крісло. Становий пристав сідає за стіл, розгортає портфель і всякі примуси).* Приступим к составлению протокола.

Павло Іванович *(тим часом підійшов до Жені)*. Євгеніє Андрієвно, що це з вами, очумайтесь!

Женя. У сні це все, чи в'яв? Коли я сплю, розбудить мене мерщій!..

Павло Іванович. Краще б все це у сні привиділося, ніж справдилося очевидно.

Женя. Ні, це не сон, так, це навспряжки... Били мене, знущались, поневірялись!..

Становий пристав *(до Конона)*. Ты слышишь, о ком это она говорит?

Женя. Конон бив, крутив руки... Налигачем зв'язали мене... А потім, потім... тут пробіл... не пригадаю... заперли у хлів на ланцюгу держали... Ось, на руках рани, кров!.. А... скорій відсіля!.. Знов битимуть!.. Фіона битиме!.. Конон цілується з Фіоною!.. Не бийте мене, боляче!..

Павло Іванович. Заспокойтесь, вас ніхто не б'є...

Женя *(виривається)*. Не підступай!.. Не дамся в'язати? не дамся!.. Убий краще мене, ножом убий!.. Пусті, пусті!.. Не душі за горло, ай!.. *(Падає мертва)*.

Становий пристав *(встає)*. Бедная, как ее перепугали... Ах, вы разбойники, кровопийцы!..

Павло Іванович *(припадає до Жені)*. Померла... Загинула за нівець молода сила.

Становий пристав *(до Конона)*. Ведь за это мало тебя в Сибирь...

Яків *(припадає до Жені)*. Женічко, Женічко! А що ж я скажу мамаші, як спитають: „де моя голубка“.

ЗАВІСА.

В І Й.

Фантастична комедія у 5-ти діях, з апотеозом.

(Сюжет позичений у М. В. Гоголя).

ЛИЦЕДІЇ:

Сотник.
Панна, сотниківна.
Нянька.
Хома Брут, хвилософ.
Тит Халява, богослов.
Тиберій Горобець, ритор.
Стара баба.
Дорош.
Свирид.
Оверко.
Хаїм, шинкар.
Хайка, його жінка.
Пан Хорунжий.
Чабан.
Чередник.
Петро, телятник.
Табунщик.
Горпина, молодиця.
Перекупка, бублейниця.
Панни.
Мужик, з возом.
Баба.
Мужик
Соцький
Циган
Дівчина
Вій.

} переодягнені бурсаки.

Панни, бурсаки, перекупки, козаки, дівчата і народ.

ДІЯ ПЕРША.

Базар у Києві на Подолі.

ЯВА I.

Перекупки (співають).

Допоможи, боженьку,
Та вкористуй гоженько
Нам на добрий торг,
Щоб товару не бабляли,
Щоб поцінно купували —
Все за гроші, а не в борг.

Бублейниця.

В мене бублики пухкенькі,
М'які та рум'яні!..

Прянишниця.

В мене прянички солодкі,
Свіженькі медяні!..

Сластениця.

Сластененьки на маслиці, аж течє,
Ніхто другий проти мене не спечє!

ЯВА II.

Ті ж і бурсаки виходять з семинарської брами.

Бурсаки. Ми нині лиш от сна возстав,
Веселі точимо всі ляси,
Ібо желанный день настав:
Отидем з миром восвояси.

Не хощем знати нікого,
Нікого днесь ми не вбоїмся,
Запас вчинив для чрева свого,
Ми з alma mater¹ розпростимся.

1-й граматик. Василю, постривай. Ось глянь, я всі бабки забрав з собою, аж кишені обдулись. Будем гратись дорогою?

2-й граматик. Давай змінюєм зо мною на горобеняток, — дивись, ось які? *(Показує горобенят).* Даси дві пари за одне горобеня? *(Відходять розмовляючи).*

1-й ритор. Хто тя так, Олексію, свиснув в одесную, що гуля на щоді з'явилась, мов кулак?

2-й ритор. А тебе хто морснув в ошую, під оком посадив синяк, — мабуть була рука не легенька?

1-й ритор *(до третього)*. Ой-ой-ой, як губу ти роз'юшив, де це так?

3-й ритор. Не вім, звідкіль взялася ця біда?

1-й ритор. А може почав вже свершати ночні походження? *(Балакають нишком).*

Халява *(до Хоми)*. Учора було у мене аж дві пануші, а сьогодні нема ані щенту, ані стеблини!

Хома. Ф'ю, це шкода, це кепське діло!

Халява *(до другого богослова)*. Позич на люльку, Миколаю.

Богослов. Тай у мене і попіву нема, пожди, мотнусь ось по рундуках — стяжаю; тепер же ані корінчика нема!

Хома *(плює)*. Погано. А як нудно з перепою!..

Халява. Коли б було се ночью добою, свершили б на корчму набіг, та похмелилися б, а вдень якось боязко.

Хома. Дневное світило смуща одвагу? То-то ж бо й є. Днем тільки подумаєш о стяжанні і вже червонієш і душа гряде во п'яти.

Халява. Ну, я і вдень, як плохо лежить, то можу. Невже вчора здорово переборщив?

¹ Благодатна мати. Так з давніх часів звано за звичкою навчальну установу. *(Ред.)*

Хома. Краще не згадуй, а то аж досадно робиться. Просто біда як нудно і в тельбухах гуде.

Перекупки.

Паниченьки бравесенькі,
Бурсаченьки гарнесенькі,
Сюди-сюди, голубчики, до мене,
Добирайте ось свіженьке у мене.

Бублейниця.

Ось бублички рум'яні та гожі.

Сластениця.

Сластененьких піріжечків може?

Прянишниця.

Ось прянички солоденькі на меду,
Єй же богу, нехай з місця не зйду!

Бублейниця *(до Хоми)*. Ходіть, паниченьку, сюди, давненько вас чекаю.

Халява. Чи чуєш, Хомо, гука на тебе бублейниця, що в жовтому очіпку. А яка моргуха!

Хома. Веселу, бач, натуру має. *(Підходить до бублейниці)*. Добридень, красуні тітці.

Бублейниця. Яка вже там красуня: віхтем змалювана, сажею підведена. *(Регоче)*.

Хома *(співа)*.

Моя ти люба щебетунне!
У тебе і товар смачненький,
А ще смачніші губки.

Бублейниця. Який брехливий, моя ненько!

Хома. Невже не віриш, моя любко?

Ах, аз тебе кохаю
Так пламенно і страсно,
Вздихая ежечасно!..
Не видя же страдаю,
Що даже боже мой!

Бублейниця. Ну й бреше ловко, ой-ой-ой!

Халява і другі.

Що він їй там тороче?
Химерне певно щось аж надто,

Вона від реготу сокоче,
Мабуть скоромне щось, де-факто!
Хома. Рум'яненко видочок,
А брівки, як шнурочок,
І зубки — перли білі!

Бублейниця. Глядіть же, щоб вас не побили.

Хома. Ласкаві оченята милі.
Ах, аз тебе кохаю і т. д.

Бублейниця. Ну й бреше лівко ой-ой-ой!
Халява і другі.

Що він їй там тороче і т. д.

Халява. Одначе, чого ж це я ворон ловлю. (*Під-
ходе крадькома до бублейниці*).

Хома. Нехай в туртури провалюсь, нехай пожре
мене сам ад, коли не кохаю тебе до... до умопомра-
чення! (*Шепоче їй на вухо*).

Халява (*краде бублики і запиха в кишеню*). Ніяк
засунуть не умудрюсь, ти їх... туди, вони назад, ти їх
їсти, а вони гратись!..

ЯВА III.

Авдитори (*виходячи з брами*).

Граматики і ритори,
Воздайте мзду авдиторам!
Вельковозрасні остолопи,
Носящі на тварях тропи;
А котрий здумає схитрити,
Того по лапах будем бити.

Граматики і ритори (*ховаючись за більших*)

Минулося ваше панство,
Ясновельможнее гетьманство.

Всі, опріч авдиторів.

Ми нині лиш от сна возстав,
Веселі точимо всі яси,
Ібо желаний день настав:
Отидем з миром восвояси!

Не хошем знать ми нікого,
Нікого днесь ми не вбоїмся.
Запас вчинив для чрева свого,
Ми з alma mater розпростимся.

(*Авдитори чванливо проходять*).

ЯВА IV.

Ті ж і Тиберій Горобець.

Тиберій. Братіє, смиритесь, внемліте, к речам
моїм слух поклоніте.

Хор. Селенціум, пацієнціум...¹
Тиберій щось нам промовленціум.

Тиберій. Воззріте! Їдуть на базар вози, везуть
селяни на продаж всяку живність: поросята чуєте як
кувікають? Качки такають, гуси герготять, кури соко-
чуть! Давайте ж не вдарим лицем в болото і заспіва-
ємо якунебудь кантату, та так, щоб у селянина аж
мороз поза шкурою пішов, щоб спершу він здивувався,
а потім заголосив; тоді вже він муситиме дати нам
всякої живности і овочів досхочу; а це нам на даль-
ний путь саме потрібне.

Халява. Молодець Тиберій! Так будемо ж спі-
вати жалібно і торжественно!

Тиберій. Я почуваю вже добру поживу.

Халява. Гайда навперейми, он до того воза, на
котрім з клітки виглядають гиндичі голови. (*Всі пішли*).

ЯВА V.

Ті ж і панна сотниківна.

Хома (*до бублейниці*). Так он як я тебе кохаю —
віриш?

Бублейниця. І присягнетесь? (*Тихо говорять*).

Панна. Коли б мені його ще хоч раз останній по-
бачити? (*Побачила Хому*). Осьдечки він!.. Так, так, я
не помиляюсь, це він, котрого я торік уперше побачи-
ла, котрий ще відтоді опалив моє серце! Тепер я не-

¹ Мовчання, терпіння... Ред.

мов оживаю, смуток і горе одлинули від мого серця!..
Це він!.. Шкода, що не сам, з перекупкою розмовляє...
Не осмілюсь підійти!..

Бублейниця. Така б то й справді гарна?

Панна. Хочби ж словечко з ним перемовити. Самій підійти — незручно. Кого б же попрохати, щоб?..

Бублейниця. Годі пустословить!

Хома. Ввергаєш, жено, мя в печаль!

Панна. Як зветься він, коли б спитати у кого?

Бублейниця. Кажу ж вам, що не вірю, не вірю!..

Панна (*постеріга*). Либонь він не розмовля з перекупкою, а залицяється?..

Бублейниця. Рукам волі не давайте!

Хома. Помру, пропаду!..

Панна. Невже він її коха? (*Хома обійма бублейницю*). Що бачу? Він пригорта її, обійма!..

Бублейниця. Гетьте!.. Як ще хто побаче!

Хома. Не сила моя далі здержуватись. (*Почина її цілувати, а другою рукою бере з корита бублики і запиха в кишеню*).

Панна. Ой, боженьку!.. Так, так, він її коха! Навщо ж я це побачила, ой, смерте моя!

ЯВА VI.

Ті ж і Халява.

Халява (*несучи сало і ковбаси*). Є й сало і ковбаси: койщо випрохав, а койщо стяжав!

Панна (*до Халяви*). Скажи, будь ласка, хочу я спитати...

Халява (*з жахом*). Про віщо?

Панна. Як звуть он того, що... Хто він?

Халява. Хвилософ то є, Хома Брут!.. (*Пішов*).

Панна. Отрута то моя і скруха!.. Побачила — зраділа, спізнала — помираю! Але ж це помилъне, безглузде кохання, помре в моїй душі! (*Хома лебезуючи відходить набік з бублейницею*).

Хома. Кажу тобі, моя чарівнице, що страчу себе, коли не покличеш мене сьогодні на смачний обід.

Панна (*співа*).

Ой, чи давно ж те було,
Що моє біле личко цвіло,
Як рожевий цвіт?
Чому ж так раптом світ
Немов померк мені й огид?
Хай дівоча краса змарніє,
Хай коса руса посивіє,
В очах чарівний промінь згасне,
Душа боляща нишком засне —
Пропало, вмерло все в мені!

Ні до кого прихилитися,
Ні з ким жалем поділитися,
Ніхто серденька не в спокоє,
Ох, ніхто трудне не загоє...
Ой, і тяжке ж моє горе! (*Іде*).

Хома (*з нечев'я побачив панну*). Ах, що ж то за личко бліде та гарне, а постать, погляд?..

ЯВА VII.

Ті ж і нянька.

Нянька (*до панни*). Мій боже милий! аж ось де ти, а я вже так була злякалася. Як це ти відбилась від нас? А ми тебе по всій церкві дивились, і в подвір'ї братського, і в садку...

Панна. Я... Ходім. Не знаю, якось заблудилась я і тут опинилась...

Нянька. Ти мов непритомна? Ходім мерщій! Що це з тобою починилось?

Панна. Ох, стій, дай ще раз подивлюсь, востанне, більш не побачу!..

Нянька. На кого подивишся?

Хома. Божественна краса!

Нянька. На чию ти так задивилась вроду, чи на карі очі, чи на гнучкий стан, чи на жупан дорогий, самоцвітний?..

Панна. Вже надивилась досхочу, більш не побачу!

Д у е т.

Панна.

Покохала мое серце
Його до загину.

Нянька.

Що ти кажеш? Це хтось зглазив
Сердешну дитину!

Панна. Палають мрії, думки мутніють

Нянька. Ручки холонуть, уста німіють,

(Разом) Ой як же серденько $\frac{\text{твое}}{\text{мое}}$ тріпоче,

Немов з грудей вискочить хоче!..

Панна. Торік я його уздріла,

Навік закохалась...

Нянька. Чи не з того, голубонько,

Щоночі жахалась?

Панна. А він з другою тут женихався...

Нянька. Ой, хто ж він такий,

Звідкіль він взявся?

(Разом) Ой, як же серденько $\frac{\text{твое}}{\text{мое}}$ тріпоче,

Немов з грудей вискочить хоче...

ЯВА VIII.

Ті ж і Халява.

Халява (до Хоми). Пора нам, друже, в путь
дорогу.

Хома. Ти бачив зараз, хто вона і звідки?

Халява. Якась то панна, а звідки?

Хома. Чи не мана то?

Халява. А, нехай собі! (Махнув рукою). Подерж
лиш мою керею (кида йому на руки керею), а я піду,
стяжаю бакалії. (Пішов).

Хома. То не панна, то якась дивна, чудова
мрія!..

ЯВА IX.

Селянин виїздить на возі, поруч з ним сидить баба. На возі
всяка живність і огорожина.

Халява. Братіє, сюди! (Бурсаки, опріч Хоми, збі-
гаються до нього). Відкашляйтесь мерщій! (Задає тон).
Ут-мі-соль-ут!

К а н т а т а.

Бурсаки.

Хто вбогому всечасно помагає,
В бідах стомленна захищає,
Незримо в ком добро тече,
Во оном завжди бог живе.
Хто ділом помага, не словом,
То той собі приуготовив
Життя на небесах нове,
В таких бо завжди бог живе.
І ти, о, чоловіче, возміщаєш,
В собі свій рай, бо серце маєш
Чистішеє, мов скло нове.
В тобі бо завжди бог живе.

Хома.

Ой, що ж то за дивна краса:
Очі як зіроньки сяють,
Брівоньки чорні, руса коса,
Чи вже ж коли злиняють?

Бублейниця (підходе).

Чого замислився, паничу?
Ну годі сумувать, я вірю,
А щоб подать тобі надію,
Обідати до себе кличу.

Хома.

Не бачив ніколи такої:
Струнка та хороша надиво!
Прощай навіки супокою,
Ніщо мені на світі вже не мило!

Бублейниця разом з бурсаками і Хомою.

Які солодкі словеса,
Наскрізь мене проймають,
За теж і сало й ковбаса
За обідом вас чекають!

(Бублейниця щось шепоче Хомі, він засмучений).

ЯВА Х.

Під'їзять ще вози.

Селянин (до баби). Ось придивись мені в вічі, Мар'яно, та й скажи: чого це вони раптом слізьми понялись? Їй-ей же, я ані на крихотку не п'яний, та й хіба б же здурів я, щоб до обідні пити, а от сліз здержати ніяк не можу, дивись як течуть, неначе аж дзюрчать. А от вгадай, через що?.. Мабуть через те, що оте, що школярі співають, щось надто хитро-мудре, абож вчене!

Баба. Певно. Тільки чого це вони так заздрісно поглядають на птицю та на поросят? Он той, лупатий, як витріщився!

Селянин (плаче). Бог з ними! Давай вже їм печене і варене!

Обоє (даючи). Молітесь, братіки, за нас.

Баба. Я звуся Мар'яна.

Селянин. А я Опанас!

Обоє. За родителів померших теж помолітесь!

Бурсаки. Ого-го, ще й як помолилось! (Забирають дарину, ховають в мішки і йдуть до других возів).

Селянин. Сказано ж бо: „премудрість“! А що воно, чи ми ж втнемо?

Баба. Хіба дяк розтлумачить?

Селянин. А може те, що сьогодні живемо, а завтра?..

Баба. А бог його святий знає.

Селянин. Велика вумність заховується у тих словах.

Баба. Ох, гріхи наші тяжкі.

Селянин. Еге ж. Все, мовляв, боже, тільки гріхи наші... О, господи, возвах!..

Халява (гука). А ну, братіє, до гурту! Гляньте, як днєвне яркєє світило радісно зійшло і всю природу освітило, звеселило все навколо і наш жаданий путь! (Деклямує).

Зазеленіли трави-лопухи,
Запіли птиці-пітухи!

Ну ж мерщій скидаймо чоботи й онучі, та ховаймо у мішки; у кого на плечах зайве верхотур'я — скидай і його, бо вже бачу, що буде нам душно йти під спекою лучей палящого світила, ібо ні хмарки в високо-стях. (Роззуваються і ховають онучі, а чоботи чепляють на палиці).

Всі (співають).

Кондиції жадані наступили,
Нас всіх додому відпустили,
Ідем, ідем ми в дальню путь,
Чого ж нам більш баритись тут?

Халява (підходить до Хоми). Хомо, а нумо рушаймо в дорогу.

Хома. Хіба за мною тільки й діло стало?

Бублейниця (тихо до Хоми). Приходьте ж сьогодні до мене, ковбаси і сало вас ждуть, та ще й вареники з сметаною!..

Хома. О, вселюбезная вдовице! Смачні твої їства, а ще смачніші речі, але ж аз днесь сице опечален! (Іде до гурту).

Ф і н а л.

Бурсаки.

Ану, ану, ану, ану!

Мерщій ставаймо, дружніш в лаву,

Забудьмо бурсу навісну

І дружно воспоем на славу!

Перекупки.

Паниченьки бравесенькі,

Школяррики гарнесенькі,

Благаємо ми вас,
Згадуйте про нас.

Бурсаки.

Авжеж, авжеж, авжеж!
Ще нам не раз гикнетесь,
Не раз, не два дрібними
Слізьми обіллеться!

Селянин і баба (здивовано).

Тільки що співали сумної,
Тепер, чи-ба, заспівали якої?

Бурсаки.

Ми в отчий дом стопи своя направим,
І всі заботи zde оставим —
О книгах мудрих і ученні
Отложим попеченне.

Халява.

Ой, гоп, та помалу,
Як пошила штани з валу,
Як пошила та й наділа,
Кажуть люди, що до діла!

Хор. Гоп, мої гречаники, гоп, мої білі,
Чого ж мої гречаники на скорині сіли!

Халява.

Приїхали паничі,
Гречаники у печі,
Приїхали школярі,
Гречаники на столі!

Хор. Гоп, мої гречаники, гоп, мої білі,
Чого ж мої гречаники на скорині сіли.

(Один бурсак почина танцювать, останні підспівують, пішли).

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Мара воде.

ЯВА І.

Хома і Халява в глибині, Тиберій за лаштунками

Хома (співа жалібно).

Вже вся природа погрузилась
В дрімоту сладостних надій,
Чого ж, душе моя, смутилась,
Ужлі печален жребій твій?
Той образ панни незабутній,
Він скрізь ввижається мені,
Чарівний погляд і могутній,
Його не злишусь я і в сні...

Халява. Годі, друже, співати, завів такої сумної!
Ти глянь, як зразу навколо потемніло, замовкло все і
немов оніміло, хоч би де глас що подало?

Хома. Тяжко мені на серцеві, думки мутять душу!..
(Гука). А гов, Тиберію!

Халява (гука). Вайло!

Тиберій (відгукує). Опріч треклятих реп'яхів, лисичі нори тут повсюду... Хай йому враг з такою ходою,
я далі йти вже б не хотів...

Хома. Шукай, шукай там шлях, паскудо, бо як не
шукатимеш, чуприна буде м'ята знов.

Тиберій. Та куди ж він у ката щез той шлях?
От морока!

Халява. Чи не дратує оце нас біс?

Хома. Стривай, чи то не верби? (Присіда). Неначе
манячать?

Халява. Вночі бур'ян здається за ліс, а копиця за цілу гору.

Хома. Це дивина. Здалось, що зараз мусів хутір бути?

Халява. То-то, що здалось!..

Хома. Чи там у плящі не зосталось хоч краплини?

Халява. Де там зостанеться, поминай як звали!..

Хома. Хоч пропадай!

Тиберій (гука). Це певно якась мара нас заплутала!

Хома. Ні чортового кулака не видно!

Тиберій. Даремно блукатимем всю ніч.

Хома. Коли б хоч на серцеві не так було тяжко... Ця ніч!..

Халява. Ніч справді дуже темна. Коли б хоч хутір швидш з'явився...

Хома. Либонь ця ніч нам так не обійдеться?

Халява. Чи не відьма нам яка оце шкодить, може навмисне водить?

Тиберій. Оце так пригода: не при дорозі і не при обнозі, а в степу, мов на безкраїм морі!..

Халява. А, знаєш, друже, що? Чи не лягти нам отут та підночувати, а світом можна роздивитись куди ми забрели; а то, щоб де у кручу не ввалитись та в'язів не поскручують?

Хома. Щоб до знесилення втопившись лягти, не підкріпившись хоч шматком хліба, або що? Щоб отут розтягнутись, немов голодний пес?..

Халява. То сядемо та хоч взуємось. (Сіда і взувається). А цить! Он чуєш, загуло?.. Ну й живіт же мені підвело так, що здається стріскав би й собаку!

Хома. Чи не нечиста сила то гуде? Спершу водила, тепер завिला!..

Халява. Нехай вие.

Тиберій (гука). Либонь ген-ген могила!

Хома. Ач, як вие!

Халява. Я... я не боюсь.

Хома. Та й я не то, щоб той... Тай сумно ж!

Тиберій. Ой-ой!.. Спіткнувся! Отуди к бісу! Все верхотуріє подралось, зосталось одне руб'я та лахміття!

Хома. Тепер вже гуде!.. Давай хоч гукатимем, щоб тугу розігнать. Чи може заспіваєм?

Халява. А я оце думаю, чи не майнути мені, замість дому, на Запоріжжя?

Хома. От ще вигадав. Пожди, на той рік може укупі майнем?

Халява. Чи й справді? Ну, то давай хоч і співа-тимем. А це буде найзручніш як удвох, або ще кількох підмовимо?

Хома (співа).

Де ти бродиш, моя доле,
Не докличуся тебе?

Досі б можна дике поле
Пригорнути до себе.

Все питаю, все шукаю,

Аж серденько ізв'ялив.

Чи на морі ти з купцями

Ділиш з краму бариші,

Чи в хоромах з панянками

Ти регочешся вночі?..

Ой змилуйся, моя доле,

Прийди до мене хоч на час,

Хоч посидь же біля мене,

Той тому я буду рад!

Чи при місяці в осоці,

Чешеш коси русалкам;

Чи на небі, крізь віконце,

Сучиш дулі біднякам?

Все питаю, все шукаю, і т. д.

Чи у полі, при долині,

Диким маком ти цвітеш,

Чи у лузі, на калині,

Ти зозулею куєш?

Ой змилуйся моя доле... і т. д.

Халява. Це вже надто завели жалібної.

Хома. Щось лихе коїться зо мною.

Тиберій. Куди не сунь, один будяк!..

Халява. Переночуємо тут.

Хома (встає). Ні, почувати тут не зручно. (У цей мент з'являється на першій плані хутір і вогонь у вікні).

Халява. Чи то не хутір?

Хома. Так і є, що він, хутір!

ЯВА II.

Тиберій, вибіга.

Тиберій. Гляньте, гляньте, хутір онде!

Халява (б'є його в лоб пальцем). Чого радієш, stulte homo¹, бачимо і без тебе, що хутір!

Всі троє.

Ходімо ж, будемо проситись,

Щоб нас пустили почувати.

Та цур просить, не відступать,

Хоч би прийшлось в кулачки битись!

ЯВА III.

Баба стара з'являється на порозі з лихтарем.

Баба. Хто там так грізно гомонить?

Хома. Пусти, бабусенько, до хати!

Халява. Насилечку сюди прибились!..

Тиберій. Та так нещасні потомились!..

Всі. Що хоч живцем тут помирати!

Баба. А хто вас зна, що ви за люди?

Хома. Народ ми, бабко, хитровчений,

Письменні люди ми, не прості!

Баба. Ой, задамо вам хутко хлосту,

Чи часом ви не бусурмени?

У мене повен двір народу!..

Троє. Ми християнського всі роду.

Халява. Це не яканебудь проява,

Аз єсмь богослов, Тит Халява.

Хома. А з ним, ось поруч тут,

Хвилософ, Хома Брут!

¹ Дурний чоловіче. Ред.

Тиберій. А третій, — бравий молодець:

Ритор, Тиберій Горобець!

Халява (до Хоми). Я носом чабака, либонь, вже чую?

Хома. Мабуть на наше щастя чумак в дворі ночує, можна буде пожитись.

Тиберій (тихо). Мені здалеку ще пахтить чахоня, та ще й свіжопросольона.

Всі. Давайте невідчепно проситись, щоб впустила. Ой, бабусенько, впусти, спасеніє собі заробиш!

Баба (дивиться у щілину). Ніяк не роздивлюсь спросоння. (Роздивляється).

Які ж здорові лобуряки,

Немов, із лугу гайдамаки!

Ні, не пушу я вас п'янюг,

Геть хвилозопи й богослови

І всі учені пустослови,

Щоб не смердів ваш тут і дух...

Не хочу я таких гостей, боюся...

Хома. Умилосердсь-бо, любая бабусе,

Зогрій юнців, во отчій дом грядущих;

Де тільки зможеш, там нас примости,

Лиш на ніч, просимо, всіх трьох впусти!

Баба. Та й остогидли ж ви вже, проклятуці. Ну, ідіть! (Відчиня браму).

Троє (прожогом). Це optime, це bene!¹

Баба. Як тільки ж вкрате що в мене,

То вже прошу не здивувати,

Геть повипижаю в шию з хати,

Хоч ви і вчене добродійство.

Та ще на вас спушу й собак!..

Халява.

Чи піде ж в ум таке злочинство,

І нащо отаке казати?

¹ Це чудово, це добре. Ред.

(Пританцьовуючи співа).

Ой, бабусенько, гарненька,
Не старенька — молоденька,
Де зможеш, там нас примости,
Хоч на печі, хоч на перині,
Або на лаві, чи на скрині,
Від грізних стихій захисти
Охладівающі члени!..

Троє. І будеш днешь превознесена
Ти нами за сіє до хмар!

Баба (маха рукою). Видали ми таких почвар!..

Хома. Коли ми що, чи якнебудь,
Або там що, або абощо,
То нехай нам будь-що-будь
І таке вже, що й незнатьщо!

Щоб уніч світ-сонця нам не бачить, а вдень ні зірки,
ні місяця, і хай нас минуть пекельні муки, коли ми—
не ми. (Халява краде з возу рибу).

Баба. Та годі вже Лазаря співати! Видали ми та-
ких не раз, що словами душу вивертає, а тим часом
руки в кишені запускає.

Халява (убік). Не знаю, чи чабака чи карася по-
тяг, а щось помірне.

Баба. Геть від возів подалі, щоб часом ваші вчені
руки не зачепились за чумацьку рибу.

Халява. Ну і як би ми так умудрились?

Хома. Це ж, слава богу, в дворі, а не на роздо-
ріжжі, щоб... (Побачив у Халяви в кишені рибу, пере-
крада).

Тиберій. Це б було вже справжнє злодійство!
(Краде з воза рибу).

Халява. Це не про нас річ! (Краде вдруге).

Баба. Годі розводить теревені.

Хома. Та й неймовірна ж ти, бабусю!

Баба. За вами, хвилозопами, треба мати добре
око, підголите так, що й не зоглянешся.

Халява. Може хто другий підголе, тільки не ми.
(Тягне з воза рибу).

Баба. Годі плескати казнащо!

Хома. А що, бабусенько, коли б хоч трішки слі-
зок Адамових, як той казав?

Баба. Обійдеться і без слізок.

Хома (набік). Бодай тебе біс ухопив!

Халява. Ну, то де ж ми, бабко, будем спати?

Баба. Оцей під припідком у хаті. (Штовха Тиберія).

Тиберій. На тоще брюхо, та ще й насухо?

Ну, що ж робить, смирюся духом!

(Пішов у хату).

Баба (до Халяви). А ти, отамечки в коморі. Тільки
я тебе запроу, бо щось ти мені здаєшся не таким, як
люди.

Халява. Ну що ж, я пристав і на те, щоб хоч і в
комору, я не спору; а тільки що насухо, якось не зви-
чно і аж чудно!..

Баба (замикаючи комору, до Хоми). А тобі, чорня-
вий, в хліві буде найкраще: з одного боку саж, а з
другого теляча закута.

Хома. Сусідство обабіч пахуче.

Баба (сміється). За теж тепло так, що й печі не
треба, заснеш як на пуховиках; а ще як приверзеться
у сні яканебудь краля, хоч така як я, то й овсім тобі
буде як з медом! (Регоче).

Хома. Ні, краще, бабко, не ввижайся у сні, а то на
смерть перелякаєш.

Баба. Ну, годі, спи вже... Ось-ось, мабуть, і півні
заспівають.

Хома (дивиться на небо). Віз уже зовсім сторч став.

Баба (дивиться на зорі). Он і дівка вийшла вже
по воду, а волосожар немов захмаривсь, мабуть на
дощ та на негоду! (Пішла бурмочучи у хату).

Хома. В хліві переночувать, оце так-так! Ну що ж,
як кажуть, на безриб'ї і рак риба, а на безлюдді і з
Хоми пан. Постелю ж я мерщій жупан, сіріч един-
ственну хламиду і з миром аз ко сну отиду. (Роздя-
гається і стелється). Земле, обертися в ложе пухове,
звичайно, що сіє совпадение нам не нове! (Ляга). Стри-
вай, потрапезую з голодухи. (Вийма з кишені рибу).
От, коли б ще чарочку сивухи! (Ість).

Халява (з комори). Амісе,¹⁾ ти щось, либонь, іси?
Хома. Еге ж, зав'язку з тієї ковбаси, що ти сам стріскав всю в дорозі.

Халява. Вічна пам'ять їй небозі, смачна покійничка була.

Хома. Ну, будем спать.

Халява. Коли б ми оце були на Подолі, вже б хоч кров з носа, а добули б хоч по невеличкій чарчині?

Хома. Не нагадуй, хай їй враг, оскомину тільки нагониш. (Сплюває). Здається, за якунебудь півчарку дався б зуба вирвати... І нагадав же! (Сплюває). А хай їй абищо. (Б'є по морді свиню, котра просовує рило). А ти вже й з'явилась тут? Чю-чю! Хоч і підкріпився та якось не по-людські, насухо. Коли б швидше заснути, щоб не смоктала так досада за серце. (Помовчав). Хотів би я дізнатись, чи то була панна, чи мана?.. Нечаче, колись, десь її бачив?..— А де?— Ні, не пригадаю. А яка ніжна, немов квітка; а біла, як снігова хмара, чарівна, як любий сон!.. І вродиться ж, на жаль, така краса! І де вона зросла, відкіль з'явилась?.. Либонь, торік я таки бачив її, але на одну мить, чи може ще давніш?.. (Позіха). Чого це у мене так очі засвербіли? Десь я її таки бачив... Хто вона? Мабуть величнього роду, це видно і з постаті і по походу. (Дріма). А може вона відьма? Може нарочито перекинулась, щоб... (Дріма). Відьми завжди з'являються в північ... Треті півні крикнуть—щезають... Як зразу десь задзвеніло!.. Це у мене в усі... Дзинь!.. Панно, розкоше, квітко!.. Ще б побачити її раз і вмерти... (Засипа).

(В глибині засяв місячний промінь. Панна з'являється в блакиті неба).

Панна (співа).

В той мент, як тебе я спізнала,
Дитячим серденьком так покохала,
Що думала про тебе щодень і щоніч,
І вбачався ти ніби, як в сні, так і ввіч:
З чистим серденьком,
Як дитяча сльоза,

¹⁾ Друже. Ред.

З світлою душею,
Як та рання роса,
А ти, ох!.. отруто моя,
Лиха скрухо моя,
Другую покохав!

Ох завіщо ж мій вік молоденький, завіщо пропав?
Ох, завіщо ж мій видочок марненько зав'яв?

Бодай твоє серце та щодень сушилось,
Бодай твої думи та щодень труїлись.

За те, о, зраднику любий, що другу ти покохав,
За те, що мій вік

Даремно пропав,
За те, що видочок мій,
Не цвівши зав'яв!.. (Зника).

Хома (схопився). О, панно! Красо!.. Постій, зупинись!.. Це певно хтось наплів на мене якусь нісенітницю!.. Я тебе одну кохаю, тобою дишу!.. Може через те тобі здався лебезуном, що ніби біля бублейниці умизгався? Їй же, їй, сіє я лиш, кажучи одверто, свершав по традиції, для ради чревоугожденія, ідя на кондицію в невідоме пространство,— по образу пішеходженія!..

ЯВА IV.

У хліві відчиняються двері, і Панна, перекинута в стару бабу, тихо ввіходе.

Хома. А що тобі, бабусю, тут треба? Чого ж мовчиш? (Баба наближається). Послухай, бабко, тепер же піст, Петрівка... ні, ні, я зовсім не таке ледащо, щоб... У мене і на думці нема, щоб оскоромитись, та нізачо на світі... Поклади отут зараз передо мною тисячу дукатів, то тоді звіришся, що я зовсім не з тих, що привселюдно очі в небеса возводять, а наодинці гріховодять. (Баба наближається). Як страшенно у тебе очі блищать, та хай тобі лихе!.. От нав'язалась!.. У мене вже ніби почина чуприна лізти догори... Бабусю, та геть бо, змилуйся!.. Бог з тобою!.. Оце напасть... (Баба хапа його за руки). Ой, що зо мною коїться? Душно! Горить у мені!.. Мороз по тілу, мов оливом всього

мене залива, отерпаю!.. (*Хоче бігти і не може, баба розставляє руки*). Рук не можу піднести, одеревеніли! Ой, пусти, бабусенько! Ради бога, я, я!.. (*Баба склада йому руки, нагина голову, скака йому на спину і почина бити мітлою*).

Як серце виразно затокотіло!..
Ой, нозі мої, нозі втомлені,
Задріботили, наче шалені!..
Прагнуть вже мчатись в степи незупинно,
Через бори, луги й долини...
Раптом на серцеві повеселіло,
Внизу так рясно все замиготіло:
Трава, дерева, байраки, гори,
Яри, долини, могили, море...
Я бачу з осоки русалочки спливають,
То поринуть вони, то виринають,
Співають гарно, мов дівчата в полі,
А голосочки чисті, як дзвіночки!..
Їх лоно, перси їх — біліш сорочки...
Її очі сяють, мов ясні зорі...
А нижче що, не роздивлюсь?..
Музика гра, пташки співають,
Квітки головками кивають...
Прощайте, вище понесусь!

(*Зника, а через хвилину летить вгору*).

Аж ось коли я розтлумачив.
Який це біс мене вкульбачив.

(*Почина заклинати*).

Цур тобі, пек,
Сімсот болячок і глек!
Паскудо проклята,
Гидото пиката,
Заклинаю тебе ладаном і кадилом,
Страшною свічкою і кропилом,
Іди ти, жаб'яча зводнице,
Гадюча гріховоднице —
Не на людське горе,
А в пушу та в нетри,

За льодове море,
Да ні дерева, ні трави,
А снігове поле,
Скала на скалі —
Сім кіп болячок твоїй голові!
Тут тобі не відьмувати,
Моєї жовтої кости не сушити,
Крови з моїх жил не смоктати,
Серця тобі мого не в'ялити.
ТЬфу, тьфу, тьфу, тьфу!

(*Зника, а через хвилину на бабі їде*).

А скинула!
Тепер же і я тебе напарю,
Щоб вдруге так не мордувала.

(*Б'є її мітлою і зника, потім женеться за нею з поліном і б'є*).

Панна (*ледве промовля*). Не можу більш!
Хома. Заговорила? (*Підбіга*). Не відьма це, що бачу я?

Панна. Ох, Хома, помираю я! (*Закрива очі і пада*).
Хома. Як, що таке? Це дивина, чи справжня панна? (*Пізнає*). Це вона, вона? Це та! Зомліла? Це ж та, що бачив я вранці, на базарі. О горе мені, злочинцеві, прочварі! Померла, га? Я вбив її? Я, я вбив! О, божа сило, дай їй жити, тебе благаю... Іде хтось там? Ні, хтось гукає! Куди ж подітися мені? О, страх напа на мя і трясовиця, куди, куди ж мені сокриться?.. (*Тіка з усіх ніг*).

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Корчма на Чухрайлівському шляху.

ЯВА І.

Хаїм, ходячи по хаті, співа мелодію без слів. Хайка в'яже панчошу.

Хаїм (*глянув у вікно*). Ой, любуню, Хаю, ой, вже, либонь дідько несе нашого пана, а за ним ціла юрба халамидників. Це вже він щось вигадав! Я вже, неначе, боюсь...

Хая (*підбіга до вікна*). Ти кажеш: „халамидників?“ Які ж то халамидники, ти придивись, мамуню, то зовсім не халамидники. Хіба такі бувають халамидники? То бурсаки, вони певно вже ідуть на кондиції; забув, як торік вони тут проходили, або й позаторік, то раз не долічилися ми гиндика, а вдруге двох гусей?.. Треба буде сказати наймичці, щоб стерегла добре птицю. (*Гука у двері*). Марто, Марто, а де ти там? (*Голос за лаштунками*: „А чого там?“). Позагонь усю птицю у закути, та позамикай!

Хаїм. Ой, Хаю! Мені чогось млосно стає, я не знаю чого моя сміливість зовсім покинула мені, — га?

Хая. Ша! Хаїм, ша! Ще трохи потерпи.

Хаїм. Думаєш, що сьогодні пан мене не шмагатиме? А чого ж мої плечі вже сверблять?

Хая. Нехай шмага, аби давав дукати.

Хаїм. Ой, я б вже не хотів і дукатів.

Хая. Не хочеш дукатів, ти, Хаїм, не хочеш дукатів? Хіба вони погано бряжчать; тобі не довподобі, як вони бряжчать?

Хаїм. Ой, Хаю! Як побачив я пана, то розум мій зовсім перекрутився... Мені здається, що шкура дорожче ніж дукати?

Хая. То тобі так здається: шкура загоїться, а дукати... (*Вийма з кишені і підкида на долоні*). Чи чуєш, як вони дзвенять? Чи є у світі краще пісня, чи музика над цю пісню? А як буде їх у нас десять сот?..

Хаїм. Скільки ми тепер маємо, Хаю?

Хая. Вже маємо сімсот.

Хаїм. Ще три сотні?

Хая. Пан дає по дукату за нагай.

Хаїм. Хаю, я вже сміливим зробився, нехай швидше пан б'є. Ой, три сотні ще!

Хая (*співа*).

Як матимем десять сот дукатів,
То зараз покинем оцю хату,
Покинемо корчму цю, цей степ,
Та купимо кам'яницю й sklep.
Гандлюватимем намистом,
Хутром, оксамитом та едвабом,
кармазином...

Хаїм (*зрадів, аж танцює*). Ой-да-драдом, хопа-хопа, ой-ди-де-драдом!

Хая. Матимем дукати, бо буде нам шана,
Не будем боятись найбільшого пана.
Як дукати бряжчатимуть,
Всі будуть вітати нас гречно;
А ми зовсім безпечно
Гандлюватимем усяким крамом,
Найдорожчим!

Хаїм (*танцює*). Ай-да-драдом, хопа, хопа, ай-ди-де-драдом!

ЯВА ІІ.

Пан хорунжий, за ним Халаява, Горобець, бурсаки
кобзарі челядь.

Всі (*співають*).

Не хвиля реве то на морі,
Не вітер то віє у полі,

То наш пан хорунжий гукає,
Юнацтво до себе скликає.

Хорунжий.

Гей ви, браві юнаки,
Усі жвавi козаки,
Приїздить до мене в гості.
В мене хата на помості,¹⁾
В мене вина дорогі,
В мене коники баскії,
Будем пити та гуляти,
Злидням жалю завдавати.
Зміїв коней окульбачим,
Полювать в степи поскачем.
Гуляй досхочу, козаче,
Доки твоя доля скаче!

(Входять).

Пан (гука). Гей шинкарю!

Хаїм. Ось я вже тут! (Підносить на тарілці чотири чарки).

Пан. А, догадався! Дуката маєш (Г'є).

Оце за здоров'я! (Г'є).

Оце за упокій! (Г'є).

Оце за всіх вас! (Г'є).

А це за грішних нас!

Хаїм. Чи хоче пан, щоб я вже йому потанцював?

Пан. Не забігай наперед розумом, щоб не звихнувся.

Частуй всю челядь досхочу,
Пий кожен, хлопці, по зав'язку,
Сідай собі, де хто вхвалив.
А я, хоч тутечки, на лаві. (Сів).

Бурсаки. Це, пане, орtime, це bene!..¹⁾ (П'ють).

Пан. Ну ж, розташовуйтеся мерщій та втніть яке-сь лицедійство.

Халява.

Барздо трудно, вельможний пане,
Біблійного щось виконати.

¹⁾ Це, пане, чудово, це добре!

Зане, колега наш єдиний,
Хвилософ, ім'ям: Хома Брут,
Вельми вдатний виконавець:
Іродіяди, Пентефрії,
І прочих коварних жен —
В путі сокряся. Где,—не веми.

Пан. То втніть нехитре щось, аби химерне.
Халява.

Потщімся, пане наш вельможний,
Вам виконати іртермед несложний,
Даби персоні вашій догодити,
Все мусимо найщирше учинити.

Пан. Докладня мова твоя й люба,
Ти вчений, бачу, неабияк.
Ну, хутко ж, зараз все ладняйте.

Халява (до бурсаків). Братіє, завісу розпинайте!
(Бурсаки беруть велике рядно і перегороджують хату, ідуть потім за рядно).

Пан. Гей, шинкарю! Граєм в згадок з тобою,
Доки вони там впорядкують.
Котру вгадаєш — маєш три дукати!
А не вгадаєш — будемо шмагати!

Хаїм. Я згоден вгадувать сьогодні,
Завтра й післязавтра,
І, і... Я хотів би щодня!

Пан. А ну ж вгадуй хутко, зразу.

„А що сьогодні не гуло,
Чого учора не було,
А завтра не вгадаєш?“

Хая (тихо). Хіба ти не вгадаєш, Хаїм? (Показує на небо).

Хаїм. Це, мабуть, буде грім, пануню?

Пан. Три дукати взяв, шинкарю. (Дає).
А ти, Хая, не втручайся,
П'ють не до тебе, й не вітайся.
А ну загадуй, Хаїм, ти,
Твоя черга тепер, мерщій?..

Хаїм. А ось яку я загадаю вам:

„Хто zarazом співає й скаче,
Водноряд сміється і плаче,
Вмить обертає радість у горе,
Переліта гори й переплива море?“

Пан. Звичайно: — думка! Гей, Авраме, а всип йому один десяток! (*Гайдуки готують нагаї*).

Хаїм. Я загадаю другу, пане!
Навіщо ж бить,
Ми може будем квит?..

Хая. Хаїм. Нехай шмагають!..
Халява (*переодягнений*).

Вельможного пана позволю спитати,
Чи призволяєте нам починати?

Пан (*до Хаїма*).

Я свого тобі не подарую!
Десять нагаїв у борг закарбую!

(*До Халяви*). Хай починають, призволяю!

Халява (*вернувся за рядно, там почина хор співати*).

Днесь ради вельможного пана,
Ми дійство комедійне утворимо,
Жли точію ми тим догодимо,
То нам воздасться справжня шана.

Пан. Сказати по правді, піснь передмовна,
Превельми скусна і надто чудовна.

(*Рядно розгортається на дві половини; бурсак, переодягнений мужиком, тягне на мотузі другого, зодягненого козою*).

Хор. Антін козу веде,
Превражая коза не йде,
Він її віжками,
Вона його ріжками,
Він її палюгою,
Вона його дриг ногою!

Єврей (*переодягнений бурсак вибіг назустріч*).
Кезеле, кезеле, куди це ти Антона ведеш?

Мужик. Чи ти, єврею не осліп?

Єврей. Хіба це ти її ведеш, а я думав, що вона тебе?

Мужик. Проходь, проходи!

Єврей. Ну, продавай мені кезеле.

Мужик. Гайда на торг, а тут не продам.

Єврей. На торгу за гроші, а тут в борг.

Мужик. У борг? Ач який, піди ти геть!

Єврей. Де ти, Антоне, шапку це купив? Вона тобі зовсім мала. (*Почина натягати йому шапку на очі*).

Мужик. Та відчепись ти, сатано!

Єврей. Ой вей, яке страшно!

Мужик. Ах ти ж, собача парол!

Єврей. А ну, попробуй, а ну, вдар?

Мужик. Ой, ударю!

Єврей. На, з'їж! (*Дає йому дулю*).

Мужик. Ах, ти ж падлюча твар!.. (*Б'є його*).

Єврей. Ой, гвулт! А ну-ну ще вдар, ще вдар!

Мужик (*б'є*). На тобі ще, на!

Єврей. Ой, вейз-мір! Держіть, ловіть, убив мене, хамула!

Соцький (*вбіга і два чоловіка поняті*). А хто тут на весь живіт гвалтує, началство турбує?

Єврей. В'яжіть його, беріть, він убив мене, я вже умираю!.. Ой вей! До пана підсудка ведіть його хутко! Він мое кезеле одібрав і потім по морда, по голова і по всьому тілу бив мене і щипав!.. Ой, усередині мені погано!

Соцький. Антоне, чи то ж правда?

Мужик. Та бреше чортів син, шахрай!

Соцький. Та це ж, либонь, твоя коза Антоне, а ж її у тебе бачив? (*До єврея*). То це ти хотів чоловіка забити? Беріть єврея за вуха та й тягніть до пана осавула. (*Єврея тягнуть*).

Єврей. Навіщо за вуха? (*Одбивається, повели*).

Соцький (*до Антона*). Але, Антоне, щоб нам справжньої правди довідатись, то мусиш у корчму зайти, постановиш могоричу, тоді твоє буде зверху.

Мужик. Та я не від того. *(Пішли).*
Хор *(співа)*. Антон козу веде і т. д.
(Тиберій Горобець, переодягнений дівчиною, другий бурсак — козаком).

Переодягнений козаком *(співа)*.

Їхав козак за Дунай,
Сказав дівчині: „прощай!“
Ти, конику вороненький,
Скачи та гуляй.

Тиберій.

Постій, постій, козаче,
Твоя дівчина плаче,
Як ти мене покидаєш,
Тільки подумай!

Козак.

Білих ручок не ламай,
Карих очей не стирай,
Мене з війни із славою
К собі дожидай!

Тиберій.

Не хочу я нічого,
Тільки тебе одного,
Ти, мій милий, будь здоров,
А все пропадай!

Хор. Їхав козак за Дунай і т. д. *(Проходять).*

Пан *(витира очі)*.

Оцю прегарно утяли,
Мене аж сльози проняли,
Гей, шинкарю! Хутко дай запити.

Хаїм *(подає)*. Вельможний пан тонкий на сльози!

Пан. Та пісня розбудити може
В душі питання розмаїті!

(Бурсак, одягнений циганом, тягне другого, одягненого конем).

Циган. Гей криця, не лошиця,
День біжить, три дні лежить.

Море перескоче,
Хвоста не замоче.
Гаджя бо, годі басувати,
Купуй, свате, коня змія!

Мужик. Та йому пора здихати! *(Регоче).*

Циган. Та ти глянь?

Мужик. Хіба здурів я
Таку здохляку купувати,
Та їй давно пора здихати.
Либонь три чисниці до смерти?

Циган. Хрест тебе побий, пішов четвертий!

Мужик. Десяток?

Циган *(сміється)*.

Бравий ти хазяїн.
Давай на щонебудь змінюєм?
А що то там у торбі в тебе?

Мужик. Оце в мішку? та це овес.

Циган. Ото б то він уже і ввесь?

Мужик. Хіба тобі багато треба?

Циган. Та покищо, то буде з нас,
Неси за мною.

Мужик. Так, якраз,
Щоб так без торгу, і поніс?

Циган. Та ти бо дуже вередливий.
А дай я оберну тебе в коняку:
А щоб конем не був брикливим,
Вчеплю цурку на мордяку?
Ну ж, ну, давай скорій свій ніс?

Мужик *(з ляком одступа)*.

А хай тобі присниться біс! *(Втіка).*

Циган *(кричить)*.

Валю, валю, переймайте,
Злодюзі утекти не дайте.

Соцький *(біжить з двома понятими)*.

А хто тут гвалтує,
Началство турбує?

Циган. Ловіть ворягу, переймайте!
Соцький. Де ж злодій?
Циган. Он він, доганяйте! (*Чоловіки побігли і при-
водять чоловіка з мішком*).

Загляньте ви йому в торбину,
Побачите, що там овес.

Мужик. Овес і є, овес, еге ж!
Циган. Хай вилізуть тобі баньки із лоба коли не
овес!..

Халява (*одягнений козаком, вибіга*).

А хто тут зараз гвалтував?
Що тут вчинилось, яка дивина,
Народу багато, а бійки нема?

Соцький.

Оцей та в цього вкрав овес?

Мужик.

Та бреше циган, як той пес.

Циган. Коли не вкрав,
Чого ж втікав?

Мужик (*показує на цигана*).

Бо він хотів мене конем зробити.

Халява.

Що ж, треба вас тут розсудити.
(*До цигана*) Овес у тебе звідки взявся?

Циган.

У мене, батечку, вродив.

Халява.

А де ж вродив: на полі, чи в городі?

Циган.

Де слід там і уродив, тай годі.

Халява.

А чим його ти змолотив?

Циган.

Ще й молотить його, навіщо?
Хіба я вже за всіх дурніший?

Халява.

То так ти вмієш хліб робити?

Пан (*регоче*).

Ой, будуть цигана лупити!

Халява (*почина бить цигана малахаєм*).

Оце тобі, вражий сину,
Наперед, щоб не брехав,
Щоб циганячу натуру
Ти на других не звертав.

Циган. Ну, годі, годі жартувати,
Вже й так аж піт мене облив!..

Халява.

А щоб навуку ти вхвалив,
Халяндри мусиш танцювати. (*До пана*).
Тепер, вельможний добродію,
Ми просимо вас вибачати,
Та автора поменш картати,
За цю незграбну лицедію.
Цигани халяндри вам потанцюють,
Мене ж горілкою та медом почастують,
На тім і скінчиться сія інтермедія,
Рядно закриєм, і finita comedia!¹⁾.

(*Циган і циганка танцюють халяндру*).

Пан (*розохочений, притоптує ногами*).

Оце — так-так! Не вдержу й ніг.
А стійте, годі вже цієї!..
Максime, швидш утни моєї.

(*Бандурист хоче грати*).

Хаїм (*до пана*). Хтось кіньми до корчми підбіг!

Пан. Грай, Максime, бо ніг не вдержу! (*Почина
танцювати*).

¹⁾ Скінчилась вистава.

ЯВА III.

Ті ж, Дорош, Свирид, Оверко і Хома Брут. Входять співаючи.

Три діди, три діди,
Полюбили бабу,
А четвертий манісінький
Причепився ззаду.
Трьом дідам, трьом дідам,
Баба дулі тиче,
Четвертого маненького
За чуприну смиче!..

Пан. Дороше, ти?
Дорош. Здорові будьте, пане!
Пан. А звідкіля це і куди?
Дорош. Не чули нашої біди?
У хуторі в нас коїться погане:
Панна наша помирає!

Пан (зідхає).

Шкода! Хай бог її приймає,
В руці создателя есми!

Дорош. Це з Києва вернулись ми,
Ось і псалтирник з нами тут.

Халява і другі (впізнавши Хому).
Відкіль це взявся, Хомо Брут?
Куди ти з хутора пропав?..

Хома. Коли б я все вам розказав!..

Дорош (до других козаків).

Гайда в куток, аж ген он в той,
А тут нам будуть... якось не той...

(Пішли в куток, там сіли за стіл, Хайм подав їм горілку).

Халява (до пана).

Оце той, пане, виконавець,
Богині Талії коханець!

Пан (зрадів). То візьмемо його з собою.

Хома. Уви, сього не можна учинить,
Дондеже обречен судьбою,
По волі превелебного ректора,
Тяжкую службу відслужить,
Даби вовпредь текущі дні
Приять велику і багату милость.

Пан. Що ректор тут вмішавсь шкода,
Сваритись з ним нам не рука.

Халява. То розкажи ж нам, звідки взявся,
Що за притичина така?

Хома. О, друзі, братіє! внімайте,
Міркуйте та на вус мотайте.
Як тільки я в хліві приліг,
Коли це чую: загуло!
Потім неначе хтось пробіг
Конем!.. Дмухнуло, мов крило
Якої птиці... Сон знеміг
Раптово... Чи заснув? — Не знаю.
Прокинувся, очі розтуляю,
Вдивляюся і бачу: відьма
Ввіходе в хлів, іде до мене
І витріща страшенно більма!..

Всі. Чи ба, яка страховина,
То певно відьма, то вона!..

Хома. Бере за голову мене, нагнула
І вмить на спину мні плигнула,
І ну метлою мене хвоскати!..
Чимало я її возив,
А потім сам на неї сів,
Та як почав уже шмагати,
Вона тоді пишчати, кавчати!..
Нарешті вихрем обкрутулась,
І вмент у панну обернулась,
Упала, стогне... зирк! Це та,
Що в Києві, немов свята,
На мить з'явилась предо мною.

„Ой, Хомо, каже, я вмираю!..“
Що потім сталося зо мною,
Куди поділось все — не знаю?
Прокинувся вранці, похмелився,
І ледве-ледве роздивився,
Що я в бублейниці у хаті.

Всі. От і нехай який мудрий вгадає,
Чого на світі тільки не буває?..

Хома. Не вспів очуматись як слід,
Аж шусть, вбігає в хату дід,
Наш страж із бурси, і гукає:
„А йди до ректора, шукає
Давно тебе, щоб швидш послать
Над мертвим псалтиря читать...“
Прийшов я, став було казати,
Щоб іншого кого послав,
Що я зовсім забув, устав...
Так він велів мене зв'язати...
Дядьки, спасибі їм, скрутили...

Пан. Чого ж ви, хлопці, осовіли?..
Ну що ж? Хомі псалтир читати,
А нам пора і в путь рушати..
Хаїм! Бери барило швидш на віз,
Поїдем зараз ми до мене в ліс,
А потім до мого двора.
А ну ж, збираймося, пора!

Халява. Прощавайте же, друже, Хомо,
Здоров зоставайся,
Як скінчиш благополучно,
У Київ вертайся.

Всі (відходячи). Як поїхав пан хорунжий
У поле гуляти,
Перевісив через плече
Сагайдак багатий.
Грай море, грай сине,
Гайда—гула-гу! (Пішли).

Дорош. А ходи, пане хвилозопе, до нас. Господь-
бог з ними, з отими панами,—сідай лиш отут поруч,
поговоримо та хробачка заморимо та й рушимо далі.
(Налива і частує).

Хома (сіда). То так, дядьку, ти мені і не скажеш,
з чого ваша панна захворіла? (Випив).

Дорош. Господь з нею, хай собі.

Свирид. Авжеж!

Хома. Давно вона хворіє, чи може оце свіжо спри-
чинилось?

Дорош. Знов таки своєї!

Свирид. Цікавий!

Хома. Хатня вона у вас, чи може більш жила по
людях?

Дорош. Траплялося усяк.

Свирид (до Хоми). Та ти бо не в'їдайся, нена-
видю!

Хома. З людьми як вона поводитилась?

Дорош (налива). Краще вип'ємо! (П'ють).

Свирид. Господь вже з нею! Може вже й померла,
то нехай над нею земля пером.

Хома. А вчилась де вона?

Дорош. Вчилась де?

Свирид. Вчись-не вчись, а як піде на гріх та на
безголів'я!..

Хома. Сварлива була, чи?..

Дорош. Траплялося і сьак і так...

Свирид. Та не руш її, господь з нею та й годі.
А от краще угадай, від чого місяць в небі світе?

Дорош. Штука угадати: від того світе, що є чим.
Не було б чим, не світив би.

Свирид. Ба ні! Господь так звелів: „світи!“ ска-
зав. От він і світе. Ходи но, Дороше, почоломкаюсь з
тобою. (Чоломкаються).

Дорош (до Хоми). Ну, а скажи мені, чому вас
там у бурсі вчать: чи тому, що й дяк читає, чи ін-
шому чому?

Свирид. От про це, то я вже й не питав би, бо
так призначено йому, і він розуміє, а правда?.. Хома
Дай, почоломкаюсь з тобою.

Хома. Чому не почоломкатись, а тільки... (*Цілується*).

Дорош. Ні, стривай, стривай, я тебе спитаю... Ото, що в церкві дяк читає,—чи воно вписано у ті книжки, що в бурсі вчать?

Свирид. О, боже мій, боже мій! Ну і навіщо б так казати? Як божа воля вчинила, то й не слід переміняти—гріх!

Дорош. Я хочу знати, як воно в книжках?

Свирид. О, боже мій, боже мій! Ну і навіщо?.. Оверку, почоломкаємось зо мною! (*Чоломкаються*).

Дорош. Я неодмінно піду в бурсу, там вивчусь всьому, всьому!

Свирид. О боже, мій, боже мій! Бідний я, бідний нещасливий. (*Падає на стіл і плаче*). Другим легко, живеться, а мені!..

Хома. А чого це ти, дядьку, розхлипався?

Дорош. Бо хоче, сіромаха, випить. (*Налива*). На, на!

Свирид (*п'є*). Нема у мене ні батенька, ні неньки, ні братіка, ні сестриці!.. Сирота я на світі! О, боже мій, боже мій!..

Хома. І я, панове, сирота, ось відпустить мене на волю, спасеніє своїй душі заробите?

Свирид. Давайте, пустимо його, воно ж сирота. Нехай собі йде... О боже мій, боже мій!

Дорош. Ні, не пустю, я з ним поїду в бурсу і вивчусь всьому, всьому! Ке, почоломкаюсь з тобою? (*Цілується з Хомою*). А потім я знов зв'яжу тебе, щоб ти не втік!

Хома. Нема у вас, панове, бога в серцеві!

Дорош. Я ж хочу в бурсу, а як вже мені чого забagnetься!..

Свирид. Ну і нащо отаке казати? О, боже мій, боже мій! Бог впорядкував все як слід, і бог з ним, хай все так і буде, а ти, Дороше, не мішайся в це діло... Почоломкаюсь з тобою! (*Цілується*).

Хома. Недобрі ви люди, бог з вами! Ну, коли вже так, давайте, доп'ємо останки, тай рушимо далі, вже смерка. (*Бере чарку і промовляє*).

Ой горілице, великая мученице,
Прошла ти крізь вогонь і воду,
Проходиш і нашу немощну утробу,
Проводиш нас у біду—пригоду.

Як взяли тебе з винниці,
Та наляли в склянниці,
Посадовили за стіл, на лавиці,
Почали з тобою панькатись,
Почали тобі кланятись.
О, славная мученице горілице,
Сама ти у золоті ходиш,
А нас до руб'я доводиш,
Розумних дурними,
Багатих бідними,
Підданими робиш.

Подобаешся ти попам і панам,
Всім неборакам сірим і нам.
Як ми тебе напиваємся,
Злиднями пишаємся,
Багатирями вбачаємся,
З кожним братаємся,
Як гиндики надуваємся,
За чуприни тягаємся,
В болоті валяємся.

Дорош. То цур же їй, пек, проклятій гріховодниці,
Сім кіп болячок пекельній зводниці!

Хома. Проклинаю тебе, од ніг до лоба,
Іди під три чорти, диявольська худоба!
Не йди до голови,
Не завдавай нам біди,
А йди до брюха
Та вижени звідти нечистого духа!..
Ось і вся вам промова моя.

(*Хоче пити, але в цей мент у стіні з'являється парсуна панни*).

Панна. Ох, Хомо, помираю я!

Хома (*з ляком кинув чарку*). Вона, відьма!.. Ви чули, бачили, вона?

Всі. Нічого ми не бачили!

Хома. Тікають скоріше звідця! (*Вибігає з хати*).

Дорош. Та це нам пеня оцей бурсак! Чи він це буває не сп'яну, або може очі засліплює? Здається ж небагато ми й випили: кварт зо дві не більш, та чи й випили? А може це він задумав задати драла? Гайда мерщій доганяти!

Свирид. Пустіть його, він сирота... О, боже мій, боже мій! (*Всі пішли, інші швидко, а інші з повагом*).

Дорош (*гука*). Держи, лови, в'яжи!

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Біля кухні сидять за сирном: табунщик, чередник, Оверко, Свирид, за другим сирном—молодиці і дівчата.

ЯВА I.

(*Співають*). Тай скучно з ложкою в руці,
Сидить та в двері заглядати,
Немов пішли по толоці
Кирпич на топливо збирати.
Горпино-гов! А де ти там?
Давай мерщій галушок нам!

Табунщик (*помовчав*). Не несе, що за причина?
Я сьогодні бачив вовка.

Чередник. Гайдай розказував, що бачив, ніби знов уночі горіли гроші, на тій могилі, що за шляхом.

Свирид. Чого тільки в землі нема? Усячини там є доволі. О, боже мій!

Табунщик. Чабан Кузьма, не даром каже, що в землі закопана і доля.

Свирид. А чия—не вгадаєш! О боже мій!

ЯВА II.

Ті ж і Петро.

Петро. Чи не забув я тут свого гарапника?

Дівчина. Ов-ва! Петро в нових штанях. Хто це тобі пошив?

Петро. Мабуть ніхто, як мати?

Табунщик. Вам таких не зшить, дівчата.

Дівчата. Чому не зшить, яка велика трудність?

Чередник. Та які рясні штани та широкі!
Табунщик. І як вони йому пристали?

ЯВА III.

Ті ж і Чабан.

Чабан. Чи не zostавив я тут своєї шапки, десь одбіг!

Табунщик. А може тобі треба Гапки? Осьдечки вона!

Чабан. Та нехай їй... Байдуже!

Дівчина. Чого ж так дуже запишався?

ЯВА IV.

Ті ж Горпина з галушками у двох мисках.

Всі. Чого так довго там барилась? Тебе б тільки по смерть посилати.

Горпина. Не попухнете з голоду. Кажіть краще: царство небесне, вічний покій! Наша панночка вже преставилась...

Табунщик. От тобі і маєш!..

Чабан. Недаром у мене вчора цілий день ніс свербів, це вже прикмета: як тільки ніс здорово засвербить, хтось денебудь помре!..

Свирид. О, боже мій! Нехай над нею земля пером. (*Починають вечерять*).

Табунщик. Петре, сідай та повечеряй.

Петро. Та я вже повечеряв.

Табунщик. Вечеряй, коли дають, їство не заваде; а завтра може піде такий шарварок, що ніколи буде і пообідати.

Петро. Тай повечеряю, мабуть! (*Сіда*).

Чабан. Як тільки ніс здорово засвербить...

Табунщик (*до чабана*). А ти чого стовбичиш?

Чабан. Та, мабуть, і я вдруге повечеряю.

Табунщик. Цигани не будуть снитися.

Свирид. Жила, жила тай померла... Он як!

Горпина. І чого б, здається, їй помирати: жила у достатках, та у розкошах, а от!..

Чабан. Смерть, так вона... Кого схоче, того і скосе, махнула косою і нема людини... Я ж кажу, що недаром у мене ніс свербів...

Петро. Торішню ніч знов щось колошкало телят.
Горпина. Що ж, як не відьма?

ЯВА V.

Ті ж Дорош і Хома.

Дорош. О, тепер не шкодить і галушок попоїсти.

Горпина (*до Дороша*). Чули, дядьку?

Дорош. Не тільки чув, а вже нас клюшник і почаствував за упокій. Оце вам той самий бурсак, що буде над нею читати псалтиря.

Хома. Здорові будьте, молодиці і дівчата, і ви, браве козацтво!

Всі. Бувай здоров і ти.

Хома. Ой ви, дівчата, ой ви, молодички, а чому ж у вас не жовті черевички? Хліб та сіль.

Всі. Садовітесь до гурту.

Хома. Я б хотів біля дівчат, либонь, тут галушки смачніші? (*Бере одну дівчину за рукав*). А як гарно у тебе вишита сорочка. (*Щипа її*).

Дівчина. А ну, ущипни ще раз, то так ляпаса і дам!

Хома. Ого, з перцем!

Табунщик. Вона у нас з хріном! (*Регоче*).

Дорош (*до Хоми*). Не варто з поганню возитись, сідай зо мною поруч, краще буде..

Хома. Ну, посунься, дядьку. (*Підморгує*). Така чорнява дівчина, така гожа, а натурою з беззубою бабою схожа!

Чередник (*зареготав*). Ай, бурсак, утяві!

Чабан. Що то, як чоловік вчений, то вже як прикладе що, то ніби приліпе!

Чередник (*до Дороша*). Чи правду кажуть, що ніби наша панна, не при хаті та й не проти ночі кажучи, ніби зналася з тими, що не то що, а бог з ними?

Хома (*здивовано*). Цебто покійниця?

Дорош. Та вона, сказати по правді, ціла відьма
Хома. Відьма?

Дорош. Та я хоч зараз заприсягну!

Хома. Це ж що за новина? А чом же ти, дядьку,
як я дорогою розпитував тебе про панну, нічого та-
кого не казав?

Дорош. Не казав, а тепер кажу, що вона досто-
метна відьма і з чортами зналась!

Хома. Ти ж звідки про це довідався?

Свирид. Ну і нащо, Дороше, отаке казати? О,
боже мій!

Дорош. Я звідки довідався? А звідти я довідався,
що панна їздила не раз і на мені.

Хома. Їздила!? і давно?

Свирид. О боже мій, о, боже мій! Так, Дороше,
не можна! Чудний ти який!

Дорош. Ну, а чого ж я буду мовчати, чого? Та я
й попові це скажу. Та, як по правді казати, то кожна
баба відьма!

Свирид. Ні, Дороше... Ну і навіщо? О, боже мій,
боже мій! У котрої є хвостик маненький, та істинно
відьма... Така вже прикмета, щоб кожен завжди тямив,
хто він є!..

Дорош. Та кожна баба відьмою стає, як тільки
почина старіти.

Свирид. Щоб кожна, ні! О, боже мій!..

Дорош. А я кажу, що кожна!

Горпина. Ну, вже й завзяті ж козарлюги і ви,
мов ті годовані кнури, таке вигадують з жиру!..

Дорош. Хто пам'ята псаря Микиту?

Чередник. Стривайте, про псаря Микиту, я роз-
кажу найкраще, бо він мені доводився кумом.

Дорош. Так що ж, що кумом, а я складніше роз-
кажу.

Всі. Кажи, кажи! Нехай Дорош каже. Мовчіть та
слухайте!

Дорош. Ти, пане брате, хвилозопе,
Чи чув що про псаря Микиту?
Таких, як він, людей на світі,
Мабуть, не густо і буває.

Та то ж кожнісіньку собаку,
Мов батька рідного, він знав.
Ось цей Микола, що тепер
За псюрника його настановили,
Хоч він, як мовити по правді,
Парняга теж собі моторний,
Тільки ж супроти Микити,
Щоб він там як, або інак,
А прямо казнащо, помиї!..

Табунщик. Та достометну ж правду чеше,
Немов сокирою він теше!

Дорош. Бувало зайця вздрить він, швидше
Чим хто під носом втре табаку.

Горпина (показує на Свирида).

У дядька раз-у-раз під носом,

Блищить табака, аж рудіє...

Утрить, бо так дивитись гидко! (Сплювує).

Свирид (втирається). Та то не шкодить, можна
й втерти.

Дорош. Бувало раптом як свисоне:

„А ну, Розбой, а ну, Швидько!“

Сам на коня отак приляже,

Прищуриться, як понесеться,

І вже тоді і не вгадаєш,

Хто обжене кого мерщій —

Чи він собак, чи ті його.

Йому горілки дмухонуті

Відразу кварту — наплювати!..

Свирид. Та й я, як захочу, то зможу!

Всі. Мовчи, мовчіть бо, цитьте!

Дорош. Одначе ж він з якого часу
Почав на панну задивлятися:
Чи й справді в ній він закохався,
Чи та йому щось поробила?

Табунщик. Ну й достометно ж промовляє
Так кожне слово, як рубає!

Дорош. Ото таке щось з ним вчинилось,
Що став він зовсім ка-зна-чим,
Панна позиркне на нього,
А він і повід з рук упусти.
Розбоя вже Бровком він кличе,
А Ляхву Гапликом назве —
Помилку до помилки так і нижє!
Раз панночка прийшла до стані, —
Микита чистив там коня.
„Микито, каже, дай-но я
На тебе ніжку покладу!“
А він, дурбило, і зрадив.

Табунщик. Так, так, це правда. От дурний!
Та я б не дався, а нізачо.

Дорош. Панна ніжку підняла, —
Пухку, біленьку, та ще й голу;
Микита глянув — затремтів,
Не тямлячи себе, нагнув він спину,
Схопив за голі ноженята панну
І вихрем чурхонував по полю...
Вернувся в станю вже надвечір,
Мов п'яний, млявий, ледве живий.
Почав від того схнуть, як тріска...
Якось прийшли уранці в станю...
Аж дивляться, замість Микити,
Відро порожнє там стоїть
Та купка попелу лежить, —
Згорів геть чисто сам із себе...
То ось який був псар Микита.

Табунщик. На всю округу, на пів світа...
Вічний пам'ять тобі, куме,
Хороший був ти чоловік!
(Довго мовчать).

Чередник. Казав Омелько Коверляга,
Що з нього відьма кров спила
Відер з чотири, як не більш.
Який колись із себе грубий був,
А тепер, мов, тінь яка... (Павза).

Чабан. А чоловік з того села,
Що ген над кручею дзвіниця,
Казав, що є в них молодиця,
Що зна од відьми заговор. (Павза).

Петро. Учора вихрем через двір
Смерком промчалась. (Павза).

Чередник. Рукавиці
У Гната вкрадені нові!..

Табунщик. Хоч би он, як торік, мені
Все в вічі сунула копиця!..

Свирид. А про Шепчиху ти чував?

Хома. А хто ж така була Шепчиха?

Дорош (регоче). Як бачу, там у вас у бурсі
Багато вчать, та мало тямлять.

Свирид. То розкажу я про Шепчиху.
Вона ж мені
Таки з рідні:
Брат її у других,
Максим, Остапів,
Держав, сказать, мою небогу,
Павла Гниличенка дочку.

Табунщик. Як зміркують, то наче б то й з рідні.

Свирид. Є на селі у нас козак,
Шептун, — отак його і дражнять,
Шептун, тай годі! Хоч сказать,
Він любе трохи підбрехнути;
А часом любе й дещо вкрати,
Але ж... Все ж був як слід козак.

(До Дороша). А що то в тебе стирчить з кишені? Ди-
висься, ей-же ей, пляшка! Чи не капосний чолові'га і
досі нас не почастував?..

Дорош (вийма пляшку). По правді сказать, я не-
наче про неї й забув. (Частує).

Свирид (випив). Тепер мова піде легше.
Раз сів він з жінкою вечерять,
Після вечері лягли спать:

Лягла Шепчиха у подвір'ї,
Шептун же ліг на лаві, в хаті...
Ба ні, вона на лаві в хаті,
А він послався у подвір'ї.

Горпина. І не на лаві лягла,—долі!
Дорош (зиркнув на неї, потім в землю, потім знов на неї).

Як скину з тебе я запаску,
То щоб не виявилось дещо!

Горпина (з ляком). Та цур тобі!
Дорош. Отже мовчи!

Свирид. Посеред хати, у колисці,
Лежало їх дитя грудне,
Було вже, мабуть, з год йому,—
Забув, чи дівчинка, чи хлопчик?
Лежить Шепчиха долі й чує,
Що за дверима пес шкребеться,
Шкребеться, клятий пес, та й годі.
А вие так, що хоч втікай!
Звичайно, баба і злякалась...
Баби, вони такий уже народ,
Як тільки смеркнеться надворі,
То покажи їй язика крізь двері,
Душа прожогом шугне в п'яти.

Горпина. О, ви сміливі! Хоч би вже не хизувались, та частіш під носом табаку витирали!

Свирид (витира носа). Чого їй ніс мій так уївся?

Деякі. Горпино, не мішай!

Свирид (до Горпини). Ну, глянь, тепер вже чисто, додивляйся... Ніс та й ніс! (Регіт).

Деякі (нетерпеливо). Кажи, кажи!

Свирид. Лежить, трясеться й стала думать:
„Устану та по морді дам,
Щоб перестала клята вити“.
Бере у руки коцюбу,
Тихенько двері відчиняє
І тільки трошки відхилила,

Аж їй собака шусть під ноги,
Та плиг прожогом до колиски.
Шипчиха, зирк! аж то не пес,
А наша панночка... і — лихо!
Та не така, як слід їй бути.
А синя—синя! Тільки очі
Горять, мов вугілля у кузні!..
Вхопила бідненьку дитинку,
Горлянку миттю прокусила
І ну смоктати з неї кров...

Дівчата і молодиці. Ой, годі, страшно, не кажіть! Дивіться, либонь хтось біжить сюди. (Всі з ляком озираються).

ЯВА VI.

Ті ж і Юхим.

Деякі. Це Юхим!

Табунщик. Та ніхто ж інший!..

Чабан. Він же, він!

Юхим. Чи тут Дорош та бурсак? Мерщій до сотника ідіть!

Горпина. А що—пан плаче?

Юхим. Ні! Тільки такий похмурий, як ніч: і страшно і жалко глянути!..

Дорош. Як іти, то йти! (Встає).

Хома. Шкода кидати таку кумпанію, та що робить?

Юхим. Сьорбніть по чарці, щоб розмову вона вам розв'язала. Ось, клішник націдив сулійку, щоб всі добром покійницію згадали.

Дорош. Та нехай тому язик руба стане, хто її лихом пом'яне. (Частуються).

Хома (випив). Та наливай уже і другу.

Юхим (налива). Пий. (Хома випив). А може й третю?

Хома. Та мабуть не завадить. (П'є). О, тепер хоч і ходім!

Всі. Ну, нехай тобі бог допоможе червінців скільки заробить, якщо вподобаєшся панові сотникові.

Свирид. Наш пан добряча душа і щедра, аби тільки йому догодив.

Чередник. Як відчитаєш благополучно, тоді і нас почастиєш?

Хома. Можна буде! Наливай но ще одну, земляче! (Випив). Коли б оце зараз музик; була б закаблукам робота.

Деякі. От людина, так людина!

Хома. Е, гуляй! Музикантів, неодмінно музикантів!

Табунщик (до чабана). Лавріне, ушквар на со-
пілці. (Чабан починає грати на сопілці. Хома танцює,
всі підспівують.

Хор. Якби мені або сьак, або так,
 Якби мені запорозький козак,
 Якби таки молодий, молодий,
 За рученьку поводив-поводив!..

ЗАВІСА.

ДІЯ П'ЯТА.

Велика кімната, перегороджена колонами, за котрими посередині розпнута чорна завіса, відкіля видно труну, у котрій лежить панна, з боків горять дві воскові свічки; з одного боку лежить на столі товста книга, в ремінних палятурках.

ЯВА I.

Панни сусідки і нянька.

Панни.

Сумною звісткою, вміть оголошеною,
На горе нам прийшлося тут з'явитися,
Над подруженькою слізьми вмитися,
У розцвітній добі смертю скошеною.

Нянька. Чи їй воленьки не було
У розкошах пожити,
Чи їй доленьки не було,
У добрі походить?
Забагнулося чого —
Все з'являлося,
Заманулося чого —
Все скорялося.

Панни. Сумною звісткою і т. д.

1-ша панна.

Розкажи, будь ласка, голубонько нам,
З чого таке лихо з'явилося вам?

Нянька.

О, коли б я раніше догадалася,
Що в нерівню вона закохалася,
Увесь світ би облітала я,
Зіллячка того придбала б я,

Що від любощів відволожує,
Від лихих людей вас відхожує.

1-ша панна.

Негаданне горе, несподіване!

2-га панна.

І в сні нам про це не марилося!

Нянька.

Скоїлось, як на гріх, це торік повесні,
З прощі, з Києва ми вернулися,
Стала схнуть вона та жахатись у сні
І що божий день більш задумуватись...
Вже як немощна була, то призналася,
Що в нерівню вона закохалася.

1-ша панна.

Коли б же знаття, де зілля те бує,
Що серце дівоче під розум скоряє?

Нянька.

І благала мене і наказувала,
Щоб отцю я того не розказувала,
Тільки б воленьку її уволнила я,
Щоб подружечок приклонила я,
Та щоб каялись по ній,
По голубоньці моїй!

1-ша панна.

Яка ж тяжка печаль лунає,
В твоїх сумотніх словесах,
Нехай вже бог її приймає
І дасть їй покій в небесах.
Ходімо ж, сплетемо їй вінок
Із найкращих пахучих квіток! *(Пішли).*

ЯВА II.

Сотник *(входе тяжко засмучений).*

Чи є де у світі тяжчєє горе
Над те невимовне, що встигло мене,
Ллються мої сльози, як річка у море,
Душа у молитві до бога лине;

А хто ж розіб'є тяжкую цю тугу,
Хто розгорює, розваже мене?
Пішов би я віку дожити до Лугу,
Так старий... вже до землі мене гне!..
Ох удинці, як в полі билинці,
В забутті безславному вік змарнують,
Та найлютіша, найтяжча година,
В яку нема кому й ради подать.

ЯВА III.

Дороші Хома входять.

Хома.

Великоіменитому панові
І привельможному сотникові
Найнижче уклоняюсь! *(Кланяється).*

Сотник.

Хто ти еси, і звідки, і якого роду?
Та як і на імення, скажи, тя звуть?

Хома.

Із бурсаків, аз есмь раб божий Хома Брут.

Сотник.

А хто, скажи, був твій отець?

Хома.

Не відаю, вельможний пане.

Сотник.

А мати хто була твоя?

Хома.

І матері також не знаю.
Звичайно, здраво розмишляя,
Повинна була бути й мати,
А хто вона була і звідки,
Коли жила і як — сказать
По істині, то теж не знаю.

Сотник.

Коли ти познайомився, признайся,
З моєю безталанною дочкою?

Хома.

Не знайомивсь зроду-віку,
Вельможний пане, з панночками;
І скільки не живу на світі,
Немав ніколи з ними діла.
Навіщо ж мав їх зачіпати?
Та цур їм, попросту сказати.

Сотник.

То як же те нам розтлумачить,
Що їй схотілося призначить
Тебе по ній псалтир читать?

Хома.

Господь бог відає про тее,
Доводилось не раз чувать:
Пани під час сплетуть такеє,
Що й грамотніший не розв'яже;
Та й поговорка є така:
„Скачи, враже, як пан каже“.

Дорош.

Я чув таку і від дяка.

Сотник.

Чи правду ж кажеш, пане хвилозопе?

Хома.

Та хай мене нечистий вхопе.
Та щоб мене тут перед вами
Небесний грім торохнув так,
Щоб не zostавсь від мене й знак!

Сотник (до неба очі зведе).

Його і власть і суд над нами.

(До труни).

Коли б ти, доню, довше прожила,
Я певен, що правда на верх би сплила.
Сказала: „Нікому не давай читати,
А пошли у Київ аж до бурси, тату,
Щоб привезли бурсака, Хому Брута,
Хай молиться три ночі по мені“.
Потім додала вже, ніби у сні:
„Він знає!“ І очі закрила.
Що знає? — Почула могила!

(До Хоми).

А може посник ти великий,
Життям святим відзначивсь їй,
Чи добродійними ділами,
Що так вподобала вона тебе?

Хома.

Хто, я? та я, вельможний пане,
Лиш непристойно говорити,
Та я, вже нічого робити,
Сказать вам без обиняків,
Я з найшкідливіших бурсаків:
Під четвер старашний уніч —
Забравсь к бублейниці на піч...

Сотник.

Ну годі, так призначено
Тобі з сьогодні починать.

Хома.

Осмільюсь, вашеці, сказать...
Конешне, аз єсмь чоловік,
Письму святому врозумлений,
По сорозмірності, то й слід
Читать, егда письменний...
Тільки на цей раз, думка така,
Диякона треба, або дяка —
Вони до цього при звичайні
І знають обиход, як треба,
А я... Та й глас мій не печальний
І сам я так... якась незгреба!

Сотник.

Ну, годі казнащо плескати,
Що заповідано — зроблю;
Заслужиш — будеш нагороду мати.

(Грізно).

А шуткувать я не люблю:
Півсотні нагаїв скуштуєш зразу,
Як не послухаєш мого приказу. (Іде до труни).

Хома (у бік).

„Півсотні!“ Аби спина кріпка,
Смашненька з часником утрібка!

Сотник (до мертвої).

Я не об тім печалуюсь, моя дитино,
Що ти в початку літ веселих, молодих
На горі і печаль покинула мене старого.
Найбільш шкодую я, голубонько моя, об тім,
Що ввік вже не впізнаю ворога того,
Котрий, в порі твого квітчатого розвитку,
Тебе так люто вирвав із обіймищ житні.
Коли б дізнався я, хто зміг подумати
Зневажити тебе хоч словом прикрим,
То свідок бог, не вздрів би він своїх дітей,
Якщо такий старий він, як і я,
Ні отця, ні неньки, якщо він юних літ;
І тіло його викинуто було б у степ,
На покорм птиці хижій та звіряці лютій...
Горенько ж мені, моя ти польова нагідко,
Зозуленько моя ти, моя ясочко;
Що проживу мій вік останній без утіхи,
Втираючи дрібні слізеньки полою,
Котрі річкою течуть з моїх старих очей,
Тоді як ворог лютий буде веселитись
Та з потання глумитись над древнім старцем.

ЯВА IV.

Нянька і панни сусідки вносять квітки.

Панни і нянька.

На вічну розлуку тебе ми квітчаєм,
Прийми ти останню від нас послугу,
Квітчаючи тя, ми гірко ридаєм,
В тобі бо тераєм ширю подругу.

(Поклавши на труну квітки, відходять).

Сотник (показує Хомі місце де стати).

Тут мусиш ти псалтир читати,
А я піду листи писати,
Гостей скликати на ралець,
Дочку зряжати під вінець. (Пішов).

Хома.

Ну що ж, три ночі відроблю,
Червінців жменю зароблю

Жупан собі такий утну!..

Над ким читатиму, а ну?

(Здалека дивиться на мертво).

Дівча, ще молоде, гарненьке,
А личко ніжне та біленьке... (Співа).
Та чи це ж тая квітка польова, пахуча,
Що всю долину розкішно скрашала,
Що вітрець на неї холодний подунув,
Вона, й не розвівши, раптом зів'яла?
Ти чи це ж той дуб височенний, що вчора
Могутно, розкішно та гордо буяв,
А нині вже він лежить вверх корінням,
Бо налетів вихор і дуба зламав.
Так і твоє, красо, юна дівчино,
Життя молодее швиденько пройшло,
Вчора жила ти, а нині прахом стала
І ім'я з тобою у труну пішло!..

(Підходе ближче і, пізнавши, жахається).

Відьма!.. Знов вона, я пізнав її...
О, вишні сили, захистіть мене!..
Хоч очі її ніби й закриті,
Вона все ж дивиться так гостро!

(Придивляється).

А то що? По щоці он потекла сльоза,
То не сльоза, то крапля крові.
Та що ж це коїться і де я?

(Закрива долонями очі, помовчав).

А може то мені здалось,
Що то вона? Авжеж здалось...

(Погляда скося). Хочби й вона, то вже ж померла,

І вже не встане з домовини,
Бо слова божого боїться.
Хутчій приймусь псалтир читати...

Було б найкраще не дивитись
І страху ніякого не було б...

Та чи справді ж я злякався?
Серце стука вперевбій!..

Це випив лишню, через те

Мені й здалося невітьщо!

Мабуть не можна тут курити?

Оце зовсім вже не гаразд.
Якби курнуть і страх пройшов би...
Хіба понюхатъ тютюню?..

(Вийма папушу з кишені і нюха).

А добрий тютюнець, міцний!
Ну що, як справді вона встане,
Підійметься та вигляне з труни?
О, ні! *(Перелистує)*. Відкіль почать читати,
Либонь вже щось я й не збагну?..
Ну що, як справді підведеться?
Щось хруснуло? *(Дивиться на мертву)*.

Ба ні, лежить,

А що як візьме та й устане?

(Чутно співають півні).

Ага, он півні вже співають.
Чи другі вже? Коли б ще треті,
Тоді відьмам вже швандять зась.

(Глянув на труну).

Га? що? Чия то голова
З труни, неначе виглядає?
Підводиться!.. Либонь встає!
Уже виходе з домовини!..
До мене хоче приступити!..
Швидш заклинаніє втворити!

(Обчіркує себе навкруги).

Хрест на мені,
Хрест на спині,
І з боків скрізь хрести,
Хрест мене захисти.

Панна *(ставши перед труною, співа)*.

Прийди до мене, Хомо, хоч на хвилину,
Я ж вся до тебе, милий, серденьком лину,
От, прийди, прийди, любий козаче,
Душа моя наболілая вся по тобі плаче.

(За лаштунками ніби луною оддається остання стрічка).

Хор. Душа моя наболілая вся по тобі плаче!

Хома.

Мені жаль її і страшно!

Панна.

Я ж тебе, любий, обійму і приголублю,
Тоді тільки спізнаєш, як тебе люблю,
Полинем з тобою до моєї хати,
А мої ж то хати, розкішні палати!

Хор. А мої ж то хати розкішні палати.

Хома.

Серце умліває, розум мутніє!..

Панна.

В моїм підземнім, розкішнім царстві,
Ти будеш найпершим у всім господарстві,
Ходімо ж, ходімо, мій любий, зо мною,
Я буду там вічно твоєю рабою!

Хор. Я буду там вічно твоєю рабою.

(Панна стає невидима).

Хома.

Ніби спів той дивовинний лунає у хмарі:
Чи се мрія, чи се чудо, чи кара, чи чари?
Чи у сні все це, чи в яв?
Мов заморок мене обняв!
Затихло... ну, пора читать.
Уваг ні на що не звертать,
То й пройде страх!

(Чутно шелест, тихий гомін, далі свист і тріскотня).

Либонь щось знову!

(Виліта з-за колон труна і почина з свистом літати по кімнаті і над Хоמוю).

Труна і сонм підземних сил,
Летючі миші, упирі,
Кругом труни, внизу, вгорі..
Я чую вітер від їх крил,

Вони регочуться, шиплять,
Скрегочуть, квакають, свистять,
Невпинно клацають зубами,
Вони хочуть мене пожрать?!

(Труна щеза за колонами).

Панна *(знов з'являється)*.
Найпрудчішого пошліте змія,
Хай приведуть скоріше Вія.

Голос *(за лаштунками)*.
Гей, де ти, швидше, Фарнагія,
Цариця каже: вести Вія!

Голоси.
Ведіте: Вія, Вія, Вія!

(Панна зника).

Хома.

В очах усе вже помутилось
І серце битись зупинилось...
Уста сціпляє смертний страх!
Кого ведуть то?

*(Упирі, відьми, ворони, кажани, і усяка чортovina
навкруги Вія в'ється).*

ЯВА V.

Вій. Підніміть віка, не бачу й стін.

Хома.

У жилах кров замерла...
Ах!

(Упирі піднімають Вієві віка).

Вій *(побачив Хому)*.

Беріть, хапайте, осьде він!

*(Хома мертвий падає, інші провалюються, інші вилі-
тають, інші виповзають).*

ЗАВІСА.

АПОТЕОЗ.

Між колонами завіса підіймається, там видно панну, котра сидить
на вогненнім кріслі, перед нею навколюшках стоїть Хома, панна
йому передає атрибут влади.

Хор духів.

Тепер нам радість жаданна з'явилась,
Що наша цариця розвеселилась, —
Коханець з'явився перед її очі
І світом засяяв у царстві ночі.
Тьмо возликуй, од сна пробудись,
Радісний гімн у підзем'ї несись!..

ЗАВІСА.

ДУРИСВІТКА

Етюд з натури, в 1-й дії.

ЛИЦЕДІІ.

Лукія, підстаркувата жінка.
Хотина, її небога, дівчина.
Хвилимон, парубок, закоханий в Хотину.
Марина, його сестра, дівчина.
Мусій, музика-скрипник.
Іванька, хлопець, бубонистий.
Домка
Вустя } дівчата.
Пріська }
Хима }
Антон, парубок.

Парубки й дівчата.

Діється під Андрія, на селі.

Середина небагатої хати.

ЯВА I.

Домка, Вустя і дівчата пораються біля печі, інші ліплять вареники, а інші чистять картоплю і іншу приправу, Хотина сидить на лаві, замислившись.

Домка. Що як і сьогодні, як торік, або й позаторік, заборонять нам справляти Калити?

Вустя. Торік таки ж кусали Калиту, а позаторік не довелося. А пам'ятаєте скільки реготу було, як Ларивон убрався за діда, та всіх, хто реготав, кусаючи Калиту, віхтем мазав?.. А як дійшло до балабушок, тільки но заманили собаку в хату, аж десятника й принесло, і пропала гульня!..

Домка. Еге, пропала ні за те, що парубки прогнали його з своєї кумпанії...

Вустя. І які є кляті люди!

Домка. Тільки що торік одне було началство, а тепер друге, може новий старшина і дозволить? Як ти думаєш, Хотино: дозволить, чи не дозволить?

Хотина. Хоч дозволить, хоч не дозволить. (Зідха).

Домка. Так і я умію вгадувать. Що це ти сьогодні якась, мов у воду намочена? Я вповала, що ти й сьогодні верховодитимеш на вечорницях і весело буде; а ти розквасила губи, тай...

Хотина. Сум мене обгорта, журитись хочу!..

Вустя. Це вона, мабуть, не хоче вареників ліпити, через те й прикидається хворою? (До Хотини). А правда?

Хотина (зідха). Ой, не кажи так, Вусте, боронь тебе боже, не кажи!..

Вустя. То скажи, від чого сум?

Домка. Либонь, вигадуєш ти щось нове?
Хотина (*чуло*). Не вповала я, щоб і ти, щира по-
друга моя, та не йняла мені віри?

Домка (*зазирає в вічі*). Справді ти журишся?

Вустя (*дивиться на Хотину*). Не до вигадок їй,
коли аж сльози в очах!..

Домка. Чи не від цибулі ті сльози? Де та цибуля,
що отут на вікні лежала?

Хотина. Домко, Домко!.. Гріх тобі, гріх, гріх...

Домка. Коли й справді яке лихо, то розкажи.

Хотина. Заспівайте, сестрички, мені сумної, такої
сумної, щоб я уволу натужилася.

Домка. Чому й не заспівати?

Вустя. Співаймо, тільки потихеньку, щоб, бува, де-
сятник не наскочив.

Домка. Як наскоче, скажемо, що на оденки зі-
брались.

Вустя. Як раз, під празник на оденки?

Домка. А може не наскочить? (*Починають тихо
співати*).

Та кохав мене батько,
Як білу тополю,
Та й віддав мене за нелюба —
Втопив мою долю.

Та кохала мене мати,
Як рожеву квітку,
А тепер мені довелося
Обратись в намітку.

Та кохав мене братік,
Як яру пшеничку,
Та й запродав чужим людям
Безщасну сестричку.

Та кохали мене сестри
Та як м'яту-руту,
Та й нараяли мені дружиноньку,
Як гірку отруту.

Хотина. Оттак! Кохають, кохають тебе, а далі
вговорять, або силою примусять іти за нелюба, і мов
навмисне втоплять.

Домка. Ти ж це проти чого таке кажеш?

Хотина. Ця пісня немов цілком зразок з мене. Ні
я його ніколи не бачила й не знала, ні він мене, а те-
пер беремось!..

Домка. Що? Чуєте, дівчата? З ким же ти берешся?

Хотина. І сама не знаю, хто він і звідки?.. Ох,
прощайте, сестрички!.. Журіться за мною та згадуйте
мене, безталанночку!.. (*Кидається від однієї дівчини до
другої на плече*). Я ж, либонь, нікому з вас нічого ли-
хого не заподіяла? Оплачте мене!

Домка. Та розкажи товком, як воно трапилось?

Хотина. Де вже у мене той товк візьметься? Десь
у ярмарку батьки змовились; а оце учора вже й пару-
бок з'являвся.

Домка. Як же ти йдеш за нього? Невже без су-
перек і ні крихти не вагаючись?..

Хотина. Ніби мене обморочено, чи зачаровано!..
Як глянула на нього, то немов зразу забула про всіх
і про все. Гарний же, такий гарний з обличчя... І та-
кий смирний та приятний на розмову.

Домка. І заможний?

Хотина. Ніби багатий, бо гарно зодягнений.

Вустя. Щастя тобі, Хотино!

Домка. Ну, а як же буде діло з Хвилимоном?

Хотина (*жаснулася*). Ох, з Хвилимоном? (*Розвела
руками*).

Домка. Він же лагодився зараз після різдва за
рушниками до тебе?

Хотина. Лагодився ж, знаю...

Вустя. А тепер розлагодиться.

Домка. І коха ж він тебе, та ще й не абияк коха.

Хотина. Думаєш і я його не кохала?..

Вустя. Але як тепер на кохання нема моди, то...

Хотина. Правду кажеш, Вусте, яка ти розумна,
сестричко! Нема моди на кохання...

Домка. І невже тобі не шкода Хвилимона?

Хотина. Не знаю. Раз здається ніби шкода, гос-
поди, як шкода; а вдруге, вже ніби й байдуже!..

Домка. То як же воно буде?

Хотина. І сама не втямлю...

Вустя. Буде так, що вийде заміж у чужу сторону, то й забуде про Хвилимона.

Хотина. Авжеж, забуду. Розумно кажеш. Правду ти сказала, Вусте. Бери вже ти собі Хвилимона.

Вустя. Він на мене і не дивиться.

ЯВА II.

Ті ж і Марина.

Марина (вбігаючи). Добри вечір, сестрички! Чи Хвилимона ще не було?

Хотина (з жахом). Невже він вернувся вже з города?

Марина. Оце надвечір прибіг. Трохи-трохи не прогавила я Калити. Вже мала лягати спати, аж чую, мати озиваються до батька; „чи пам'ятаєш, кажуть, чоловіче, як ще за наших часів парубоцтво та дівоцтво Калиту справляло?..“ Я й насторочила вуха. А батько й одмовили: „не той вже, кажуть, тепер світ. Перш було у цей день ще тільки почина смеркати, а вже чути співи по всіх вулицях, аж село стогне; а сьогодні ніхто й гласу не подасть, ніби бенеря по селу пройшла“... А мене, вірите, сестрички, так раптом всю неначе комашнею обсипало, все тіло так і спалахнуло на мені. Як схоплюсь та мерщій до своєї скрині. А мати як галаснуть: „чого то ти так метнулася?“ А я ніби й не чую та швидш празникову одежу під плече та в сіни...

Домка. Гаразд, що прийшла, а то б жалкувала.

Вустя. Тепер почувеш новину.

Хотина. Ой, Вусте, мовчи, ще не пора!..

Марина. Що таке, га?

Хотина. Доказуй своє спершу.

Марина. Як вискочила, кажу, я в сіни, аж дивлюсь у комірчині горить свічка, і Хвилимон прибірається у празникову одежу.

Хотина. І навіщо він сьогодні приїхав?

Марина. Як навіщо?

Хотина. Завтра б...

Вустя. А на мою думку нехай сьогодні і він довідається.

Хотина. Ой, язиката ж ти, Вусте!

Марина. Про віщо довідається? Ви з чимсь вихоуєтесь від мене?

Домка. Доказуй, доказуй своє, а ми опісля тобі виявимо.

Марина. Ну, добре. Про віщо ж я? Еге. Не знаю, чи хвалитися вам, сестрички? Хвилимон мені, господи, як наказував, щоб мовчала. Але як його вмовчиш? Чи сказати вам, га? Тільки ж мовчить, не промовтєсь Хвилимонові. Чуєш, Хотино. Я підслухала, як Хвилимон радився з батьком-матір'ю, щоб благословили тебе сватати.

Домка і Вустя. Оттакої.

Хотина. Що ж батько й мати?

Марина. З дорогою душею раді, щоб ти була нам невісткою: а що вже я була б рада, то й господи... Тільки батько сказали, що тепера у них нема грошей на весілля, щоб аж після великодня за рушниками.

Хотина. Після великодня?

Марина. На Юрія продадуть у ярмарку телицю ялівку та годованого кабана, то й буде за що весілля відбутися.

Домка. Шкода, що спізниться Хвилимон.

Вустя. Еге ж.

Хотина. Мовчить бо!..

Марина. Випада так, що раніш ніяк не можна, грошей не стає... І закоханий же Хвилимон у тебе, Хотино, страх як закоханий... Раз, ще улітку, прийшов уночі додому, а я лежу біля хатнього порога, ще не заснула, тільки очі заплющила. Чую, сопе та зідха, далі сів на призьбу. Я розплющила очі, дивлюсь: сидить, схилився на руку і немов окам'янів. Жалко мені його стало, я й озвалася. Чого це ти такий? питаю. А він як не плаче: „Хіба, каже, ваша сестра не призведе людину до лиха?“ Я його ну розпитувати, ну розважати, так куди тобі!.. Мовчить, як води в рот набрав, мовчить одним лицем!.. Нічого від нього і не допита-лася, так і заснула собі.

Хотина. Дуже був засмучений?

Марина. Біда!.. А другого дня, надвечір, жене від річки волів та так весело співа, мало не танцює... Що, питаю, вже помирились? Він усміхнувся та й каже: „Ну й Хотина! Учора піддурила мене так, що я цілу ніч і очей не заплющив, а сьогодні регоче мов нависна!..“

Хотина (*зареготала*). І сама не знаю, чого мені забавнулося його тоді подратувати... Але тепер додратувалась.

Марина. Нате ж вам ось мисочку пшенишного борошна і пляшечку олії. А осьдечки, у папері, мед. (*Дає все*). Давайте і я допоможу вареники ліпити. (*Роздягається і помага*).

Домка. Що ж, Хотино, чи ти сьогодні признаєшся Хвилимонові?

Хотина. Мабуть сьогодні.

Марина. У чім? Ви щось виховуєте від мене?

Хотина. А може й не сьогодні?

Марина. Та в чім же?

Хотина. У тім, що й я радилась з отцем-ненькою.

Вустя. І так вже порадились якнайкраще!

Домка. Тільки не про Хвили...

Хотина (*раптово*). Домко! Ти хочеш, щоб я зараз втекла додому, то я втечу!.. Не кортить, мабуть, вам почути, як я каютимусь привселюдно?

Домка. Як так, то я потерплю.

Вустя. І я.

Марина. Та що там таке?

Хотина. Потерпи і ти, сестричко! Потерпи, Маринко, голубко!.. Ох, потерпи!..

ЯВА III.

Ті ж, Пріська і Хима.

Хима. Ось і капуста, і олія, і картопля!..

Домка. Добули таки?

Пріська. А я підцупила у матері з скрині дві тарані і п'ять цибулин.

Домка. Тепер у нас вечерея буде на славу!

Хима. Такого Калити справимо, як давно не справляли. Чи коржа і балабушки печете вже? Глядіть, щоб корж не перепікся.

Марина. Чи приведуть хлопці музик? Коли б Муся привели, от грає на скрипці!..

Домка. А що, як Муся переманять у друге село, як і торік?

Марина. Погано буде.

Домка. По других селах може не забороняють справляти Калити, а в нас забороняють.

Вустя. Може і там справляють крадькома.

Пріська. Торік замість музик Вархоломей грав на качальці, а Лаврін у решето вибивав; а цього року вже вони нам не кумпанія, бо жонаті.

Домка. Навдаху, чи тепер хто з парубків тямє хоч на качальці заграти?

Марина. А я вмію на гребені грати.

Дівчата. Та невже?

Марина. Єй-ей, умію! У нас якось бесіда була та мати грали на гребені, я й собі у них навчилась. А Хвильмон так ловко вибива в решето, що краще й не треба.

Домка. А ну заграй, чи потрапиш під ногу?

Марина. А хто ж у решето виб'є?

Хима. Може я потраплю.

Марина. Давайте гребеня.

Домка. І днище дати?

Марина. Ні, днище не треба.

Хима. Давайте решето. (*Даютъ*).

Марина (*обгорта гребеня тонким папером і гра губами*). Хима б'є в решето і те ж приграє іноді язиком). А що, як? (*Дві дівчини починають танцювати*).

Хотина. Під ногу, та як ловко!

Домка. Хотино, потанцюй і ти з журби.

Хотина. І справді!.. Наплакатись ще буде час, а тепер потанцюю! Ходім, Вусте, з тобою. (*Внівголоса*). Доручу тобі Хвильмона, а ти, гляди мені, жалуй його!..

Вустя. Навряд, щоб він мною зацікавився, а що вже жалувала бі!..

Хотина. Він тобі до любови?...

Вустя. Е... мало чого не бува!..

Хотина. Я йому звелю, щоб і він тебе кохав.

Вустя. Коли б же то?

Хотина. Давай же потанцюємо; тобі на радість, а мені на лихо!.. Грайте. *(Танцюють)*.

Домка. Прісько, а я з тобою! *(Танцюють)* Ой, хороше ж як, краще ніж під сопілку. *(Починають деякі приспівувати, а далі співають гуртом)*.

Ніхто ж мені не докучив,

Як той осавула,

Загадує на панщину,

Ще я й не заснула.

Осавуле, Осавуле,

Дай же мені покій,

Нехай же я поперу

Сорочки з відмоки.

Ой ти знав нащо брав

Мене невеличку,

Мене мати годувала

Як перепеличку.

Ой ти знав нащо брав,

Я ж тобі не рівня,

Бо ти ткач-ниткоплут,

А я бондарівна.

Ой ти знав на що брав,

Може б я й робила,

Наробив веретін—

Чортма мотвила.

Ой ти п'єш, мене б'єш,

За які вчинки?

Хіба ж тобі не напряла

За рік три починки?

Один пряла до різдва,

Другий до Миколи,

А як третій почала,

Буде й до покрови.

Та не сама пряла,

Кума помагала,

Дала кумі миску пшона

І три куски сала.

Та не сама пряла,

Були помішниці,

То за хліб, то за сіль,

То за паляниці...

Домка. А цитьте, либонь щось торга дверима! Чи не парубки? Хто це запер сінешні двері?

Пріська. Либонь, я.

Дівчата. Навіщо?

Пріська. Я звикла дома запирає, бо мене мати раз-у-раз били, щоб не кидала сінешних дверей, а й тут заперла. *(Побігла відчиняти)*.

Домка. Може началство почуло, що ми співаємо, та й...

ЯВА IV.

Ті ж і Лукія.

Лукія. Ну, дівчатка, була я у волості, сказати, такої смілости набралася, що доступила аж до самісінького старшини. А все це ти, небого, підцькувала мене: послухала тебе та й набралася клопоту. Еге, доступила та й кажу: так і так, ваша милость, чи дозволите, кажу, у моїй господі нашій молодечі Калити справляти? Адже, кажу, пригадайте, ваша милость, що й ви колись у тій самій хаті, ще за моєї покійної матері, як були парубком—зволили не раз Калиту кусати? А вони усміхнулись та й кажуть: „тошно що кусав, верно, пам'ятаю... Але то було колись, а тепер „не полигається!“ А я їм знов: та дозвольте таки, кажу. Ми з вами і не чужі, либонь, ніби свати? Вони стало бить, держуть Хведора Шамрая небогу; а Хведір мені доводиться дядьком у других. А вони мені знов: „тошно, що як неначе і родак ми, тільки, „не полигається“. Он яке діло! Мабуть, дівчатка, так зробіте: по вечерах собі у гурті нищечком та й розіходьтесь по хатах. Самі бачите, що „не полигається“.

Домка. Що ж воно означає оте: „не полигається“?

Лукія. Розбери, хто тяме: „не полигається“, та й годі. Полізу ж я швидш на піч, щоб кісточки хоч трохи розімліли, бо настоялася у волості вволю, доки доступила до самих... А все це, Хотино, через тебе: „підіть, та й підіть, тітко!“ От і пішла.

Хотина. Я вповала, що певно дозволять.

Лукія. То-то що вповала. (*Залізла на піч*). А воно, бач, „не полигається“.

Домка. Пропав наш захід. Скільки понаносили їстивного.

Марина. А що як парубки прийдуть та ще й музик приведуть?

Лукія. І сама не знаю, що буде?.. Я зараз бачила Мусія скрипника, каже, що його кликало парубоцтво.

Марина. Кликало? Це його Хвилимон кликав. Я вже знаю, що це він!..

Лукія. Я йому кажу: „не полигається“. А він каже: „а ми налигаємо“ — от і розбери?

Хотина. Як же це воно буде? Я наважилася сьогодні натанцюватись до знесилення!..

Домка. Хоч наостанці натанцюйся.

Лукія. Як наостанці? Хіба вона куди від'їздить, чи внайми йде?

Хотина. Іду.

Лукія. З примхів, чи з болячки скортіло тобі у люди? Дивина!

Хотина. Добрі примхи!..

Хима. Мабуть, свій м'який хліб обрид, то кортить погодувитись чужим, цвілим та черствим?

Вустя. Ні, вона, мабуть, їстиме булочки та медянички?

Домка. А може й канхвети?

Хотина. Годі, сестрички, не вражайте!

ЯВА V.

Ті ж, Хвилимон і скільки парубків.

Хвилимон і парубки. Добровечір хатнім!

Хвилимон. А надвірним: прощайте! Чи всі ви тут? (*Чоломкається з дівчатами*).

Лукія. Готуйте, дівчата, вечерю, що там у вас є? Погодуйтеся та й розіходьтесь.

Хвилимон. Ну, це буде дуже скоро.

Лукія. Справляти Калити „не полигається“.

Хвилимон. Це ми вже чули. Якщо началство наскочить і розжене, тоді і розійдемось.

Лукія. Еге, вам нічого не буде, а мене посадять у холодну.

Домка. Не бійтесь, тітко, як посадять, то ми вам носитимем і обідати, і снідати, і вечеряти...

Хотина. Я вам і пиріжків, і вертути, і огірків солоних... Вам там добре буде.

Хвилимон (*до Хотини*). А я хочу тобі сказати щось дуже цікаве.

Марина (*шепче Домні*). Це він про те, що я казала.

Домка (*до Хвилимона*). Либонь, Хотина тобі скаже щось цікавіше.

Хвилимон. Хіба?

Домка. Признавайся, Хотино!

Хотина. Ні, не хочу.

Хвилимон. Що таке?

Хотина. Та то я промовилась, а тепер...

Домка. Чи тепер, чи в четвер, а признаватись треба.

Вустя. Признавайся вже, адже не битиме.

Дівчата (*цікаво*). Хто битиме?

Хвилимон. Що вчинилось, кажи швидш?

Хотина. Не можу... (*До Домки*). Почни ти, сестричко, або ти, Вусте, бо мені дух зупиня!..

Домка. Казать зразу?

Хотина (*зідха*). Кажи.

Вустя. Хай я скажу.

Домка. Ні, я, я...

Хвилимон. Та кажіть вже, котранебудь, — не нудьте!..

Домка. Що ж, тут довго нема чого й розказувати. Хотина виходе заміж за чужостороннього.

Хвилимон (*жахливо*). Як?

Домка. Батьки умовились на якімсь ярмарку; а вчора вже й парубок приїздив — красивий і багатий!..

Вустя. І приятний на розмову...

Хвилимон *(боляче)*. Он що?

Хотина. Неначе й досі бачу його перед своїми очима.

Хвилимон. І тобі не повилазило? Так он яке діло, ловко!..

Хотина. Хіба я винна?

Хвилимон. Чуєте, вона невинна? А хто ж винен?

Вустя. Той, хто красивий та багатий...

Хотина *(падає Хвилимонові в ноги)*. Не гнівайся, не гнівайся!..

Хвилимон *(гірко)*. Хотино, Хотино!..

Хотина. О, боже мій, боже мій!.. Та чим же я винна, що мені таке нещастя виснилось?..

Хвилимон. Що? *(Зареготав і підійма Хотину, котра почина реготать)*. Ну і не ідолка ж ти? Ну, дивіться, люди добрі, на неї!..

Домка *(регоче)*. Чи не хитра ж? Бач, їй приснилось, а вона... Ну й не дурисвітка ж ти?

Вустя. То це тобі у сні?.. то ти он яка?..

Хотина. А хіба я була коли іншою? *(Регоче)*.

Хвилимон. Отакого дурня з мене встріла. *(Хана її упоперек)*. Взять тебе оттак, перекинути через коліно... Шкода, що нема тут мантички, або копистки... От капосна!..

Хотина. Ти ж казав на тім тижневі, що зроду-віку я вже тебе більш не обдурю?

Хвилимон. Та казав же. Тю й забув!

Хотина. Казав, що купиш півхвунта канхветів, як обдурю. Давай мерщій гроші, я вже сама побіжу за канхветами.

Хвилимон. На, на цілий хвунт аж четвертака — за те, що так ловко одбурила. *(Дає гроші, регочучи)*.

Хотина *(бере гроші)*. Домко! А не казала я тобі сьогодні біля криниці, що їстимеш канхвети?..

Домка. Та казала ж, а мені і невтямки.

Вустя *(тим часом одяглась)*. Прощавайте, сестрички!

Всі. Куди це ти?

Вустя. Мати звеліли не баритись, я тільки на хвилину випрохалась...

Хотина. Зоставайся, Вусте, я дам тобі канхветів.

Вустя *(з гнівом)*. Їж сама!

Хотина. А ти хотіла, щоб я тобі Хвилимона віддала?

Вустя. Хай вам чорт обом! *(Хутко пішла)*.

Хотина. Дівчата, гайда у лавочку, купимо канхветів. *(Хотина, Марина і Пріська побігли)*.

Лукія. Ну й гостра ж у мене небога на вигадки!

Хвилимон. Прямо пошила мене у дурні! Зарікалась же, що вже більш не буде дурити і знову!..

Лукія. Чим же вона тебе востаннє піддурила?

Хвилимон. Та вибігав через неї увесь ліс і луг, так чуба нагрів, неначе двоє день без спочивку косив. Бачте, іду я повз її хату, поздоровкався, а вона як сплесне долонями: „де це ти, каже, вештаєшся? Тут батько твій здорово бідкався, що зорнула сива лошиця і побігла у панський луг. „Побіг би, каже, сам, так не сила моя її перейняти; а Хвилимона десь чорти вхопили“. Як пужну я в луг: сюди, туди — нема!.. Оббігавши увесь ліс, вертаюсь, бачу; вона знов стоїть біля хати. — Не бачила? питаю. — „Кого?“ каже. — Лошиці? — „Якої лошиці?“ — Нашої ж кажу. А вона як зарегоче. „А що, каже, перехрестив ліс вздовж і упоперек? За те нічого лихого не присниться“. Оттака сміховодниця!..

Лукія *(сміється)*. Правда, що зіллячко! Весела у тебе буде жінка!

Хвилимон. З такою не зажуришся!

ЯВА VI.

Ті ж і Марина.

Марина. Парубки йдуть і музик ведуть.

Лукія. Вже йдуть? Ой, не минути сьогодні мені лиха!..

Хвилимон. Та що ж, як нам у хаті не можна погуляти, то де ж можна: по ровах, чи по кручах?..

Лукія. А що ж вдієш, коли „не полигається“.

ЯВА VII.

Хотина і ще дівчина.

Хотина. Нате й вам, сестрички, канхветів! Нате й вам, тітко! У вас зубів нема, то ви смокчіть. *(Роздає)*. На і тобі, Хвилимоне.

Хвилимон. Я солодкого не люблю.

Хотина. А я кажу: на!.. *(Тиче йому)*.

Хвилимон. Не хочу.

Хотина. Не хочеш? От, люди добрі, яка у мене женишина. Бачите, як він мене шанує? Коли так, гуляйте, дівчатка, без мене, а я піду додому, як і Вустя. Прощайте!

Хвилимон. І я піду з тобою.

Хотина. Ти підеш вліворуч, а я вправоруч.

Хвилимон. Ну вже давай канхвета.

Хотина. Оттак би й давніш. *(Дає йому порожній папірець)*. На, мій соколику, годуйся!

Хвилимон *(розгорта)*. Де ж канхвет?

Хотина. Канхвет я з'їла, а тобі папірець!

Хвилимон. Так я ж одному у тебе. *(Ганяється за нею, потім упіймав)*.

Хотина. Ой, задушиш!.. Тітко, печіть мерщій пиріжки та готуйте коливо, бо він мені віка вкоротає. Стривай, стривай, на вже тобі. Геть подряпав руки. Я ж тобі віддячу за це!..

ЯВА VIII.

Ті ж, Мусій, Іванька, Антон і другі парубки.

Мусій. Добри вечір, з Калитою будьте здорові!..

Антон і парубки. Добри вечір! Здоров, Хвилимоне! Чудасії розкаже, брат ти мій, Мусій! Послухаєш його, брат ти мій, так аж волосся стає догори, брат ти мій!

Хвилимон. Та він на брехні, так прямо у перву гильдію.

Дівчата *(до Мусія)*. Розкажіть і нам яку страховину.

Мусій. Про що ж вам розказать? У мене казок повна кишеня.

Антон. Про скорохода. От, брат ти мій, штука!

Мусій. Да, скороход, дак вон можеть усякі прахтики провзойти. Були ми, видите, у однім городі.

Хвилимон. А як той город зветься?

Мусій. Город турецький, так йому і імня турецьке: город Кандибал.

Хвилимон. У нас тільки вівцю-шпанку купують у кандибалі, як короста нападе; а у турків це город.

Антон. Сторія, брат ти мій!..

Мусій. Ще є чудніші города. Світ великий!.. Сімдесят царств-государств, сімдесят сім вір і сімдесят сім язиків; а через те і сімдесят сім лихорадок. Так воно і у плантах показано. Було це як раз на Петра, як ще я був у погонцях, на Дунаї. Лежимо ми коло обозу і так, що вже сказать, зовсім стемніло і тільки річка Дунай шумить...

Хвилимон. Шумить?

Мусій. Невмовкно шумить, день і ніч шумить!.. Тільки на перший день великодня та на різдво затиха, доки люди розговіються.

Антон. Штука, брат ти мій!

Мусій. Потому—недзя, і річка мусить мати відпочинок.

Хвилимон. Так би то встроєно?

Мусій. Верно. Так ото лежимо ми і дивимось, що воно за рихметика? Всю гору вогнем освітило, ніби пожежею. Прислухалися, аж і музика гра. Я зараз як схоплюсь, а за мною ще декотрі і побігли ми на те вогнище. Прибігаємо, а вже народу там видимо-невидимо!.. Пляц такий великий, стовпчики навкруги повбивані і двічі обкинуто канатом, щоб ніщо не пройшло і не пролізло всередину. А посередині гра музика і начальники сидять. Аж це біжить, так біжить, так біжить!.. Біжить та все по жижках себе нагаєм хльоска... Сказати, він чалавек, як і прочі другі, ну тільки в його литок нема.

Дівчата. Нема?

Хвилимон. Невже без литок?

Антон. Сторія, брат ти мій!

Мусій. Литки йому повірізувано ще змалку, щоб швидш бігав і без втоми... Тільки що він біля нас пробіг, аж це щось як загуде, як затріщить, як зашкварчить, а далі як палахне, так вогненними іскрами і засипало, весь народ. Я зирк вгору, аж летить якась велика жарина, прямо мені в вічі; я навіть, а вона за мною, пущ і впала перед самісіньким носом... Я оторопів, зупинився, і нічого не збагну. Трохи згодом очувався, роздивився, аж лежить цурупалок, ніби качалка. Взяв я його, понюхав — смердить... Хотів ще раз понюхати, аж воно як присоне вогнем та прямо мені в пику!.. Я бабах його об землю та драла, а воно за мною, неначе гадюка, та все трісь, трісь, трісь!.. Та так аж до самісінького обозу гналось за мною. Вже другого дня, один унтирхицер, як розказав я йому про це, так він тоді догадався, що то була вогненна кишка!..

Антон. Чудасія, брат ти мій. Чи вас там і на скрипці навчено, чи де інше?

Мусій. Нігде прочее, як там. Бо там доходять до всяких навуків і до всяких практиків. Колись то, перед світом, у тім же таки городі...

Хвильмон. У якім?

Мусій. Та я ж казав вам, той, як бо його? Стривай... Стільки городів бачив, що й забув як його на ім'я? Конотоп.

Хвильмон. Був Кандибал, а тепер вже Конотоп?

Мусій. Ти мене вивіряєш хочеш, чи що? По-турецькому Кандибал, а по-нашому Конотоп. Так перед світом їхав я через греблю, возив на той бік пров'янт... Вертаюся до магазю та доїжджаючи до греблі і встав собі з воза, щоб була воли не сполохались та не наробили шкоди. Ну, ото іду я поперед волів і думаю: як би то мені навчитись так грати на скрипці, щоб що тільки надумав — те й загрив? І вчулося тут мені, що ніби поруч зо мною ідуть музики і так ловко грають. Одна скрипка, ніби прямо вимовля: „Будем їсти, будем пити, будем їсти, будем пити!“ А друга неначе дражне її: „Побачимо як там буде, побачимо як там буде“.

А бас, то той вже упоперек їм обом: „І я ж кажу, що так таки, і я ж кажу, що так таки!“ А що каларнет та хлейта, то немов дівчата голосять... Іду, іду я, а далі й спіткнувся і трохи-трохи не впав. Озирнувся, аж проти мене купина!.. Що воно таке? Глянув назад: ні волів, ні воза, і сам я по коліна в болоті. Аж це з купини чорненький котик плиг, перекинувся проти мене через голову і бачу, що то вже людина. „Здоров, каже, чоловіче, я давно вже тебе чекаю! Хочеш навчитись на скрипці грати?“ А мені неначе хто пакола забив у рота: хочу промовити і не ворухну язика, і тільки чую, що шкура у мене на голові отерпла. „Не пужайся, каже, бо як ти проти нашого брата знаєш такого слова, то будьмо приятелями“.

Антон. Слова? Сторія, брат ти мій!

Мусій. Тоді тільки я згадав, що тошно мене навчив один бургар такого слова; і зараз став я сміливішим, куди і переляк подівся. Почоломкався з ним, ще й за хвостика подержав. Вони дуже люблять, щоб їх за хвостика подержать. А далі й кажу: навчи, братухо, грати на скрипці, потому тошно жалаю, он як жалаю прахтиків усяких на етом штрументі. „Можна, каже. Ходім же під оцей опуст, там у нас є всякі штрументи. А що ж ти даси мені за науку?“ — А що ж? питаю. „Душу твою, каже, взяти не можна, бо вона казенна“. Розумієте, що погонєць все рівно що салдат?.. „А от що, каже. Як ти оженишся і дасть тобі бог дитя“... Ось через що, братця, я й досі нежонатий і увесь свій вік, значить, спарубкував... Пішли ми під опуст. Ідемо, а попереду нас з кожної купини, чортенята: плиг, плиг!.. Один підбіг до мене: „дайте, каже, дяденька, табачки понюхати!“ А чемериці, кажу, не хочеш? А вже звісно, що тільки напхай чортові чемериці в ніздрі — зараз його чемер нападе і здохне. Він знов до мене плиг: „Та дайте бо, каже, дяденька, табачки!“ Такий уїдливиий! Я його за вухо хап. Він як закричить: „Ой, відпустіть, дяденька, душу на согрішення!“ Бачте, ми, примером, християне, кажемо: відпусти душу на покаяние, а нечиста сила каже: на согрішення! Ну, я його й пустив. Приходим ми під опуст,

аж там штрументу така сила, що куди не глянь—один штрумент... Кімната така велика, скрізь на вікнах вишивані рушники, а на полицях срібні та золоті тарілки та миски. Зараз дав мені скрипку у руки і смичок. „Грай“, каже. Сам голосом почав виводить, а я за ним смичком. Аж піт з мене юшить, а він одно кричить: „грай!“ Грав я, грав, дуже довго грав, аж це чую: „кукуруіку!“ Тут вмент все немов крізь землю провалилось. Оглянувся я сюди-туди, дивлюсь, против мене: брама, воли віями вперлися у браму і я сидю на возі... Очумався, схопився, відчинив браму, розпіріг волів, аж вже й на день поблагословилося. Як тільки розвиднилось, пішов я на базар. Іду і бачу, назустріч мені іде циган: „а я тебе, каже, давно виглядаю!.. Бачу по очах, що скрипку хочеш купити, то ось тобі і скрипка... Давай півтора карбованця і получай“... Думаєте, хто то був?

Дехто. Та хто ж?

Мусій. Та він же, я його зразу впізнав... Купив я ту скрипку та мерщій назад і зараз, як прийшов, вона мені зразу і голос подала. Он воно як бува. Тепер покурим. *(Робе цигарку)*.

Домка *(пита)*. Кінець?

Мусій. Кінець і богу слава. Ну можна ще скільки завгодно.

Хотина. Стійте! Тепер я розкажу.

Мусій. Гавари, я охочий слухати. Ванюшка, покурим, подай цигарошник.

Хотина *(до себе)*. Ну-ну, мовчи ти там!

Марина. Що там у тебе?

Хотина. Не покажу.

Хвилимон. Це вже щось нове вигадала.

Антон. Штукарка, брат ти мій!

Хотина *(знов до себе)*. Отже хоч раз ще поворухнись—задавлю!..

Домка. Їй-богу, у неї щось там є, бо й ворушиться.

Марина. Покажи бо, що там таке?

Хотина *(знову б'є)*. Отже вийму, та так об долівку і джвякну!

Антон. Хотина хоч і брехню яку вигада, ну так же вона ловко, брат ти мій, розкаже її, що аж слухати хороше.

Домка. Розкажуй бо, Хотино, хоч швидш!

Марина. Нехай покаже, що там у неї.

Хотина *(до себе)*. Ага, замовкла? Слухайте ж, та не полохайтесь. Якось торік прийшов до нас під вікно старець, такий же старий, що аж неначе мохом обріс і ледве-ледве диба. І став він прохати милостині...

Домка. Ага-га! І до нас він приходив...

Хотина. От бачите, що я й не думаю вас піддурювати! Винесла я йому окраєць хліба, дрібок соли і дві цибулини. Це якраз у петрівку.

Домка. Так, так, правда, то у петрівку.

Хотина. А що, Хвилимоне, вигадую я? От взяв він милостиню та й каже: „За те, що в тебе така щира душа, я тобі ось як подякую. Є, каже, тут у вашій річці, під однією кручею, у воді печеря, у котрій сидить вже сімдесят сім літ зачарована дівчина...“

Мусій. Ето верно, що як зачаровують, так на сімдесят сім літ не інакше, я і в Турції про ето слихав. Как 77 знахарств, так тошно 77 царств-государств, 77 вір, 77 язиків і 77 лихорядок...

Хвилимон. Не мішай бо, Мусію!..

Мусій *(до Хотини)*. Продольжай, красная дівиця!

Хотина. Ту дівицю один знахар обернув у гадюку. Піди ти, каже, у першу середу після петрівки до річки по рибу; тільки йди до третіх півнів; як півні запіють, щоб ти вже була на місцеві. А щоб тобі не страшно було одній, то піди з матір'ю. Попадеться, каже, вам у тканицю гадюка, ти зараз перехрести її тричі і надінь на неї оцю мотузочку. І зараз вийняв з торби мотузочку і дав мені. Тоді, каже, гадюка заговорить до тебе людським голосом: „ой, змерзла я, змерзла, погрій мене дівчино!“ *(Б'є себе)*. Знов ворушишся? Мовчи, а то у піч укину!..

Домка. Невже вона у тебе за пазухою?

Марина. Ой, я боюсь!

Хотина. Бери, каже, її у пазуху і неси додому, Як зогрієш її, тоді вона служитиме тобі вірою і прав-

дою: захочеш що з'їсти, чи спити — все вмент з'явиться!.. Захочеш кого обдурити... Знов забунтовала?.. (Вийма з пазухи гадюку). Іди ж ти к бісу, коли так!.. (Всі з страхом одскакують)

Антон (підійшов і взяв гадюку). Еге-ге. Вона, братці, дерев'яна. (Регім).

Домка. Ну, давайте вже виймати коржа та чіпляти до стелі, почнемо Калиту кусать. Тітко, ви вашу собаку сьогодні не годували?

Лукія. Ще не годувала.

Домка. А то як годований, то не захоче й балабушок хапать. А хто ж буде за діда?

Дівчата. Нехай буде Антін.

Другі. Нехай Хвилимон.

Хотина. Хвилимон, Хвилимон! Він уміє доладу примовляти.

Всі. Нехай і Хвилимон.

Хвилимон. Як я, то й я. Ось зараз причепурюсь. (Іде між кочерги і там робе собі бороду з клоччя і вуса, потім розбовтує у черепку сажу і робе віхоть).

Лукія. І боляче мені, через те, що „не полигається“, і знову кортить подивитись, як ви кусатимете Калиту?

Хвилимон. Слухайте ж умову. Хто вкусе коржа і не засміється — тому минеться; хто засміється — давай п'ятака, на дохід музикам.

Мусій. За єто благодарим.

Хвилимон (сіда край столу. Дівчата намазують коржа медом і чіпляють до стелі на поясі. У коржа посередині дірка). Ну хто починає? (Дівчата розплітають коси).

Всі. Хто, хто перший? Ти! Ні, ти!.. Я не хочу!.. А я боюсь... Я й так регочу вже!..

Антон. Ну, я перший поїду. Сім бід — один відповідь. (Сіда на кочергу верхи і їде до коржа). Діду, діду, я до тебе в гості їду.

Хвилимон. По яким ділам?

Антон. Зараз об'явимо вам.

Хочу калиту кусать.

Хвилимон. А я буду по пиці писать.

Антон. Як засміюсь — писай!

Хвилимон. А ну-ну кусай!

Лукія. Обидва митці до ладу примовляють. (Антон укусив коржа і їде назад).

Дівчата. Еге-ге! Хвилимон не схотів розсмішити Антона.

Хвилимон. Іди ти його розсміши.

Антон. Мене, брат ти мій, з роду-віку ніхто не розсмішить.

Пріська. Давайте, я поїду. (Сіла на кочергу). Діду, діду, я до тебе Калити кусать їду!

Хвилимон. Гляди ж не нароби сліду. (Дівчата хіхикають).

Пріська. Та нуте бо, не смійтесь.

Хвилимон. Ну, ну кусай!

Або п'ятака припасай.

Пріська. Ой, ей богу не можу!

Хвилимон. Кусай, кажу тобі.

Пріська. Ой, нажила біду собі! (Вкусила і зареготала).

Хвилимон (маже їй віхтем по щоках). Ось тобі і сюди і туди!.. (Регім).

Хима. Я не засміюсь (сіда і їде).

Діду, діду, я до тебе їду

Калиту кусать.

Хвилимон. А я тебе буду

Віхтем цим писать.

Хима.

Як засміюсь,

Тоді й провинюсь.

Хвилимон. А що в тебе під носом?

Хима. Губа.

Хвилимон. А на губі що?

Хима. Нема нічого.

Хвилимон. А я бачу.

Хима. Що?

Хвилимон. Задачу.

Антон. Ловко, брат ти мій, Хвилимон примовля!

Хима. Яку задачу?

Хвилимон. Сир та муку і грудочку масла,
Що ще від пущення Антонові припасла.

Хима (*засоромилась*). Тьфу! Хай тобі абищо!

Хвилимон. Кусай, кусай,
Або ж два п'ятаки припасай.

Хима (*злазе з кочерги*). Не хочу. Краще віддам
два п'ятаки. Антоне, позич мені?

Антон. Можна. (*Дає гроші*).

Марина. Я, я, я поїду! (*Сіда*). Братіку, ти ж мене
не дуже маж, як провинюсь!

Хвилимон. Ну-ну, паняй!

Марина. Діду, діду, а вгадай куди я їду?

Хвилимон. Може покосом, в помийницю носом?
(*Регім*).

Марина (*до дівчат*). Та ну бо, не смішіть.

Хвилимон. А ти не спіши,
Їдь підтюпцем, тихо,
Щоб не вчинилось лихо.

Марина. Ой, кортить же мене вкуснути,

Хвилимон. А мене кортить писнути.

Марина (*куса*). Жилавий, не відкушу. (*Регоче*).

Хвилимон. За це патрет тобі спишу. (*Маже*).

Оце за Миколу,
Це за його рід,
А це за весь плід.

Марина. Ой-ой! Увесь вид замазав. Ой, дайте
води, хоч очі промити. (*Умивається*).

Мусій. А дайте і я проскакаю, на тім скакунові —
і я ж парубок.

Хвилимон. Пожалуйте, господин-сковородин.

Мусій (*сів на кочергу*).

Дедушка, дедушка,
Я до тебе їду кусать хлебушка.

Хвилимон. Не дуже басуй,
Та коня не поспуй.

Мусій (*до всіх*). І в мене доладу виходить і в
нього до прикладу.

Діду, діду,
Я кусати Калиту хочу.

Хвилимон. Стривай лиш, віхоть умочу.

Мусій. А солодка Калита?

Хвилимон. Хай куштує, хто пита.

Мусій. Ой, укушу.

Хвилимон. Ой, напишу!

Мусій (*зареготав*). Ну, куснув!

Хвилимон. А я писнув. (*Маже його*). Хто далі?
Дівчата. Нехай хто другий за діда, Хвилимон
здорово смішить.

Хотина. Тепер я. (*Сіда*).

Діду, діду, я їду!

Хвилимон. Куди?

Хотина. До твоєї бороди. (*Кидається до нього,
зрива борбду і втіка*).

Хвилимон. Віддай бо бороду, віддай! (*Женеться
за нею, вона хутко втіка з хати, він слідом*).

Антон. Мабуть по калиті. (*Зніма корж*). Діло до-
ходить до балабушок.

Дівчата. Дай і мені покуштувати коржа!.. І мені!..
(*Ламають корж і їдять*).

Антон. Виймайте вже балабушки, намічайте, брат
ти мій, кожна собі по одній та й викличемо сюди со-
баку. А другі дівчата, ставте на стіл, що там є їстив-
ного; а осьдечки питво. (*Вийма пляшку і другі пляшки
бере у парубків і ставляє на стіл*). Ну ж, жвавійш, бо
ніч, брат ти мій, не жде. (*Дівчата пораються й став-
ляють на стіл страву*).

Мусій (*до Лукії*). Може починать грать, чи як ви
скажете, паніматко?

Домка. Заграйте польку-стан.

Дівчата. Польку-стан, польку-стан!

Лукія. І кортить мене подивитись на того мод-
нього танця і боязко, що „не полигається“.

Мусій. Та вже, тітко, мовляв, чи раз батька в лоб,
чи двічі — однаково.

Хвилимон. А де ж Калита?

Домка. Поминай як звали, покуштуеш хіба вже на той рік.

Лукія. А Хотина куди поділась?

Хвилимон. Не знаєте хіба її натури? Майнула додому, я погнався за нею та не догнав: а вона ускочила у двір та зараз давай цькувать собаками... Трохи-трохи кляті жупана не порвали. Потім зареготала і побігла в хату. Я ждав-ждав її та з тим і назад пішов. У них, либонь, бесіда, бо світиться і чуто гомін. Може й не прийде вже, зосталася матері допомагати, біля гостей поратись.

Мусій. Що ж, налагодилися до танців? Я не люблю грать на вітер. Іванька! Ти ж гляди, вибивай не хапаючись, а щоб у темпу потрапляв і щоб ноту не хвалшиву — розумієш? На, докури мою папіросу. Привчайся курить, потому для музик перве діло папіроса і водочка. Старайся, парень. Як дасть бог, покличуть нас колись в город, до якого яднирала либо копитана грать свадьбу, дак я тебе навчу і пиво пий, щоб як городські музиканти, по хвормі... Підбирай темпу по нозі і не заїкайся; де слідує — пусти два пальці через увесь бубон, а де не слідує — там гуди на один, либо вибивай на підосху, як я тебе вчив. Антоне, піднеси каниховлі. (Антон почастував музик, потім хазяйку, музика починає грати польку, дівчата і парубки танцюють).

Голос (за вікном). А що це за положення? Хіба гулять полигається?

Лукія. Хі, лихо! Гасить, гасить мерщій світло! (Гасить світло).

Голос. Геть розіходьтесь по хатах. Лукіє, а вийди лиш сюди!

Лукія. Казала вам, що „не полигається“. От і встереглися?

Голос. Лукіє, виходь мерщій!

Лукія. Кажіть, що мене нема.

Мусій. Чого доброго ще поб'є скрипку. Іванька, гайда в сні та там поки простоїмо і може якнебудь викрадемося. (Пішли).

Голос. Лукіє!

Хвилимон (перемінив голос). Її нема!

Голос. А хто ж то озивається?

Хвилимон. І мене нема.

Голос. Лукіє! Я тобі зараз велю вийти сюди. Тобі у волості сказано, що „не полигається“.

Лукія. Чи йти, чи не йти?

Голос (вже в сінях). Коли так, то я тебе за коси потягну!

Лукія. Чом ви сінешних дверей не замкнули?

Голос (вже в хаті). Світи мерщій світло! А, не хочеш? Це непослухання!.. (Світить недогарок. Всі дивуються спершу, а далі разом). Це Хотина!

Хотина (у чоловічій кожусі. В шапці і з дубиною). А то ж який біс?

Дівчата. Чи не шалена? (Регочуть).

Хвилимон. Дивіться, всіх піддурила!

Антон. Сторія, брат ти мій!

Мусій (входить). Настояща рихметика!

Хотина (скинула кожуха і шапку). Гуляймо безпечно, бо у нас у бесіді і старшина, і староста; а я, щоб ще безпечніш було, побігла за соцьким та за десятниками і їх покликкала у бесіду до нас, ніби б то батько звеліли кликати; батько ж наші Андрій, вони почали вже з вечора святкувати Андрія... Тепер наше село цілком без началства і нам гуляти до самісінького світа полигається. Спершу потанцюємо, а потім балабушки виймемо з печі. Хвилимоне, гайда зо мною у танець. Заграйте ж музики такої, щоб я аж умліла від танців!.. (Починають танцювати).

ВЕРГІЛІЄВА ЕНЕЇДА

Комічна феєрія-оперета у п'яти діях і шістнадцяти одмінах

(Перелицьована з поеми І. П. Котляревського)

ДІЯ ПЕРША.

ДІЙОВІ ЛЮДИ:

Богиня Юнона.	Борей	} вітри.
Геба, прислужниця.	Зефір	
Еол, бог вітрів.	Евр	
Нептун, бог моря.	Норд	
Еней, царевич Троянський.	Троянці.	

Веранда в покоях Зевеса, в глибині, крізь колони, видко море.

ЯВА I.

За лаштунками здалеку чуто хор Троянців.

Ой бре море, бре,
Вітер зручний дме, —
З осмаленими Троянцями —
Еней з Трої пре.
Вже ж з тієї Трої
Сталась скирта гною,
Через сварку очмарілих —
Чортма супокою.

Ой бре море, бре,
Вітер зручний дме,
То ж Еней, панич моторний,
Всім перед веде.

ЯВА II.

Геба (*виходить збоку, несучи в коновках нектар і амброзію*).

Їдять та п'ють все наші боги,
Вже, служачи, підбила й ноги:

Знай, смаж млинці, шашлик їм шквар,
Неси амброзію, неси нектар!..

(Прислухається).

Що воно реве так,
Мов бурлива хвиля?
Наче хто справляє
Бучне весілля!

О, ні! якісь то гультіпаки
Човнами навпростець пливуть. *(Жахнулась).*
Чи ба! Це ж грецькі бурлаки
І пан Еней сам з ними тут!
Оце ж Юнона, як спогляне,
На весь Олімп кудахкати стане:
Еней Юнонина болячка,
Вона його не любить страх! *(Усміхається).*
То ж бідну нападе чухрачка,
Його як вздрить на поромах.
Найбільш за те їй не злюбився,
Що й дядько ще його, Парис,
Прямів син, уже померший,
Як на Венеру задививсь,
Він яблучко підніс їй перший,
А не Юноні... Буде лихо,
Еней їй гірше від бешихи!..
Нектар скоріше віднесу,
На закуску дам ковбасу
Та зараз же й шепну Юноні,
Хай дасть Енею макогона!.. *(Побігла).*

Троянці *(хор).*

Ой бре море, бре,
Вітер зручний дме,
То ж Еней, панич моторний,
Всім перед веде...

ЯВА III

Юнона *(вибіга прожогом).*

Мені щось Геба наплескала,
Що, каже, нібито впізнала

Енея!.. *(Дивиться на море).* Він, це він, той
ланець!..

Стривай же, чортів обідранець!.. *(Гука).*
Гей! А хто там на подвір'ї?
Невже хропуть всі по обіді?
Як пролежнів у вас нема?

Голос *(з подвір'я).*

А що нам пролежні?.. Дарма!.. *(Позіха).*
Та що там треба вашій мосці?

Юнона *(пригрожує на море).*

О, мацапуро, ланцю, гире!..
Втоплю тебе не в морі, в ложці!..
Спровадю в пекло, в самий вирій!..
(Гука в подвір'я).

Впряжи мерщій мені павичку!
Помчусь к Еолу, як оса. *(Чепуриться).*
Сховати під кибалку мичку,
Щоб не світилася коса...
Гей, Гебо, вірная служнице,
Неси швидш кубову спідницю,
Запаску, дукачі, шнурівку,
Неси хліб з сіллю і тарілку.

(Геба приносить пуделко з жіночою примусією і тарілку з хлібом-сіллю).

Дай, блейвасом накрасю губи,
Щоб вишкірив Еол від жаги зуби!
Підмажу купервасом брови...
Тепер як раз все довподобі.

(Під'їздить павич, запряжений в гринджоли, Юнона сідає і бере віжки).

Геба. Бажаю тобі, пані, щасливої дороги.
Юнона. А ну, мій павичу, розправляй лиш ноги!
(Поїхала).

Переміна

Скали і печери. Еол, сидячи на скалі, куняє.

ЯВА IV.

Еол. Як почали ставить водяні млини,
То зразу зменшились зарібки мої.
Весна ж як настане — зовсім босий ходиш,
Часом на табаку за день не заробиш!..
(Трусе з ріжки).

І на понюшку вже чорт його ма!..
(Б'є себе по носі).

Гуляй, посудино, гуляй дарма!

ЯВА V.

Юнона (хутко вбіга).

Здоров, Еоле, пане свату!
Ой як ся маєш, як живеш?

Еол. Спасибі, що забігла в хату,
Сідай.

Юнона.

А що, гостей ти ждеш?
(Ставляє тарілку перед Еолом).

Ось тобі, батьку, бухиночка свіжа,
На старенькі зуби це смачненька їжа.

Еол. Сідай же, свашко, сідай на ослі.
Яка ж чепурна ти, нехай тобі хрін!..

Юнона (лебезує).

Будь ласків, сватоньку, старику,
Ізбий Енея з пантелику,
Як раз пливе на морі він.
Ти знаєш, то який суцига,
Паливода і горлоріз.

По світу він як ще побіга,
Чиїхсь багато вилле сліз.
Пошли ти в море злую тучу,
Щоб всю Енейську челядь сучу
Пустить із ним на дно к чертам!..
За цее ж дівку уродливу,
Смачную, гарну, чорнобриву,
Тобі я далебі, що дам!

Еол. Гай, гай! Ой дей же його кату!
Коли б же це я перше знав,
То все зробив би за цю плату,
А то вітри порозпускав..
Борей недуж лежить з похмілля,
А Евр поїхав на весілля,
Зефір же, давній негодай,
З дівчатами десь заженхався,
А Норд в поденщики найнявся, —
Як хочеш, так і помишлай?

Юнона.

Ой, сватоньку, зроби ти ласку,
Потіш на цей раз свою свашку.

Еол. Та вже для тебе обіцяюсь,
Енееві я ляпас дам;
Я хутко, миттю постараюсь
Загнать його в багно к чортам,
Прощай же! Швидше убирайся,
Обіцянки не забувайся,
Бо після, чуєш, нічирк!
Як збрешеш, то хоча надсядся,
Після на ласку не понадься,
Бо вдруге візьмеш в мене чвирк.
(Показує їй дулю).

Разом { Еол. Зроблю тобі вже цюю ласку,
Потішу свою любу свашку.
Юнона. Ой, сватоньку, зроби ти ласку
Потіш на цей раз свою свашку.
(Чмокнувши його в губи, пішла).

Еол. Ну й чепурна ж превража молодиця,
І так вже гарна, ще й бадьориться.
Смачно так поцілувала,
Немов горчишника приклала. *(Гука).*
Агов, агов! Борею! Евре!
Мов провалилися у дебрі!..
Де ти, Зехвіре, де ти Норде?..
А ну ж, з'явіть свої морди!..
А ну ж, вертайтесь до двора,
Вже нагулялись в волю, годі!..
(Маха жезлом).
Поганій зараз будь погоді!..
(Далекий грім).
Ага, на морі і гора! *(Вітри з'являються).*
Борею, Евре, Норд, Зехвіре!..
Ну ж дмухоніть, не в мою міру,
Щоб раптом море спузирило
Водою, мов в ключі, забило!..

(Вітри надимають щоки і дмуть. Грім, блискавка, дощ, гряд, буря. Море почина бурхати. Еней з товариством виїздить на човнах, під парусами).

Троянці *(хор).*

Тай бурхає ж сине море,
Немов би що його сказило,
Зростають раптом хвилі-гори,
Коли б ще нас не потопило.
Ой гвалт, ой гвалт, панове!
Що маємо подіять?
Коли б замість вшаноби
Нам не прийшлося дна помірять?..

Еней *(з'єретовано).*

Чи я без доленьки вродився,
Чи я на світі вже нажився,
Що мушу нагло погибати?..
Чи боги хочуть занедбати?..
Прокляті вітри роздулися,
А море з лиха, аж реве,
Ох певно, що вже намоглися
Боги занепастить мене!

Гей, де ти, водяний гетьмане?
Чи в подушках лежиш, мосьпане,
Чи ти оглух, чи спиш, Нептуне?
Я жменю грошей тобі суну,
Аби на морі штурм утих!..
Це хтось наслав на нас сто лих?

ЯВА VI.

Нептун *(вирина з моря верхи на ракові).*

Не вспів до діла й одягтись,
Як був у ліжку, так схопивсь!..
Фартух нап'яв замість куртинки,
На ноги ж жінчині патинки,
Бо хтось тут надто галасає,
Неначе й справді потопає,—
Завив, зовсім як на живіт. *(Пита).*
Хто владу крім мене тут має,
Мов вершу розпускать свій ріт?

Еней. Це я гукав. На, хапанину —
Півкопи грошей. А як мало,
То дам ковбас ще, дам і сала..
Тільки утиш цю хуртовину. *(Дає йому гроші).*

Нептун *(взяв гроші, почина тризубцем махати).*

Гей, дармоїди ви губаті,
Як сміли тут порядкувати?
Ач, роздулись, та як ще грізно:
А до млинів геть, там завізно,
А тут вам заськи, бовтять воду.
Глянь, завели яку вже моду!..
Ідіть під три чорти, свинота!..
Ім іграшки, мені ж робота!..

(Вітри втікають один по одному, а Еол тихенько засовується за скалу).

Гей, принесіть сюди мітелку,
Зроблю я море, як світелку,
Хай сонце вигляне на світ.

(Море стиха. Шука приносить мітлу в роті; Нептун мете море, сонце почина світити).

Еней. Тепер, лицарство, помолімся,
Поклони биймо та хрестімся,
Та в берег кожен прав байдак.
Верни соб-тпру на місці, так!

Нептун.

Прощай, земляк, не згадуй лихом,
Не бійся, все тут буде тихо.

(Пірнає в море, шука за ним. Троянці пристають до берега і плигають з човнів).

Еней *(на березі)*.

Скоріше лагодьте обід,
Вже підвело мені живіт.
Замість столів кладіть шальовки,
Стеліть вже рядна та циновки,
Варіть із салом галушки,
Куліш пшоняний, пампушки...
Тим часом, випиймо по одній,
Мовляв на зуби, на голодні,
Та за братів-небораків,
Що годують в морі раків.

Хор. Нехай на тім світі їм легко гикнеться,
Та нехай щасливо їм там поведеться,
Всі були завзяті, щирії вояки,
Тепер пішли бідні годувати раків.
Та й хто з нас, панове, смерти не впізнає?
Тільки лиш безсмертних вона не чіпає,
Так будемо ж жити, доки нам живеться,
І будемо пити, доки в горло ллється!..

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

ДІЙОВІ ЛЮДИ:

Бог Зевес, він же Юпітер.	1	} Троянці.
Венера, богиня краси.	2	
Меркурій, Олімпійський машталір.	3	
Дідона, Карфагенська цариця, удова.	4	
Ганна, її сестра, дівчина.	5	} Карфагенянки.
Бандурист.	1	
Кухар Дідони.	2	
	3	

Троянці, Карфагеняни і Карфагенянки, музики, слуги і народ.

Картина перша.

Хмари, на котрих сидить Зевес, перед ним стоїть із блискавки столик, на столику штоф і кубок.

ЯВА I.

Зевес *(допива кубок і заїда маковником)*.

Краще нектару либонь горілка
Та ще як перчівка, чи калганівка!.. *(Прє)*.
Міцна канальська, та вже мало
І закуски зовсім не стало!..
А хто там, гей! вточіть ще з кварту,
Я нахильцем всю вип'ю з жарту.

ЯВА II.

Венера *(в гризетовому очіпку, в кунтуші з усами і в намістах, входе хлипаючи)*.

Чим перед тобою, милий тату,
Син заслужив мій таку плату?

Зевес.

А що вчинилось, діло в чім?
Бо я недавно тільки встав
І ще лепортів не читав.

Венера.

І йон, мов в свинки грають ним!
Куди уже йому до Риму?
Хіба як здохне чорт в рові!
Як вернеться пан хан до Криму.
Як жениться сич на сові?
Хіба б то вже та не Юнона,
Щоб не вказала макогона,
Що й досі слухає чмелів?
Ти б їй робить так не звелів

Зевес (допива).

Ох, доню, ти моя голубко!
Я в правді твердий так як дуб.
Та щоб мені весь виліз чуб,
Щоб не допити цього кубка,
Коли збрешу я, чорноброва.
Ось, слухай, доню, мого слова.
Еней збудує силне царство
І заведе своє там панство,
Не малий буде він панок, —
Всьому як слід він дасть там товк...
Заїде до Дідони в гості
І буде там бенкетувать,
Полюбитесь її він мосці
І стане бісики пускать.
Іди ж, небого, не журися,
Попонеділкуй, помолися,
Все буде так, як я сказав.

(Венера низько кланяється Зевесові, а він її цілує).

Разом { Венера. Спасибі, татуню, мене звеселив,
Неначе ти масла на душу налив.
Зевес. Іди ж, не журися, буде все як слід.
Я ж бо доводжуся Енеєві дід.

Переміна.

В хоромах Дідони.

ЯВА III.

Дідона (сидить біля вікна, вишива рушника).

„Тече річка невеличка
З-під коріня дуба,
Не зазнала відрадоньки
Від свого нелюба.
Присудили заміж іти
За нелюба люди,
Не зазнала з ним я долі,
Мабуть вже й не буде...“
Любо рушник дівці
Шовком вишивати,
Бо вона ним мислить
Старостів в'язати;
А як бідній удові,
От такій хоч, як мені:
Рушник на те лиш готувать,
Щоб дрібні сльози витирать.
Що з того, що я й працюю, вата,
Що я й весела, гарна й сановита,
Що й постіль біленька?..
Так стіна ж німенька...
Вона не пригорне, скільки не тулись.

Голос (за вікном).

Кажу ж не впізнаєш,
Скільки не дивись.

Дідона (дивиться у вікно).

А що ж воно ото за люди
Ідуть в хороми? Мов заблуди!..

ЯВА IV.

Входять Троянці.

Дідона. Відкіль такі це гольтіпаки,
Чи з Дону рибу везете?
Чи може виходці бурлаки?

Троянці.

Та ми не те, зовсім не те!..

Дідона.

Який вас біс сюди направив
І хто до берега причалив?
Яка ж ватага розбишак!

(Троянці падають навколішки)

1-й Троянець, *(уклонившись низенько)*.

Дозвольте вимовить нам так.
Ми всі, як бач, народ хрищений,
Волочимся без талану,
Ми всі у Трої породжені,
Еней пустив на нас ману,
Дали нам греки прочухана
І самого Енея пана
В три вирви вигнали звідтіль;
Звелів покинути нам Трою,
Підмовив плавати з собою...
Тепер ти знаєш ми звідкіль.
Помилуй, пані благородна,
Не дай загинуть головам!
Будь милостива, будь незлобна,
Еней спасибі скаже сам.
Чи бачиш, як ми обідрались,
Убрання й постолі порвались...

Дідона *(гірко заридала)*.

Ой горенько ж, які нещасні!
Звичайно, ви в біді не власні.
На все є в світі вища воля,
Кому яка судилась доля!..

1-й Троянець.

А вже ж що є, є вища сила.

Останні Троянці.

Розумно пані розсудила!

1-й Троянець.

Утри ж ти слізоньки з лица,
Та привітай нас небораків,
За що заслужиш вічну дяку!..

Дідона *(втирає сльози)*.

Коли б скоріше молодця
Енея вашого злапала,
Ну вже ж тоді й весела б стала,
Тоді великдень був би нам.

ЯВА V.

Ті ж і Еней.

Еней. Ось плюсь і я, неначе з неба,
Ось, осьде я, коли вам треба!
Дідоні поклонюся сам.

(Уклонившись Дідоні у пояс, обнімає її і цілує).

Дідона.

Який же смілий і хороший,
Превражий хлопець, хоч куди!.. *(Цілує його)*.

Еней. Яка ж красива ти, Дідосю!

Дідона *(набій)*.

З таким недовго й до біди! *(Йому)*.
Хвали товар, а руку видно.

Еней. Оскомина бере й завидно!..
Бо з роду-віку вперше бачу
Таку красу жіночу й вдачу!..

1-й Троянець.

І завели вже баляндраси,
Почали точити лясі!

Дідона.

Ох, вибачайте, гості любі,
Ось зараз і порядок буде.

(Заметушилась і почина плескати в долоні).

Подайте що там випить, з'їсти.
Прошу вас, гостоньки, присісти.

(Слуги несуть горілку в глеках і суліях, юрду і макуху).

Сідайте по лавках, на піл, —
Кому де хороше і мило.
Коли б же вам я догодила?
Ось пийте покищо — сивуху,
Закусуйте ось юрду та макуху,
Покіль кликнемо вас за стіл.

Троянці.

Оце так діло не погане,
Ми дякуємо, мосці пані! *(Сідають).*

Дідона *(слугам).*

Готуйте кращії потрави
І самі гарнії приправи!

(Слуги ставляють тарілки, посуду і миски).

Кухар *(до Дідони).*

Промовити дозвольте слово,
Ось що у мене є готове,
Найвелькоясніша наша пані:
Плацинди з сиром до сметани,
Свиняча голова до хрину
Та локшина на переміну;
Потім з підлевою гиндик;
На закуску куліш і каша,
Лемішка, путря, хляки, кваша,
І з маком медовий шулик!..

Дідона *(Енеєві).*

Чи любиш ти такі потрави?

1-й Троянець *(до товаришів).*

Цей кухар мабуть із Полтави.

Еней.

Їства смачні, були б — смачніші,
Коли б тепер був час вільніший,

То я побіг би на охоту...
Тут, мабуть, дичини доволі?

Дідона.

Є звіря сила — в лісі, в полі...
Ось тут близенько є болото,
Гусей там сила, лебедів...
А ну лиш вдвох туди майнім?

Еней.

Хіба?.. До діла!

Дідона.

Я дуже сміла!

Разом { Еней і Дідона } Ми вдвох там зробимо облаву
І пополюємо на славу,
У мене справа не плоха.

1-й Троянець.

Ой, буде там не без гріха!..

(Еней і Дідона побігли).

(Налива).

Стривайте, братця, ось вишнівка!

Другий *(налива з другої сулії).*

Мед!

Третій.

Пиво!

Четвертий.

Сирівець!

П'ятий.

А ось Опошнянська дулівка!

Слуга *(ставляє ялівець).*

1-й Троянець.

Ага, для духу ялівець!

2-й Троянець.

О, бандуриста йде сюди!

1-й Троянець.

Сопілка, бубон і скрипиця!

3-й Троянець.

Виходить, будем веселиться!

ЯВА-VI.

Входять бандурист і музики.

1-й Троянець.

А ну, сліпенький, заведи
Якоїсь нам такої,
Щоб серце раптом заспокоїть
І щоб горілка легш пилась.

Бандурист.

Так шашоль в горлі завелась,
Доки не вип'ю, клята точить;
Як горілаш її намочить —
Замовкне, наче не жива.

1-й Троянець.

Зо мною теж отак бува

(Частує бандуриста).

Бандурист.

Звеселись же швидше, немоцна утробо.

(Випив).

На, тобі живиці, д'явольська худобо!

Ага, замовк, злякався, катюго!..

А ну, хлюпни на нього й другу?

(Випив, починає грати і співати).

ДУМА.

Ой на морі бурливому,
Тож на морі, на синьому,

Добрий молодець,

Еней Троянець.

Байдаком-чайкою керує, вправляє,
До своїх братів, бідних сіроманців,
Осмалених, як гиря Троянців,
Стиха щиренько промовляє.

„Ой ви, милі мої братці,

Преславні лицарі Троянці,

Мене послухайте

Та про тее дбайте,

Що як нам на світі божому прожити,

Що не маємо на плечах свитини,

А ні сорочки зайвої, ні кожушини...

Що ж мусимо, братця, по цьому вчинити?

Ой як загули, як загомоніли,

Лицарі Троянці обгорілі:

Хай думає гадає,

Та про добре дбає,

Сам пан Еней, бо він же моторний,

Завзятий у світі від усіх бурлак,

На всяке діло вдатний і проворний,

Бо він же лицар, хоч куди козак.

Ой як защебече, мовби в лузі птах,

Добрий молодець,

Еней Троянець.

Гей, не сумуйте в обідраних латах,

Спершу пийте, братця, добре гуляйте,

Мене Енея, лицаря послухайте:

Як бог допоможе — будем ходити в шатах.

Будем оксамити та едваби драти,

Та суті грезети в онучах топтати.

Всьому панству-товариству і всьому поспіль-
ству.

(Кланяється).

На добре здоров'ячко та на многі літа.

Троянці *(плаксиво)*.

Ой хай тобі хрін із перцем,

Дойняв аж до самісінького серця!

1-й Троянець.

А ну ж веселої ушквар,
Хто побойчіш, виходь та вдар!

(Виходять двоє, чи троє Троянців і танцюють).

Хор. Ой дівчина горлиця
До козака горнеться.
А козак, як орел,
Як побачив, так і вмер.
Умер перший—байдуже,
Умер другий—байдуже,
За третього молодця
Почала й журиться.
Журилася, журилася,
Тричі на день молилася.
Де не взявся молодець:
„Ходім, серце, у танець!“
Танцювала-дріботіла,
Доки ніжок не втомила;
Сіла трохи відпочити,
Щоб і знову дріботіти...

ЯВА VII.

Вбігають Еней і Дідона.

Дідона *(обтрушується)*.

Ну тай придбали ж ми роботу,
Тільки що вийшли на охоту,
Аж це грім з неба: торорох!

Еней.

Тай загнав нас в темний льох!..

1-й Троянець *(до другого)*.

А що в льоху там вдвох робили?

2-й Троянець.

А нам до того, що за діло?

Дідона.

За стіл, за стіл прошу гостей.
Я сяду тут, а тут Еней. *(Сідають)*.
А ви сідайте, де хто вхвале.

Еней *(дивується)*.

Та скільки ж тут питва і страви?...

ЯВА VIII.

Входить Ганна і карфагенянки.

Дідона.

Осьдечки й Ганнуся, любая сестричка;
А з нею дівчатка й наші молодички.

Еней *(чоломкається)*.

Оце так доречі, що загостювали.

Дідона.

Сідайте, будь ласка! Скиньте причандали!
(Карфагенянки скидають верхню зайву одягу).

Отутечки сідай ось, Ганно.

Еней *(на бік)*.

Яке ж дівчатко враже гарне!

Дідона *(огляда її)*.

В червоній юпочці баєвій,
В запасці гарній фланелевій,
В стрічках, квітках та у намисті!

Карфагенянки.

Щоб за столом сидіть та їсти,
Цеб то за тим прийшли ми в гості?
Нехай їство вже вашій мосці,
А нам музики хай заграють;
Нехай собі ті куликають
Кому кортить питво кружать,
А нам кортить потанцювать.

Еней.

Оце то справді річ до діла,
А ну, Ганнулько чорнобрива,
Потанцюй лиш викрутасом
Передо мною, вихилясом!..
І я вже віржу гайдука.

Дідона (до Ганни).

Ну ж, хай підківки забряжчать,
Жижки від танців задрижать,
Розворуши лиш юнака!

(Музика гра. На першій плані Еней з Ганною танцюють, другі — в глибині. Дідона вийшла).

1-й Троянець.

Енею, шпарч! Оттак, оттак!
Збери мерщій матню в кулак...
Єй-ей же гарно! Молодець!..
Мов, на аркані жеребець!

ЯВА ІХ.

Входить Дідона.

Дідона (уздівши, що Еней вже надто умизгається біля Ганни, пускає горщик з вареною і розлива. Танці кінчаються).

Посудину другу мерщій, гей, внесіте!
Всі філіжанки в руки беріте.
Ну ж, після танців хильніть варенухи,
Питво це годиться пити на потуху.

(Налива всім філіжанки).

1-а Карфагенянка (дивлячись на Енея).

Та й бравий вражий козарлюга!

2-а Карфагенянка (набій).

Варену дме, немов п'янюга.

3-я Карфагенянка (штовха четверту).

Ти придивись який парнище,
Варену так, як брагу хлище!..

2-а Карфагенянка.

Мутить, мов на селі москаль.

1-а Карфагенянка.

Не взяв бо хрін його, моторний,
Хисткий, цікавий і проворний...

2-а Карфагенянка.

Обідраний який, аж сором глянуть!

3-я Карфагенянка.

А очі так до себе й тягнуть!..
Коло Дідони завозився,
Як з оселедцем сірий кіт...
І до Гандзыльки так уївся,
Що аж з чола закапав піт!..

2-а Карфагенянка.

Сама гляди не закохайся!

3-а Карфагенянка.

Я байдуже!

2-а Карфагенянка.

Та не дуже!

1-а Карфагенянка.

А ну, заведіться

Та ще поскубіться!

2-а Карфагенянка.

А Дідона не заюрила?
Горщик з вареною розбила!

Дідона (плеще в долоні).

І пить будем, і гулять будем,
А смерть прийде — помирять будем!
Хіба мало ще я
Бідна сумувала?
За те ж вже тепера
На рік загуляла!

Давайте у Панаса грати,
Я хочу декого впіймати.

(Зав'язує собі хусткою очі).

1-й Троянець.

Хто в хрещика, чи в горюдуба!

2-й Троянець.

Я згоден гуляти до мокрого чуба,
Тільки неодмінно в джгута.

3-й Троянець.

Хто у хлюста, ходіть сюда!

(Розбиваються на групи і грають).

П'яний Троянець *(цілується з Карфагенцем)*.

Як тільки я тебе уздрів,
То так як брата полюбив!

Карфагенянин.

А я, як сьому в себе вилив,
Ну так і рве мене до співів!

(Дідона починає ловить з зав'язаними очима).

Еней *(убік)*.

Догадуюсь, чого Дідона хоче!
Пожди ж, тебе я заморочу.

Дідона *(впіймала когось)*.

Ага, впіймала!

Еней.

Не мене!

Дідона.

Пожди впіймаю я й тебе.

Еней.

Ні, мосці пані, я хитріший.

Дідона.

І дикий кінь спершу басує,
Лама голоблі, коверзує,
А потім стане найсмирніший.

(Повертається на місці і вхопила Енея).

А що, кого це я впіймала?

Еней.

Ну що ж, моя черга настала.

(Хоче зав'язати очі собі)

Дідона.

Ні годі, годі вже жмуритись.

(Вирива у його хустку).

В тісної баби садовітєсь.
Або тніть скрипки та цимбали,
Бо ще ж бо я й не танцювала.

(Музики грають, всі стають в коло, Дідона з Енеєм всередині).

Ой на дворі метелиця,
Чому старий не жениться?
Ой як мені женитися,
Буде стара сваритися.

(Дідона з Енеєм танцюють навприсядки).

Переміна.

На подвір'ї у Дідони. Хороми, сад, повітки, конюшні, башти і
скирта кирпичу.

ЯВА Х.

Еней іде до призьби.

Еней.

Оце як в бразі покупавсь,
То наче трохи відпустило;
А то під груди підвалило,

Немов би хто в живіт забравсь
І так він там запорядкував,
Що ледве був я не пропав... *(Огляда себе)*.
А ловкенько таки прибрався,
Мов парубійко до дівок.
Дідоні дяка, підослала,
Що від покійничка украла:
Галанці й пару чобіток.
Сорочку і каптан з китайки,
І шапку, пояс з каламайки,
І чорний шовковий платок.

ЯВА XI.

Дідона і Еней.

Дідона.

Здоров, козаче, як ся маєш?

Еней. Спасибі, серце, живемо
Та хліб, як кажуть, жуємо,
А ти, як, пані, поживаєш? *(Цілує у неї руку)*.

Дідона.

О, гарно, гарно! Рада дуже.
Ще на похміллячко байдуже.

Еней *(сміється)*.

Де там байдуже, пані, ні!
Страх як шуміло в голові.

Дідона *(підморгнула)*.

Ну, ти ж, козаче, й викрутас!

Еней. А ти не хитра? Знайшла грище,
Щоб біля тебе був я ближче,
Других очима щоб не пас —
В тісній баби грати стала?

Дідона.

Коли б тебе не сподобала,
Навіщо б стала те робить?

Еней *(обніма Дідону)*.

Тобі я радий догодить,
Якнайлюбіше. Весь я твій!

Дідона.

Тобі я рада догодить,
О велетне! Кумире мій!

Разом. { Дідона. О як же без міри тебе я кохаю,
Для тебе, серденько, весь мир
занехаю...
Еней. З тобою жити, з тобою вмерти,
Ділитись щастям до краю, до смерти

Дідона.

Зостаньсь, соколоньку, сам тут на хвилину,
Туж-туж я до тебе, голубкой прилину.
Піду, звелю знову бенкет готувати,
Хочу тим бенкетом весь мир здивувати.

Дідона. Мій соколе ясний!

Еней. Моя зозуленько!

Дідона. Друже мій прекрасний!

Еней. Мое ти серденько!

Разом. О як же без міри тебе я кохаю, і. т. д.
(Дідона, поцілувавши його, хутко пішла).

Еней. Одначе закурив,
Ніяк і не охаюсь:
Як в маслі сир купаюсь,
Мов розум весь пропив!..

ЯВА XII.

Меркурій *(їде з неба тройкою коней)*.

З гори, бач, брикає,
Капосна кобила!
Коли б, бува, воза
В цури не побила. *(Підбіга до Енея)*.
А що ти робиш тут, псяюхо,
Невже й досі п'єш сивуху?

Мене ти певно і не ждав?
А ну ж бо, швидше убирайся,
З Дідоною не женихайся,
Зевес. поход тобі сказав.
Задасть тобі він халазію,
Він з тебе видавить олію!

Еней (*жахнувся*).

От штука! Оттака ловись!..

Меркурій.

Гляди ж, сьогодні щоб убрався,
Щоб нищечком звідціль урвався,
Мене удруге не дождись,
Оце й наказ тобі увесь!

(*Пішов, потім вертається*).

Найскорше ж звідци уплітай
Та Рима строїти чухрай,
А то заліг, мов в грубі пес. (*Сів у візок*).
А ну, гніденька, бадьорись.
Прощай же. Тутки не барись!

Еней (*сам*).

Мов серце вирвав Зевс у мене.
Прощай, Дідоне, й Карфагене!.. (*Зідхнув*).
Треба троянців позбирати,
Швидш втікати з теплої хати.
Ов-ва! У мене з переляку,
Аж з носа потекла кабака!..

ЯВА XIII.

Троянці і Еней.

1-й Троянець.

Ходім, почнемо знову пити!..

2-й Троянець.

А гарні тут дівчата й молодичі!..

3-й Троянець.

Гайда сьогодні знов на вечорниці!

Еней (*грізно*).

До човнів швидше, в одну мить!
Зевес втікати нам звелів.
Меркур так зараз сповістив.

Троянці (*з жалем*).

Коли б знаття, що так вчиниться,
Було б до зав'язки допитесь!

2-й Троянець.

От тобі дівчата й молодичі.

3-й Троянець.

Минулись наші вечорниці.

1-й Троянець.

Найбільш шкода питво кидать!

2-й Троянець.

Хоч би його з собою взять!

Еней. Ідіте швидш і не шамаркать!

Троянці.

Поїдемо знов по морю каркать!

Еней. Не знаю, чи до ночі ждати,
Чи зараз поли підобрати?

ЯВА XIV.

Входе Дідона.

Дідона.

Чого смутний? Може хвороба?

Еней. Та так, неначе щось утроба...
Приліг би трохи я спочити,
Щось почало отут точити.

Дідона (*побачила Троянців, котрі пішли до човнів*).

Чого то хлопці почваланали
До моря?.. Що воно за знак?

Еней. Послав їх оснащать байдак.

Дідона (з *ляком*). Навіщо?

Еней. Довго й так гуляли,
Забудуть муштру... Що ж тобі?

Дідона.

Ти правду кажеш це мені? (*Убік*).
Чи не задумав утекти?

Еней. Дідосю, ти мене прости.
Ой, ой! під серцем занудило...

Дідона.

Стривай, у мене є кадило,
Як підкурю та пошепчу... (*Пішла*).

Еней. А що, як зараз я втечу?
Прощай, чарівная небого! (*Зідхнув*).
А ну, мерщій давай бог ноги! (*Біжить*).

ЯВА XV.

Дідона (*хутко хапа Енея за чуба*).

Постій, брехливий, вражий сину!
Зо мною перше розплатись,
Бо задушу як злу личину!..
Ось ну лиш, тільки ворухнись.
Оттак за хліб, за сіль ти платиш?
Привик з усіх ти насміхатись,
Розпустиш славу по мені!
Зогріла в пазусі гадюку,
Я серце віддала на муку...
Кому ж я віддала!.. Свині!..
Згадай, яким прийшов до мене?
Сорочки не було у тебе...
Чи знав ти, що таке гроші?
Мав без матні одні колоші
І тільки слава, що в штанах!
Свити́на вся була в латках.

Еней. Що бідний я, то то не сором!..
А що ж зроблю я з своїм горем?

Бач, Зевс Меркурія прислав,
Щоб звідци я мерщій вдирав!..

Дідона (*ридаючи*).

Чи я у чім не догодила,
Чи мати вже шепнуть поспіла,
Щоб тут ти, гаде, не сидів?
Чи може трясця захотів?
За кучму цю твою велику,
Як дам тобі ляща я в пику,
То тут тебе ізлиже й чорт.
І очі видеру із лоба
Тобі диявольська худобо,
Трясешся, мов зимою хорт?

Еней. Та чим же я, голубко, винен?..
Так Зевс звелів... І я повинен...

Дідона.

Мандруй до чорта ти з рогами,
Нехай тобі присниться біс!..
З твоїми сучими синами,
Щоб враг побрав вас всіх гульвіс!
Ой горе, горенько мені,
Нещасній, бідній удові!

(*Ридаючи закрива лице руками*).

Еней (*убік*).

Яка ж okazія погана...
Щоб не дали ще прочухана! (*Втікає*).

Дідона (*оглянулась*).

Нема уже?.. Уже пішов?..
Бодай ти наглу смерть знайшов!

ЯВА XVI.

Ганна (*вбігає*).

Зібрались гості і ми тут.
Зараз музики заревуть!.. (*Дивується*).
Та що таке тут з'явилося?
Чого ти плачеш, що вчинилося?

Дідона.

Ганнусю, рибко, душко, любко,
Ратуй мене, моя голубко,
Ох, я ж пропала вже навек!
Еней покинув мене бідну,
Як паплюгу яку послідню!

Ганна (*жахнулась*).

То ж лютий звір — не чоловік!

Дідона.

Нема у серця мого сили,
Щоб я могла його забуть.
Могила мій надійний путь!..

Ганна.

Навіщо зараз і могила?..
Бодай Енея трясця вбила!

Дідона.

Я все для його потеряла,
Людей я, славу занедбала!..
Боги! я з ним забула й вас!

Ганна.

Утихомирся ж хоч на час!

Дідона.

О пущівринку, Купідоне!
Любуйся, як Дідона стогне!..

Ганна.

Та годі тяжко так вбиватись.

Дідона (*зупиняється*).

Так, так... Ох, годі!.. Я хочу зостатись
Сама... Іди звідціль, сестрице...

Ганна.

Так сумувати чи годиться?

Дідона.

Ні, ні!.. Я смуток залишу... (*Обійма Ганну*).
Іди ж звідціль, іди... Прошу!

(*Дає рукою знак, щоб Ганна йшла. Подумавши*).

Так і зроблю, як вчиш ти серце!
Бо знаю — горе не минеться!..
Так, так... Ось осьдечки кресало
І клоччя в мене є чимало.
А он в кострі кирпич сухенький,
Як порох, знаю, він палкенький,
Скоріш костер той запалити,
Бо вже мені не животіти!..

(*Креше вогонь, потім в клоччі роздуває*).

Палай же, полум'я, на диво,
Мене щоб раптом обхопило!..

(*Кида верхню одежу в огонь і сама кидається в нього*).

Прощай ти, зраднику проклятий,
Нехай тобі боги відплатять...

ЯВА XVII.

Ганна і Карфагеняни гуртом вбігають.

Хор. Гуртом ми звеселим царицю!

Ганна (*побачила*).

Горить? Вже мертва? Подивіться!

Всі. Щоб вік горів і не згорів
Той гад, що зраджує бабів.
Пізнайте, молодичі гожі,
З Енеем всі чортяки схожі!

(*Здалеку чути пісню Троянців*).

„Ой бре море, бре!..“

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

ДІЙОВІ ЛЮДИ.

Цар Ацест.	Дарес { борці.
Цариця Мира.	Ентел {
Сіцилійські вельможі і	Невтес, троянець.
сіцилійці.	Тінь Анхиза, батька Ене- евого.

Слуги, народ і війни.

Море. Піщаний берег і скелі.

ЯВА І.

Троянці *(пливучи морем, співають)*.

Ой що ж бо то та за крячок,
Що по морю крякає;
Ой що ж бо то за бурлака,
Що всіх бурлак скликає?
Та збирайтеся, панове-молодці,
Збирайтеся всі разом.
Та поїдем, панове-молодці,
Аж в той город у Азов...

Невтес.

Мені цей берег по знаку,
Звідціль зовсім не вдалеку
Сіцилія — земля багата,
А ну разом наляж, хлоп'ята! *(Гребнули)*.
Тут добрий цар живе — Ацест,
Всього багацько в його єсть.

(Причалюють до берега, з города на зустріч їм біжать сіцилійці).

ЯВА ІІ.

Цар Ацест, цариця Мира і сіцилійці.

Еней. Здорові будьте, добрі люди.
Чи це Сіцилія, пак буде?

Ацест *(виступив вперед)*.

Та це ж вона сама і єсть.
Я ж цар сеї землі, Ацест!

Еней. Невже? *(Виплигує з човна і біжить до нього)*.

Як так, здоров був, любий брате.
А я Енеєм звусь. Чував?

Ацест. Я по патрету упізнав.
Покорно просимо до хати.
А це цариця моя, Мира.

Еней *(убік)*.

Яка ж чорнява, та вродлива. *(До неї)*.
Сердечно паню гратулюю,
Позвольте, ручку поцілую! *(Цілує)*.

Мира. Ми дуже раді вашій мосці.

Ацест. В хороми просимо йти гостя.
Гей, карбівничий, перед очі!

(Вельможа прибіг).

Нагодувать людей робочих...
Всій братії дадуть хай сала,
Горілки і ковбас чимало
І хліба повне решето.
На полудень дасть всім тетері
Та розвести їх на квартирі:
Хай йдуть, куди потрапить хто. *(До Енея)*.
Ходім, Анхизович, в хороми,
Побачиш там, які ми й хто ми!
А перше вип'ємо за згоду,
Всього поспільства й всього роду! *(Прє)*.

Еней (п'є).

Тай кріпкий же у тебе мед!
Веди ж, хазяїне, перед.

(Співають, обнявшись).

Та коли б не ми та не ви,
То б ми тут не були, (2 рази)
Горілочку б не пили.
Вип'єм, друже, по одній,
Потім вип'єм по другій,
Як по третій станем пий,
То й четвертої скортить! *(Пішли).*

Переміна.

В хоромаш у Ацеста.

ЯВА ІІІ.

Еней *(прокидається на похмілля під лавою).*

Одначе вчора налигався я
Гречаних з часником пампух
І пінненької так набрався,
Що думав: випре з мене й дух!..
Щиренько батька поминав!
З попами тризну відспівав,
Щоб рай боги душі отперли,
Бо панотець з горілки вмерли...
(Позіха). Чогось неначе болять ноги,
Не чуть ні рук, ні голови...
Чи не напали перелоги?

(Загляда в дзеркало).

І очі спухли, мов в сови. *(Огляда себе).*
Та це я зовсім не роздігся,
Під лавою в одежі спав?..
І певно дуже ізнемігся,
Що аж мислітьчко писав?

ЯВА ІV.

Входять Ацест і паненята.

Ацест. А що, Енею, вже проснувся?

Еней. Та вже... Ніяк не відсапнуся,
За серце смокчуть, мов глисти...
Аж важко голову звести...

Ацест. То випий швидше з півквартивки,
З імбиром пінної горілки. *(Слуга підносить).*

Цариця.

Це я сама настій робила,
Ось покуштуй, чи догодила? *(Еней п'є).*

Ацест. Я кухоль сирівцю вже втер,
Чудово дуже на похмілля!

Еней *(випив).*

Найкращі ліки — оце зілля.
Спасибі, пані, похмелила,
Ніщо неначе й не боліло!..
Давайте знов гулять тепер!

Ацест *(гука).*

Агов! Сюди пива й меди!
Їства і закуски сюди!..
(Слуги вносять).

Еней. Я біля пані сяду ближче. *(Сіда).*

Цариця *(пита).*

Чим можемо забавить пана?

Еней. Дозвольте вас потішити, пані?

Цариця *(показує знак, що згоджується).*

Еней *(гука).*

Борців сюди нехай покличуть.

Ацест *(сміється).*

Нехай, нехай чуби насмичуть.

Еней. Чи є який тут перебієць? *(Виступа Дарес).*

Дарес (*уклоняється*). Ось я!

Цариця.

Неначе компанієць!

Дарес. Даресом звуся я, вас - пані!
А хто є тутечки, меж вами,
Що вийде проти мене битись,
Покуштувати стусанів?
Хто хоче пасокою вмитись?
Кому не жаль своїх зубів?
Кому печінок не шкода,
Виходьте швидше, мілкота!
А нуте ж, нуте, йдіте швидше,
Сюди, сюди до мене ближче!
Я бебехи вам надсажу.
На очі вставляю окуляри;
Сюди поганці, бакаляри,
Я кожному лоб розміжжу.
Кому печінок не шкода,
Виходьте швидше, мілкота! (*Павза*).
Так ви, бачу, всі легкодухи
Всі против мене ви як мухи
І пудохвети наголо?..

Еней (*скочив*).

Та ще й на світі не було
Такого дужого бурлаки.
Щоб від Ентела він табаки
Не нюхав, лежачи під ним.

Дарес. Похвастаємось ми, пане, згодом,
Хто верхній буде, хто під сподом.

Еней. Гукніть Ентела! Між народом
Повинен бути, як не спить
Під тином денебудь з похмілля.

1-й Троянець.

Я відшукаю його в миті! (*Побіг*).

Ацест. Побачим, що Ентел за зілля?

ЯВА V.

Ті ж і Ентел.

Ентел (*уклонившись*).

Я поєдинку не боюсь.
Оце Дарес! Ну, стійте ж наші.
Зварю Даресу пану каші,
Горілки дайте лиш нап'юсь.

(*Підносять Ентелові казанок сивухи, він її одним духом випива. Після того сплюнув і позіхнув*).

Боротись будемо, чи битись?

Дарес. Ні, битись!

Ентел (*кладе шапку долі*).

Нуте ж, розступітесь. (*До Дареса*).
Я ребра тобі полічу!
Зімну всього я на/табаку,
На смерть зувічу, мов собаку.
Я битися тебе повчу.

Дарес. Повчиш, та тільки не Дареса.

Ентел. Ховайсь, покищо, неотесо,
Бо вже потім ти не втечеш..
Я роздавлю тебе як жабу,
Зімну, зігну як холод бабу,
Отут і зуби ти зітнеш!..
Тебе диявол не впізнає
З кістками проковте й злигає!..

(*Засукуючи рукава, скрегоче зубами*).

Дарес (*наступа*).

Зубами так не скрегочи,
Бо не злякаєш.

Ентел. Лопочи,
Доки язик не занімів.

Дарес (*б'є його*).

На ж ляпаса! А що, із'їв?

Ентел (*перевернувся, але устояв на ногах*).

Не так бо б'єш, а ось як треба!
Держись же, чортова незгреба! (*Б'є його*).
А що, вхопив від мене здачу?

Дарес (*захитався*).

Ох, що це? Світа я не бачу!..
З очей мов іскри полетіли.

Ентел. Зноси здоров, земляче щирій!

Еней. Ай да Ентел!

Цариця (*плече в долоні*).

Козак на диво!

Ацест. Загнав Дареса, мов у сливи!
Мерщій Дареса підійміть.
На свіжий вітер відведіть,
Щоб швидш від ляпаса прочхавсь.

(*Дареса виносять*).

Еней. Ентеле! На ж ось на табаку
Тобі цілісіньку гривняку. (*Дає*).

Ацест. Козак! (*Дає йому грошей*).

Цариця (*теж дає гроші*).

На славу показавсь!

Еней (*гука*).

Ведмедів привести звеліть!..
Литва нехай в сурми сурмить!
(*До Ацеста і цариці*).

Ви литвинів ще не видали?
Побачите, які невдалі...

ЯВА VI.

Ті ж і Троянець.

Троянець (*вбіга до Енея*).

Невже не знаєш, що вчинилось?
Якась личина нарядилась

В лукаву відьму, злу Берою,
Що з Трої ми везем з собою,
Прийшла до наших молодичь,
Пиріг їм в руки зараз тиць.
„Не нудьтесь, каже, молодичі
І ви, дівчата, білолиці
За горе треба платить горем..
Нас чоловіки лиш морочать,
Сім літ, як по морях волочать,
Та доки ж ми мовчать їм волим?
Приймімось за човни та спалим,
То мов на лід ми їх поставим?..“

Еней. А потім, потім? Ну, що ж далі?

Троянець.

Дивись, вже небо все в пожарі.

(*Крізь вікна видно пожежу*).

Еней (*кричить*).

Чим дужч до човнів поспішайте,
Ущент згоріти не давайте! (*Біготня*).
Це все Юнона хортувата,
З мене знущається проклята. (*Гука*).
Нехай на гвалт у дзвони дзвонять,
По вулицях в клепала б'ють,
Пужарні коней хай виводять,
Та запрягають якнебудь!..

Всі. Рубай, гаси, тягни, лий, куйте!

Еней. Хто в бога вірує, рятуйте! (*Всі побігли*).

ПЕРЕМІНА.

На березі моря горять байдаки.

ЯВА VII.

Еней, троянці і народ.

Перший. Води давай! води, води!

Другий. Туди не треба, дай сюди!

Третій. Оттут скоріше поливай.

Четвертий. Валяй, ламай, рубай, давай!..

Еней (*кричить*).

Рабів би слід скупати в морі,
Щоб звідали по чім ківш горя!..

Ацест (*до скарбівничого*).

А де ж пужарні, чом не заливають?

Скарбівничий.

Брандзбой поламався
І кишку латають!..

Ацест. А бочки де?

Скарбівничий.

Всі витікають...
Мочили, мочили,
Ні, не замокають!..

Ацест (*хапається за голову*).

Мочили тільки морди,
Прокляті мочиморди!
Одні ремонти щогода!
З такими слугами біда!..
Під суд усіх вас упечу!

(*Набик*). Мерщій від сорому втечу! (*Пішов*).

Еней (*зняв очі до неба*).

Гей ти, проклятий стариганю,
На землю з неба не зиркнеш!
Чи чуеш, як я тебе ганю,
Зевес? І вусом не моргнеш!
На очах більми поробились,
Коли б до віку посліпились,
Що не допоможеш ти мені!..

(*До моря*). Я ж, кажуть, ще й онук тобі.
А ти, з сідою бородою,
Пане-добродію, Нептун?
Сидиш мов демон під водою,
Ізморщившись, старий шкарбун.

Тризубець щоб тобі зломивсь!
І братик ваш, Плутон поганець,
Із Прозерпиною усівсь,
Пекельний, гаспидський коханець.
Ще біля неї не нагрівсь?
І ненечка моя рідненька,
У чорта десь тепер гуля...
Тепер їй мабуть не до соли,
Підтикавши десь може поли,
Фурцює добре навісна.
На це вона то поспішна...
Та враг бери вас, що хотіте,
Про мене те собі й робить.
Мене на лід не посадіте,
Пожежу швидше загасить.
Пустіте з неба веремію
І покажіте чудасію,
А я вам піднесу ралець!

(*Дош, блискавка, буря і грім*).

Ага, дочулись наостанці,
Як вже нема чого й гасить?
Спасибі вам, хаптуробранці! (*Махнув рукою*).
Не варто вас було й просить,
Тай пороснув неначе з бочки!
Геть промочив аж до сорочки.
Куди б же тут утекти? (*Лізе в курінь*).
В курінь мерщій. (*Огляда себе*).
Увесь як хлющ!
А флот? Хоч прямо очі сплющ!..

Невтес (*входе в курінь*).

Чого так тяжко засмутився,
Надувся справді, мов гиндик?
Немов охляв, чи зажурився,
Як по болотові кулик?
Чим більш журитись, то все гірше.

Еней. Нема на чім пливти вже більше!

Невтес.

Отже послухай. Я не певний,
Усім відьмам, пак, родич кривний:

Од трясці вмію зашептати,
Кров християнську замовляти,—
Бував я скрізь. Раз не один
Ходив по рибу, аж на Дін;
Ходив раз п'ять по сіль у Крим,
Всі знають хто такий Охрім...
Покинь журитись і заплюй.
Оттут вкладайся зараз спати,
А потім будеш вже гадати.
Спочинь спершу, потім міркуй,
Вір, вранці краще, ніж вночі,
Змізкуєш все, не спішучи.

Еней. Ти правду кажеш, мій ти друже!
Я стурбувався надто дуже.
Гаразд, я зараз ляжу спати,
Коли б з годину задрімав...
Ще раз спасибі за пораду.

Невтес.

Он небеса вже шлють відрату,
Дощик і крапать перестав. *(Виходить).*

Еней. З журби хоч люльки посмоктать.

(Креше вогонь і закурює. Почина дрімать).

Не знаю, що таке й почать?
Із флота вугіль один став...

(Тихо співа):

„Гей, гей! Та хто ж лиха не знає,
Та нехай він мене питає. Гей, гей!
Гей, гей! Та журба мене зсушила,
Та журба мене зв'ялила. Гей, гей! *(Засина).*“

ЯВА VІІІ.

Тінь Анхиза з'являється у місяцевім промінні і зупиняється на порозі куреня.

Прокинься, милее дитятко!
Пробуркайся, проснись,

Це твій прийшов до тебе батько,
Та не сполохайсь, не жажнись.
Мене боги к тобі послали
І так сказати приказали,
Щоб ти вже більше не журилась:
Пошлють тобі щасливу долю,
Щоб учинив ти божу волю
І швидше в Рим переселилась.
Збери ж човни, які zostались,
І зараз гарно їх оправ,
Придерж своїх, щоб не впивались,
І швидш Сіцилію остав.
Пливи і не журись, небоже!
Тепер тобі скрізь буде гоже.
Та ще послухай, що скажу:
Щоб в пекло ти зайшов до мене,
Бо діло єсть мені до тебе,
Я все тобі там покажу.
І по Олімпському закону,
То пекла ти не обминеш—
Бо треба кланятись Плутону,
А то і в Рим не допливеш.
Побачиш, як живу і я.
А за дорогу не турбуйся,
До пекла навпростець прямуйся—
Пішком, не треба і коня.
Прощай же, сизий голубочок,
Прощай, мій любенький синочок!..

(Щезає. Світає, чути, як півні співають).

Еней *(схопився).*

Мій батечко був тут зараз.
Звелів мені збиратись в путь...
О, заповіт твій виконаю
І зараз човни посправляю. *(Гука).*
Гей громадяни! Гей, юнацтво!
Збирайтесь, жвавее козацтво,
Почнем човни ми лаштувать
Та звідціль далі прямувать!

ЯВА ІХ.

Троянці (*сходяться з усіх сторін*).

І знов в похід, і знов у море!
Богам грання, а людям горе!
Нам море так вже надоїло,
Що краще хай боги б звеліли:
Земельку денебудь обрять,
Почать би сіять та орать...
І знов похід, і знов у море!
Богам грання, а людям горе!

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

ДІЙОВІ ЛЮДИ.

Сівілла.	Палінур	} троянці.	Мертвеці.
Анхиз.	Мусій		Харон.
Дідона.	Терешко		

Поле. В глибині мріє город. Світає. Десь далеко співають:
„Наступає чорна хмара“.

ЯВА І.

Еней (*іде з города, зупинився і роздивляється*).

Хай бенкетують там хлоп'ята,
А я наваживсь пошукати,
Щоб хто ту стежку показав,
Якою панотець сказав
Пряміш до пекла мандрувати.

(*Роздивляється*).

І піт вже капає із чуба,
А я все стежки не знайду.
Хіба іти до того дуба?
А ну туди ще побреду. (*Іде*).
Стривай! А що ж то манячить?

(*З глибини підсовується наперед хатка*).

Якась хатина обветшала,
На ніжці курячій стоїть.

(*Хатка почина вертітись*).

О, бач! кругом вертітись стала!
Піду мерщій до тії хати,

Хазяїна почну гукати.
(Хатка зовсім наближається).

А вийди з хати хтонебудь!
(Хатка зупинилась, він починає стукати у двері).
Невже в цій хатоньці живуть?

ЯВА II.

Сівілла (виходить з хати. Ряба, беззуба, горбата, в жовнах, в шрамах, коса і простоволоса).

А хто тут стука, обізвись!
Еней (здрігнув).
Гидка ж яка, хоч не дивись!
Сівілла (уздрівши його).

Гай, гай же! Слихом послухати,
Анхизенка у-віч видати!
Мені вже розказали з неба,
Чого тобі пильненько треба, —
Отець твій був у мене тут.

Еней. Як, паніматко, тебе зовуть?
Сівілла.

Я кумська зовусь Сівілла,
Ясного Феба попадаю,
При його храмі посивіла,
Давно живу на світі я.
У Шведчину ще діувала,
А татарва як набігала,
То вже я заміжня була.
І першу сарану зазнаю,
Потемку-князя пам'ятаю,
І Хмеля знала Богдана.
Ходімо ж, хлопче, ми в каплицю.
Там Фебові ти поклонись,
Пообіцяй йому телицю,
А потім гарно помолись:

Та і мені що перекинь,
То ми тобі таки щось скажем
І може в пекло шлях покажем.
Іди ж, утрись, і більш не слинь.

(Двері відчиняються, там видно фігуру Феба і курильниці по боках. Еней падає навколішки і починає поклони бити. Сівілла падає, її починають качати по долівці, мордують, як ото бува чорна болість, у неї котиться з рота піна).

Еней. О ти, преславний, світлий Фебе!
Молю, з блакитного ти неба
Велику ласку покажи:
Мені путь правий укажи.
Сім літ по світу я блукаю,
Своєї доленьки шукаю,
Як той чумак, що по Дону,
Блукав сім літ без талану...
І де та доленька? Не знаю,
Чи я ж її коли спізнаю?

Сівілла (піднялась).

Така богів Олімпських рада,
Що ти і вся твоя громада —
Не будете по смерть в Риму;
А все ж тебе там будуть знати,
Твоє імення вихваляти.
Але ж не радуйся цьому,
Бо ще ти вип'єш добру повну,
Спізнаєш долю невгомону,
Юнона ще не вдовольнилась,
Ще злість її не окошилась.

Еней (дивується).

Не розчовпу, що ти пророчиш!
Чи може ти мене морочиш?
Але що буде те і буде,
Талан шукать свій мушу всюди.
Мене до батька проведи.
Скоріш на зорі погляди,

Та і майнем. А для охоти,
Я дам тобі на дві охвоти.
Та ну ж, кажи вже, не марудь.

Сівілла.

Вогнем, дитино люба, граєш,
Ти пекла, певно, ще не знаєш,
Гляди ж, слухняним мені будь.

Еней. Кажу, до батька швидш веди!

Сівілла.

Щоб потім не жалів, гляди!
Так слухай же, що я скажу.
У пекло стежку покажу,
Але перш мусиш те здобути,
Без чого в пеклі нам не бути:
В лісу великому, густому,
В непроходимому, пустому,
Альмазне дерево росте:
На нім кислиці не простії
Ростуть, як жар все золотії;
І деревце те не товсте.
Із дерева цього зломити
Ти мусиш гілку хоч одну,
Без неї бо і підступити
Не можна перед сатану.
Зломивши ж, звідти убирайся,
Як мога швидш назад тікай,
Не зупиняйся, не оглядайся
І уха чим позатикай.
Тепер назад ще обернись,
На зірку тую подивись.

(Еней оглядається, Сівілла провалюється).

Еней *(повернувся)*.

А де ж це попадає поділась?
Немов крізь землю провалилась.
Піду ж шукати деревину —
Або знайду, або загину. *(Іде)*.

ПЕРЕМІНА.

З'являється ліс.

Еней. Чого це в очах так засяло,
Неначе хто креснув кресалом!..
Чи ба!.. Та осьдечки ж кислиця,
Ач як блищить, немов зірниця.

(Хапає за гілку і відчаха).

Тепер мерщій назад із ліса.

(Біжить і чепляється за дерева).

Тай колючок же тут до біса!

(З'являється перед ним Сівілла).

Сівілла.

Моторний з тебе молодець!
Ходім же в пекло, твій отець
Давно там нас вже дожидає,
Без тебе тужить, та скучає,
А ну ж, пора чимчикувать,
Ось на дорогу хліба-соли *(дає клунок)*,
Щоб нам не здібать злої долі
Та з голоду не повмирать.
Я в пекло стежку протоптала,
Вже там не раз, не два бувала.

Еней *(підтикує поли і бере дрючок)*.

Візьму добрячу я дрючину.

(Набік). Оборонять сіду личину,
Як лучиться де від собак.
Ідем на прощу до чортяк!

(Взялись за руки і пішли).

Преддверіє ада.

ЯВА III.

Еней. Що то воно стовбичить там,
Як низько кланяється нам?...

Сівілла.

Не нам, а дереву цьому;
Не в нас тут сила, а в йому. (Показує).
Ото одна стоїть Дрімота,
Друга сестра її — Зівота.

Еней. А то кістяк на калавурі?

Сівілла.

То Смерть до артикулу
Косою честь нам віддає.

Еней. І тут, як бачу, муштра є!

Сівілла.

А то, чума, харцизтво, холод,
Війна, короста, парші, голод,
Кір, віспа, шолуді, бешиха...
І всі мирянські злидні й лиха!

Еней. А то якісь неначе тіні?..

Сівілла.

То мачухи, свекрухи злії,
На перевіз усі прямують!
Тут інші по сто літ бідують,
Чекаючи черги своєї.

Еней. І тут без хабаря не тее?

Сівілла.

А далі онде писарі,
Ач, як жують в зубах папір?
Ото все соцькі, та десяцькі,
Начальники все наші хвацькі...
Судці, повіренні брехливі.
І всі, що совістю кривили.

Еней. А то ж сидять що за понури,
Зложивши руки на живіт?

Сівілла.

Лисичі все ото натури:
Слова—як жар, а в серці—лід.

Еней. А то, що в гору ніс підняв,
Як нюха?

Сівілла.

Звався доїжжачий.
Але він понюх мав ледачий
І вольний дух забороняв,
Не так у людях, як у тісті.
Раз розіслав він такі листи:
„Не ставить хліб на вольний дух!“

Еней. А ген ще далі, що за зух?

Сівілла.

Ото, що довга голова?

Еней. Еге ж! Як прізвище того?

Сівілла.

Ні, не назву тобі його,
Щоб не підслухав хто, бува...
Он тих звать можна, то мандрьохи.

Еней. Їх тут зібралося не трохи?!

Сівілла.

Тепер ця нечисть розвелась
І тут до біса, як і в нас...
Щодня світ сонця зустрічали,
А потім спати вже лягали,
Та й спали до обід. А к ночі
Малювали брови й очі,
Щоб по садку знов походжать,
Хлоп'ят вечерять зазивать...
Всі з вечора у гурт збірались
Співать, і підіймали галас
Такий, що краще б не співали.
Після того ішли в бухвет,
А із бухвета в кабінет,—
Де лоботрясики щоночі
Все грошам протирають очі,—
І там до світа горла драли!..

Еней. Всі з стриженими головами,
З підрізаними пеленами.

Сівілла.

Тут всіх їх мітять на голо!

Еней. А там он щось аж загуло!

Сівілла.

Ото ж відьми все, упирі,
З рогами, наче ті тури,
Русалки з довгими косами,
Гадюки з гострими жалами,
Огненні з крилами змії,
А он горбаті, то Кошії...
А то не наські вже: Гаргони,
Кінтаври, Грифи, Гарпагони...
Загаялись, ходім вперед.

Еней. Он річечка і очерет...

ПЕРЕМІНА.

ЯВА IV.

Річка Стикс.

Харон на човні їде, чорний як циган, засмальцьований, кудлатий
у постолах; біля пояса: люлька, гаман і причандали.

Мертві.

Хароне, дідусю старенький,
Перевези нас, ми ж легенькі;
Давно тебе ми вже благаєм,
До тебе руки ми здіймаєм,
Візьми нас на каюк, дідусю!

Харон (*штовха веслом*).

По черзі перевозить мушу.
А нуте геть, відсуньтесь далі!

Мертві.

Ми ж тут здурієм від печалі.

Харон.

Здурійте всі, мені байдуже. (*Штовха*).
Кажу ж вам: не налазьте дуже!

1-й мертвець.

Ось гривню на тобі, дідусю!

Харон (*бере*).

Це інша річ... Хоч похмелюся.
Сідай в човен. (*Штовха*). А ти куди?

2-й мертвець.

Ось на. (*Дає гроші*). Бери й мене туди.

Харон (*бере*).

Щербатий шеляг... Більш нема?

2-й мертвець.

Нема.

Харон.

Ну, вже сідай, дарма. (*Повіз їх*).

Еней (*впізнав*).

Палінуре! Ти, небоже?

Палінур.

Та я, васьпане. Так негоже,
Що жду вже років з два я тут,
Ніяк на тій бік не беруть.
Ну, прямо, хоч сідай та й плач.
Чи не позичиш ти гривняку?

Сівілла (*сіпа Енея*).

Ти на ті речі не потач.

Еней. Самому б треба на табаку...

Та на тобі вже ось п'ятак.

Палінур.

Оце, васьпане, буде всмак!

Сівілла (*штовха його*).

Ходім до берега вже швидше,
Туди під самий перевіз,

Де засмальцьований дідище,
Розбасувавсь, як в греблі біс.
Еней. Ач, як гарчить, немов скажений,
Та б'є веслом народ хрещений! *(Підходять)*.

Харон *(побачив їх)*.
Якого чорта ви прийшли?
Хіба щоб хати холодити?
Мордяки слід би вам набити,
Щоб тут і місця не знайшли.
І йон же, йон, захрабрували,
Що вже й живі примандрували.
Не дуже я на вас покваплюсь,
Тут з мертвими ніяк не вправлюсь!

Сівілла.
Чого ж так грізно галасаєш?
Невже мене ти не впізнаєш?
Ось глянь лиш що оце таке?

(Харон побачив гілку і замовк).
Утихомирся ж, не бурчи,
Ось деревце, бач, золотее!
Послухай перш, потім кричи.
Це ж син Анхизів, молодець,
Іде до батька на ралець.

Харон.
Сідайте, нічого робить,
Глядіть же човна не схибніть.
(Сідають в човен).

Ти б, свахо, плахту підоткнула,
Бо вже вода в човен хлюпнула. *(Пливуть)*.

Еней. Коли б же нам не потопиться!

Харон.
Сидіть, тихіш, не ворухіться! *(Перепливли)*.
А ну, плигайте вже на землю.

Сівілла.
Ось пів алтина за труди. *(Дає гроші)*.
За працювиту твою греблю.
Тепер навчи куди іти? *(Харон мовчки показує)*.

ПЕРЕМІНА.

Пекло.

Еней. Глянь, триголовий мурий пес!

Сівілла.

Чого так затремтів увесь?
Скоріше хліб йому жбурни
І горло глевтяком заткни.

Еней *(кида хліб, пес кидається за хлібом, Сівілла і Еней проходять)*.

Диви, як зразу все поблекло!
Ні зор, ні місяця нема,
Якась там непрозрима тьма...
Чи дим, чи тумани великі?..
Там галас, лемент, крики!..

Сівілла.

Отам і є самеє пекло!

(Туман і дим, мелькають вогні, в казанах мертві душі пищать, виють, плачуть, скрегочуть зубами. Кипить смола, сірка, живиця і т. ін. Скрізь інквізиційні примусії, у котрих мучаться мертві. Інші мертвеці возять дрова, чорти їх підганяють).

ЯВА V.

Еней *(з ляком)*.

Ой, ой, які ж тут страшні муки!
Он в муширях стисають руки,
Горлянку дьохтем заливають!..
Ножами під боки штирхають!..

Сівілла.

Хай не хапаються вмирать.
Он ті, котрі любили драть
З людей проценти, їм вливають
Розтоплене срібло у рот;

А брехунів, бач, заставляють
Лизать гарячих сковород.
Он ті, що зроду не женились,
Що за жінками волочились,
Вони повішені за крюк...
Бач, завдають їм яких мук?
Он далі хвилозопи всякі,
Їм в череп зашивають фляки,
А мозок їх з піском мішають
Та дірки в пеклі затуляють.
А то ксьондзи, до баб що ржали
Та очі в небо все стромляли,—
Посажені на саме дно.

Еней. А ген ще далі, що воно?

Сівілла.

То не в смолі киплять, в залізі —
Все часописці, мудреці, —
Цебто отечества отці,
Що совість мучили в ярмизі
Та честь тягали все за чуба.

Еней. А то що за фігура груба?

Сівілла.

То був страшенний тьми ревнитель,
Просвіти лютий бич, гонитель...
Йому у тім'я цвях вбивають,
А серце терпугом пиляють.
Чого ж ти, парубче, трясешся,
Чи може й ти такий, лайдаче?

Еней. Ні... я роблю зовсім інакше,
А ніяково щось мені!

Сівілла.

Стривай лиш, ще не так жахнешся! *(Показує)*.
А он й тії лигоминці.
Що підсипались до дівок,
Що в вікна дрались по драбинці
Під темний, тихий вечорок...

Еней. Як бачу, всім тут без розбору
Дають у пеклі добру хльору! *(Побачив Дідону)*.
Чи ба, ей-ей же, то Дідона *(Підходе)*.
Чи пізнаєш? Бувай здорова,
Дідоно! глянь... ти де взялась?
Чого сердешна приплелася
Із Карфагена аж сюди?
Якого біса ти спеклася?

Дідона.

Під три чорти собі іди!

Еней. Яка моторна молодиця,
Та, глянь, умерла залюбки...
Рум'яна, повна, білолиця,
Хто гляне, то лизне губки.
Я, далебі, в тім не виною,
Що так роз'їхався з тобою.
А нумо жити так, як жили?
Без тебе світ мені не милий!
Ходи, з тобою пожартую
І пригорну, і поцілую!..

Дідона.

Кажу ж, що к чорту убирайся,
Зо мною більш не женихайся,
Не лїзь, — бо розіб'ю весь ніс.

Романс.

Еней. Ну бо, Дідоно, ну ж, не гнівись,
До мого серденька знов притулись!

Дідона.

Геть піди к бісу, геть не в'яжись,
Піди своїй ненці низенько вклонись —
За те, що навчила
Жінок з ума зводить:
Тільки таких, як ти, гадів,
Така й мати водить...
Хитрою зміюкою,

Чорною гадюкою,
Серце ти обвив,
За коханнячко безмірне
У серденько тее вірне
Ти отруту влив. (*Відходе від нього*).

Одійди, не дивись,
Шезни геть. (*З криком*). Зупинись...
(Павза). О, як кохала я без міри
Тебе, проклятий бузувіре!

Разом { Еней. Ну бо, Дідоно, ну ж, не гнівись,
До мого серця знов притулись.
Дідона. Геть піди к бісу, геть не в'яжись,
Піди своїй ненці низенько вклонись.

Сівілла (*тягне його*).

Ти надто вже заженивався!
Гляди, лишень, щоб не діждався,
Що не долічишся й ребер.

Еней (*пізнає троянців*).

О, наш нарід, що перемер! (*Біжить до них*).
Грицько, Терешко, Опанас,
Микола, Шелівестер, Влас,
Панько, Охрім, Кузьма, Харко,
Ігнат, Петро, Матвій, Хведько.
А ось Денис, Остап, Овсій,
А ось Вернигора Мусій!

Мусій.

А пам'ятаєш, як колись
Ми в Карфагені напились?
Отож тоді я й дуба дав.

Терешко.

Мене ще в морі біс забрав.

Мусій.

Добро було нам в Карфагені,
Як почнемо було брехати,
Від реготу аж стогнуть хати!
(*Зідхнув*). Не вернеться...

Сівілла.

Вже теревені
Завів! Чи ще не набрехавсь?

Троянці.

А ти ж звідкіль сюди узявся?

Сівілла (*тягне Енея*).

Ходім, брехуне! Не обрид
Тобі живий ще той нарід,
Що з мертвими почав патякать?

Еней. Та так, скортіло поварнякать...
(*Ворота перед Плутоновим будинком*).

Сівілла.

Отут і пан Плутон живе,
Із Прозерпиною своєю;
До їх то на поклін з гіллею
Тепер я повела б тебе,
Так Прозерпина захворіла,
Я ж не взяла такого зілля... (*Показує навкруги*).
Але цікаве є і тут.
Ось глянь, як ті оттут живуть,
Що тамечки не щодень їли,
Що псів під віконню дражнили.

Баба (*криворота, обмотана гадюками*).

Хто іде?

Еней (*з ляком*).

А це що за проява?

Сівілла.

Це ж та сердита пані брова,
Що гризла люд і бичувала,
Кусала, шкварила, щипала...
Топтала діток і пекла,
І кров із тіла їх пила.

Еней. Хто ж їй так мучиться звелів?

Сівілла.

А що злякався, аж побілів?

(Махнула гіллячкою. Ворота відчиняються).

(На подвір'ї лежать групами люди, курять люльки, жінки лузають насіння. Співають).

Та напиймося, родину,
Щоб нам жито вродило,
І житечко і овес,
Щоб зібрався рід увесь.
І капуста й бараболя,
І цибуля, і квасоля,
Буряки, часник і мак,
Хрін, петрушка й пастернак...

Еней. Добридень вам! Ви що за люди?

Перший.

Ми праведні будем.
Ось бач, живемо як ми тут,
Це місце люди раєм звуть.
Як бач, нічого тут не робим,
День цілий все лежим, чи ходим,
Чи сидимо так, руки склавши,
Та смочем люльки, полягавши...

Другий.

За те, що там ми не пили,
То тут дозволено нам пити;
Ми там обшарпані були,
А тут є в чому походить.
Не тютюнову п'єм, не пінну,
А достометну перегінну,
Настоюєм на бодяні,
На перцеві, на шапрані...

Третій.

Їмо і ласощі у волю:
Паслін, свиріпу, бараболю,
Часник, рогіз, катран, кислиці,
Козельці, вишні, полуниці,

Вареники, гречані й білі:
Вже й квашу скільки разів їли.
Круті яйця з сирівцем —
І запиваєм все пивцем.

Перший.

Не холодно нам тут, не душно,
А саме так, як в сіряках:
Не весело, мовляв, не скучно,
На великодніх, мов, святках.

(Починають співати).

Еней *(до Сівілли).*

Скажи мені, голубко сиза,
Чом батька я свого Анхиза
І досі в вічі не видав?

Сівілла.

Насилу батенька згадав!
Він божої, як знаєш, крові,
Той вибира все по любови —
Де схоче, там і буде жить...
Ходім нагору, там спочинем
Та може й батенька там встрінем—

(Пішли нагору).

Як нас побачить — прибіжить.

Анхиз *(в саду).*

Грець побий мене, Сівілла,
Бач привела вже мого сина! *(Біжить).*
Здоров, синок, моя дитино!
Чи це ж тобі таки не соромно,
Що довго я тебе так ждав?
Чом оstownпів ти, мов дубина?

Еней *(убік).*

Зо страху догори стає чуприна!

Анхиз.

Не радий, що мене ввидав?

Еней (убік).

Невже ж оце я батька бачу? (Цілюються).

Анхиз.

Куди ж вести тебе на вдачу?
Ходім спершу на вечорниці;
Он, глянь, дівки і молодиці —
Зібрались пісеньок співають...
Либонь, почнуть колядувати?

Еней. Невжеж і справді тут у вас
Все діється, як там у нас?..

Анхиз.

Ходім, ходім мерщій, синок,
Почуєш хитрих загадок.

*(Ідуть, проти їх з'являється коло дівчат і молодиць,
вони починають співають і водить танок).*

Ой навесні, навесні,
На зеленій провесні —
Дівчата збирались!
Ой збирались, щебетали,
Одна другу сповіщали —
Що на думці є!
Похвалялася Горпина,
Що прираяла родина —
Вже їй заміж йти!
А подружки щебетали,
Щастя-долю прорекали —
Так певно й буде!
Як прибудуть старости,
Ти в хатину їх пусти —
Любенько вітай!
Як приведуть бояри,
Хлопця тобі до пари —
Тоді вже прощай!

(Після співу сідають всі в кружало).

Анхиз (підводе Енея до дівчат).

Ось вам, дівчатка, мій Еней,
Ще він зовсім, як дуралей.
Просю до гурту нас прийнять,
Синкові ж трохи погадять:
Чи він хоч трохи уродливий,
Чи буде вік його щасливий?

*Дівчина (з горщечком в руці і зіллям, підбіга і
шепоче щось на вухо Анхизові, потім сіда біля Енея).*

А ну, давай поворожу,
Ворожку я такую знаю,
Що все, що буде, відгадаю
І вже ніколи не збрешу.
Ось зараз в горщикок складу
Достотні ті зілля і трави,
Які на Іванів вечір рвала;
Потім багаття розведу. (Вийма зілля).
Ось те гніздо, що ремез клав;
Ось папороть, шипак, шавлія,
Петрів батіг і конвалія,
Канупер, дрок і семиглав,
Любисток, ногітки, чебрець...
Тепер наллю його водою,
Погожою, непочатою,
І скількись вимовлю словоць.

*(Налива воду, розклада вогонь, накрива горщечок че-
репком і щось шепче).*

Роздмухни вогонь, козаче,
Та духу не шкодує, юначе,
А добре дми!.. Оттак!.. Зостав...
Тепер же вуха ти настав.

(Еней слуха, із горщика почина голос промовлять).

Голос.

Енею! Годі вже журитись.
Від тебе має розплодитись
Великий і пресильний рід,

Всім світом буде управляти,
По всіх усядах воювати,
Підверне всіх собі під спід.
І Римській поставить стіни,
В них буде жити, як в раю;
Великі зробить переміни
Во всім оточнім там краю.
І буде жити та поживати,
Поки не стануть цілувати
Ноги чийсь постолà... (Павза).
Тепер же звідци убирайся,
Скоріше з панотцем прощайся,
Щоб голова тут не лягла.

Разом { Анхиз (кричить, цілуючи Енея).
Ой-ой, синочок покидає!
Рятуйте, хто в бога віру має!
Ой ле-ле! Горенько мені
В раї цім, мов на чужині...
Еней. Тебе я, тату, покидаю,
На тебе всю надію маю,
Що помагатимеш мені,
Доки буду на чужині.
(Замирають обнявшись).

Дівчата.

Щоб батько так за сином вив
Не чув жалю такого світ;
Мов хто Анхиза придавив:
Кричить, квилить, як в марті кіт.

Анхиз.

Коли б я не безсмертний був,
Ножа б у серце собі ткнув,
Від невимовної розпуки.

Разом { Анхиз. Ой, ой синочок покидає і т. д.
Еней. Тебе я, тату, покидаю і т. д.

Дівчата.

Щоб батько так за сином вив і т. д.

Сівілла.

Ходім, Анхизенку, благаю:
Не близький наш ізвідци путь,
Я вже й за себе потерпаю,
Щоб як не заблудитись тут.

ЗАВІСА.

ДІЯ П'ЯТА.

ДІЙОВІ ЛЮДИ:

Цар Латин.	Талес.
Цариця Амата.	Іпполіт.
Царівна Лавінія.	Камілла.
Цар Турн.	Паллант.
Мезентій.	Зевес.
Покотилос.	Юнона.
Караспуло.	Венера.
Цекул.	Бахус.
Мезан.	Меркурій.

Боги, Богині, Воїни, Вельможі, Посли і народ.

В хоромах царя Латина.

ЯВА I.

Цар Латин і Гонець.

Латин *(сидить в креслі)*.

Що скаже нам гонець нового?

Гонець *(кланяючись)*.

Послухай, царю, слова мого.
До наших берегів приплив
Еней ватаг, з своїм народом,
І вже послам своїм звелів
Нести тобі дари, з поклоном.

Латин.

Невже дари? Я це люблю.
Гукни лиш на вельмож скорій. *(Гонець пішов)*.
Амато, серце! Гулю-лю!
А де ти там? Сюди хутчій!

ЯВА II.

Входить Амата.

Амата. Чого ти так розворкувався?

Латин. До нас Анхизенко зібрався —
Ось-ось прибудуть вже й послы.
Гонець зустрів їх, що несли
Дари нам.

Амата. Ну?

Латин. Як він багатий,
То може, дасть бог, буде зятем?

Амата. А Турна ти хіба забув,
Давно вже сватає Лавіню?..

Латин. Що Турн? Та ну його ік хрину!..
Які дарунки я здобув
Від Турна, га?

Амата. За те він жвавий,
Високий, гарний, кучерявий,
Обточений, мов огірок.
Як не міркуй, він все ж царьок:
Еней же злидень і безштанько,
Не має, навіть, і притулку!..

Латин. На вбрання не вважай, Аманько,
Він певно грошей ма шкатулку?
Дари, зозулько, шле вже нам.

Амата *(з гнівом)*.

Ну ну, побачимо який він там.

Латин. Звели ж скрізь, любочко, прибрать,
Піском доріжки посипать;
Нехай світлиці підметають,
Клечання по двору сажають,
Як на зелених на святках.
Хай чебриком устелють піл в покої,
А в сінях можна й осокою?

Амата *(з гнівом)*.

Ще загадай там щось нового?

Латин *(сміється)*.

І ще, кукузочко, два слова.
(Амата йде). Пішли гонця до богомаза,
Слід малювання накупить.

Амата *(ледве здержує гнів)*.

Чи буде вже кінець приказу?

Латин. Та щоб було що їсти й пити.

(Амата низько уклоняється і мало не плюнувши, хутко виходить).

Латин *(плече в долоні, входе вельможа)*.

Чи чув, до нас прибудуть гості?
То треба догодить їх мосці..
З дарунками прибудуть.

Вельможа. Чую!

Латин. То стань же ось сюди, ошую...

(Показує на вухо).

Бо цим я щось погано чую,
І вислухай весь мій приказ.
Щоб ренське було з курдимомом,
І пиво чорнее з лимоном,
Замість води, московський квас.
Хай ріжуть швидш волів, телят,
Овець, гиндиків, поросят..
З хунт благовонія здобудь,
На покутях постав курилки,
Музик троїстих роздобудь:
Цимбали, бубни і сопілки...

ЯВА III.

Входить Амата і Маляр.

Амата. Ось принесли вже малювання,
Не знаю тільки задля чого?

Латин. Не еретуй ти серця мого.

Маляр *(показує)*.

Патрети ось багатирів:
Це Александр цареві Пору
Дає із військом добру хльору,

Латин. Хай почіпляють скрізь по стінах:
Царів в світлицях, простих в сінях:

(Слуги прибивають малюнки).

Маляр *(показує)*.

Чернець Мамая побиває,
Це Муромець Ілля гуляє,
Ось Скобель, білий генерал,
Оце Бова, а це Полкан.
Ось в Польщу Залізник бреде.
Патрет ось француза Картуша,
А це ось гайдамак Гаркуша,
Це Ванька Каїн ось іде.

Латин. Годі, годі! *(Гука)*. А нуте, одягаться!

(До Амати).

Я хочу, кралечко, ладком прибраться.

(Амата і маляр пішли).

Одежу празникову дайте,
Хутенько бо, часу не гайте!

(Вносять одержу).

Плащем з клеєнки обернуса
Та гудзем цинковим запнуся;
На голову ке капелюх,
На ноги дайте кинді нові
І рукавиці ще шкапові.
Не затуляй бо мені вух!
Подайте дзиглик золотий.

(Подають дзиглик, він сіда. Амата входить в едамаш-ковому шошуні і в соболевім караблику).

Цариця сяде на другий. *(До вельмож)*.
А ви обабіч станьте ззаді,
Як скрізь буває на параді.

ЯВА IV.

Ті ж і Лавінія.

Латин *(дивиться на Лавінію)*.

Німецьке фуркальце вдягла?

Чому ж стрічок не нап'яла?

Амата. Тебе сьогодні щось спобігло!..

(Розводе руками).

Мішається в жіноче діло!

Латин. Мовчу. *(До Лавінії)*. Ти, донечко, сядь тут.

Пііта! ближче підійди.

(Пііта виходе і кланяється).

Ти в честь Енея гімн склади.

Пііта. На причандали хай дадуть

Хоч з гривню грошей?

Латин *(приказує)*.

Дать п'ятак

Йому на папір. Пір'я ж так

Наскубти можна з тієї птиці,

Що даром корм їсть у цариці.

Пііта. А на якій мові

Скласти ту промову?

Хоч по-грецькі, по-халдейські,

По-санскритські, по-гебрейські?..

Я втну й по-жмудські і по-лядські.

Латин. Валяй на нашій християнській.

(Пііта вийшов).

Щоб півчі були миттю тут.

Басам горілки хай дадуть,

А малюки хай збитень п'ють.

Та щоб баси, як дзвін ревіли,

А підголоски тонко піли. *(Вельможа пішов)*.

ЯВА V.

Вбігає Гонець.

Гонець. Посли вже ось у сінях ждуть.

Латин. Нехай, скажіть, їх введуть.

Я хліба-соли не цураюсь

І з добрими людьми братаюсь.

ЯВА VI.

Входять послы, за ними несуть дари. Послы тричі низенько укланяються Латинові.

1-й Троянець *(каже рацію)*.

Енеус ностер магнус панус

І славний Троянорум князь,

Шмигляв по морю як циганус,

Ад те, о рекс! Прислав нунк нас.

Рогамус, доміне Латине,

Нехай наш капут не загине:

Перміте жити в землі своїй,

Хоч за пекунії, хоч гратіс,

Ми дякувати будем сатіс

Бенефіценції твоїй.

О, рекс, будь нашим меценатом

І ласкам туам покажи,

Енеусу зробися братом,

О, оптіме! Не откажи:

Енеус принцепс ест моторний,

Формозус гарний і проворний,

Побачиш сам інноміне!

Вели акципере подарки

З ласкавим видом і без сварки,

Що прислані через мене.

Се килим-самоліт чудесний,

За Хмеля виткався царя, —

Літа під хмари він небесні —

Де місяць сяє і зоря;

Царівні буде він в пригоду,

Найбільше задля того году,

Як заміж прийдеться давати,

Щоб тарадайку закривать. *(Подає цареві)*.

2-й Троянець.

Ось шленська скатерка нешпетна,

Найбільше в тім вона прикметна,

Що загадай які їй страви,

То всякі вродяться потрави,

Які на світі тільки є.
Бери, царице, це твоє! *(Подає цариці).*

1-й Троянець.

А це сап'янці — самоходи,
Що в них ходив іще Адам;
Вони пошиті в давні годи,
Не втямлю, як достались нам.
Цю вещь, як рідку і старинну,
Підносимо царю Латину.
А ось ще сіль Бахмутка й Кримка,
Миска опошнянська і ринка.
А після цих дарунків всіх
Підносим вашеці пиріг.

(Подає пиріг завдовжки з аршин і кланяється).

Латин. Дивись, Амато! Глянь, Лавінію!
У мене котиться із рота слина,
Від цих дарунків дорогих!
(Сміється). Не погриземось ми за них?

Амата. Давай же відповідь послам.

Латин. Скажіте вашому Енею:
Латин цар, з цілою сім'єю,
Всім серцем дуже радий вам.
І вся моя маєтність рада,
Що бог вас навернув сюди;
Що не пушу вас нікуди...
Мні мила ваша вся громада...
З Енеєм дружби не цураюсь,
Його у гості дожидаюсь,
Куском останнім поділюсь.
Дочка у мене єдиначка,
Хазяйка добра, пряха, швачка...
То може і в рідню вступлю.

Амата. Ти вже заїхав не туди.

Латин *(тихо їй)*.

А може ці посли й свати?

Лавінія.

За очі хочете засватать?

Амата. Чого нам відданням хапатись,
Хіба обридло пеклуватись,
У нас же їх так небагато?
Одна ж є тільки єдиначка...

Латин *(тихо їй)*.

Ай-ай, яка бо ти чудачка! *(До послів)*
За стіл гостей покорно просим.
Єсть борщ до шпундрів з буряками,—
Чи чуєте його ви носом?
Єсть в ющі потрох з галушками;
Потім до соку каплуни,
З потрібки баба шарпанина,
В шкварках запечені блини,
Крохмаль з варенням із малини.

ЯВА VII.

Ті ж і Гонець.

Гонець *(вбіга)*.

Вже пан Еней ось за порогом.

Латин *(заметушився)*.

Амато, чуеш? Слава богу! *(Гука)*.
Нехай віват з гармат стріляють,
У сурми туш музики грають,
А півчі многа літ ревуть!

(Стрільба і гвалт).

ЯВА VIII.

Еней входить.

Еней. А ось і я, мось-панство, тут!

Латин *(кидається цілуватись)*.

Та який же парень бравий!
Дивись, Амато!.. Дивись Лаво!..

Еней (До Аматі).

Чість маю панну гратульоваць,
Дозвольте рончку поцаловаць (Цілує руку).

Амата. Дуже раді бачить пана.

Еней (до Лавінії).

Красній панні моя шана. (Чоломकाються).

Латин. Амато! Донечко, Лавусю!..

Ну ж, цьоми в губки прудивуса.

Лавінія.

Як, при всіх щоб цілувала? (Тихо до Аматі).

Що це татко кажуть, мамо?

Амато (тихо їй).

При людях, доню, не годиться...

Латин. За стіл прохаєм садовиться.

(Стріляють з мушкетів, музика гра. Гості сідають за стіл. Входять півчі і під махання рукою пійти співають, держучи папірці в руках).

Прийшли Енееві послі,
Сли-сли-сли-сли-сли-сли.
Дари Латину принесли.
Сли-сли-сли і т. д.
Латин зрадів такій дарині,
Рині-рині-рині і т. д.
Велів прославить послів нині.
Нині, нині і т. д.
Оце ж я їх прославляю,
Ляю-ляю і т. д.
Довгоденствія желяю.
Лаю-лаю і т. д.
Ось і сам Еней вже тут,
Тут тут і т. д.
Сів уже в передній кут.
Кут-кут і т. д.
Многа літа, многа літа...

ПЕРЕМІНА.

В Каравасі (словесний суд на Олімпі).

ЯВА ІХ.

Юнона (вбіга, за нею слуга).

Ох, лиха ж моя година,
Уже Анхизенко в Латина,
Лавіню сватає дзигаву.
Латин розквасивсь як халява
Амата ж на тонку пряде.
Але не так воно буде...
Оцей штафет вези Плутону,
Щоб фурію він Тезіфону,
Послав до мене в один миг,
Щоб ні в берліні, ні в дормезі,
І не в ридвані, ні в портшезі,
А бігла б на перекладних,
Та тільки, чуєш, з усіх ніг...
Нехай бере на всі утори —
Через яри, долини й гори!.. (Слуга пішла).
Стривай, Анхизенку, гулять,
На тебе я узброю рать
І Турнові дам допомоги,
Щоб ти задер скоріше ноги!

ЯВА Х.

Влітає фурія Тезіфона.

Тезіфона (басом).

Щоб не було в путі препони,
Платила я тройні прогони,
Щоб тільки швидше прискакать.
Нащо звеліла мене звать? (Кланяється).

Юнона.

Здорова любя, мила доню!
До мене швидше, Тезіфону. (Цілує).
Сідай, голубко! Як ся маєш?

Чи пса Троянського ти знаєш?
Тепер к Латину завітав,
І крутить там, як в Карфагені;
Пуска біси дочці і нені, —
Латин щоб рогів не придбав?
Зроби ти похорон з весілля,
Задай всім доброго похмілья,
Хоч би побрали всіх чорти:
Пужни по-своєму їх ти:
Амату, Турна і Латина,
Найбільш Анхизового сина.

Тезіфона.

Я наймичка твоя покірна,
На всяку хіть твою прихильна.
Амату з Турном попарую,
І цим Енея роздратую,
Латину ж в тім'я дур впусчу.
Зламаю згоду й потрошу...
Я перекинуся клубочком,
Кіть-кіть з Олімпа як стріла,
Як череда ітиме вечерочком
К Аматі шусть, як там була.
Я їй під пелену підкрадусь,
Гадюкою в серце заповзу.
По всіх куточках позвиваюсь,
В Аматі рай собі знайду.
В отравлену її утробу,
Я злости накладу як бобу,
Потім і Турна натравлю
І якнайкраще все зроблю!..

Юнона (цілує її).

О, Тезю любя, за цю службу,
Я покажу тобі найщиршу дружбу.

Тезіфона.

Прощай же, папі, не журись,
Не хмурся так, розвеселись.

(Поцілувавши, пішла).

Юнона.

Втопчу Анхизенка в багно!
Ох, мов від серця відлягло.

(Грім, блискавка, вітер, вихор, свист, тріск. Збираються боги і богині. Зевес входе розгніваний, за ним Венера і Бахус).

ЯВА ХІ.

Зевес (кричить).

Чи довго будете казитись
І стид Олімпові робить?
Чорт-батька-зна за що сваритись
І смертних смертними травить?
Вам тільки б мордувать людей?
Я вас із неба позпихаю,
І вашу владу так вкоротаю
Що пастимете всі свиней...
А вам, Олімпські зубоскалки,
Задам лозової припарки, —
Все лихо на землі від вас...
Я посажу вас в шевський квас...
Або ще кращу кару знаю,
Усіх вас ось як покараю:
Пошлю вас в Запорозьку Січ:
Там бабських фиглів не вважають,
Жінок там на тютюн міняють...
Це ж сором прямо мені в віч!
Не ви народ мій сотворили —
Не хист создать вам черв'яка!
На що ж мирян ви роздрочили?
Глянь, на землі війна яка!
Та ви скажіте мені — де я:
Чи на Олімпі, чи в корчмі?
Ач, замутили як людьми...
Латин же, то така тихоня,
Що не зачепить і курчати,
Тепер під приводом Аматі,
А може винна трохи й доня? —

Цілком озброївсь на Енея.
І Турн на нього рать навів,
Учора флот йому спалив!..
Либонь загарбав всі запаси?
Чи ж ото все викрутаси?
Божусь моєю бородою
І Тебиною пеленою,
Що тих богів лишу чинів,
Які в війну оту вплетуться.
Еней і Турн нехай скубуться,
А ви глядіть своїх чубів!

Бахус. Все ж без горілки на війні
Не можна обійтись?

Зевес. Звичайно.

Бахус. Дозволь же, батечку, мені
З горілкою одкрити чайну?

Зевес. Та тільки не сироп так дуже,
Як у турецькую війну;
А то в бараний ріг зігну,
Хоч ти і родич близький, друже!

Бахус. Та як звелиш, то так і буде.

Зевес. Щоб клеймена була посуда,
А не хвалшива, як тоді...
Як тільки ж що, то будь біді!

Бахус. Тоді ж євреї гандлювали?

Зевес. І наші добрий там пожиток мали.
Тепер, Венеро, підійди,
Об чім прохать хотіла ти?

Венера *(підходе, козиряючи по-воєнному)*.

О тату, сильний, величавий,
Ти всякий помисл зриш лукавий.
Цим оком землю озираєш,
А цим за нами приглядаєш,
Ти знаєш лиш, на що Троянців
Злим грекам попустив побить;

Енея ж, з пригорщею ланців
Велів судьбам не потопить.
Ти знаєш краще всіх причину,
Чого Еней приплив к Латину
І біля Тибра поселивсь.
Звідкіль же Турн тут притуливсь?
Біля Амати бісом ходє
І на Лавіню очі зведе?..
Твої б закони вивонялись,
Коли б одна тут не мішалась,
Та не цькувала б так людей;
Твоїх приказів не сповняє,
Нарошно Турну помагає,
Бо, бач, Венерин син Еней!
О, Зевс! О, батечку мій рідний!
Огляньсь на плач дочки своєї:
Спаси народ Фрігійський бідний,
Це діло єсть руки твоєї!
Як маєш ти кого карати,
Карай мене, карай — я мати!...

Юнона.

Ах ти ж негідна пашекухо,
Фіндіурко, ящерко, брехухо!..
Ти смієш, кошеня мерзене,
Зевесу доносить на мене?
Хіба ж ти, шкапице, не знаєш,
Що Зевс мій чоловік і брат?

Зевес.

Стривай, Юноно, це не в лад,
Ти тон високий підіймаєш!

Юнона.

І тобі, Зевес, не соромно,
Що перед тобою сміття й прах,
Базика про богів обидно
Й трахтує об твоїх ділах?

Зевес.

Розпиндючилася, ну й що то баба?

Венера (*убік, дивлячись на Юнону*).

Ач, надимається, мов жаба,
Або гоноровитий пан!

Юнона (*Венері*).

Чи з Марсом же тебе Вулкан
Оце ось свіжо не впіймав?
І пелену аж доти ось одтявши,
Як слід різками відчухравши,
На прив'язі як сучку не держав?
Це ти і Трою розорила,
Це ти й Дідону погубила!
Через тебе й Латинь возстала,
Це ти і Турна нацькувала,
Що він зробивсь Енею враг.
Тепер на мене все звертає?

Венера (*з запалом*).

О, Зевс! О, Деус! О, Аллах!

Юнона.

Ач, як словами улещає!

Венера.

Юноно, цить, бо не стерплю,
Очіпок з тебе ізіб'ю.

Юнона.

Ти на ці штуки дуже сміла,
Весь вік з воєнними жила,
Морожене на галдареї їла,
Та по трахтирях пунш пила.
Манишки охвіцерські прала,
З стрючком горілку продавала...

Венера.

Ах ти ж тварюка сухоребра...
Я ж перелічу тобі всі ребра!..

(*Кидається на Юнону*).

Зевес.

За руки Венеру схопіте.
Гарненько й Юнону держіте!..

(*Схопили обох*).

Що хочете язиком бовтайте!
Рукам же волі не давайте!

Юнона.

Всесвітня волоцюго мерзька,
Проклята зводнице Цитерська!

Зевес.

Ну годі, чортові сороки!
Обом слід натріпати щоки.
Не буду вас карать громами,
По п'ятках виб'ю чубуками...
Занишкніть, вуха всі наставте
І слухайте, що я скажу:
Мовчіть же і роти роззявте,
Хто ж писне, пику розміжжу! (*Оглянув всіх*).
Проміж Латинців і Троянців,
І всяких Турнових поганців —
Не сікайся ніхто в війні.
Сікнеться ж хто — в дугу зігну!
Пождім: хто носа втре кому?
Ви чуєте? Буť по тому!

ЯВА XII.

Вбігає Меркурій.

Меркурій.

Ваша мосць, уже світає,
Горнист у Турна зорю грає.

Зевес.

Ходімо ж купно, кейф учиним
І от мирських діл одпочинем. (*Пішли*).

Палатка Енеева над морем. По той бік залива мріє лагерь Турна.
Еней лежить, поруч зброя його. Світає.

Еней *(дріма)*.

Волосожар вже високо піднявся
І віз он став вже зовсім сторч;
З досади я й не роздягався,
Хапа за серце ніби корч.
Ніяк із Турном не зітнуся,
Щоб враз на смертний вийти бой,
Якщо й сьогодні не поб'юся,
То накладу вже головою...
Турн попалив мій флот,
Троянців тьму побив,
А потім на весь рот
Страхопудом мене ганьбив...
Латин на мене розгнівився
За розшматоване щеня,
За те на мене й узброївся...
Одначе в тім чи винен я,
Що десь троянці полювали,
Де хутір його няньки був
Й щеня хорти там розірвали...
А я біду собі здобув?
Турн за Лавінію лютує,
А та не хоче й знать його;
Амата ж придане готує,
Та не вгадає на кого?..
Юнона Турну в поміч стала,
А матінка моя десь загуляла...
За що таку гірку я п'ю?
Невже ж я Турна не поб'ю? *(Заснув)*.
Це ж що таке за народ?
Якийсь неначе коровод!..

(З'являються на морі сирени).

Еней і русалки *(сирени)*.

Еней. Не риба то є, і не раки,
А так як коровод дівчат,
І бовтаються як собаки,
І в голос як кішки нявчать...

Русалка *(з короводу підбіга до Енея)*.

Чи ти впізнаєш нас, Енею?
Та ми ж з персоною твоєю
Троянський весь возили род.
Ми Ідської гори дубина,
Липки, горішина, соснина,
З яких був зроблений твій флот.
До нас було Турн докосився,
І байдаки всі попалив,
Та Зевс, спасибі, поспішився
І нас сиренами зрєбив.
Була без тебе зла година,
Трохи не згибли до єдина
Твої завзяті Троянці.
Нагнав нам Турн страху в галанці.
Ну, годі ж спати, пробудись,
На той бік швидше подивись,
Троянці як тебе уздрять,
То в брід до тебе побіжать! *(Щезає)*.

Еней *(схопився)*.

Ого, уже почався світ!.. *(Вдивляється)*.
Нас обложили, ми в засаді *(Скрегоче зубами)*.
Нема кінця моїй досаді!.. *(Гука)*.
Троянці, гов! Сюди пливіть!..

(Троянці перепливають в човнах з того боку, човни підпихають сирени).

Скоріше, друзі, ушкиуйтеся,
Плече в плече мерщій присуньтесь.
Ну, разом, братіки, напромо!
І недовірків сокрушімо,
Рушайте як один — шульгой!

(Проходе з військом).

ЯВА XIV.

Турн з військом.

Турн. Ребята! Бийтесь, не виляйте,
Настав тепера січі час.
Доми, жінок, дітей спасайте,
Спасайте любо що для вас.

Воїни.

Веди, веди в бой, Турне, нас! *(Проходять)*.

ЯВА XV.

Мезентій *(з військом)*.

Мезентій воїн я Тирренський,
Зріс ворогам всім на біду,
Колись полковник так Лубенський,
Свій полк водив, як я веду.

Його воїни.

І Шведи, Татарві і Ляху —
Надовго задавали страху! *(Проїшли)*.

ЯВА XVI.

Покотилос *(з військом)*.

Я отаман Покотилос.

Караспуло.

Я осаул Караспуло!

Обое *(разом)*.

Коли б сьогодні довелось
Побить Троянців наголо. *(Проїшли)*.

ЯВА XVII.

Цекул *(з військом)*.

Я єсть Цекул Пренестський,
Вже по війні давно сумую,
Сам храбрый воїн, лицар лепський
І військом дужим я керую. *(Проходе)*.

ЯВА XVIII.

Мезан *(з військом)*.

Нептунів син буду Мезан,
Палкий до бою, як собака,
В різні страшенний розбишака
І лобом б'юся, мов баран. *(Проходе)*.

ЯВА XIX.

Телес *(з другого боку)*.

Я другим шляхом з цього боку,
Прибіг сюди поперед строку,
Як до води гарячий пес —
Агамемноненко Талес. *(Проїшов)*.

ЯВА XX.

Іпполіт *(з військом)*.

Я панська кохана дитина,
Тезієнко, пан Іпполіт.
Не маю орденів і чина,
А хочу дуже заслужить. *(Проїшов)*.

ЯВА XXI.

Камілла.

Ось я, наїздниця, скакаю
І військо не мале веду,
Собою всіх людей лякаю
І все мов помелом мету.
А звуся: діва-цар Камілла,
Ось доти жінка, там кобила,
Кобилячу всю маю стать:
Ноги чотири, хвіст з прикладом,
Хвостом кручу, хвицаю задом
І можу говорити і ржать... *(Проходе)*.

ЯВА XXII.

Турні і Паллант рубаються.

Турн. Та й стьобонув мене мечем,
Оперезав по поясниці,
Але в сталевій залізниці,
Я тільки що моргнув плечем.

Паллант.

Хоч ти облійся весь в булат,
Від мене улинеш навряд.

Турн. Палланте, не хвались вперед,
Держись за землю, мій черед! (Б'є його).

Паллант (пада).

Не людська сила!.. Помираю...
З богів хтось Турну помагає!.. (Помира).

Турн (схопивши його за волосся, здійма з нього
срібну лядунку з карункою і начеплює собі).

Аркадці! Лицаря візьміте,
В ралець к Евандру однесіте.
Скажіть: смерть за те дістав,
Що до Енея він пристав. (Наслуха).
Там стук, страшенний галас чую.
Хто ж землю так трясє сирую? (Вдивляється).
Як вихри на пісках бушують,
В порогах води як лютують,
Еней так в лютім гніві рветься,
Помстить Палланта смерть несеться...

Русалка Ютурна (підбіга до Турна).

Не попадайся йому на очі,
Еней твоєї смерті хоче!..
Втікай поки скорій сюдою,
Там ми пройдем попід стіною. (Побігли).

ЯВА XXIII.

Еней (услід Турнові).

До лясу, Турне, розбишако?
Тобі більш рясту не топтатъ,

О, я задам тобі табаки,
Що будеш аж за Стиксом чхатъ.

(На Енея набігають Турнові воїни).

(Б'є першого). Покій вічний тобі, Нумо.

(Б'є другого). Прощай і ти, Саресте, куме!

(Третього). Тарквине, голову зв'яжи!

(Четвертого). Поклін своїм перекажи.

(Зупиняється над трупом Палланта).

О, цвіте, полевий, розкішний!
Кінець хоч славний, все ж поспішний... (Гука).
Гей, братці, любії Трояни,
На гвалт мерщій, до свого пана...

(Входять скількох Троянців).

Зробіть носилки з верболозу,
Із очерету балдахин,
Зготовте тіло до виносу,
Щоб пан Паллант, Евандрів син,
Вельможна панська персона,
Явилася перед Плутона,
Не як абиякий харпак...
Щоб тіло білее обмили,
Нове убраннячко наділи,
За щоку б всунули п'ятак.

(Приносять носилки і кладуть тіло).

Дотепний хто промов рацію,
Хто вчився з вас хвилозопії?

Троянець.

Ego sum¹⁾ справжній хвилозоп. (Кашля).
Не довго й треба чухать лоб,
Щоб восхвалить діла юнця,
Смежившого своїм одежі,
Ібо зрить всякий по одежі,
Що це син чтимого отця. (Кашля).

¹⁾ Я є.

Додам: се мертвий і не дишет,
Не видит, то-єсть і не слишит,
Єй-ей, уви! він мертв... Амінь!

Еней (*зідхнув*).

Так, так!.. Тепер кладіть на мари.

Троянець.

Скінчив життя, скінчив і свари.

Еней (*похитав головою*).

Був чоловік — зосталась тінь. (*Понесли*).

ЯВА XXIV.

Входять послы від Латина.

Послы. Аж осьдечки тебе знайшли!
Есьми Латинської послы.
Цар Латин прислав сказать,
Щоб ти покинув воювать.
Дає нив'я і сінокоси,
І риболовні Тибрські коси,
Щоб ваша мосць був нам сусід.
Свариться нам зовсім не слід.
А це, дивись, тобі дари:
Повидло, сало, осятрина,
Шалевий пояс, це люстрина,
І на кожушок ось тхори.

Еней. До куреня несіть ці дари,
І там, панове, мене ждять,
Я ж пошукаю ще почвари.
Ось він іде. Панове, йдіть!..

(*Показує нетерпляче рукою, щоб послы йшли*).

ЯВА XXV.

Входять Ютурна і Турн.

Ютурна (*благаючи Турна*).

Ох, Турне, братіку, втікай!

Турн. Чуєш, Лавін'я не моя?.. Нехай,
Нехай же правда та справдиться,
Кому з нас треба животить. (*Виходе*).
Енею! Йду з тобою биться.

Еней. Виймай меч, негідна гнидь!..

Турн. Пошлю тебе я до Плутона,
Або ж сам в ад я копірсну,—
Життя мені вже й так солоне!

Еней. Підходь, я тебе полосну!

(*Починають битись*).

Турн (*до Енея*).

Що зацідив тебе, Енею,
Що з плеч упала вже й кирея?

Еней. Вона не буде заваджать,
А послі можна й підійнять. (*Б'є його*).
А ось візьми від мене здачу. (*Вибива меч*).

Турн. Меча скоріше дайте мні?

Ютурна (*даючи йому меч*).
Плечима стань скорій к стіні!

Еней. Ні, стій! (*Вибива знов меч*).

Турн (*хапа каменя і кида в Енея, але не докида*).

Де ділась моя сила?
О, зла Юноно, змінила!

Еней (*б'є Турна списом, Турн пада*).

Іди на виринки к чортам,
Тобі готове місце там!

Турн (*стогнучи*).

Прокляття вам, усі Олімпські,
Що ви вчинили цей турнір:

Юнона ж, та хортиця Кримська,
Вона лютіша за весь мир!..

(Простяга до Енея руки).

Енею! Турн тобі рече.
Не жини хоч я — подарка,
Твоя, Анхизович, припарка
За Стикс мене поволоче.
Та єсть у мене батько рідний,
Старий і дуже ветхих літ,
Тужить за мною буде бідний,
Мені ж не милий вже цей світ...
Я відрекаюсь від Лавіні...
Вчини ж ти ласку, хоч єдину:
Як смерть мені ти завдаси,
Одправ до батька труп дублений,
Ти будеш за сіє спасенний,
За викуп же, що хоч проси...

Еней *(зрушений, опуска занесений меч).*

Иди, будь батькові вірадой,
Спокій його — моя награда.

Турн *(встає і подає руку).*

Спасибі, лицарю!

Еней *(зопалу закричав).*

Ні, стій!
Невже обманює мене взір мій?
Це на тобі, що за лядунка?
І золота на ній карунка?
Дрижиш? Чия вона, зміюко?
Ти з мертвого Палланта зняв?
І я на тебе меч мій зняв?
Коли б те знав... Ах ти ж, тварюка!..
Не став би я паскудить рук. *(Убива його).*
Не воїн ти — башибузук...

(Ставши на труп ногою, гука).

Сюди, сюди Троянці — швидше,
До мене підійдіть ви ближче.

ЯВА XXVI.

Сходяться Троянці.

Еней. Кінець війні, воякам слава,
Доба покійна знов настала,
Не лицар в мене під п'ятою,
А гад. Його не під водою
І не в землі труп закопать,
А звірям на здобич віддять,

Троянці. Як? Що таке?.. Що ж він вчинив?

Еней. Він честь лицарську оганьбив:
Палланта тут він доканав
І з мертвого лядунку вкрав...

(Здійма лядунку з Турна і віддає Троянцям).

Лядунку зараз цю візьміте
І швидш Евандру одішліте.
А падло киньте зараз в прірву,
Воронам хижим на годівлю...

(Труп Турна виносять).

ЯВА XXVII.

Ті ж і цар Латин, Амата, Лавінія, посли, воїни і народ.

Латин. Так це Еней вже Турна вбив?
І пречудесно він зробив. *(Підходить до Енея).*
Анхизович! Пора миритись,
Нащо з тобою нам сваритись?..
Ну ж, годі гніватись тобі,
Не я зняв сварку, все баби...

(Показує на Амату).

Це їх все діло, все вони.

Амата. Верни на мене все, верни!

Латин. Я ж сварки перший не заводив?

Еней. Та й мені її не треба!
Це нам нашкодив хтось із неба.

(Подає Латину руку).

Латин. Якийсь божок наколобродив.
Еней *(кланяється)*.

За подарунки дяка вам.

Латин. Але до них я ще додам
Дарунок самий найсмачніший:
Даю Лавінію тобі.
Ти з нею будеш, як в раї!..

Лавінія. Тату! *(Шарпа його за полу)*.

Латин. Сердешна голосила,
Слізьми всі подушки змочила.

Еней. О, царю, батьку найблагіший.
(Цілується з Латином. До Амати).
Дозвольте мамою вас звать? *(Цілує її руку)*.

Амата. Бажаю жить та поживать
Вам, діточки мої любенькі,
У щасті, в силі, та в любові...

Еней *(до Лавінії)*.
Яка ж, Лавінію, ти гарненька
В одежі цій. А очки, брови!.. *(Цілує її)*.

Лавінія.
Зацілуй мене до смерті!..
Бажала б я оттак і вмерти!..

Латин. Вітайте молодих, панове!

Амата. Щоб жить їм вічно у шанобі!

Латин. Почнемо ж бенкети справляти,
До шлюбу молодят зряжати...

Еней. Бубни і цимбали чим дужч загудіте,
Сопілки кленові голосно свистіте...

Лавінія.
Нехай нашу радість чує увесь світ,
Нехай любов наша живе сотні літ!..

Троянці.

Оцього й ми хочем
І так всім жить треба,
Коли хочемо драбинку
Вистроїть до неба.
О, боги Олімпа, внемліте,
Кінець цій війні закріпіте,
Щоб скрізь на землі мир панував,
І крові людської ніхто не жадав.
Слава ж Енея, Анхизового сина,
Хай богам і людям повік буде мила.

ЗАВІСА.

ПЕРЕД ВОЛЕЮ

Драматичні малюнки у 5-ти діях

ЛИЦЕДІЇ.

Аристарх Рафаїлович Підгайний, багатий поміщик.

Орися, його дочка, панна.

Шкорупський, поміщик, старий пан.

Пані Шкорупська, його жінка.

Дерев'янка, бідний поміщик.

Гордецька, поміщиця.

Буба, } її дочки, панни.

Кіка, }

Помпеєнко, старий пан, багатий поміщик.

Його син, юнкер.

Головацька, поміщиця.

Син її, хлопець 10 років.

Макарюк, на милиці, бідний поміщик.

Перепічка, пан, багатенький поміщик.

Завойко, поміщик.

Панич.

Панна.

1-й підпанок.

2-й підпанок.

Становий пристав.

Діброва, Петро Петрович, капельмейстер.

Юрко, скрипач, молодий хлопець.

Бухветчик, Яшка, башмачник,

Вартоломей, отаман, Потап,

Дося, горнишна, Селихвон,

Нянька, Мокрина,

Сохвія, Хведька, хлопець,

Прохор, Палажка,

Баба Репиха, 1 і 2 чоловіки,

Василиїна, крепосна Перепічки.

Василь,

Семен, } бродяги.

Остап,

1-й і 2-й перевозчики.

Писар.

Десятник.

Пани, поронщики, кучері, музики, слуги і народ.

Діється у 60 і 61 роках.

ДІЯ ПЕРША.

Після обіда. Зал. Столи покриті скатерками, скрізь посуда, пляшки, ножі, виделки, чарки, стакани. З правого боку фортепіано, біля нього люптр. Обставини багаті й розкішні.

ЯВА I.

Селихвон, Потап, Дося і другі слуги збирають з столів посуду, скатерки, пляшки і інше.

Селихвон. Ну й сила ж ж гостей сьогодні до нас з'їхалось!

Дося. Ще тільки це панночка наші приїхали з учення і вже такий бенкет, а що ж то буде, як заміж віддаватимуть?

Селихвон. Справжніх панів сиділо за столами, мабуть не менш як на півсотні, а що полупанків та підпанків...

Дося. Однієї птиці переріzano, аж страшно вимовить (Понесла ложки і виделки).

Потап. Циплят мало не сотню перевели, десятка зо два каплунів, гиндиків...

Селихвон. А поросят хіба мало?

Потап. Троє телят, п'ятеро ягнят.

Селихвон. А скільки випито горілки та вин усяких? Шампанського, мабуть, пляшок десятка зо два... Бухветчик одних недопитків позливав пляшок з чотири!..

Потап. Мені на шампанське так хоч і наплювать, а от до солодкого їства, то раз-у-раз так і верне рота: здається, коли б моя воля, то і вдень і вночі тільки одне солодке і їв би, тільки солодким і годувався б.

Селихвон. А в мене гостець солодкого зовсім не приймає: як з'їм, хоч шматочек меду, зараз і губи пухнуть і ніс набряка...

Потап. Кому ти оце натякаєш? А хто позавчора варення у кладовій тріскав, що аж за вухами лящало?

Селихвон. Так то ж варення, а я тобі кажу про мед...

Потап (*дражнить його*). „Про мед“... Бачив я, як ти і мед тріскав...

ЯВА II.

Ті ж і два підпанки.

1-й підпанок (*гука*). Гей, подай вогню! (*Селихвон подає сірничок*).

2-й підпанок. І мені! (*Закурюють*).

1-й підпанок. А ловкі у Підгайного цигари!

2-й підпанок. У Помпеєнка кращі.

1-й підпанок. Ми з тобою сьогодні ні разу і не чокнулись.

2-й підпанок. Невже? Так давай чокнемся. (*Наливають вино й чокаються*).

1-й підпанок (*п'є*). Яке це вино?

2-й підпанок. Та що там розбирать, не однаково хіба? (*П'ють*).

1-й підпанок. Чуєш? Підхожу я сьогодні до пикатого Шкорупського та й кажу: дозвольте з вами чокнутись? А він зареготав згорда та й каже: „Хоч і не треба!“ Ну, постривай же. Будеш ти прохати, щоб я тебе на виборах піддержав... Йому давно кортить у предводителі... Я ж тебе піддержу: замість одного — два чорняки покладу!..

2-й підпанок. А я маю зуба на самого пана-хазяїна. Ти бачив, як він мене привітав?

1-й підпанок. Ні, а як?

2-й підпанок. „Либонь, каже, я вас уперше бачу?“ Чи чуєш, він мене у перше бачить!.. І торік був у нього на полюванні, і позаторік на великдень, і ще давніш на різдво... А він мене у перше бачить!.. По

загряницях щогода гасає, так він вже нашого брата недобача, велике цабел!.. Ну, постривай, я тобі зіб'ю пиху!.. Чваниться тим, що жінчине добро мотає. Це всім вже відомо, що він і жінку в домовину загнав.

1-й підпанок. Я з ним сьогодні і зовсім не привітався, нехай буде вдячний мені за те, що я приїхав до нього.

2-й підпанок. А знаєш, що я тобі скажу? Що не говори, а дочка у пана хазяїна гарненька.

1-й підпанок. Що, коли б ти був трохи молодшим?..

2-й підпанок. Коли б же то, вона б моїх рук не минула!

1-й підпанок. Невже?

2-й підпанок. Вір! Давай з досади вип'єм.

1-й підпанок. Давай. (*Випивають*).

2-й підпанок. Якби мені хоч п'ять год з плечей... Одначе, я більш сюди ані ногою, калачем він мене не заманить!.. Він мене уперше бачить!..

1-й підпанок. А як попросить приїздить?

2-й підпанок. Хіба що попросить. Ти куди звідци?..

1-й підпанок. До Малишевських, там завтра панна Пазя іменинниця. А ти куди?

2-й підпанок. А я до Радишевських, сьогодні там панахида.

1-й підпанок. Післязавтра у Назарових хрестини.

2-й підпанок. Прохали?

1-й підпанок. Ні.

2-й підпанок. Поїдеш?

1-й підпанок. Поїду. Бува як не поїду, щоб не розгнівались?

2-й підпанок. Там ми мабуть зустрінемось. Поїду і я, мабуть, до Малишевських, там сьогодні буде венгерське, а у Радишевських на вина скупувато.

1-й підпанок. Хіба? так і я краще до Малишевських. (*Побігли*).

Потап. Що то воля.

Селихвон. Та ще й панська: куди скортіло, туди і поїхав.

Бухветчик. Ви й досі бабляєтесь біля посуду все з розказнями, а діла хоч і не питай, бухветчик подавай за вас одвіт. Ножі та виделки й досі не вичищені, самуварі й досі не настановлені, а хто винен — бухветчик! Ну ж, воловозьтесь шпарчій!.. Успієте відлежати боки, як пан у заґряницю поїдуть!.. Хто оту пляшку вже спорожнив, адже повна була?

Селихвон. Тут зараз прибігло двоє полупанків, ось ті... Як бо їх? Перченко і Репченко. Випили та й майнули!..

Бухветчик. Ну, і в'їлися ж мені оті полупанки, не то що все повипивають, а й повилизують. (*Потім і Селихвон пішли з посудом*). Була повнісінька пляшка, як вже з-за столу повставали, а тепер тільки на денці.

Селихвон (*ввіходе і бере знов посуду*). Чи пан до різдва виїдуть у заґряницю, чи після різдва?

Бухветчик. А тобі що?

Селихвон. Та я про Соньку хотів спитати, чи її візьмуть з собою, як торік Дуньку?..

Бухветчик. Яка вона тобі Сонька, яка? Сохвія Миколаевна, а не Сонька... Коли пан її прибили до себе, так вже вона тобі стала не Сонькою, а Сохвією Миколаєвною, — розумієш? Тебе приблизять і ти будеш не Селихвоном, а... Як твого батька звуть?

Селихвон. Данилом.

Бухветчик. Стало бути, тебе величатимуть тоді: Селихвоном Даниловичом. Бува часто так, що іноді і сам чоловік не вгада, чим він завтра буде. Примером, сьогодні заснув Гришкою, чи ванькою, а завтра прокинувся Григорієм Василевичом, або ж Іваном Семеновичом!..

Селихвон (*ідуци*). Хотів би я завтра прокинутись Даниловичом.

Бухветчик (*сам*). Не ті вже часи настають, не ті, як колись... Перш пани пили вино так, що більш половини його зоставалось у стаканах та чарках, а тепер... От і поживляйсь тепер з недопитків... (*Пішов*).

Дося. Дивіться, дядю, яку стрічку подарували мені панночка.

Бухветчик. А ти ж поцілувала їх у ручку?

Дося. Авжеж.

Бухветчик. Вумниця.

Дося. Вони не давали руки, а я таки поцілувала.

Бухветчик. Двічі вумниця. Іменно: не дає, а ти наважайся поцілувати й таки неодмінно поцілуй. Вумниця! Бачила, як я раз-у-раз панові цілую ручку, а потім у плече? Вумниця, по дядькові пішла.

Дося. Я ж так, як і ви...

Бухветчик. Пани дуже люблять, щоб їм ручки цілувать. Часом провиниш, вони наважаються тебе вдарити, вже й замахнуться, а ти ухопи їх за ручку, поцілуй і зараз серце у них одійде!..

Дося. А як панночка ловко говорять по-простому і не забули...

Бухветчик. Чого ж би вони забули, на те вони людина?

Дося. У них і книжки є такі, з котрих вони читають по-простому... До всіх двірських вітаються, та так хороше!..

Бухветчик. По маменьці пішли. І покійниця, царство їм небесне, такі ж були ласкаві та приємні. Не дожили побачити свою одиначку зрослою.

Дося. Скільки тоді літ панночці було, як пані померли?

Бухветчик. Год шість, або сім? З тієї доби все у нас пішло шиворіт навиворіт...

Дося. Чи ви ж, дядю, за покійною панією прийшли у придане, як і наші татко?

Бухветчик. Авжеж!.. Нас триста двадцять семей сюди перегнано з Полтавщини, тут була земля пусто-порожня. У наших панів було багато землі, по всіх губерніях, — більш двадцяти тисячів десятин було.

Дося. А у пана хіба не було своїх людей та землі?

Бухветчик. Цебо у цього пана, у папаші нашої панночки, у Підгайного?

Дося. Еге ж.

Бухветчик. Було ще за батьків койщо та й те загуло. *(Дає їй пляшки)*. Неси оці пляшки до бухвету, бо як набіжать — повилизують... *(Дося пішла)*. Своє загуло, а оце вже годів з десятків жіночине мота, та ніяк не промота... По заґрянцях щогода їздить, у карт грає, з дівчатками воловозиться... От вже Соньку накинув оком, а чи надовго? Горпину залишив, як і Домку, або Пріську? Дуньку десь за ґрянцею кинув... Ненажерливий!.. Гаразд хоч за те, що перестав навозити чужих; а то були тут і хранчужанки, і агличанки, і всякі!.. І не потрапиш, бувало, як їм і годити...

ЯВА VI.

Оріся і Бухветчик.

Оріся. Здрастуйте, Сафрон Василевич!

Бухветчик. Який я вам Василевич!

Оріся. Я вас ще не бачила. Як поживаєте?

Бухветчик *(лове руку)*. Подозвольте бо! Та таки ж дозвольте.

Оріся. Ні, не треба, не хочу!..

Бухветчик. Завіщо ж ви гніваєтесь на мене?

Оріся! Я не гніваюся, а мені так не подобається.

Бухветчик *(цілує їй руку)*. А ми завжди повинні...

Оріся. Пожалуйте, більш так не робіть, а то я й справді гніватимусь.

Бухветчик. Так було і ваші мамонька кажуть, царство небесне, вічний покій їх душенці... „Не треба, кажуть, не смій цілувати“. А я все таки не одійду, доки не поцілую їм обох ручок.

Оріся. Мама доброю була до вас?

Бухветчик. І боже мій! До кого вони не були доброю? Ангольська душа. Ви маненькі були, не гаразд пам'ятаєте мамашу?.. То були благодужна душечка!..

Оріся. Отакою і я буду до вас, тільки прошу, в пам'ять моєї мами, більш ніколи не цілуйте мені рук.

(Іде до вікна). А як гарно в селі, куди не скинь оком, скрізь краса!..

Бухветчик *(на бік)*. Невже й справді розгнівалася?.. Ні, ні, не вірю! Якто можна, щоб я гнівався, як мені руки цілуватимуть?.. Маніжиться... *(Пішов)*.

ЯВА VII.

Гордецька, Буба і Кіка.

Гордецька *(до Орісі)*. Щасливі ви, Орісю, що їдете з папою заґрянцю.

Оріся. Хто вам це сказав, що я їду? Папа сам їде.

Гордецька. А чому ж би вам і не поїхати?

Буба. Побувати у Парижі?..

Кіка. В Віні, в Берліні?..

Оріся. Папу я тільки стіснила б... Та й коли то ще він їде: у генварі, або у февралі, а у нас тепер ще тільки сентябр. Я вісім років не була дома і тепер хочу пожити в селі, а на той рік, може й мені скортить в Європу?

Буба. А мені село так спротивило!..

Кіка. Я вже не раз казала мамі, що рада за першого жениха вийти, хто б він не був, тільки б швидш з деревні... *(Пішли)*.

ЯВА VIII.

Шкорупський, Шкорупська і Дерев'янка.

Шкорупський. Це вже щось тут не по-моєму затівають, який ще там концерт? І так музика ревля і півчі горло дерли, за обідом, що й досі у вухах лунає.

Дерев'янка. Дочка ж пана Підгайного скінчила навуку, ну, отцеві і кортить похвастатись перед гостями, як вона гра на фортепіані. Це похвально і правоучительно для других.

Шкорупський. Скрізь ти носишся з своїм правоучительством, як дурень з писаною торбою!.. Най-

кращий нравоучитель черево. Наїлись гості і одпусти їх додому; а концерт це вже насиліє...

Шкорупська. Та замовчи бо, старий воркотуне! Тобі тільки б відлежувати боки.

Шкорупський. І найкраще. Чоловік чим більше спить, тим менш грішить. У мене наймудріший звичай: як тільки гості скінчили обід, гукнув на слуг, щоб гостям зараз коней подавати, а сам на бокову: і гості вже знають, що їм нічого засиджуватись, зараз за шапки і геть з двору. А я звелю зараз позачинять віконниці та повигонити мух, потім скину з себе геть все чисто і зостанусь як мати вродила, кличу двох покоєвок, щоб п'ятки чесали, а моя Минодора Порхвировна у головці мені ськає...

Шкорупська. Є чим хвалитись?

Дерев'янка. П'ятки чесать і в голові ськають це було голівне діло ще за предків наших, блаженої пам'яті. О, благословенна старина, згадаєш тебе тільки, зідхнеш!.. Іменно, що життя було: ні печалі, ні воздыханія... А ловко певно спиться під лоскіт п'яток?

Шкорупський (до жінки). Мидосю, як ти думаєш, чи не поїхати нам оце зараз додому?

Шкорупська. Неловко... Адже прохали зостатись?..

Шкорупський. То-то що прохали. Хотів би я тепер бути краще непроханим... (Cida). Нічого робить... Та коли б вже швидш починали?

Дерев'янка. Може звеліть подати вам файку?

Шкорупський. Яку ще там „файку“ видумав? Люлька або трубка, а то: „файка“... А ну, гукни! Та нехай і тобі подадуть. Я з собою беру завжди три-чотири люльки, доки одну докурю, щоб друга вже була набита. Ти Вахштаб куриш?

Дерев'янка. Ні, Жукова.

Шкорупський. Покинь Жукова, кури Вахштаб! Я сорок три роки курю тільки Вахштаб.

Дерев'янка. Та я можу і „сам-крише“! Гей, Кирило! Люльку твоему панові і мені. (Слуга подає люльки).

ЯВА ІХ.

Гордецька, Бука і Кіка.

Гордецька. І добре вона гра? (Cida).

Буба. Слухати можна.

Кіка. У кого є охота.

Буба. Ну, це вже ти, Кіко, з заздрощів кажеш!

Кіка. Пожалуйста не вигадуй, Буба! Без всяких заздрощів кажу, що всі її таланти в її багатстві.

Гордецька. Годі вам сперечатись. Звісно, що багатство кожного дме і надає пихи.

ЯВА Х.

Помпеєнко, син його юнкер і ще гості.

Помпеєнко (розгніваний). Який я старець? Я тебе питаю: який я старець?

Юнкер. Та це ж, тату, вірш такий.

Помпеєнко. Який у чорта вірш? Тиче на мене рукою і каже: „старець!“

Шкорупський. Що вчинилося?

Помпеєнко. Пані Головацька мене зневажила. Вивела проти мене свого синка і каже: „промовляй“. Той показує отакечки ручкою на мене і каже: „старець!“ Який я „старець?“ У мене десять тисяч десятин землі, а я „старець?“ Старець з торбами ходить, а я поміщик!..

Юнкер. Кажу ж вам, що то вірш такий Державіна:

„Науки юношей питают,
Отраду старцам подают“...

Дерев'янка. Це правда, що у господина Державіна є такий вірш. Старець означає: ветхий чоловік, преклонних, або почтенних літ. А то ще є такий вірш:

„О ты, что в горести напрасной
На бога ропщешь, человек!“

Помпеєнко. Та воно справді? А хто ж такий той Державін?

Дерев'янка. Господин Державін, тайний совітник і кавалер.

Помпеєнко. А!.. А я думав... Ну, якщо є, то... Тільки до чого він той вірш склав?

Дерев'янка. Для вразумлення і назидання.

Шкорупський (до жінки). Ну, Помпеєнка ніяким віршем не врозумиш, бо він з роду-віку ні одної книжки не прочитав.

Шкорупська (до нього). Та годі бо тобі!

Шкорупський (тихо). Малограмотний дворянин, а в предводителі хоче.

ЯВА XI.

Головацька з сином.

Головацька (до Помпеєнка). Ви без причини, Помпей Дорофеевич, розгнівались на мого Васю.

Помпеєнко. Та то вийшло якось... Воно, непорозуміння... Вибачте мені. (Набік). Тайний совітник і кавалер, а вірші склада, — задля чого?

ЯВА XII.

Макарюк на милиці, за ним слуга.

Макарюк. Антуан, трубку! (Слуга подає). Ти, ти в постолах? Хіба я тобі не приказував надіть чоботи?

Антон. Захарко прибіг у поле: „кидай, гука, плуга та швидш іди з паном їхати; надівай лірвею“...

Макарюк. Запорю!..

Антон. Хрест мене побий, він нічого не казав за чоботи. „Надівай, каже, лірвею!“

Макарюк. Запорю, на смерть запорю!.. (Сів).

ЯВА XIII.

Панна і панич.

Панна (з квіточкою в руці). Чого ви бажаєте оцій квіточці?

Панич. Бажаю їй увесь вік цвісти і пишатись красою.

Панна. А вгадайте на кого я загадала?

Панич. Ні, не вгадаю.

Панна. Ця квіточка це я.

Панич. Гаразд, що я не побажав їй зав'язнути. (Сіли і нишком розмовляють).

ЯВА XIV.

Завойко, Перепічка і Василина.

Завойко (на порозі). Це буде всім зневага, велика зневага...

Перепічка. Кого я тим зневажу, кого? Пані наші знають все і їх нічим не здивуєш; панночки ж настільки наївні, що нічого не знають. А в тебе, новоросійський моралисте, нема Василини, чи Мотрі? А у ішного є дві, або й три?.. Ви ховаєтесь з своїми, а я не ховаюсь. Ех ви, святоші!.. Слухайте, господа дво-ряни, тверезі, не п'яні. Хоч я і під чаркою, одначе не настільки, щоб забутись: хто я і де я!..

Головацька. Це вже якийсь скандал...

Перепічка. Помиляєтесь, цілком помиляєтесь!.. Будьте спокійні!.. Я знаю, де можна дебоширити, а де й зась!.. Дозвольте мені вам низенько уклонитись і попрохати пробачення... Оце біля мене, моя Василина, моя крепосна, моя... Не бійтесь, я їй не дозволю сісти в вашім присутстві: дисципліна, субординація і мордобитіє!.. Я хочу Василину просвітити нащот музики, бо вона у мене дурна, як вівця; вона тільки й чула як чередник гра на зубовій дудці „метелицю“, а свинар на виграні „чоботи“...

ЯВА XV.

Підгайний і Оріся.

Підгайний (веде Орісю під руку). Не соромся, доню, і покажи гостям, що отець не даром об тобі клопотався. (Підводить до фортепіяно).

Оріся. Я не соромлюсь... а тільки задля чого це?

Підгайний. Я так того хочу.

Орися. Хіба? *(Глянула на Василю).* Ах, яка ж чудова українська одежа! А сорочка як гарно вишита!.. *(Підходить до Василю).* Хто вам так гарно вишивав?

Василина. Я сама...

Перепічка *(Василіні).* Ручку, ручку швидш, панні поцілуй!..

Василина *(ловє руку Орисі).* Подозвольте...

Орися. Ні за що на світі. Так поцілуємся. *(Цілується з Василюю і потім іде до фортепіано).*

Перепічка *(до Завойко).* Бачив? Панна цілується з мужичкою...

Завойко *(до нього).* Така її й мати була.

Підгайний. Заграй же нам, Орисю, ми хочемо слухати. *(Сіда. Орися розгорта ноти і гра щось клясичне, гості ще більш сходяться і сідають. Всі слухають спершу тихо, а потім починають потиху гомоніть).*

Помпеєнко *(до сина).* Та коли ж вона гратиме?

Юнкер. Вона ж вже гра.

Помпеєнко. Чорт-батька зна що бринькає!.. Я не розберу.

Завойко. Коли б заграла Варшавського марша, а це щось...

Шкорупський. Стоїло zostаватись, щоб отаку нісенітницю слухати?..

Дерев'янка. Сія музика лиш для слуха вразумительна і назідательна!.. *(Орися скінчила, починаються оплески).*

Юнкер. Папенька, плещіть бо!

Помпеєнко. Хіба треба? *(Плеще).*

Шкорупський *(плеще).* А може воно й справді щось путяще?..

Завойко. А все таки нема нічого кращого, як Варшавський марш, або: „Ой не ходи Грицю“... *(Плеще).*

Перепічка *(до Василю).* Ну, як тобі?

Василина. На мені чогось усе тіло терпне, неначе я на небі...

Підгайний. Гей, покличте сюди капельмейстера і Юрка.

Шкорупський. А це ж ще що буде?

Шкорупська. Та мовчи-бо!..

Завойко. У, Юрко здорово гра Варшавського марша, або Кармалюка.

Помпеєнко. Послухаємо ще Юрка.

Шкорупський. А після Юрка, може увійде свинар та заграє: „свиня в ріпі, поросята в моркві?“... *(Регоче).*

Шкорупська. Та й невгомний же ти.

ЯВА XVI.

Капельмейстер, Діброва і Юрко, з скрипкою.

Підгайний. Ну, Петро Петрович, похвастайте нам вашим учеником!

Діброва *(кланяючись панам).* О, з гордістю скажу, що маю ким похвастати. *(До Юрка).* Уклонись панам. *(Юрко кланяється).*

Панна *(з квіточкою).* Який красавець!

Буба. Крепак, а така імпазантна фігура!..

Кіка. Йому пристав би гусарський мундир!.. Ментик, долман, чикчири!..

Діброва *(підводить Юрка до фортепіано).* Панно, Орисю! Колись, як ви ще були моєю ученицею, я постеріг у вас талант музикальний і не помилився. Дозвольте ж рекомендовать вашій ласці ось другий талант.

Орися *(не дивлячись на Юрка).* Чи не про нього мені татко говорив?

Діброва. Певно про нього. Проакомпануйте йому серенаду Шуберта. *(Розклада ноти на піюітрі).* Уклонись, Юрку, панночці. *(Юрко кланяється).*

Орися *(глянула на Юрка).* Ти давно граєш?.. Як твоє ім'я?

Юрко *(глянув на неї і затремтів).* Давно граю?

Діброва. Хіба ти не розумієш про віщо тебе питаю? Панночка питають, чи давно ти на скрипці граєш і як твоє ім'я. Кажі: чотири роки як граю, а ім'я — Юрко.

Юрко *(промовля).* Чотири роки... Юрко... *(Тихо).* Ходім звідци, ходім...

Діброва. Ц-с! *(Тихо йому).* Ти ошалів, чи що?

Юрко. У мене щось голова... в очах... бога ради, ходім...

Діброва (йому). Опам'ятайся! (До панни). Засоромився бідний хлопець зовсім. Промовте до нього слово, щоб він набрався смілости. (До Юрка). Опам'ятайся...

Орися. Не соромся, Юрку... Ну, прилагодься, зараз гратимем... Чого ти такий?

Юрко. Я не знаю... Не втямлю...

Орися. Заспокойся... Ну, почнемо?

Юрко. Почнемо. (Грають. Юрко чим далі все більш забувається і віддається цілком музиці. Всі навкруги затихають).

Помпеєнко (тихо). Хоч і не розумію, так почуваю!

Дерев'янка (деклямує).

„О ты, что в горести напрасной
На бога ропщешь человек!..“

Кіка. Скільки експресії!.. Яка техніка!..

Шкорупський. Тепер вже і я не шкодую, що zostався.

Перепічка. Чого ти, Василю, плачеш?.. Годі не сором мене!..

Василина. Не можу!.. Ніби мати мене докоряє, ніби батько клене! (Вибігла).

Панна (з квіточкою). Яка розкішна і чула душа у Шуберта.

Завойко. Чорт його батька зна! Либонь це ще краще від Варшавського марша. (Оплески).

Підгайний (підійшов до Діброви і стиска йому руку, а Юрка хлопа по плечі). Браво, браво!..

Діброва (до Юрка). Кланяйся!

Юрко. Кому?

Діброва. Кланяйся панам. Ти очмарів?.. (Тим часом панни підійшли до Ориси і вітають її).

Юрко. Швидш ходім... душно тут...

Підгайний (до гостей). Прошу всіх в сад, там чека нас чай і кофе. (Гості розіходяться).

Шкорупський (до жінки). Ніколи не сподівався, щоб у мужика така чулість була!.. (Пішли).

Юнкер. Зостанемось, папенька, на вечер? Певно і ввечері гратимуть?

Помпеєнко. От і кажи після цього, що у скрипці нема язика. (Пішли).

Перепічка (до Завойки). Василина, як корова реве, та й у мене оказались очі на мокрім місцеві. (Пішли).

Діброва. Отепер і ми ходім.

Орися (до Юрка). Який у тебе дужий і слухняний смичок!.. Честь вам, Петро Петрович! Честь і слава!..

(До Юрка). Гарно граєш.

Юрко. Так вже певно ніколи не заграю!

Діброва. Він сьогодні якийсь непритомний!.. Візьми ж ноти... (Пішов).

Орися. Кажеш, не заграєш вже так? Чому ж то?

Юрко. Не заграю!..

Орися. Чого ти такий?

Юрко (глянув їй в вічі). А ви навіщо такі?

Орися. Яка ж я?

Юрко. Не вмію вимовить...

Орися (дає ноти). Візьми оці ноти, передивись, увечері гратимем.

Юрко. Так вже ніколи не заграю... (Бере ноти).

Орися. Через що ж то?

Юрко. Ніколи, ніколи! (Пішов хитаючись).

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Через рік. Збоку невеличкий домок, вкритий гонтою, з ганком і трьома вікнами; з другого боку, на другім плану, людська кухня; на останнім плану задній фасад панських хоромів, з балконом і терасою. Навкруги дому сад, далі село, ще далі перелісочки і поле. Надвечір.

ЯВА I.

Репиха і Оріся виходять крадькома з хоромів до саду.

Оріся. Оглянься навкруги, щоб не постерегли.

Репиха. Не бійтесь, нема нікого. Пізненько ви мене покликали і щоб було признатись раніш?

Оріся. Мовчи вже...

Репиха. Досю треба задобрити, щоб держала язика за зубами... Осьдечки і вона. *(До Досі)*. Ну?

ЯВА II.

Ті ж і Дося.

Дося *(іде з саду)*. Не видно нікого.

Репиха *(до Орісі)*. Ходімте ж мерщій!..

Оріся. Досю!.. Ти вмієш держати язика на припоні?.. Мовчатимеш, то й тобі краще буде.

Дося. Про віщо? *(Репиха і Оріся пішли в сад)*. Куди це вони пішли? Яка ж це болізь у панночки, що бабу Репиху покликали? *(Оглядається)*. Х-м, Репиху!.. Панночка велить мені держати язика на припоні... Ой, щось це не даром! А ну, піду за ними назирці. *(Пішла в сад)*.

ЯВА III.

Вартоломей і три хлопці ідуть від воріт.

Вартоломей. Я ж скільки разів наказував вам, щоб не спали?.. Бач, яку правилу собі взяли.

Два хлопці. Ми, дяденька, ей-богу не спали. То гедз розполохав телят, вони й побігли в горох!..

Вартоломей. Який гедз? Гедз тільки у спасівку січе скотину. Ось я вам задам гедза!

Два хлопці. Ей-богу, дяденька, ми не спали!

Вартоломей. Ходім, ходім до конюшні!..

Два хлопці. Ей-богу, дяденька, ми неповинні!..

Вартоломей. А хто ж повинен? Хто, питаю, винен?.. *(До третього)*. А ти чого мовчиш?

3-й хлопець Хведька. А що я казатиму? Все одно битимете.

Вартоломей. І битиму, тебе битиму!..

Хведька. Та мене ж...

Вартоломей. Бо ти й винен...

Хведька. Та я ж.

Два хлопці. Авже ж він! Ми йому кажемо: „давай, Хведько, навернемо телят на стерні, щоб в горох не вперлись“... А він каже: „чорт його побори горох, хіба він людський, він панський!“

Хведька. Цебто я отакечки казав?

Вартоломей. Ах ти, харцизе! То ти такий!

Два хлопці. Він, дяденька, вас лаяв, ще так погано лаяв: у батька-матір!.. І казав на вас: „барило“.

Хведька. Я казав?

Два хлопці. Та ти ж. Каже: „Вартоломей-Кутлумей!“ Це у них, дяденька, є така собака куштрубата, Кутлумеем дражнять...

Вартоломей. То ти такий!

Хведька. Коли вірите їм, так бийте мене!..

Два хлопці. А не казав ти, що дяденька: „кат, парло, котолуп?“...

Вартоломей *(вхопив Хведьку за вухо)*. Ах ти ж чортів виплодку! Я ж тобі zarazом покажу: і ката, і парла, і котлумея!.. *(Повів до конюшні)*.

ЯВА IV.

Дося (*біжить з саду*). Та невже ж це я бачила своїми очима? Мабуть, я сплю, мабуть це мені у сні ввижається?..

ЯВА V.

Мокрина і Дося.

Мокрина (*з людської кухні*). Чого це ти, небого, все в сад бігаєш, що тебе напало?

Дося. Не питайте, не питайте, бо все рівно не допитається нічого, мовчатику як кам'яна, як німа!.. Не заступайте бо мені дороги, пустіть!..

Мокрина (*стала проти неї*). То ти так зо мною? Це ти і тітці рідній не скажеш? Спасибі, діждалась чести від небоги!..

Дося. Ой, боженьку! Я зстраху й забула, що ви мені тітка!.. Ой, вибачте мені!.. Тільки ж ви, тітко, бога ради, нікому ані словечка!.. Ой, страшно і вимовити.

Мокрина. Кажі вже швидш?

Дося. Оцими власними очима бачила, щоб мені світа сонця не вздріти!..

Мокрина. Що бачила, що?

Дося. Зараз баба Репиха приходила. Бачили?

Мокрина. Ні, не бачила. Чого ж то вона?

Дося. Чи нас ніхто не підслуха?

Мокрина. Ну, ну?

Дося. Прийшла баба Репиха до панночки і почали вони вдвох шепотіти, я й насторожила вуха, як мене дядько бухветчик повчали, щоб завжди насторочувала вуха... Шепотять, тай шепотять...

Мокрина. Та про віщо ж? Ти мене мучиш!..

Дося. Стривайте бо! Далі послали мене в сад подивитись, чи нема там кого. Вертаюсь я з саду, аж вони обидві вже ідуть мені назустріч...

Мокрина. Ну, ну?

Дося. Вони в сад і я за ними назирцем. Доходять до річки, бачу, зупинились; я й собі оддала зупинилась. Чую, панночка кажуть: „смерть моя прийшла, не можу далі йти!..“ Баба Репиха тягне їх, а вони не

можуть. Діал панночка пуць до долу, упали на траву, та як почали качатись. Пам'ятаєте, казала я вам, що панночка Юрка покохала, не вірили?

Мокрина. Ну, ну, ну?

Дося (*оглянулася*). Бог послав панночці сина.

Мокрина (*жахнулася і аж присіла*). Сина?

Дося. Щоб я світа сонця не вздріла...

Мокрина. Сина?!

Дося. Егеж. Репиха поклала дитя межі кущі, а панночку взяла під пахви та й повела прямо в річку і давай купать; а я мерщій підповзла до кущів, розгорнула пелюшки, дивлюсь: хлопчик і живісінький!.. Цитьте! Ондечки панночка вертаються в хороми.

Мокрина. Хі, сердешна! Ледве йде. Бачиш, що то страх, він пересилює усяку болість.

Дося. Присядьте! (*Присідають за плотом*).

Орися (*ледве переступа*). Либонь ніхто не постегірі!.. Ох, в очах темніє!.. (*Хитаючись, пішла в хороми*).

Мокрина. А де ж дитя?

Дося. Певно Репиха взяла до себе?

Мокрина. І ти вповаєш, що як ми мовчатимем, то другі й не довідаються?

Дося. Нехай довідаються, нехай і плешуть, аби не ми.

Мокрина. Авжеж. Почнуть язичити, вір мені! У нас народ бозувірний! Глянь хто ото крадеться попід плотом! Бігти мерщій, захожуватись вечерю варити!.. (*Побігла*).

Дося. Справді щось сюди надходе.

ЯВА VI.

Юрко і Дося.

Дося. Юрку, ти?

Юрко (*підходе*). Як бачиш.

Дося. Вернувся?

Юрко. Нікуди втікати без бумаги.

Дося. Панночка звеліли ж тобі, щоб не вертався, доки самі тебе не розшукають... Тебе ж, борони боже, тут закатують!.. Ой, що ж це буде?..

Юрко. Що буде, того, мабуть, не обмину!
Дося. Та ти ж і не знаєш нічого? Адже панночка вже мати.

Юрко. Що, що ти сказала? Мати?!

Дося. Сина породила..

Юрко. Сина?.. Що ж тепер?.. Вона хвора дуже хвора? Кажі, кажі!..

Дося. Хвора, а тільки ж і терпляча навдивовижу.

Юрко. Бідна, бідна мучениця, безщасна!.. О!.. Досю, я звір, лютий звір!.. Досю, я мушу її побачити!.. *(Ламає руки)*.

Дося. Я зараз піду, шепну панночці!..

Юрко. Стривай! Може не треба? Хвора, сполохається!.. Досю, я стеряюсь.. Хто ж мене порадить?.. Одна ще надія... Чи капельмейстер дома?

Дося. Йому здорово погіршало, мабуть скоро й помре... Все питав про тебе, де ти?

Юрко. Піду до нього, він мене як батько порадить.

Дося. А як ти змарнів, аж почорнів!

Юрко. Голод не тітка. За трое день охляв та знемігся, хоч живим пропадай. Як сказала мені Оріся втікати, я й майнув, не взявши, навіть і хліба шматка... Тільки водою і жив... Піду до Петра Петровича!.. *(Пішов у домок)*.

Дося. Ох, на чім воно все оце окошиться? Не знаю, чи розказати дядькові бухветчикові? Мовчатиму, а як допитуватимуть — признаюсь. Звісно, дядько, гріх їм не сказати!.. *(Пішла в хори)*.

ЯВА VII.

Сохвія і Палажка.

Сохвія. Куди це Юрко і справді подівся, трое день і очей в село не поверне?

Палажка. А що тобі до Юрка, питаю?

Сохвія. Казала вже тобі не раз.

Палажка. Казишся ти від жиру, я тобі ось що скажу — казишся!

Сохвія. Спитай у мого серця, чи йому до жирування?

Палажка. Ти ж панська полюбовниця, чи зручно ж тобі об Юркові думати? Ти повинна знати одного пана.

Сохвія. А пан хіба тільки мене одну зна?

Палажка. Мало чого... Він на те пан, ти в його волі.

Сохвія. Я панова полюбовниця, не по своїй охоті; а Юрка покохала я своєю волею.

Палажка. Мало кого там не покохала!..

Сохвія. Цить!.. Чуєш? *(Крізь вікна домка чути мелодію на скрипці)*. Це він грає, він! Їй богу, він!.. Бач капосний, він у дворі, а я думала: змандрував!.. Чуєш, як жалібно виграє?

Палажка. Я ненавидю жалібних, коли б під ногу загравав.

Сохвія. Ох, як же в мені все сколошалося, немов всю мене пожежею поняло!..

Палажка. Почни хвиглі-миглі стройть!..

Сохвія. Затаїла б в собі дух і слухала б його без краю, без втоми!..

Палажка. Годі тобі шпандьорить!

Сохвія. Вже замовк... Навіщо так скоро перестав грати?

Палажка. Тинди-ринди!.. Ходім вже.

Сохвія. Палазю, виклич сюди Юрка.

Палажка. Оттакої! Чого я потьпопаюсь у хвигель, щоб там по шії надавали?

Сохвія. Бачиш, яка ти? А скільки я тобі передавала канхветів і всяких ласощів? А ти он яка!

Палажка. Вже тобі як чого замарудиться, неначе малій дитині. Ну, вже піду. *(Пішла у домок)*.

Сохвія *(сама)*. Скажу йому прямо, що не можу без нього жити: нехай або свата мене, або так бере... Віддали ж пан перших своїх полюбовниць заміж, нехай і мене віддадуть. Хроську віддали за Гришку лакея, Химу за кучера Карпушку, Лукію за... Нехай і мене віддадуть за Юрка.

ЯВА VIII.

Мокрина і Сохвія.

Мокрина *(хутко вибігла)*. Сохвіє! Що я чула, що я чула?..

Сохвія. Ви завжди почуєте ось скільки, а наговорите он скільки...

Мокрина. Думаєш, скажу тобі? А що, кортить? Отже, нізачо не скажу.

Сохвія. І я вам не скажу.

Мокрина (*цікаво*). Про віщо? Невже й ти чула, від кого ж?

Сохвія. Що треба було то й чула, а від кого — хіба не однаково?

Мокрина. Розплескали вже! І бачила? А мене, господи, як кортить побачити... Давай побіжимо та хоч у вікно зазирнем?

Сохвія. Куди побіжимо?

Мокрина. До баби Репихи. Дитина там.

Сохвія. Дитина? Яка дитина?

Мокрина. Не маніжся, ти знаєш і я знаю... Побіжимо ж та хоч глянемо. (*Потягла Сохвію*).

Палажка (*виходе*). Не насміла покликати Юрка, постояла в сінях трохи та й вернулася... Де ж Сохвія? Чи не капосна дівка, втекла! Бач яку дурочку з мене встругнула!.. Я ж тобі віддячу, постривай... (*Пішла*).

ЯВА ІХ.

Діброва і Юрко.

Діброва. Бачиш, знов блукав десь, аж трое день, — схуд та змарнів... І що в тебе за натура така? Забрів кудись і байдуже йому, що тут об нім пеклюються... Сьогодні зовсім невдало грав на скрипці: хапанина якась, неспокій, раптовість, а не грання... І смичком ніби зовсім не твоя рука водила... Чим ми перед паном похва�аємо?

Юрко. А!.. Моя душа болить, мозок болить... Либонь, я вже не людина, а манія!..

Діброва. Що таке? Це вже щось нове вигадуєш!.. Чи не про волю знов почав маріти? Пожди, хлопче, потерпи... Дасть бог, прийде вона!..

Юрко. Ні вже волі мені не діждати!

Діброва. Чому ж то так?

Юрко. Не діждати мені волі... Коли сподіваються нашого пана додому?

Діброва. Як не сьогодні, то завтра.

Юрко (*з жахом*). Справді?

Діброва. Позавчора прийшов лист до управляючого, щоб цими днями дожидали.

Юрко. Так раптово, так хутко?..

Діброва. Пора йому й вернутись: більш півроку як з дому виїхав, можна ізїздити світ вздовж і впоперек. Та що це з тобою?

Юрко. Осьдечки вона смерть моя, вже перед моїми очима стоїть...

Діброва. Смерть?.. Що це ти?

Юрко. Не зчувсь і не зоглянувся я, як погибель вхопила мене за горло!..

Діброва. Чи ти не стерявся часом?

Юрко. Ох, краще б я стерявся, щоб разом позбутись всього і все забути!

Діброва. Ховаєшся з чимсь від мене?

Юрко. Сховаюсь від людей, а чи сховаюсь від бога? (*Ламає руки*). А-а!.. Та на милость же богу, ради усього найсвятішого, покажіть мені людину юних літ, з палким серцем, з чулою душою, людину, котра, уздрівши вабливу красу дівочу, почувши рідну душу, щоб не закохалася навіки, до забуття, — не вважаючи на те, рівня та краса йому, чи ні? Покажіть, благаю вас, таку мені людину і тоді я всесвітній злочинець, харциз, песиголовець!..

Діброва (*жахнувся*). Так ось воно що? А я ж тебе скільки разів допитував, скільки разів остерегав?

Юрко. Яка сила на світі може остерегти серце?

Діброва (*оглянувся*). І вона тебе коха?

Юрко. О, коли б ні, було б півгоря. Коли б не кохала, чи стала б матір'ю?

Діброва. Як?.. Що таке?!

Юрко. Сьогодні породила сина!

Діброва. Ой!.. Та це ж... Що ж оце таке?

Юрко. Смерть моя, кажу ж вам, погибель!.. Як бачите, я стою на краю прірви: назад ходу нема, приходитьсь плигати у бескету!..

Діброва. Правда, що остається одне: світ за очі?

Юрко. Я й пішов був, та, як бачите, вернувся!..

Діброва. Треба ж якось рятуватись? Ах ти ж бідолага, бідолага!..

Юрко. Пам'ятаєте, ще той мент, як грав я з нею серенаду Шуберта? Пам'ятаєте, вийшов я тоді з хоромів, мов п'яний, мов зачарований...

Діброва. Так, так!..

Юрко. Відтоді ще почалось. Як тільки зустрівся уперше з її поглядом, як тільки почув уперше її промову, то мов замороком мене оповило, мов вихрем закрутило! Відтоді очі мої скрізь шукали тільки її одну, тільки її одну вони скрізь бачили, тільки її одну хотіли бачити: вона одна заступила мені весь рід і весь мир... Думки про неї заволоділи всією моєю істотою!.. Якось раз, після сумної безсонної ночі, пішов я ранком в сад і став пробиратись в гущину, щоб десь далеко від людських очей повиснути на котрій гіляці... Звернувши з стежки в кущі, почув я, що хтось голосно вимовив моє ім'я. Я зразу пізнав той дорогий, незабутній поклик!.. Чую, кличе удруге. Обернувся я і весь затремтів, вона, як ангол, стояла передо мною і так ласкаво та хороше дивилась мені в вічі... А далі забалакала до мене, та так привітно та чуло, немов рідна мати... Почала потім розпитувати мене про отця, про нееньку, про рід... Коли довідалась, що батько мій помер, промовила: „а в мене мама померла“. І так же чуло промовила, що раптом очі залились мої слізьми і я, ридаючи, унав перед нею навколішки... Вона підвела мене, витерла мої очі своєю хусточкою і почала заспокоювати... Через невелику годину сказала: „пора додому“. Мені звеліла зостатись і пристояти трохи, щоб хто не постеріг!.. Ось вам початок моєї смерти, а край ви знаєте. Тепер ви бачите, який стоїть перед вами виродок, бузувір!.. Нікчемний підніжок, негідний раб, червяк мерзенний—відважився закохатись у панну і сам вподобався панні!.. Але навіщо ж господь дав цьому рабові таке ж палке, таке ж чуло серце, як і вільній людині?..

Діброва. „Навіщо“?.. Віка, друже, минають, як люди, здіймаючи руки до неба, питають: „навіщо і

завіщо?“ За чії гріхи й провини?.. А відповідь, як кажуть: „в хмарі гуде, та на землю не йде!“

Юрко (*махнув рукою*). „Сім бід—один одвіт“. Що ж, нехай пан приїздить, я волю прийняти найтяжчу кару: я того заслужив і я мушу сам у всіх признатись!.. Так прямо і скажу: пане, хотіли ви виховати з Вашого підданка щось надзвичайне; пророкували, що колись той підданок своїм музикальним таланом дивуватиме мир і тим наддасть вам пихи, але ви помилились. Підданок ваш здивує вас нечуваним злочинством, він ужалить вас в самісіньке серце...

Діброва. Цить, ти здурів, ошалів!.. А про панну забув? Про її сором тобі байдуже?

Юрко. О, боже мій!.. Так, так, я ошалів, я збожеволів... Та радьте ж, радьте, що мені подіяти?

ЯВА X.

Ті ж і Дося.

Дося. Юрку! Іди, тебе панночка кличуть.

Юрко. Справді?.. (*Зрадів*). То я її ще побачу?.. (*Хутко пішов*).

Діброва (*сам*). Він мене надто стривожив!.. А що ж я йому пораджу?.. Ох горе, горе, глибоке ти, як море і тим таке ненажерливе!.. Треба щось вдіяти?.. (*Пішов в дімок*).

ЯВА XI.

Сохвія (*ідуци з саду*). Мокрина божилась, що панночка вже мати, але дитини її так ми й не побачили, певно Репиха виховує!.. Так ондечки де всі думки Юркові, а я, дурна маріла?.. Не судилось зазнати мені щастя, мабуть мене мати проплакала!..

ЯВА XII.

Сохвія і Вартоломей.

Вартоломей. А, здрастуйте, як здоровлячко? Чи ще підскакуєте, скажем, Сохвія, ще й Миколаєвно?.. (*До хлопців*). Гетьте, по своїх місця! (*Хлопці пішли*).

Сохвія (до Вартоломея). Я маю до вас пильне діло. Вартоломей. А я до вас. Виходить діло на діло, як шапка на голову!.. Ге-ге-ге!..

Сохвія. Коли пана сподіваються додому?

Вартоломей. Ага, скучили?

Сохвія. Ще б не скучила? За ким же мені й сучать більше?

Вартоломей. Тошно і хорменно, по всій правилі... Ач, і по всій вашій лиці так і видко, як те скучання, неначе пасмами по телесах розповзлося: і сюди і туди... Але, на мої очі, ви від скучання покращали, велика втіха буде панові, як побачать вас оттакою...

Сохвія. А може вони знайшли собі там крашу?

Вартоломей. Де, у заґрянці? Та в світі нема такої, як ви! Ви, сказати, прямо первосортня фігура!.. Слухайте, Сохвіє, скажемо, ще й Миколаєвно! Як пан прийдуть, будь ласка, попрохайте у них, щоб подарували мені дубочків десятка зо два, на сволоки, до нової хати. Скажіть, що, мовляв, Вартоломей так старається, так старається!.. Як вони тепер до вас палають, то все задля вас зроблють?..

Сохвія. А як я не зумію випрохати?

Вартоломей. Хто, ви? Як ви не зумієте, то хто ж у нас зуміє? Управляючий ще в суботу відобрав листа, що пан мають туж-туж прибути; на мою думку як не сьогодні, то завтра вранці прибудуть.

Сохвія. Невже? Це правда? Хотіла б я поїхати їм на зустріч?

Вартоломей. Та невже?.. От ловко ви придумали... Ідьте, ей богу ідьте?.. Ондечки як раз коні запрягають, котрі ідуть на підставу панові, зараз і ідьте. Не забудьте ж про дубки. Скажіть: так Вартоломей старається, так старається!..

Сохвія. Так і поїду. (Іде до конюшні).

Вартоломей. Стійте, не так! Давайте руку! (Сохвія дає). І другу. (Хутко цілує їй руки). Ось як треба.

Сохвія (вирива руки). Що це ви, дядьку, з якої речі?.. Не треба! Де ж таки?

Вартоломей. А я кажу, що треба. Скажете, що я не почитую вас? Я цілую ручку тільки панові нашому,

попові та попаді, як і бухветчик наш: і, як бачите, ще й вам. Ну, й краса ж ви, прямо мальована-писана.

Сохвія (усміхається). Годі вам умизгатись...

Вартоломей. Глядіть же, попрохайте за дубки. Скажіть: так Вартоломей старається, так старається...

Сохвія. Скажу, скажу. (Пішла).

Вартоломей. Як придивився я до неї гарненько, так вона зовсім виходить дівка хвасониста!.. Мовляв, хоч кому оскомину зіб'є!..

ЯВА XIII.

Яків і Вартоломей.

Яків. Слухай ти, котолупе! Навіщо ото ти, Степанового хлопчину, Хведьку, так одшмагав, що аж кров позакипала?

Вартоломей. За діло. Єжели когдa заґадано тобі яку службу, так ти сповняй її по всій хворменій правилі.

Яків. І тобі не гріх оттак знущатись?

Вартоломей. Ти мені не піп і не дяк, той не тобі я сповідатимусь.

Яків. Воно ж дитя ще. А коли б твого хлопця так сполосувати?

Вартоломей. Чого ти оце уїдаєшся?

Яків. Так списав, що й присісти хлопець не може.

Вартоломей. Нехай телят не пуска в шкоду.

Яків. Не один же він пасе, їх там аж троє. Так тим двом нічого, а все на одному окошилось?

Вартоломей. Мені ніколи розбирати, хто з них більш винен, я відшмагав того, на котрого моя думка впала, котрого першого мое око постерегло, той і винен.

Яків. Але ж пан не дозволяв тобі так катувать.

Вартоломей. А ти спитай пана, як приїде, чи дозволяв.

Яків. І спитаю.

Вартоломей. Спитай, спитай! Може звелять мені списать той опит на твоїй спині?

Яків. Нехай звелять, не первина.

Вартоломей. Ох, і постараюсь ж списати, я вже добре насталив на тебе зуби!

Яків. Гей, Вартоломею, людюде! Забруднив ти душу твою кривдою великою, схаменись, чоловіче, бо буде тобі лихо!..

Вартоломей. Що ти мене полохаєш? Що ти почав мені кахвести читати? Геть!..

Яків. Ховатимеш ти колись від людей очі!..

Вартоломей. Я панський наказ сповняю, по всій хворменій правилі! Ти мене волею полохаєш? Не буде волі... Чуєш? Та скоріш у мене на долоні волосся виросте, ніж воля буде!..

Яків. Згадаю я тобі тоді всі смуги, котрі ти позначив на моїм тілі, вони у мене всі перелічені і закарбовані: поставлю я їх тобі перед очима, як свічки!

Вартоломей. Мені на все оте, що ти белькочеш, наплювати! От, ірод, причепився. І коли ти, сатано, дійдеш до розуму?

Яків. Якщо до такого як у тебе, то не варто й доходить...

Вартоломей. А який же у мене розум?

Яків. Базарний — сьогодні такий, завтра інший.

Вартоломей. Мели, бісе, чорт тебе второпа... Та другий би на твоєму місцеві, будши таким майстром, що й чоботи пошиєш і ботики та ще трохи й грамоти утнеш, так він он як старався б догодити панові... Скільки разів і пан казав: „коли б Яшка не п'янствував та не грубіянтував, то я його озолотив би“!..

Яків. Нехай тебе пан озолотить, хоч до половини, а далі посеребрить, ловкий вийде болван.

Вартоломей. Сам ти болван! Правдивий сатана, ідол! Тьфу! (Пішов).

Яків. І як земля тільки держить цього гаспида?.. (Пішов у другий бік).

ЯВА XIV.

Юрко (ідуци з хоромів). Сердешна Оріся, як тінь!.. Каже, що б я швидш ішов із села, а куди я піду? Краще б я загинув отут, біля неї!.. Та куди ж мені прямувать? Цілком заморочений я!.

Діброва (у вікні). Юрку, а я тебе жду!
Юрко. Га? Хто мене?.. А це ви, Петро Петровичу? (Пішов у домок).

ЯВА XV.

Вартоломей (виходе з людської, з полумиском і ложкою). Оце так галушечки. Тут, либонь, їстиметься ще смачніш, ніж у хаті; тут, сказати, і воздух, і не в'їдаються мухи. (Їсть). Улітку ніколи не з'їси допуття в хаті, надворі краще їсться. (Їсть). Чи далеко ж то Сонька зустрінє пана? Коли б вона випрохала у пана дубки. Куховарко! А всип мені ще.

ЯВА XVI.

Мокрина (виходе з людської). Невже ще їстимете? П'ятий полумисок? (Пішла).

Вартоломей. Хто багато робе, той багато і їсть. Всип, всип. А юшка яка смашна, що аж ложку хочеться облизати. Ба таки й оближу. (Лижє ложку).

ЯВА XVII.

Яків, Вартоломей, потім Прохор.

Яків. Ти митець і ложки лизати, а я думав, що тільки тарілки?

Вартоломей. Чого приліз? Дай, ради бога, хоч поїсти допуття.

Прохор (подає Вартоломееві пляшку). Пожалуйте.

Вартоломей. Справний ти, Прохоре! Тебе б тільки за горілкою й посилати.

Прохор. Ге, що ви думаєте? Горілка це найкращий кінь, без батога везе!..

Вартоломей (випив). На ж і тобі чарку. (Дає).

Прохор. Горілиця-мучениця! (Випив). Нестеметна живиця, так все всередині й зворушила. (Почина їсти).

Вартоломей (до Якова). Може й тебе почаствувать?

Яків (спльовує). Не частував раніш, не частуватимеш і довіку.

Вартоломей. Невже не діждусь такої честі?

Яків. Щоб ти знав!

Вартоломей (*підносе*). Та ну вже, пий!

Прохор. Пий бо, Якове! І чого б ото я куражився.

Вартоломей. Пий, кажу! Та ну ж?..

Яків. Коли так прилипаєш, то давай, я сам себе почастую!

Вартоломей. Ні, пий з моїх рук.

Яків. Не питиму!

Прохор. І ненавидю я, коли людина почне пишатись, мов свиня на мотузці!..

Вартоломей. Ну, на, почастуйся сам.

Яків. Будьмо здорові! (*Взяв пляшку і вилива з неї горілку додолю*).

Прохор. Глянь, сказився чоловік!

Вартоломей. Віддай сюди!

Прохор. Дай краще я вип'ю! Гріх розливать горілку, вона ж з хліба святого!..

Яків (*віддає пляшку*). На, вилижи поденки.

Прохор (*бере пляшку*). Перш, Якове, я тебе мав за розумного, аж бачу ти адійоть!.. Писаний адійоть!..

Яків. Бачив, Вартоломею, який я? (*Пішов*).

Вартоломей. По всій хворменій правилі марзавець!

Прохор. Ось трошки в ямку набігло. (*Припада і п'є*).

Вартоломей. Ну й ти свиняка, з калюжі прямо хлебчеш?..

Прохор. Воно нічого... Земля свята, а морду можна обмить, навіщо ж добро пропадатиме? От і шабаш. А тепер піду вмийюсь. (*Пішов*).

Вартоломей. Які є люди ненажерливі!.. Куховарко! А всил мені ще галушок. (*Мокрина взяла миску*). Неначе й наївся, а ще кортить. (*Мокрина подає*). Ловка страва галушки!.. (*Мокрина пішла*).

ЯВА XVIII.

Юрко і Діброва.

Діброва. Ховай же краще документ і з богом в путь. Тепер ти вже не Юрко, а одставний губерн-

ський регістратор, Петро Петрович Діброва. Тільки не забудь казати, що тобі 25 років. Цифру чотири я переправив на два, а п'ять ніяк не переправиш, на одиницю, або й на три.

Юрко. То це приходитьсья брехнею жити?

Діброва. А що ж: „не можна через тин, лізь під тин“. Мені документа не треба, бог і без нього скоро вже мене прийме!..

Юрко. Господь з вами, що це ви кажете?

Діброва. Правду, хлопче, кажу... Не гай часу, іди... Та грошей даремно не розцивindrюй!

Юрко. Чим я вам за вашу ласку віддячу?

Діброва. Згадаєш добрим словом, от і віддяка. Як дійдеш до чужого села, наймай підводу до Дніпра, а за Дніпром, в Херсонщині та Катеринославщині, пристроїшся десь в оркестр і житимеш, як і люди... Іди!..

Юрко. Прощайте! (*До хоромів*). Прощай, моя скрухо, моя свята мученице!

Вартоломей (*до Юрка*). А куди ти, Юрку. Знов у байбузи?

Юрко (*здригнув*). Вартоломей?

Діброва (*до Вартоломея*). Оце вже не твоє діло. Я маю право посилати своїх учеників куди схочу. (*Юрко пішов*).

Вартоломей. Та звісно... Я не то що, а...

Діброва. Отож і по розмові!.. (*Пішов у домок*).

Вартоломей. Не хоче капольмейстор зо мною приятелювать і проти бухветчика надима губу... Ну, то як ти до нас не дуже, то нам на на тебе хоч і наплювать!.. (*Доїв*). Аж ось коли, неначе, вдоволнився. Куховарко, візьми посудину. (*Мокрина взяла*). Тепер хоч і додому навідатись, мабуть, і жінка чогось зварила на вечерю... Доки дійду, воно там усередині утруситься, так їство на їство не завадить. (*Пішов*).

Мокрина (*сама*). Чортів кабанюга, цілісінський день тріска та горлянку дерел!.. Перемию хутчій посуду та збігаю до Репихинової хати. (*Пішла в хату*).

(*Хвилину нема нікого на кону*).

Петро (*верхи в'їздить на двір*). Гей, ви чуєте, челядинці й скарбовики! Мерщій сходьтесь, збирайтесь, пан їдуть, пан їдуть!.. Збирайтесь всі!.. (*Чутно дзвінки й бубенчики, стук коліс*).

Вартоломей (*біжить заснавшись*). Що тут за гвалт?

Петро. Чуєте ж, пан їдуть!

Вартоломей. Та невже? От тобі й повечеряв удруге! (*Кричить і метушиться*). Гей, ви! Чи всі ви на своїх місцях?.. Чому біля воріт хвинарі не засвічені?.. Я ж казав, я ж наказував... Що за народ бузвірний!.. Прохоре, де ти? Забув своє діло... Хвинарі!..

Прохор. Не забув, а несподівано!.. (*Побіг*).

Вартоломей. Хай в хоромах світять світло!.. Де поварі, лакеї?.. (*Набік*). А бухветчик, либонь, у попа в гостях?.. Треба за ним послать... Гей, самуварі ставляйте!.. А ну, живо, хутко! Не гримни на вас, не тюкни, то й вухом не поворухнете!.. Тільки жрать вам, та боки відлежувати. Я ж вам казав, я вам наказував!.. Старалися би так, як я щодня стараюсь!..

Підгайний і Вартоломей.

Підгайний (*з хоромів*). Гей, Вартоломею!

Вартоломей. Чи ба, пан вже й дома! Тут, пане. Здравія желаєм! (*Уклонився і поцілував руку*).

Підгайний. Порядкуєш?

Вартоломей. Так тошно! Стараюсь, щоб все по хворменній какуратности!

Підгайний. Де управляючий?

Вартоломей. Позавчора поїхали на ярмарок, казали, що як не в неділю, то в понеділок вернуться.

Підгайний. В хазяйстві все благополучно?

Вартоломей. Слава господеві! Так все благополучно, як краще й не треба.

Підгайний. А в дому як?

Вартоломей. По всій хворменній правилі.

Підгайний. Гей, нянько! Позвать мені няньку.

Ті ж і нянька.

Нянька. Я тут, ваша милость. (*Тим часом сходяться двірські, кланяються, цілують Підгайному руку*).

Підгайний. Де панна? Невже так рано лягла спати?.. Чи може... в гості куди поїхала?

Нянька. Ні, вони дома.

Ті ж і Діброва.

Діброва (*з'являється на ганку*). Аристарх Рафалович приїхав!.. (*Тремтить*).

Нянька. Вони трошки нездужають.

Підгайний. Як?.. Ну, стара кочерго, ти мені одвіт даси за все! Ковальськими кліщами звелю тобі останні зуби повискикувати!

Ті ж і Оріся.

Оріся (*пересилює себе*). А, татусь, з щасливим поворотом... А я гуляла в саду, чую якийсь лемент...

Підгайний. Здрастуй, здрастуй, моя пташко, моя провінціялочко!.. Як же ти тут без мене? Чого неначе млява?..

Оріся. От вигадки!.. Пропасниця трусила, тепер кинула... (*Цілюються*).

Підгайний. Щож, посилала за лікарем?

Оріся. Ні... Після трьох пароксизмів перестала трусити.

Нянька (*набік*). Сердешна ледве на ногах стоїть!..

Оріся. Я така рада, що ви приїхали, що хоч і зараз пішла б у танець.

Підгайний. Справді? (*Цілує її і голубить*). А мені сказали...

Оріся (*тривожно*). Що?.. Хто?..

Підгайний. Але ж я тепер цілком заспокоївся... Радію, втіхо моя, моя лялечко, що ти не хвора... Та яка ж ти гарненька. Нянько, скоріш мені чаю!

Нянька (*іде шепочучи*). Боже, змилуйся над нами!
Підгайний. Ну, моя провінціялочко... Замість танців, я за чаєм хочу послухати твоє грання... Я багато привіз тобі нових нот...

Орися. Гарзд. Заграю.

Підгайний. Привіз тобі ще одну новину. (*До людей*). Ідіть по своїх місцях. (*Люди пішли*). Ми, серденько, на зближенні великої реформи.

Орися. Я читала дещо...

Підгайний (*тихо*). Мусимо заздалегідь зважити й обміркувати ті відносини, в які незабаром станемо з тими, котрих до цього часу життя і смерть були в нашої владі, в нашої волі... Треба виробити такі умови, котрі б допомогли нам, не опинитись раптом в безвиходнім і фалшивім становищі.

Орися. Найкраще заздалегідь проявити людськість і милосердіє.

Підгайний. Так, так... Гей, Вартоломею!

Вартоломей (*з'являється*). Я тут, пане.

Підгайний. Тут повинна бути у подвір'ї Сохвія.

Вартоломей. Так тошно, вони тут.

Підгайний. Нехай іде геть з двору... Ні, посадови її в льох!

Вартоломей. Сохвію, стало бути?.. Микола...

Підгайний. Я по двічі не загадую!

Вартоломей. Слухаю, пане. (*Набік*). От тобі і дубки!.. (*Пішов*).

Підгайний. Та зараз покликать до мене Юрка.

Діброва (*скрикнув*). Юрка?.. Ах! (*Захитався і впав*).

Орися (*з ляком*). Боже мій!

Підгайний. Що, що таке?

Орися. Не знаю... Там, Петро Петрович...

Підгайний. Що там трапилось...

Прохор (*підбіг до Діброви*). Погане діло, пане. Господин капольмейстор...

Підгайний (*хутко йде до домка*). Що з вами, Петро Петрович? Розступітесь, дайте вітру... (*Підійма Діброву з Прохором, Орися і двірські навкруги*).

Діброва (*ледве промовля*). Слава богу, що діждав... Приїхали... Життя мене покидає... Путь прой-

ден... Настав фінал... А Юрка... Його я послав по лікаря, не гнівайтесь...

Підгайний. Ви мали на те право, завіщо ж гніватись.

Діброва. Спізниться лікар... Аристарх Рафаїлович, простіть... не догодив...

Підгайний. Я завжди вами був задоволений...

Діброва. Світ в очах гасне... Де панна Орися?.. Не бачу...

Орися (*підходе*). Я тут, Петро Петрович.

Діброва. Вповайте на бога... Аристарх Рафаїлович, Юрко... Талант надзвичайний!.. Ради таланта, богом заклинаю... Талант... (*Помирає*)...

Підгайний. Пером тобі земля, невтомний робітнику! Однесіть же небіжчика в кімнату, та приберіть його в божу дорогу, Вартоломею! Хутчій послять до попа, щоб ударив у дзвін, по помершому; дяк, щоб зараз ішов читати псалтиря. Скажи, щоб трое день по селу не чуто було ні співів, ні танців, це преставилась правдива і щира душа!.. (*Іде*).

Орися (*падає батькові на плече*). Ох, я сліз здержати не можу!..

Підгайний. Поплач, поплач... Він стоїть того, щоб його оплакати...

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Сад. З правого боку бесідка густо заросла виноградом, посередині тополева доріжка, з лівого боку, на першому плані, причілок панського будинку. Внизу, у підвальному етажі, невеличке віконце, з залізними ґратками.

ЯВА I.

Сохвія, Палажка і хлопець.

Сохвія (у вікні). Бігай та скажи моїй сестрі Присьці, що я вже четвертий день сижу в льоху замкнена. Хлопець. Зараз побіжу. (Побіг).

Сохвія. Невже Мокрина мені набрехала про панночку? Завіщо ж вона підвела мене під панський гнів? Піди, розпитай її, Палазю!

Палажка. Не піду. Годі вже тобі з мене дурочку строїти, не піду!

Сохвія. Кажу ж тобі, що так люблю пан со мною розмовляв, як зустріла його на великому шляху, так щільно пригортав, цілував, милував!.. А тепер мене закинуто в льох, як злодійку, або душогубку!..

Палажка. Ось до речі Яків іде. Його попрохай, а мене більше і не клич до себе, не згожусь я тобі ні на яку послугу, бо боюсь!.. Прощай! (Побігла).

ЯВА II.

Яків і Сохвія.

Яків (підходить до вікна). Сидиш, пташко-кінарко? А чому ж голосно не поєш?.. Мене теж позавчора посадили, потім ослобонили. Ослобонили і не били, от

так штука!.. Вартоломей і лози намочив і зубами скрипів... Що ж воно оце означає, що завжди били, а тепер не б'ють? Загадка, та ще й не проста! А тебе завіщо держать?

Сохвія. Не знаю, мені зовсім невтямки!..

Яків. А я тобі скажу, завіщо. Панська ласка до порога, розумієш? Сьогодні ти любя, а завтра геть з очей!.. А капольмейстера вчора поховали, — чула? Півчі співали, музики грали... Всі були зодягнені в чорне, в брузументи... Сумно, так сумно було!.. Півчі і музики плакали, з двірських дехто теж плакав... А спитай чого вони плачуть? Неначе на цім світі краще, чи що? Я не плакав, не зміг... Ще відтоді як віддали мене в обчужблені у город, так ще відтоді вибито з мене всі сльози. Дома я був у матері одинчик, пестований, а хазяїн попався мені катюга!.. Ох, скільки він сили з мене взяв, аж страшно згадати!.. Мене двічі з петлі вирятовували... Так один підмайстерій мене навчив: каже: „випий Яшка, і не буде так бійка дошкулять“. З того разу я почав пити, з чотирнадцяти літ п'ю... Чим більше мене хазяїн бив, тим більше я пив. Вернувся з обчужблені і думав покинути горілку, аж і тут мене зразу за грубиянство вихворостили, та так, що з місяць прокачався... Відтоді я щодня заливаю за галстук. Давно заливаю, мене б'ють, деруть, а я заливаю за галстук... А тепер ні вчора, ні позавчора мене не били, — правда, загадка?

Сохвія. А пан вчора був на кладовищі?

Яків. Був, такий сумний!.. Всі помрем... І я помру, і пан помре... Може пан того й сумував?.. Сумуй не сумуй, а не одвертишся. Ну, я згоден хоч і зараз руки скласти. Нема мені кого покидати. Нема за ким і жалкувати... І за мною ніхто не пожалкує. Стало бити, кругом квіт. Тільки одна думка ще цікавить мене. Що буде, як люди й справді діждуться волі? Подуріють, покажуться!.. Хотів би я хоч один день дихнути волею, а тоді вже й вмерти!

Сохвія. Ви чули про панноччин гріх?

Яків. Про який гріх?

Сохвія. Невже нічого не чули?

Яків. Ні!

Сохвія. А панна не хвора?

Яків. Здоровісінька, сьогодні її бачив. Правда, що вчора на кладовищі її не було...

Сохвія. Де зараз пан?

Яків. Поїхав до когось у гості, ще вчора на ніч поїхав!..

Сохвія. Якове, зробить мене одну ласку? я знаю, у вас щира душа!

Яків. Горе мені з тією душею. От коли б мені Вартоломеева душа.

Сохвія. Зробіть мені ласку?

Яків. Зроблю, дві, або й три. Кажі яку?

Сохвія. Мені треба бачити бабу Репиху. Нате вам ось карбованця, віднесіть Реписі і скажіть, щоб зараз прийшла сюди.

Яків. Ти не чарувать часом задумала пана? Я не згоджусь на таку послугу. Правдою все зроблю, а брехнею — ні! Мій вхвал такий: „по правді роби, по правді і очі вилізуть“.

Сохвія. Борони мене боже чарувати!.. Ні, мені треба правди довідатись про одне діло.

Яків. Гляди ж, не обдури мене. Піду і зараз притаскаю тобі Репиху. Слухай, Сохвіє!.. Ти може хочеш втекти, так я тобі і без баби дам пораду: сокира, або терпуг і на волю!..

Сохвія. Спершу мені треба з бабою порадитись.

Яків. Як знаєш. А я тобі і шлях покажу, куди і як втікати. Ну, піду по бабу. (*Взяв карбованця і пішов*).

ЯВА III.

Дося (*іде через сад*). Що це й досі не видно Репихи? Відколи панночка її дожидають... Може дитя заслабло?.. Як на голках ми з нянькою день і ніч. І коли цьому край буде?

Сохвія. Здрастуй, Дося!

Дося. Цур тобі, як злякала!

Сохвія. Підійди ближче.

Дося. Щоб хто побачив.

Сохвія. Боїшся?

Дося. Кого?

Сохвія. Вартоломея.

Дося. Ну, це ще хто його зна, хто тут старший, — чи Вартоломей, чи мої дядько, бухветчик?

Сохвія. Чи вже пан довідався про панночкін гріх?

Дося. Про який гріх? Слухай, Сохвіє! Я тобі не тітка Мокрина, от що. У мене язик коротший! Може був гріх, а тепер його нема.

Сохвія. Хіба панночка задавила дитину?

Дося. Пипоть тобі на язика, бешиха тобі на мордаку!.. Ач, з якого краю забігла... (*Хутко пішла*).

Сохвія. Ага!.. Є гріх, е!..

ЯВА IV.

Вартоломей і Сохвія.

Вартоломей. Так он яка новина: Юрко втік? Я таки завжди, як гляну було на нього, зараз так і подумаю: втіче! І от на моє й вишло.

Сохвія. Вартоломею!

Вартоломей. А далі як? (*Одвертається*).

Сохвія. Це ви так зо мною поводитесь?

Вартоломей. А ти ж хто така? (*Дивиться*). А, я й не пізнав вашого свиняцтва, вибачайте!.. (*Кланяється*). Така примітна персона, а й шапки не зняв... Ще раз вибачайте!

Сохвія. Отакої чести діждалась!

Вартоломей. Кому честь, а кому й по потилиці. Я їй руки цілував, а вона он як мені віддячила... Що ти таке панові наплела, що вони тебе зненавиділи?.. І я тепер тебе теж ненавидю... А дубки випрохала? тобі дубків повік не забуду!..

Сохвія. Воно, мабуть, і завжди так, що при лихій годині і приятелі стають ворогами?..

Вартоломей. Ну, ну, ти мені такого не кажи!.. Доки ти була полюбовницею, доти я тебе й почитував; а тепер, як ти панові спротивилась, то й я тобою гидую, по всій хвормеїї правилі гидую!.. Ось постривай, завтра ми тебе зодягнемо у пістреву спідницю та

в личаки, обмажемо косу смолою, ще й пір'ям попри-
сипемо, як колись Прісьці, та й гайда на хутір гинди-
чат та гусей доглядати!..

Сохвія. Та швидш удавлюсь, ніж дамся на зну-
щання!.. Не діждете!..

Вартоломей. Побачимо. Будуть тобі не раз дуб-
ки гикатись!.. *(Пішов)*.

Сохвія. О, іроде, випортку чортячий!..

ЯВА V.

Яків, згодом Репиха.

Яків. Сохвіє, плачеш?

Сохвія. Не до плачу мені. Де баба Репиха?

Яків. А я, Сохвіє, випив... Осьдечки і відьма повзе.
Репиха *(надходе)*. Сам ти відьмак.

Яків. Диви, диви, як очі вирячила... Хочеш мене
стріскають? Чортового батька вгризеш!..

Репиха. Скаженим був змалку, таким zostавсь і
до останку.

Яків. Гадюка міняє шкуру, а я не гадючого кодла...
Піду бунтувать... Бий шкуру барабанную, на те вона
й шкура! Підмочуй та дужч виколочуй!.. *(Пішов)*.

Репиха *(Сохвії)*. Це ж за віщо на тебе нападуть?
Була полюбовницею, а тепер стала колодницею?..

Сохвія. Лихо не по деревах ходить, а по лю-
дях... Рятуйте мене, бабусю!..

Репиха. У чім же ти провинила?

Сохвія. Скажете ви мені правду?

Репиха. Чи людську правду, чи божу? У котрій
хаті правда стоїть за порогом, там їй і на язиці нема
місця... Божу ж правду кажуть тільки єдиному богові...

Сохвія. Мені ви скажете правду?

Репиха. Яку зручно, таку й скажу.

Сохвія. Скажіть мені про панночкин гріх.

Репиха *(жахнулась)*. Який гріх?

Сохвія. Де панночкина дитина?

Репиха. Ти певно збожеволіла? Цур тобі, пек!
Тікати від тебе мерщій!..

Сохвія. Ага, ховаєте очі?.. Мокрина казала!

Репиха. Бодай Мокрині посліпило! Брехня, сімсот
десятьсот раз брехня!..

Сохвія. Докажу, я на всіх докажу, не вихо-
вається!

Репиха. Навіжена, неприторенна!.. На тобі твого
карбованця, хай йому враг!.. Брехня, сімсот десятьсот
раз брехня!.. *(Кинула в вікно гроші і пішла)*.

Сохвія. Є, є гріх, я певна в тім!.. Треба швидш
визволитись з ляху!..

ЯВА VI.

Прохор і Сохвія.

Прохор *(подає в вікно Сохвії пиріг)*. На! Сестра
прислала тобі пирога, тільки нікому не кажи, що я
приніс, чуєш?

Сохвія. Дядьку, Прохоре! Чи пам'ятаєте ви, що
я була до вас доброю?

Прохор. Пам'ятаю і ніколи не забуду. Добра я
ніколи не забував. Ти завжди мене частувала... мо-
лодця!

Сохвія. Я дам вам п'ять карбованців, ось, нате
карбованця на завдаток. *(Дає)*.

Прохор *(дивиться на гроші)*. Справді карбова-
нець!..

Сохвія. Допоможіть мені утекти звідци.

Прохор. Хі!.. *(Аж присів зо страху)*. Втекти? Таке
страшне кажеш... П'ять карбованців даси?

Сохвія. Принесіть мені сокиру, або терпуга.

Прохор. Я принесу сокиру, або терпуга, ти виз-
волишся; а потім як тебе упіймають — викажеш на мене?

Сохвія. Щоб я не діждала свого причастя, щоб
мене земля не прийняла, коли викажу!..

Прохор. Даси, кажеш, ще п'ять карбованців, чи
з оцим п'ять?

Сохвія. Дам шість ще!..

Прохор. Ого, коли так, стій!.. Я зараз принесу
сокиру і терпуга!.. Та як же ти втечеш? Я цілий вік
збираюсь у біга і вже скільки разів зовсім був зібрався,
а от ні разу не втік... Як люди втікали, так і мене що-

разу підмовляли, а я таки не втік... А раз умовили таки і я зайшов з ними аж за село... Коли це раптом, неначе що поперебивало мені ноги, ей-ей!.. Не можу з місця ступити!.. Чи не штука, скажеш? Упав на шлях та й кажу: що хочте робить зо мною, а я далі не піду. Вони вилаяли мене гарненько, ще й бити хотіли, та не було часу... Люди пішли, а я полежав-полежав на шляху, та як схоплюсь, як дремену назад в село!.. Отаке бува з людиною!.. Гляди ж, сім цілкових!.. (Пішов).

Сохвія. Визволюсь і всіх виведу на свіжу воду!.. І Вартоломевві утру носа!..

ЯВА VII.

Репиха і Оріся проходять в бесідку.

Репиха. Кажу ж вам, що так і галаснула: „докажу, на всіх докажу!“

Оріся. Що ж, нехай доказує... Не сьогодні — завтра виявиться... Бабусю!.. Як тільки смеркне, принеси мені сина: як я його не бачу, то мені ввижається ніби він помер, або занедужав...

Репиха. Не бійтесь, живісінький-здоровісінький!..

Оріся. Я хочу його бачити. З учорашнього вечора не бачила його і скучила, — принеси...

Репиха. Ох, либонь, слідкують вже декотрі...

Оріся. Що буде, то буде — принеси! Я не можу так довго його не бачити!..

Репиха. Ваша воля... Зустрічайте ж нас в кінці доріжки, на містку. (Пішла).

Оріся (сама). Ні, треба все це скінчить і якнайскоріш. Я мушу все виявити отцеві, нехай судить мене... Далі терпіти не стаца здоровля... Надломилась мої сили, знемоглась я, знервничалась... А де ж я сил візьму на боротьбу з тим, що попереду мене чека?.. Може отець вже догадується?.. Може і він мучиться?.. О, певно! Учора обмовився: „якби, каже, була тому правда, що мені про тебе наплели“... І так страшно і жалібно глянув на мене!.. Догадується, певно догадується!.. Ну що ж, нехай!.. Коли б Репиха швидш принесли сина; коли мій син буде зо мною, я зразу осиплю,

лію, і страх і сором одлинуть від думок... А що я вчинила соромливого, що вдіяла страшного?.. Хіба серцем любить — гріх, хіба серцем любить — сором?.. Ні, я не боюсь, бо я не преступна... Що покохала я нерівню, то хіба в тім мій сором, хіба в тім мій і гріх?.. Чий суд справедливіший і чийого суда я повинна страшитись — людського, чи божого? Я ж не задавила моєї дитини і не струїла, не відреклась я від неї і не викинула в прірву, як сліпе щеня!.. І бога я тим не прогнівила!.. А людський суд?.. Нехай люди судять мене, нехай отець судить, — бог за мене!.. Ухилитись і виховуватись далі нема змоги!.. Я повинна швидш признатись, щоб жити вкупі з сином, ради сина!.. Ще є у мене тяжкий обов'язок: я мушу Юрка оборонити від отця, бо над ним отець може проявити свою владу в страшенній силі!.. Ось що страшить мене і я немов падаю духом... А може отець пожаліє мене, пожаліє мого сина, може змилується і над Юрком?.. Я ж одна у отця!.. Одна!.. (Заплакала). Ох, таточку ж мій ріднесенький, пожалій же свою безщасну єдиначку!.. Де ж ти баришся? Прибувай же мерщій до домоньку, пожалій ти свою доненьку!..

ЯВА VIII.

Дося і Оріся.

Дося (вибіга з хоромів). Панночко. Пан приїхали з гостей і такі сердиті. Мабуть багато грошей програли?

Оріся. Приїхали?.. Дося, стій! Навіщо ти порозказувала людям? Недобра ти!..

Дося. Я ж тільки Мокрині!..

Оріся. Нехороше ти зробила!..

Дося. Вони ж мені тітка!..

Оріся. Нехороше, Нехороше! (Прислухається). Татків голос... (Набік). Чи тепер признатись, чи згодом? (До Досі). Досю, біжи до баби Репихи, скажи, щоб швидш несла мені сина!..

Дося. Ще рано, постережуть... Нехай, як смеркне!..

Оріся. Ні, пора! Ходім до містка, може вже вона несе? (Пішли).

Підгайний *(на балконі)*. Так в городі Юрка нема?
Вартоломей. Нема... Я завжди думав, що Юрко неодмінно втече, було гляну на нього, тай кажу собі: втече!..

Підгайний. Не повинно б? Г-м! *(Помовчав)*. А ти набрехав мені, що в хазяйстві все благополучно.

Вартоломей. Як? Благополучно, іменно благополучно по всій хормі і какуротно...

Підгайний. Тадже віл рябий здох?

Вартоломей. Тошно, що одійшов... І бог його зна з чого він: чи павука з'їв, чи такої роси вхопив?

Підгайний. І лошиця, що од каплаухої?

Вартоломей. Тошно... розчахнулась... Ожеледа, підскобзулась... Купували цигани, давали дев'ять карбованців, так управляючий не продали.

Підгайний. А лошак від буланої?

Вартоломей. Лошак?.. То вже, звісно... Проти нього чоловік сили нікотрої... Єжели не злюбить, зведе усяку тварину, хорменно зведе.

Підгайний. Що ти варнякаєш?

Вартоломей. Це вже кого завгодно спитайте. На те він хазяїн.

Підгайний. Який хазяїн?

Вартоломей. Домовий, стало бить. Сказать, прямо не злюбив лошака і затирич його у ясла... Я скільки разів казав управляющому: убийте, кажу, пожалуста, сороку. Висіла б на бантині сорока, не по-смів би...

Підгайний. Про яку ти мені сороку торочиш, чортова ти ворона?

Вартоломей! Та я хоч і заприсягну... Не приступе тоді, нізащо не приступе, як сорока висітиме на бантині.

Підгайний. Не мішало б тебе повісити на бантині, щоб трохи одтух!

Вартоломей. Я старався, ночей не досипав, хліба не доїдав...

Яків *(за лаштунками)*, Бий кожух — буде тепліш, бий мужика — буде дурніш!.. *(Побачив Підгайного)*. Здравія желяєм, з похмілля помираєм! Ви пан наші, а ми підданки ваші; а колись прийде воля і усміхнеться доля!.. А доки волі нема, пане, веліть Вартоломееві спустити мені кров, бо бунтує!.. Бий шкуру барабанную!..

Підгайний. Знов назюкався?

Вартоломей *(тихо)*. Він тут без вашої милости, щодня напивався та все про волю бекав... Бунтував... Прикажіть всипати йому двадцять п'ять.

Підгайний. Чи не свербить у тебе спина?

Вартоломей. Він бунтар. Хорменний!..

Підгайний. Мовчи.

Яків. Ваше високоблагородіє! Кажуть, що Юрко втік? І добре зробив!.. Це я його навчив втікати. Втікай, кажу, і шабаш!.. Торік Дмитро втік. Петро каларнитист, — я й тих навчив. Втікайте, кажу, хлопці!..

Підгайний *(Вартоломею)*. Скажи, щоб його взяли звідци.

Яків. І щоб вихворостили!

Вартоломей. Гей, візьміть його! *(Два чоловіки подбігають до Якова і беруть його)*.

Яків. Бий шкуру барабанную! Вартоломею! Я тебе навчу як втекти!.. Барин! Прикажіть Вартоломееві, щоб лози намочив, та відлічив!..

Підгайний. Замкнуть його знов у льох!..

Яків. А бить не треба? От так штука ведуть і не б'ють! Я так не согласен... *(Його повели)*. Бий шкуру!.. *(Співа)*.

Куди мене поведете?

Під лотоки.

А що мені постелете?

Сніп осоки!..

Підгайний *(до Вартоломея)*. Візьми двох чоловіків і їдь шукать Юрка. Тільки я тобі, Вартоломею,

забороняю бить його, — чуєш? Щоб ти і пальцем його не зачепив! (*Пішов в хороми*).

Вартоломей (*здивовано*). Щоб і пальцем?.. Що воно таке? Либонь це і наш пан і ніби не наш?!. Яшку не звеліли бити, Юрка щоб і пальцем не зачепити!.. (*Пішов дивуючись*).

ЯВА XI.

Прохор і Сохвія.

Прохор (*дає Сохвії терпуга*). На, визволяйся! Тільки пам'ятай, що вісім карбованців — чуєш? (*Пішов*).

Сохвія. Колиб швидш вже смеркало. (*Почина пилать гратки і прислухатись*). Ох, клята неволе, уміцни мої сили, допоможи визволитись, а воля насталить мій розум і загартує помсту!.. (*Смеркає. В алеї з'являються Репиха, Оріся і Дося. У Орісі дитина на руках. Дося іде в хороми, а Оріся і Репиха в бесідку*).

ЯВА XII.

Репиха і Оріся.

Оріся (*сіла у бесідці*). Мое янголяточко, мое немовляточко! О, колиб ти змогло промовити, ти б найкраще й найщирше порадило твою маму! (*Туле дитину до серця*). Ох, як же хороше мені з тобою, мій единчику!.. Яким чарівним теплом зогріваєш ти мене... Навіщо ж я, моя дитино, з тобою так надовго розрізняюсь, навіщо віддаю тебе чужим людям, і в чужу хату?.. Чому ж ти, мій синочку, мусиш бути не в своїй, а в чужій хаті?.. Осьдечки ж і наша хата, а тебе в ній нема... Голуб'яточко мое! Тулю тебе до серця і серце тріпоче, радіє, сповняється силами і надіями!.. Та чи довго ж я ще крадькома тулитиму тебе до лоня, виховуватиму по закутках таємних?.. Ох, не сила ж моя з тобою більш розрізнитись!..

Репиха. Не сила, а мусите...

Оріся. Та я ж стеряюсь без тебе, занедужаю, помру, коли ще хоч на день розрізняюсь з тобою!.. Та що я за мати буду, коли від тебе відречусь? Нехай же іде

сюди отець, нехай всі ідуть, я при всіх голосно вимовлю, що ти мій син!

Репиха. Що бо ви говорите? А сором? А глум?

Оріся. Я швидш переможу сором і глум, ніж розлучення з моїм сином!

Репиха. Розлучення легше перемогти, ніж те, що воно й досі не хрещене? Коли б його нам як у хрест увести? А то, як борони боже, обмінить у ночі!

Оріся. Хто обмінить?

Репиха. Не знаєте хто? Я цілісінькі ночі не сплю та все стережу, всю колисочку хрестиками та божками обвішала...

Оріся. Я не пойму, про віщо ви кажете?

Репиха. Адже розказують, що отут десь неподалечку, та через якийсь там случай, не встигли дитини охрестити, все, бачте, відкладали зо дня на день; аж воно й прийшло, як раз у півночі, як всі хатні поснули, та й перемінило... Уранці дивляться, аж замість дитини лежить в колисці, немов кошеня, або немов пущеня, щось таке... А цитьте, що воно? Чуєте, ніби щось стукнуло? (*Прислухаються*).

Оріся. То вам вчулося!..

Сохвія (*вилазить крізь вікно*). У бесідці панна і Репиха!.. А що то у панни на руках?.. Дитина!.. (*Побігла в хороми*).

Репиха. Давайте вже мені парубка, пора нам і додому. Хто його зна, як ми й греблю перейдемо, що вже зовсім стемніло, а воно не хрещене!.. Удосвіта знов прийдемо в гості, а тепер проведіть нас до містка.

Оріся. Пождіть ще!..

ЯВА XIII.

Ті ж Підгайний і Сохвія.

Сохвія (*показує*). Ондечки в бесідці!

Оріся (*побачила*). Татко?!

Репиха. Давайте мерщій дитину!..

Оріся. Пізно вже! (*Репиха зника*).

Підгайний (*до Орісі*). Так тому правда?

Сохвія. Бачте, пане, що я не сплетниця!..

Орися. Сохвіє, геть звідци!.. Між батьком і дочкою полюбовниця не свідок!.. *(Сохвія зника)*.

Підгайний. Так ось воно що?

Орися. Я перед вами з усією моєю провиною!

Підгайний. Так ось як ти віддячила за виховання і все пеклування! А де ж герой цього срамотного роману, де він? Сховала? О, хаме, гадино!.. Я ж на тобі помшусь за весь мій сором!..

Орися. Я одна винна! Помщайтесь на мені одній!.. Кленусь могилою матері, одна я винна!

Підгайний. Не смій тривожити праха твоєї матері, твоім гидким вчинком ти заплямила його навіки!

Орися. За те ви завжди були святі перед моєю мамою, не тільки при житті її, а й після смерті!..

Підгайний. Ти смієш мене дорікати? Геть з очей моїх?

Орися. Ви користуєтесь правом батька, силою державця, чи владою рабовладільця, що прогоните мене?..

Підгайний. Ти... Ти найлютіший мій ворог... *(Вхопився за голову)*.

Орися. Ви сміливо так ображаєте мене... Ви потаскухою мене величаєте... А хіба в мене нема сили і права сказати вам, що то неправда? Ні, е! Бог моя сила і моє право! Вертаю вам ваше слово... Що я не покірлива, невдячна, своєвольна — все це може й правда, тільки я не потаскуха!.. Я не віддала моєї дитини людям, не відреклась від неї, не струїла її і не задавила, — совість моя світла перед богом!..

Підгайний. О, краще б ти не родилась на світ божий!..

Орися. Про це вам зручніш знати!.. Ну, сину, жемуть нас, ходім, пора... *(Дитина почина пхикать)*.

Підгайний. А, цей мені писк!.. Стій, куди ти? Ти дитинячим плачем згвалтуєш всю двірню... Ніч вже!..

Орися. Тепер мені і вночі всі шляхи видні!..

Підгайний. Такий сором, такий позор!..

Орися. Не плач, сину! Дамо сльозам волю, як опинимось на просторі, — меж небом та землею. Прощайте, тату... Навіки! *(Захиталась і вхопилась за стовп, дитина падає з рук)*.

Підгайний *(підхоплює дитину)*. Божевільна, ти вб'єш дитину... Що з нею? Гей, нянько!.. Нянько, скорій сюди!..

ЯВА XIV.

Ті ж і нянька.

Нянька. Я тут, ваша милость.

Підгайний. Візьми ось цього... вилупка!.. *(Дає їй дитину)*. Це ти, ти винна. Це ти так доглядала!.. *(Піддержує Орису)*.

Нянька *(взяла дитину)*. Авжеж що я. Хто ж більш і винен, як не я? Я була щоразу винна і за покійну паню, котру вигляділа і випестила... Ви мене й за неї докоряли, а тепер...

Підгайний. Мовчи! Принеси мерщій води!.. *(Нянька побігла і через мить вертається з шклянкою води)*. Вона не дише!.. Ось до чого своя воля довела!.. *(До няньки)*. Жива, дише!.. Мерщій постіль приготуй!

Нянька. Так би й спочатку... А то хвору немощну дитину, дорікати почали... Її і так сердешній тяжко.

Підгайний. Мовчи, беззуба!.. Тебе годилось би провчити!.. Догляділа?

Нянька. Треба ж вам на комусь злість зірвати, а то їжа не така смашна буде, то зірвіть на мені!..

Підгайний. А, замовчи!.. За лікарем треба б... Прийдеться привселюдно в'явити хатній сором!.. А покищо, за бабкою якою послати? Яка у нас бабка найкраща?

Нянька. Яка ж, як не Репиха? Найкорисніші ліки будуть, як ви приголубите її й пожалієте.

Підгайний. Вчи, вчи мене!.. Поможи нести! *(Несуть Орису)*. Отакий каламут, отаке позорище!.. *(До няньки)*. Ти хоч нікому не розбовтуй!..

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Піщаний берег Дніпра. Куші, лози, далі очерет. В глибині рибальський курінь і неводи, ближче приміст до порона.

ЯВА I.

Василь і Семен.

Василь (*підплива до берега*). Дно, дно, я намацав ногою дно, ставай сміливо!..

Семен (*підплива*). Невже перепливли? Слава господеві! (*Виходить на берег, важко диха, далі сіда; на ногах у нього пуга*).

Василь (*виходе з води*). Спочинь, доки я знайду каменюку, розіб'ємо кайдани та й зараз далі майнем, бо тут довго засиджуватись небезпечно. Ген-ген там, у плавнях спочинемо, ти на всю ніч і дременем у Херсонщину. Мені тут усі шляхи знайомі. (*Шука*).

Семен (*ледве диха*). Ох, як серце стука! На середині як підхопило мене бистрею, я аж злякався... Думаю: закрутить, потягне на дно... тут мені жаба і пить дасть... Почав вже „отчу нашу“ проказувати... А що воно ото за курені?

Василь (*несе каменя*). Рибальські! А ну попробуємо ланцюга, чи міцно загартований? (*Почина розбивати*).

Семен. Може ж не тут, а далі?.. Курені близько?..

Василь. Та промеж рибалок нашого брата бурлачні сила; а що в Херсонщині та в Басарабії, так там одним нашим братом блатним тільки й роблять. У рибалок тільки нічого не зачіпай, так і вони тебе не зачеплять; а підцупиш що — битимуть, доженуть і від-

дубасять!.. Вони завжди на ніч біля куреня кладуть окраець хліба, а часто й кулішу zostавляють, щоб який мандрівець погодувався...

Семен. І що воно з тим човном сталося, що він розвалився?

Василь. То не човен, а душогубка проклята. Литвинки кинули, як нікчемницю, а ми поласилися на неї. Доки по течії пливли — держалася, а як повернули проти води — зразу і розвалилася. За себе я певен був, що вирятуюсь, а за тебе, що ти в залізах, страх боявся!..

Семен. Ге, я ще змалку, здорово пливаю. Як був ще за підпасича біля панського ялівника, то як приженем було ялівник на тирло, то, як улізу в ставок, то плаваю аж до полудня. Я можу й горілиці, і з вимахом і бокаса, і стовбуна... А що пірнаю, так бувало через увесь ставок перепірни!..

Василь. А за що це тебе спугали?

Семен. Хотіли у москалі запакувати, а я і втік...

Василь. А я, брат, вже шостий раз втікаю, п'ять разів втікав все весною, а це попробував ще восени. Мені дома не сидиться. (*Розбив ланцюги*). Готово! Іди ж, ланцюже, к чортам на виринки!.. (*Жбурля в річку*). Як тільки весною зазеленіє по проталинах травиця, як тільки защебече жайворонок, то так мене і занудить мандрівка. Хотіли мене батько оженити і дівчину вже посватали і таку дівчину окуратну... Завтра ж нам до вінця їхати... Ото я й пішов увечері до неї. Сидимо собі, балакаємо, аж чую хтось співа:

Та нема в світі гірш нікому,
Як бурлаці молодому...

Мене неначе щось невидиме так раптом і відсунуло від неї. Глянув я на дівчину, ніби вже то не та, а якась друга... Дививсь, дививсь я на неї, а далі й кажу: гарна ти дівчина, та не тобі я женишина. Тоді пружоном від неї. Оглянувся вже як наша дзвіниця ледве маячила... Оттаке! Пора нам підгодуватись тай мандрувати далі. А де ж твоя торба?

Семен. На ж тобі, згубив! От і підживились пирогами, що мати дали на дорогу. Певно мотузка перервалася і торба пішла на дно.

Василь. У мене тільки і є шматок цвілого сухаря та ложка. (*Вийма сухар і ложку*).

Семен. Та й у мене zostалися тільки ложка та голодний живіт.

Василь (*гризе сухар*). А добрячий сухар, як брус, скільки мок у воді і не розмок. Мабуть, він позаторішній? Посьорбаємо хоч водиці, замість борщу. Ов-ва! (*Маца в кишені*). І соли нема, ані дрібка!

Семен. Без соли не кортітиме пити і згага не пектиме.

Василь. На ж і тобі половину, підживись. (*Перебива каменем сухаря і дає*). Я вже не вперш так обідаю. (*Бере з річки ложкою воду і заїда сухарем*). А правда тут смачна вода?

Семен. На волі і вода смачніш від борщу.

Василь. Ця річка тече з вільного краю, через те і вода в ній солодка. А цить. Що воно гупотить?

Семен (*піднявся*). Сюди біжить щось кіньми!

Василь. В шелюги мерщій, за мною!.. (*Побігли в шелюги*). Падай на землю!.. (*Помовчавши, підводе голову*). Що воно? Троє коней, а один тільки вершник? Стій, це наш чоловік, ей-ей наш!.. А ну, гукну. Остапе! О, оглянувся. Він і є, Остапе, куди поспішаєш, чи не на ярмарок?

Остап (*гука*). А ти ж хто такий?

Василь. Придивись.

Остап. Невже Василь? Ти знов утік?

Василь. А ти по якому билету?

Остап. Стривай, розкажу. Ось тільки коней припну!

Василь. Щось мені і коні ці познаку.

ЯВА II.

Ті ж і Остап.

Остап. Здоров! Давно тут?

Василь. Оце свіжо перепливи, бач і досі не обсохли?

Остап (*на Семена*). А цей звідки?

Семен. З Блигадирової.

Остап. По волі?

Семен. Ні, навздогінці за волею.

Остап. Стало бить нам по дорозі? Ну, здоров? (*Чоломкається*).

Василь. Чи іство у тебе є яке?

Остап. Два хліби і чотири тарані.

Василь. А ми голодні!

Остап. Я вас підгожую. (*Хутко пішов за лаштунки*).

Семен. Видко, що Остап друзяга.

Василь. В неволі найщиріше товаришування.

Остап (*вертається з крайцем хліба і двома таранями*). Nate, годуйтеся. Коли б ти знав, Василю, як я ускочив був у капкан.

Василь. Невже? (*їсть*). Оце так хліб.

Семен. І тарань ловка.

Остап. Прокрадався я в наше село, щоб побачитись з жінкою та з дітьми та й нарізався на самого пана? Бачу, не переливки, упав навколішки і став прохати, щоб помилував. Так він гукнув на людей і звелів забить мене у заліза. Е, думаю, коли ти так з мною, то я ж тобі не підданок... Уночі продер стріху в льоху, в який мене замкнули, та в конюшню, бачу, стоять гарні коні, так я замість однієї коняки зачепив аж троє. Проїзду поуз хороми, аж це пан крізь вікно й пита: „а хто то іде?“ Це я, кажу, пане. Спокоїної вам ночі, приятного сна. Та як дремену. Вже світати почало, як я припинив коней, доїжджаючи до Дніпра. А оце тільки що переплив.

Василь. Що ж ти тепер робитимеш з кіньми?

Остап. А те, оце зараз всі троє сядемо та поїдемо, а там десь коней продамо й будуть у нас гроші. Коли товаришувать, то товаришувать по правді.

Василь. Оце але!

Семен. От спасенна душа!

Остап. І нічого більш і часу гаяти, підгодувались так і гайда. (*Пішли*).

ЯВА III.

Юрко і два гребці.

Юрко (*зійшов з човна*). Спасибі, що перевезли. Ось вам і плата за перевіз! (*Дає гроші*).

1-й гребець. Два семигривеники, чи не малувато?

Юрко. Так же договорялись.

1-й гребець. Що ж що договорялись? Мало чого не бува... Договір договором... А правда, Андрію, що малувато?

2-й гребець. Ще б не малувато?.. Воно якщо той... неначе так, що й зовсім малувато.

Юрко. Скільки ж вам набавить?

1-й гребець. Скільки ж?.. У таких скажемо, випадку, то вже кожен мусить тямити... Бачте, виходить так, що ми оце перевезли, а щоб як піде діло на опит, то й не знаємо кого перевезли?.. На случай набіжить начальство: „кого перевезли?..“ Звісно, опаска бере... Чи так, Андрію?

2-й гребець. Авжеж... І опаска і начальство... Як же можна?... Недзя!..

Юрко. Скільки ж, питаю, набавить?

1-й гребець. Набігають бува начальники і беруть опит: „што, реблята, не перевозили какого-такого?“ А ми й не знаємо.

2-й гребець. Еге ж... А ми й не знаємо. Звісно, якби ми знали.

Юрко. Я ж вам сказав, що я чиновник.

1-й гребець. А чого ж воно неначе не видно, щоб ви були чиновник? Чи правда, Андрію?

2-й гребець. Не видно... Виходить, скільки не вдвляйся, а не видно...

Юрко. Ви грамотні?

1-й гребець. Бог милував.

2-й гребець. Без надобности...

Юрко. Як же ви розберете мій документ?

1-й гребець. Там є печатки: одна зверху, друга зісподу.

2-й гребець. Без печатів не можна. Начальство приказує, щоб по печатях...

Юрко. Так ми й до вечора не порозуміємось. Скажіть, скільки вам набавить?

1-й гребець. А що, Андрію. Як ми оце зв'яжемо його та й повеземо назад?

2-й гребець. А таки зв'яжемо.

Юрко. Що, зв'яжете? (*Грізно*). Та як ви смієте?

1-й гребець (*несміливо*). А ну, Андрію, берись за нього.

2-й гребець (*тихо*). Може у нього підстоlet захований, або шпада?

Юрко. А ну, ну, попробуйте.

1-й гребець. Як самі не подужаємо, гукнемо, ондечки, до куренів, рибалки допоможуть.

Юрко. І я гукну, побачимо кому допоможуть?

1-й гребець. Андрію, чи гукать?

Юрко. Гукайте, гукайте!

2-й гребець. А що, як воно справді чиновник?

Юрко. Ну, гукайте ж, або я гукну?

1-й гребець. Може й справді?.. Раз гримне, неначе чиновник, а вдруге вже й ні?..

2-й гребець. Ще, щоб не креснув бува по зубах?

1-й гребець. Та вже дайте нам якого там гривеника.

Юрко. Не стоїло б давати... (*Дає*). Сором вам отакечки робити, сором!.. А ще й людьми звуться!..

1-й гребець (*до другого*). Тікаймо!

2-й гребець. Прощайте!..

Юрко. А як вас звуть?

1-й гребець (*відступа до човна*). Як звуть?..

2-й гребець (*сів в човна*). Хутчий, Митрохване!.. (*Коли перший гребець сів*). Не, брат, не покуриш!.. (*Хутко попливли*).

Юрко. Ач, дряпіжники!.. (*Помовчав*). Доки був на тім боці — хапався перепливати, а перепливши — почуваю вже, що сум і одчай обступають мене... Одинокий, відкинутий далеко від усього дорогого і рідного... І навкруги тут так сумно; пісок, шелюги, верболоз... Вітер гуде... А той берег який зелений, як там сонечко ясно світе!.. Ондечки й шлях, котрим я їхав, як повився під гору; а там далі, меж вербами, то щезне, то

знов стежечкою заманячіє... Село Піщане мріє, ген Ганнівка... У Покотиловій тільки крила вітряків маячать... А наше село там десь далеко, ніби потонуло в синій мглі. Я тут вольний, а душа моя немов закута в тяжкі кайдани... Та чи переживу ж я розлучення з Орисею? А сина мого я й не бачив!.. Я тут стеряюсь, помру!.. (*Ухопився за голову*).

ЯВА IV.

Писар і десятник.

Писар. Треба поспішати до порона, бо вже ондечки наближається. А докищо, зробимо і на цім боці опрос.

Десятник. Ви, либонь, зовсім залили сліпи!.. Нам же велено не з сьогобочніх опити брати, а з того-бочніх.

Писар. Мовчи... (*Підходе до Юрка*). А позволте вас спитать, хто ви будете?

Юрко. Як? А вам навіщо?

Писар. Желаю опросить.

Десятник (*тихо до писаря*). Та не чіпайте! (*На бік*). Прийдеться тягти його до Дніпра та голову змочить... (*До писаря*). Не чіпайте...

Писар (*десятникові*). Ц-с!.. Мовчать!.. (*До Юрка*) Хто ви такий, і яке ваше званіє?

Юрко. Я чиновник.

Десятник. О, бачите!

Писар (*десятникові*). Ц-с! (*До Юрка*). Чиновник? Ого-го! Которого класа?

Юрко. Класа? Хіба вам не однаково?

Десятник. Та не присікуйтесь.

Писар. Не розсуждай! Розсужденіє положено власті, сіреч мені, а подчиненному — единое повиновеніє! (*До Юрка*). Я теж чиновник. Який на вас чин?

Юрко. Той... Губерський регістратор.

Писар (*радісно*). Невже? І аз в тім же чині обрітаюсь. Губерських регістраторів небагато числиться на лицо, либонь, на всю Росію нас тільки двое і є. Позвольте з вами почоломкатись. (*Чоломкаються*).

Десятник. Ну, якщо той, то... (*До Юрка*). Доброго здоров'ячка? (*Простяга руку*).

Писар. Осади! Подчиненіє і безмолвствіє. (*До Юрка*). Де прихожденіє служби совершали?

Юрко. Там, де треба було?

Писар. А іменно.

Юрко. Служив я в Полтаві... Годі вже балакати, мені ніколи.

Писар. А знавали ви там Титулярного Совітника Никодима Порхвировича Кулябку?

Юрко. Ні, не знавав.

Писар. Не може бути... То був чоловік — ума палата. А знавали ви Колезького Асесора Тимохвія Василевича Жарка?

Юрко. Не знавав.

Писар. І Жарка не знавали? Та хто ж Жарка не знавав? Мала дитина знала... А знавали ви...

Десятник. Ондечки вже порон підходить. Ходімте, я вам трохи намочу голову, бо ви вже здорово розхитались.

Писар. Піди і намочи собі мордяку. Мовчи, товстолобий істукан. (*До Юрка*)! А позволте заглянуть у ваш документ.

Юрко (*вийма карбованця і дає*). Ось вам.

Писар. Ага!.. Тепер видко хто ви... (*Одходить з десятником*).

ЯВА V.

До примоста підходе порон, з берега сунув люд; на пороні гра музика.

Кучер. Ондечки наш пан, а з ним ціла юрба панів.

Завойко (*гука з порона*). Чи коні є?

Кучер. Є, пане!

Завойко. А скільки троек?

Кучер. Чотири, пане!

Завойко. І хургон є?

Кучер. А якже. Карета, натичанка, довгуша, ша-рабан і дві підводи прості.

Завойко. О, розмістимось всі! Панів в екіпажі, а музику на просту підводу.

Юрко (*вдивляється*). Пан Завойко! Коли б мене не примітив? (*Одвертається*). Піду, підводу пошукаю. (*Іде*).

Завойко (*біжить з порона*). Юрку, підожди. Я тебе ще здалеку впізнав. (*За Завойко ідуть пани, далі музики, народ. Писар і десятник проміж народом ходять і беруть хапанину*).

Юрко. От халепа! (*Набик*). Треба бути смілішим. (*До нього*). Помиляєтесь... Ви мене не знаєте.

Завойко. Що, я помиляюсь? (*До гостей*). Панове! Я вас потішу дивом, якого ви ще й не чули! Гей, а подайте сюди скрипку! Ось хто нам заграє!.. (*Приносять скрипку*). На, грай мені зараз варіяції: „Ой не ходи Грицю“... Або Варшавського марша заграй. Оцей, панове, грає, так грає!

Юрко. Кажу ж, що ви помиляєтесь...

Завойко. Він так грає, що я аж плакав...

Юрко. Вибачайте, мені нема часу бавитись...

Завойко. Ні, Юрку, я тебе не пущу!.. (*Хапа його за руку*). Ти мені заграєш. Не хочеш грати Гриця, грай Кармалюка. (*Співа*).

Повернувся я з Сибіру,

Нема ж мені долі,

Ой здається не в кайданах,

А все у неволі...

Юрко. Що це за напасть?

Дерев'янка (*з підв'язаним оком*). Слухай, не зачіпай бо кожного... Може на два ока і мені він, здався б за Юрка.

Завойко. Та хіба ж це не Юрко?

Дерев'янка (*до Юрка*). Вибачте йому, він трохи підпилий... Сп'яну трохи мені ока не вибив...

Завойко. Юрку, це ти, чи не ти, признайся?

Юрко (*криком*). Це напасть!

Завойко. Ну, схожий же на Юрка, як колесо на колесо.

Дерев'янка (*до Юрка*). Знаєте, як кажуть: „зверніть дурні п'яному“... Вибачайте, ми всі елико можаху!..

Помпеєнко (*гука віддаля*). Ходім, ходім, пора їхать.

Завойко. От штука!

Помпеєнко. Ідем, ідем, а то я такий, що розгніваюсь і зараз назад оглоблі поверну...

Завойко (*до Юрка*). Ну й схожий же з Юрком, як дві краплі горілки? Ти граєш на скрипці?

Юрко. З роду-віку не грав...

Помпеєнко. Отже я вернусь на порона!

Завойко. Ну, якщо так, то вибачайте... Гей, музики! Грайте марша!.. Трум, трум, трум!.. (*Бере під руку Дерев'янку*). Ходім, канцуре, я тобі друге око підоб'ю... (*Пішли, музика грає*).

Писар (*підходить до Юрка з десятником*). Он як наше дворянство гуляє. І так юрбою цілу осінь і зиму від одного до другого їздять: полюють, у карт грають, бенкетують!..

Юрко. А скільки буде звідци до Павлиша?..

Писар. До Павлиша? Зараз вам вищитаю. (*Лічить на пальцях*).

Поронщик (*гука*). А ну, сходьтесь до порона, хто їде на той берег, сходьтесь, бо зараз рушим.

Юрко. Зараз рушать?.. (*Іде до порона*).

Писар. Куди ж ви? До Павлиша он куди. Ходім, там за горбом є корчма... Підводу наймете до Павлиша... (*Знов ліче*).

ЯВА VI.

Вартоломей іде від куренів з двома чоловіками.

Вартоломей. Підгодувалися у рибалок, тепер поїдемо далі. А стійте, чи то не Юрко?

Чоловіки. Він і є. (*Хутко підходять до Юрка*).

Вартоломей. Здоров будь, Юрку.

Юрко (*з ляком*). Варто... Чого вам треба?

Вартоломей. Тебе нам треба, хорменно тебе... А давайте путо, замкнемо його!

Юрко. Як смієте!.. Я вільний чоловік!..

Писар (*до Юрка*). Оборонимо!.. (*До Вартоломея*). По якому праву?

Юрко (*писареві*). Ось прочитайте мій документ!.. (*Дає бумагу і карбованця*).

Писар (*заглянув у документ*). Так, вірно і безпечно! Одставний губерський регістратор.

Вартоломей. Помилуйте, він наш, біглий!

Писар. Мовчать! Ти хто такий?

Вартоломей. Началство його! Я отаман!

Писар. Іди ж отаманувати до свого пана, а тут я началство! Заб'ю тебе в кайдани, і пошлю таким етапним путем, що ти і в три роки не дійдеш до свого села.

Десятник. Ми, брат, це можемо!

Вартоломей. Як, мене, началство?

Писар. Я тобі покажу началство! Присікався до губерського регістратора. Ти знаєш, що нас тільки двоє на всю Росію!.. (*Розмовля з Юрком*).

Вартоломей (*до чоловіків*). Штука!

Чоловіки. Дивина!

Вартоломей. Дві дивини! Одна, що началство на началство наперлося, а друга, що думали, що то Юрко, аж то не Юрко.

ЯВА VII.

З гори іде Перепічка з Василюю і кучером, його тягне за полу Завойко.

Перепічка. Пусти бо, а то вилаю!..

Юрко (*набік*). Пан Перепічка. Нова халепа...

Завойко. Їдем бо до мене.

Перепічка. Не поїду, пусти!..

Завойко. Все тільки з своєю Василюю возиться!..

Перепічка. Кажу ж тобі, що не маю часу!

Завойко. Тепер я розгнівався на тебе так, що вже ми з тобою розбрато-брато, на віки вічні!.. (*Пішов*).

Перепічка. Про мене, як собі хочеш. Скорій, скорій, Василюю. Чи наливку взяла? Свириде, неси покупки на порона. От тобі і здрастуй, порон вже відчалив. (*Гука*). Підожди! Вернись, причаль до берега... Га? Скільки? А дулі з маком не хочеш? бери семигривеного!.. Га? Ні, півкарбованця не дам? Сви-

риде, забирай покупки до корчми, підождемо до завтра. (*Свирид пішов*). Чого нам хапатись, хіба над нами капа? (*Побачив Юрка*). Знайома людина!..

Юрко (*набік*). Тепер вже нікуди?

Перепічка (*до Юрка*). Ти це куди? Василюю, пізнаєш?

Писар. Це губерський регістратор.

Перепічка. Це тобі, писарю, з перепою регістратив в очах. Він підданий мого сусіда, пана Підгайного.

Юрко. Помилуетесь, пане!..

Вартоломей. І нам здалось спершу, що це наш Юрко!

Перепічка. Це він і є!

Писар (*до Юрка*). Дайте ваш документ.

Юрко (*дає*). Ось...

Писар (*чита*). Губерський регістратор Петро Петрович Діброва.

Перепічка. Діброва? Ха-ха-ха!

Вартоломей. Цебо наш капольмейстер? Так він вже п'ятий день як помер!..

Юрко. Помер!..

Перепічка (*до Вартоломея*). А ти в погоню?

Вартоломей. Та оце ж нас трое.

Перепічка. Так і беріть його.

Вартоломей. Давайте швидш пудо.

Перепічка. Хоч ти, Юрку, і гарний музика, а втікати зась... Подзвони ж за те кайданами. Дисципліна, субординація і повиновеніє властем придержачим! Ходім, Василюю. (*Пішли. На Юрка надівають пуда*).

Писар. Я думав, що ти справді губерський регістратор, а ти раб, смерд!.. Виходить, що я тільки один на всю Росію zostався!

ЗАВІСА.

ДІЯ П'ЯТА.

Кімната Орісі.

ЯВА I.

Орісія і нянька.

Орісія (*пише біля столу, нянька качає люльку*). Написала отцеві все, що підказало серце, все, на що навів мене розум, бо далі терпіти не сила... Я повинна розшукати Юрка і обрятувати його. Може він де в тюрмі вже? Певно... Він такий нехитрий!.. Може вже упіймали і знущаються над ним?.. Ні, так далі не можна... Юрій мій муж перед богом і перед моїм сином і мусить бути моїм мужем і перед людьми. Нянько! як тільки татко приїде додому, ви однесете йому цей лист.

Нянька. Вони знов мене проженуть і не дадуть ніякої відповіді.

Орісія. Тоді я сама піду до нього. Доки ж терпітиму?

Нянька. І вас не допустять на свої очі. Хіба я їх не знаю? Оттак було вони і з покійною панею, вашою мамою, як розгніваються на них, то цілий місяць, або й більш, слова до них не промовлять. А спитайте, завіщо розгніваються? Було, мама ваша плачуть, аж занедажують... „Краще б він, кажуть, мене вилаяв, або побив, а то мовчить“...

Орісія. Притерпіла моя мама?..

Нянька. І-і! Та мабуть і вам не краща доля судилася. Поласилися ваші мама на мундира та на чорні

вуса... Вийшли заміж проти волі своїх родителів... Ніде правди діти, папаша ваші були красиві на всю округу... Отож, як скоро поженилися, то щось з год жили дуже гарно, так гарно, що й сказати.. Тихо, любо та хороше. Все було цілуються та милуються. Ухоплять було маму папаша на руки та й носять по кімнатах, як дитину... Бо таки дитиною й були, навряд чи було їм і шістнадцять років, як їх вінчали... На другий рік, мамаша ваші поїхали погостювати до родителів. Ох, краще б було їм не їздити! Вони гостюють там, а папаша тут бенкетують, та в карт грають... Найбільш любили у карт грати... А що вони тих грошей попрогравали!.. І хто їх тільки не оббирав?.. Бувало день і ніч музика реве, півчі деруть горлянку!.. Наскликають парубків та дівчат... Оттоді чорт підніс і Луньку — красива була, ну і вподобалась панові... Аж ось приїхали і пані додому, як раз тоді вони важкі ходили вами... Пан спершу виховували Луньку, а далі якось все й виявилось... Відтоді й почалась сварка, сльози, дорікання... Після Луньки з'явилась Пашка, далі Мотря... Та всіх їх і не перелічиш. І почали ваші мама побиватись. Було прибіжать у спальню, ухоплються за груди, та як закричать: „ох серце, серце!..“ Аж ось і ви знайшлися, папаша ніби трохи й схаменулися; але через скільки місяців знов пішло по-старому. Скільки разів хотіли мама покинути папашу, так родителі їх, стало бити, ваші дідушка й бабушка, як почнуть стидати їх та вговарювати. „Хіба, кажуть, можна закон ламать? Ніхто тебе не силував, сама пішла за нього; а коли пішла, так і живи“. А дідушка, ще було й додадуть поговорку: „бачили очі що купували“... Он що! „Як там, кажуть, не житимеш з мужем, та все ж у законі: а кинеш його, то таке тобі призвище приліплять, що ми того сорому й не переживемо!..“

Орісія. Виходить: хоч живцем пропадай, а живи з чоловіком, котрий над тобою знущається, зневажа?..

Нянька. Авжеж. І в церкві промовляють, як вінчають: щоб жона боялася мужа.

Орісія. Боятись тоді, як є за що боятись.

Нянька. Хто його зна, як там воно означа!.. Закон вже такий.

Орися. Ні, нянько, коли чоловік лама присягу й жону міняє на других, то та жона має владу покинути такого мужа.

Нянька. Ні, недзя, закон!..

Орися. Мама дуже любила папу і через те не могла його покинути; певно вона дуже шанувала і своїх родителів, не хотіла їх зневажити і принесла себе в жертву.

Нянька. Може й так... А тільки, що проти закону ніяк не можна, великий гріх!.. Почали ваші мама хворіти та сохнути... Найбільш жалувалися на серце, що все воно їм німіло... Раз якось улітку взяли вони вас за ручку і пішли в сад проходитись.

Орися. Це я пригадую... Якийсь тоді трапився надзвичайний випадок, бо мама плакала дуже, потім повела мене в дом...

Нянька. Пан бавилися з Хроською, у бесідці, а мама й побачили. Як убігли вони в спальню, як ухилилися за серце, то немов замерли... Відтоді вже вони й не встали з ліжка... А через тиждень і богу душу віддали. Царство небесне, вічний покій їх душечці!

Орися (з жахом). Цього я не знала... Так ось що?.. Ви такі новини мені розказали, про котрі мені і в думках не верзлося... І після цього я мушу почитувати мого отця?

Нянька. О, що це ви кажете? А звісно мусите!..

Орися. За віщо?

Нянька. Та господь з вами, що це ви кажете, вони ж вам отець!..

Орися. Він доконав мою матір, він! Ні, більш нема мені за що його почитувати... Ви жахаєтеся? Жахаєтеся через те, що не вмієте всього того розумом обсягнути, про віщо зараз сами мені розказали? О, коли б всі люди разом прозріли і змогли зрозуміти, що про меж них є такі, у котрих під овечою шкурою ховається звіряча душа та жорстоке серце, — певно тоді на світі вчинився б великий гвалт!..

Нянька. Та воно мабуть таки оце чи не кінець світа?

Орися. Страшно, страшно подумать що твориться про меж людьми!..

Нянька. За те ж ховали паню з якою пихою, так неначе у казці я те чула, або у сні бачила. Всі музики, півчі і двірські були зодягнені у чорне, з білими брузументами. А попів, попів, либонь, аж шість їх було!.. З усієї околиці поз'їздилися пани, всі дивувалися... Як принесли на кладовище та постановили домовину біля склепу, зараз один піп вийняв з кишені бумажочку і почав читать, довго, довго щось вичитував, а пани все слухали, та хитали головами... У мене аж ноги зомліли стоячи... Як проспівали: „со святими!“, то папаша як припали до домовини та як почали голосити... Ледве, ледве відорвали їх від труни. Все кричали: „прости мене, Мархвинько“!..

Орися. Яке лицемірство, яка мальовнича забавка почуттям, яке лживе поводження!.. (Заридала і впала на подушки). Страшно, страшно!..

Нянька. Оттакої! А чого ж плакати? Не тривожте вже їх кісточок!.. Ви думаете легко їх душечці, як ви оце голосите?.. Нехай їм на тім світі полегкість та спокій!..

Орися (гірко усміхається). А таткові на цім?

Нянька. Не кажіть так, голубонько! Може папаша каються, он як каються... Почім знать?..

ЯВА II.

Ті ж і Дося.

Дося. Панночко! Там прийшов до вас Яків башмашник.

Орися. Чого йому?

Дося. Каже: „піді скажи, щоб дозволили доступити?“

Орися. П'яний певно?

Дося. Ні, не видно щоб... Балака як слід.

Орися. Впусти його. (Дося пішла).

Нянька. А я б не пустила, завжди чорт-зна-що варняка про волю, то що... Аж боляче слухати!.. А що його сердешного пополупили за ту волю, отже не

кається!.. Запекла людина! На мою думку, ніяка скотина не видержала б стільки бійки, скільки його половували!

Орися. Що це ви кажете? Невже його так багато били?

Нянька. Хіба тільки його? Кого тут не били?

ЯВА III.

Ті ж і Яків.

Яків. Панночко! Позвольте промовить до вас слово. Як ми піддані ваші, бо ми з вашою мамашою прийшли у придане, то над нами найвища воля ваша. Так подозвольте мені постраждати, я волю прийняти всю кару!..

Орися. Яку кару?

Яків. За Юрка! Нехай мене пан закатують на смерть, а Юрка нехай помилують.

Орися. Ні, Якове, кожен чоловік сам повинен нести кару за свою провину.

Яків. Як тепер Юрка упіймали...

Орися (з *страхом*). Хто це вам сказав?

Яків. Зараз Прохор приїхав з города і бачив своїми очима, що Юрка вже ведуть.

Орися. Ведуть? О боже, що ж це буде?..

Яків. В залізах ведуть.

Орися (*кричить*). В залізах? У вас, Якове, дороге, безцінне серце... Але не ви, а я мушу захистити Юрка. Далеко його ведуть?

Яків. Ось-ось скоро і в двір уведуть.

Орися. Досю! Біжи назустріч і скажи, щоб Юрка зараз сюди вели. Скажи, що я так велю, я ваша господиня! Чуєш?

Яків. Іменно господиня наша, прирождена господиня.

Орися. Скажи, що хто тільки посміє не послухати мене, тому буде горе, — чуєш?

Дося. Чую, панночко! (*Хутко пішла*).

Яків. Всі ми перш усього вас повинні слухати. Звели б ви мені що завгодно зробить, вас послухаю, вам скорюся і все зроблю; а щоб надо мною показував владу

Вартоломей, чи бухветчик?.. Ні. (*Пада навколішки*). Ще раз благаю, подозвольте за Юрка постраждати. Нехай вліплять мені 750 лоз і буде як раз десять тисяч. Я всі удари перелічив, все у мене закарбовано!

Орися (з *ляком*). Що ви говорите? Десять тисяч?.. (*Підводить його*). Встаньте, Якове, встаньте зараз... Я дуже вдячна вам за вашу щирість, але жертви вашої я не прийму. Юркова провина — моя провина і ми мусямо вдвох одбутися кару!..

ЯВА IV.

Ті ж і Дося.

Дося (*вбігла*). Ведуть, ведуть Юрка!

ЯВА V.

Ті ж, Юрко в залізах, Вартоломей, два чоловіки і дехто з двірні.

Орися. Геть зараз ланцюги!

Яків (*Вартоломееві*). Ти чуєш, катюго? Панночка, прирождена твоя господиня, приказують заліза зняти? Вартоломей. Щоб не втік.

Юрко. Підійми, Вартоломею, очі догори та глянь людям в вічі. Хіба я зугарен утекти? Ти хотів показати надо мною владу і силу!..

Орися. Здійнять зараз заліза!

Вартоломей. Єжели што... (*До людей*). Одімкніть. (*Здіймають заліза*).

Орися. До мене, Юрку. Ти мій муж, я це привселюдно скажу. Не виховався ти?.. Все рівно я скоро сама б тебе відшукала... Ховатись далі даремно!..

Юрко. Куди мені втікати? Зразу впізнали і...

ЯВА VI.

Ті ж і Селихвон.

Селихвон. Пан приїхали!

Орися. Приїхав?.. Стій Юрку, тут біля мене...

ЯВА VII.

Ті ж і Підгайний.

Підгайний (*входить*). А, впіймали! Зачим привели його в хороми? В холодну його!.. (*Люди кидаються до Юрка*).

Орися. Стійте! (*Заступа Юрка*). Тату. Його тут місце біля мене.

Підгайний. Що? Ти смієш так казати? Ведіть його в холодну!

Орися (*хапає кинжал*). Ні, не поведете! Тату, схаменіться! Кого кажете вести? Мужа вашої дочки, батька мого сина? Не попусти!..

Підгайний. Він мій підданий! Він мій найлютіший ворог!.. Беріть його!..

Орися. А ні з місця! Я ваша прирождена господиня, велю вам не чіпати Юрка!

Підгайний. Так ти ось як?.. Ти тут господиня, а не я?.. (*Підбіга до Юрка і хоче його вхопити*).

Яків (*кидається йому в ноги*). Пане! Бийте мене, а Юрка помилуйте!.. Вбийте мене!..

Підгайний (*відкида ногою Якова*). Геть!.. (*Б'є Юрка по щоці*).

Орися. Ах! Карай мене боже!.. (*Заносить над батьком кинжал і падає мертвою*).

Юрко. Що з нею?.. (*Припада*). Мертва... Померла!.. Вона померла!..

Підгайний. Померла?.. Не може бути!.. (*Припада до Ориси*). Не дише!.. Холоне!.. (*Схопився*). Що ж це?..

Нянька. Це кара господава!.. Убили жінку, убили дочку, убийте ж ще й онука!.. (*Кидається до люльки бере дитину і підносить до нього*). А потім і нас всіх закатуйте!..

Підгайний. Боже! Гнів твій праведний і кара твоя занадто мала!..

ЯВА VIII.

Ті ж і Бухветчик.

Бухветчик. Становий приїхав; каже: „по неотложному ділу“.

ЯВА IX.

Ті ж і Становий.

Становий. Прошу прощення! Чиновник от Министерства приглашает вас пожаловать завтра, в 10-ть часов утра, в церковь для присутствия при чтении высочайшего манифеста об освобождении крестьян.

Підгайний. О, коли б ви з'явилися хвилиною раніш, я може не був би причиною смерти моєї єдиної дочки!..

Становий. Как?.. Неужели...

Крестьяни (*встали навколішки*). Милосердный боже, ти зглянувся на нас бідними.

Юрко. Навіщо мені тепер воля?.. (*Ламає руки*). Орису, Орису!.. (*Хапає кинжал*). Не хочу я без тебе жити!..

Підгайний (*одійма у нього кинжал*). Ти мусиш жити задля твого сина, і мого онука!..

Юрко (*припада до трупа*). Орису, Орису!..

ЗАВІСА.

ПРИМІТКИ ТА ДОДАТКИ

I.

М Е Т Е Л И К.

10 березня 1895 року М. Л. Кропивницький сповіщав Б. Д. Грінченка: „Вже четвертий тиждень живу у хуторі... зразу засів за свої твори, котрі валяються подекілька років або зовсім викинені та не виправлені, або до половини доведені, або кинуті, що не по цих часах доводити до краю їх. І оце одну драму „Замуляні джерела“ викінчив...“ Очевидно, ще деякий час потому працював письменник над цим своїм твором, бо поданий до цензури рукопис її — автограф — має помітку: „26 марта 1895 г. х. Затышок“. (Ркп ЦБРДр. 24134, далі — О), хоч може статися й так, що ця дата визначає лише час, коли скінчив Кропивницький копіювати рукопис з чернетки для надіслання до цензури, куди текст цієї п'єси прийшов 8-го квітня того ж таки року.

Доля п'єси була нещаслива: її заборонили. Мотиви були такі:

„В этой драме сопоставлены два сословия: дворянство и крестьянство и если последнее выставлено грубым, стремящимся к легкой наживе и бессердечным, то, в свою очередь и первое не внушает¹⁾ к себе симпатии. Мать Жени, взбалмошенная, вздорная женщина, обратилась в ханжу, после того, как ее любовник, лавочник Типка, женился на кабатчице Фióне. Старшая дочь Надежда, очень мало появляющаяся на сцене — гордая, надменная девушка. Сама Женья — капризное, не знающее удержу своим желаниям и порывам существо. Она увлекается грубым мужланом, по характеристике автора не могущим возбудить к себе иного чувства со стороны, хотя и недоучившейся, но все же интеллигентной барышни, кроме разнузданного влечения и плотской страсти. В начале он ей играет на гармонии, она кормит его конфетами, но такая идиллия не может долго продолжаться по мнению Конона: „Что мы с вами только болтаем“, говорит он, „пора уже... Ну после скажу“ (д. 2, сц. 6, стр. 36). Женья выходит замуж, Конон жалеет, что женился. Можно было и так с ней пожить. Не смотря на свое полное разочарование, побои, держание на цепи, сумашествие, — Женья все таки бежит к Конону и под влиянием ревности убивает его. Самая ревность эта не оправдывается возвышенным чувством любви, а вытекает из того ж грубого чувства страсти.

¹⁾ Частки „не“ в тексті бракує, але це доконче — недогляд.

В виду вищеизложеного, цензор приходить к убеждению, что представление на сцене драмы, в котором дворянство выведено в таком невыгодном свете, где мужики истязают дочь полковника, где рисуются грязные сцены обнимания и пьянство Кирины с солдатом, грубого заигрывания Конона с Женой и Фионой, иронического издевательства лавочника Типки над прежней любовницей — матерью Жени, не может быть допущено, так как даст повод публике из простонародья к глумлению над высшими сословиями империи¹⁾.

Кропивницький переробив п'єсу, щоб просунути її на сцену, і 27.III 1896 р. під новою назвою вже „Метелик“, п'єса знову з'явилась у цензурі (Ркп. ЦБРДр 43848, далі М). Але вигляд її свідчить, що це перероблення не так легко далось письменникові. Зшиток рукопису склався з двох частин: одна — писані рукою автора сторінки (1—8, 43—50, 73—74, 93—96, 113—114, 185—189), друга — писарським почерком; але, ця друга частина не збігається з тим текстом, що його дає попередня редакція. Отже, перероблюючи, вже викінчив, очевидно, один раз письменник текст цієї п'єси, віддав її скопіювати начисто, а потім знову взявся до ґрунтовної роботи над своїм твором¹⁾.

П'єсі не пощастило знову: 7/VI її вдруге вже заборонили до виставлення. Відзначивши, що є цей текст переробкою „Замуляні джерела“, п'єси, що була „неудобна к дозволению в виду глумления автора над дворянским сословием в лице выведенных им его представителей“, цензор зазначає одміну, що їх дає нова редакція:

„Правда, автор в настоящее время значительно смягчил в пьесе „Метель“ грубые и циничные места. Например, 5 действие, происходящее в корчме, где произошло убийство главного действующего лица, Конона его женою — дворянкою Евгенией, совсем исключено из драмы. Пьеса заканчивается естественною смертью героини, не выдержавшей истязаний мужа. Но и в настоящем виде пьеса, по мнению комитета, неудобна к исполнению на сцене. Плотская страсть героини дворянки к мужику, ее сближение с низшим сословием, сажание ее на цепь, характеры матери героини и ее самой, русский язык в устах матери, а малороссийский в устах дочери — героини пьесы — все это производит прежнее впечатление в цензурном отношении“.

І дійсно, хоч і пом'якшив письменник темні фарби своєї п'єси, а втім не могло це істотно змінити ситуацію і типаж. Основне, що дратувало цензуру — перемога селянської родини над панською — залишилось. Не допомогла звичайно й постать станового, що приїздить, щоб покарати винних та оборонити скривджену жертву, дарма що надав йому письменник кількох резонерських реплік проти дичавини сільського життя.

Посилаючи свою п'єсу до цензури, не тільки намагався письменник позбавити її небезпечних місць, але разом із тим й провів система-

¹⁾ Це ж стверджує і лист М. Л. Кропивницького до Б. Д. Грінченка з 23. V. 1896 р. „...послав я до цензури „Глигата“ у переробі і „Замуляні джерела“, теж у третім вже переробі“ (розрядка моя).

тичну редакцію всього тексту: поскорочував репліки, порозбивав монологи, викинув зовсім непотрібну для розвитку акції Мокрину. Через це саме й подано вище пізніший текст, додавши в примітках найістотніше з першої редакції, що викриває справжній задум, додає чимало побутових рисочок, а разом із тим дає матеріал для зрозуміння драматургічної техніки письменника.

Стор. 5. О. — „Замуляні джерела (Засоренные родники). Драма у 5 діях і 6 одмінах М. Л. Кропивницького“.

Стор. 6. О. — Список дієвих осіб:

„ЛИЦЕДІЇ:

Нарциса Павловна Необачна, мілко-помісна поміщиця.
Надежда Дмитровна } її дочки, баришні.
Євгенія Дмитровна }
Николай Василевич Необачний, її дівер.
Денис Зажеря, селянин.
Конон, його син, парубок.
Явдох, його дочка, дівчина.
Кирина, дівчина.
Мокрина, мамка Євгенії Дмитровни.
Яків, старий салдат, живе з ласки у дворі Необачної.
Гапка, горнишна.
Антон Типка, лавошник і землевласець.
Фіона, його жінка.
Писар.
Писарка.
Соцький.
Шинкар.
Молодий салдат.
1-й }
2-й } проїжджі мужики.
3-й }
Дівчата, парубки і діти“.

Стор. 7—18. О. — Має замість перших 8 яв такий текст:

„ДІЯ ПЕРША.

З лівого боку, за барканом (частоклом), старий панський будинок ближче — хвіртка і ворота, за ворітьми — лавка. В глибині село.

Я в а І.

Яків і гурт дівчат та парубків. Парубки зібрались у кучку і вівголоса співають якоїсь пісні; дівчата і деякі парубки грають у горюдуба.

Перша дівчина (*стоїть попереду*). Горю, горю пень!
Друга дівчина (*стоячи позаду пари з парубком*). Чого ж ти гориш?

Перша дівчина. Парубка хочу.

Друга дівчина. Якого парубка?

Перша дівчина. Русявого та кучерявого, якого зловлю, такого й візьму.

Друга дівчина. Лови ж! (*Біжить з парубком нарізнь*).

Перша дівчина (*догнала парубка*). Ні, брат, не вирвешся!.. Ой, та ну тебе к бісу, руку скрутиш!..

Парубок. Овва! Яка ніжна, чи ба? (*Пішли у гурт*).

Яків. Ну і што ви тут розигрались, нема вам другого місця? Господа може після обід спочить лягли, а вони тут завели баловство.

Перша дівчина. Може ви, господин, хочете спочить?

Яків. Ах ти поросятина! Звесно я проти тебе господин.

Друга дівчина. А як же, вони сковородіє! Звикли на поварні сковороди лизать. (*Регоче*).

Перша дівчина. Коли ви, дядьку, оженитесь?

Друга дівчина. Сватайте мене, я вас жалуватиму, щодня мнятиму свіженьку табаку та запихатиму вам у ніздрю, щоб ви замість неба казали: де бо!.. (*Регоче*).

Перша дівчина. Ой, дядечку-соколику, беріть краще мене за себе, я вас посадо у запічку та годуватиму кулешиком, господи, як весело нам буде у парочці, як голубкам!..

Яків. Ах ви свиньді да ісчо і загрыанишні!.. Пайшли, пайшли, гавару, відціля, задрипанки!

Перша дівчина. Гляньте собі під ніс, то й побачите, де задрипано.

Яків. Ах ти ж етакая-раз'етакая!..

Перша дівчина. Не витріщайте так очей, бо пересякаюсь, прийдесться переполюх виливати.

Друга дівчина. Салдат Яшка, червона рубашка! (*Побігли*).

Яків. Зв'яжись тільки з ними, як п'явки, алі шкорпіони!.. Від такого неприятеля ні хрестом, ні пестом!..

Я в а ІІ.

Мокрина і Яків.

Мокрина. Чого мене кликав?

Яків. О, кума вже чогось і розгнівалася!

Мокрина. Яка я тобі кума: ні з тобою, ні в тебе не христила.

Яків. А з моїм братом, у других, з Пилипом, позавчора у Степана не христила?

Мокрина. То ж з братом.

Яків. І все ж виходить: кума! Да. Так вот і присядь, кума, а я тобі кой-що розкажу: про Бургарію, лібо про Адрианонополь...

Мокрина. Скільки вже ти розказував, аж обридло! (*Сіда*).

Яків. Розкажу таке, чого ти ще не знаєш.

Мокрина. Як мені там не бувати, то навіщо й знати?

Яків. Раз під Адрианоподем, тільки-тільки зоряка почала займатись, чuem сингал.

(*Наспівує*).

Штрингал друзя приструньтєся,

Штоб прунту вийти на врага!..

Мокрина. Та ну тебе з твоїми сингалами, наслухалася вже я їх; я думала що путне скажеш. (*Встає*).

Яків. Стой, кума! Либонь у нас сьогодні празничок—тройця свята, али по простому: зелені святки? І як я воїн, потому прослужив богу-государю болш двадцяти годов—вірою і правдою: медалю імію і нашивку беспорочную; а ти как клюшница господська і кормилиця найменьчої баришні!..

Мокрина. Ну?

Яків. Ежели бог не дасть смерті—не помреш, а как—ежели пошле тобі бог смерть, то й не зоглянешся як з білим світом розстанешся. Тепер і повімай, кума, що життя кожної людини так воно пригнано у настоящу пліпорцію!..

Мокрина. До чого це ти все нахилиєш? Щоразу як почнеш розмазувать!..

Яків. А до того, що ежели ключики при тобі, так не зівай, пойдем в господський погребок: вгости кума, і сама підкрєпись.

Мокрина. Чи ж вам, дворовим, не видано сьогодні за обідом по дві чарки?

Яків. Видано тошно, за ето спасибо.

Мокрина. А де воно тепера так ведеться, щоб дворовим давали порцію у празники? Отже у нашої пані і досі ведеться.

Яків. Так таких же панів пошукати як наша богомолка.

Мокрина. Надто вже вона шедра. Пошкодуємо за нею, та пізно буде.

Яків. Хіба чутно про яке неблагополучіє?

Мокрина. А чого ж лавушник Антон знов почав учащати до пані? Спитала б вона мене, як слід поводитись. У кожнім ділі я кращий би їй совіт дала як Антон...¹⁾

Яків. Що у тебе, кума, ума-розуму тошно што у пліпорці!.. Да! А ти возьми та й посовітуй.

Мокрина. А мені що?.. Хіба мое пропада?.. О, легкий на спомин, якраз нечистий його несе.

Яків. Кого? (*Глянув убік*). Да, ето лавошник Антошка плетється.

¹⁾ Це речення написано над рядком поверх густо закресленого.

Тіпка. Здрастуйте, з празничком. Мокрині Гавриловні першим довгом, як повсїгда!.. (*Чоломкається*). Што бариня не спочивають часом?

Мокрина. Либонь, ванголію¹⁾ читають!

Тіпка. Богомольні і богоугодні, істинно! Вони наконєць того таки присвятяться, честю завіряю, присвятяться... Перш які були з себе показні, тілесні, а тепер немов з воску зліплені... Нам до них, Мокрино Гавриловно, не рівняться, ібо вони прямо угодниці... Може доложите, потому требовали.

Мокрина. Та ходітьте вже.

Тіпка. Кажеться любите з алімоном чай пить, пожалуйте на суприз. (*Дає їй лимон*).

Мокрина. От за це спасибі!

Тіпка (*до Якова*). А ти і не вмираєш і досі хліб переводиш?

Яків. Ще бабка надвое сказала, кому перш призначено іти на той світ: тобі, чи мені. Да?

Тіпка. Може не тобі, а вам?

Яків. Ти ж мені гавориш ти, за що ж я тобі викатиму, за які вислуги? А що я тільки хліб перевозжу, так тобі до того зась, да, зась! Ну тільки ти перш мене помрещ, да, ето так і в писанні показано!..

Тіпка. Пипоть тобі на язык!..

Яків (*сміється*). Ага, спужався? А мені хоч і сей сікунд перед господа: руки ось так на грудь возложив, і „Тобі господи дух мій придаю.“ Потому — чист серцем і помишленієм, да, чист. А у тебе совість в пліпорції?

Тіпка (*підсміюється*). А я хотів найняти тебе у табакомоли, нюхальну табакү молоти на продаж.

Яків. Убирайся!

Тіпка. Фабрика не дорогого заходу стоїть: черепок та макогін.

Яків. Отже ей-ей вилаю!..

Тіпка. Чудак воїн!.. (*Пішов за Мокриною*).

Яків. Тьфу! Господи ти, боже мій! Невжли отака мерзота потрібна на світі, щоб, значить, сотвореніє було у пліпорції?..

(*Тихо наспівує*). Восім літ я прослужив,

Ні аб чом я не тужив.

Ой-лі, ой да-люлі,

Ні аб чом я не тужив.

Став дев'ятий наставать,

Стали думать і гадать.

Ой-лі і т. д.

¹⁾ Підкреслено червоним олівцем цензора.

Стали думать і гадать.

Про билети споминать.

Ой-лі і т. д.

Здрастуй, речка без притока,

Ми прийшли к тобі з востока.

Ой-лі і т. д.

Женя і Килина виходять з хвіртки.

Женя (*у вінку*). Який у вас, дідусю, дзвінкий сьогодні голос! Гарно мені у цій одежі і в вінку?

Яків. Што гаварить, картина!

Женя. Чого ви все витягуєтесь в струнку?

Яків. Потому такой правил.

Женя (*до Килини*). Ти ж казала, що дівчата зараз за ворітьми, де ж вони?

Килина. Повинні быть десь недалеко.

Яків. Я їх удалив, щоб не безпокоїли...

Женя. І хто вас просив?

Яків. Такий здавна порядок.

Женя (*до Килини*). Ну, гаразд, що ти хоч сьогодні до мене прийшла. Я вже більш тижня дома, а ти й не навідалася.

Килина. Та... Думала: як таки я піду в горниці?..

Женя. Перше ж ходила?

Килина. Перш, звісно, ми дітьми були.

Женя. Так що ж?

Килина. Дитинячого розуму не рівняти до зрелого, що дитині можна — те великому зась.

Женя. Тільки два роки минуло, як я дома не була, а ти, ніби, зовсім не тією стала до мене... А я тебе й досі люблю.

Килина. Може й я вас люблю?.. Чом торік не приїздили?

Женя. Я лінувалася вчитись, і мене не перевели у другий клас; ну, мама і не взяла мене на канікули.

Килина. Вже довчилились?

Женя. Ні ще.

Килина. Та й довго ж вчитесь. Поїдете довчатись знов у нститут?

Женя. Як ти кажеш: „нститут!“ Інститут.

Килина. Еге-ге, я нізачо не вимовлю.

Женя. Може й поїду, може й ні... О, гукають! Неначе сюди наближаються?

Килина. Та наближаються ж.

Женя. Підождем, чи побіжимо на зустріч? (*Чутно гуртовий спів*). Чи ти вже закохалася?

Килина (*соромиться*). А хіба то гріх?

Женя. Закохалася?

Килина. Та хто його зна, я й сама не знаю?

Женя. Хто він?

Килина. Та отам у гурті побачите...
Женя. Хіба і він там?
Килина. Тадже ж ніде більш.
Женя. І він тебе кохає?
Килина. Неначе б то.
Женя. Я його бачила колинебудь?
Килина. Ще б не бачили?
Женя. Як на імення? *(В глибині з'являються дівчата й парубки).*

Килина. Ондечки він. *(Показує очима).*
Женя. Котрий?
Килина. Ото в джегеті!
Женя. То ж...
Килина. Та Конон же й досі, бодай його бенеря вхопила..
(Регоче).

Женя. Побіжимо до гурту. *(Узявшись за руки, побігли).*
Яків. І што то за предобра душа! *(Сів).*
Дівчата *(до Жені).* А, слихом-слихаті!
Женя. Здрастуйте, дівчатка.. Ганнуса!.. Олесю!.. Христе!.. Прісе!..
А то, либонь, Ликеря? Хі — як ти виросла! *(Здоровкається з дівчатами, з іншими цілується).*

Конон *(підійшов до Жені).* Наше поштеніє! Либонь тож, як будьте неначе так што й знакоми?

Женя. Здрастуй, Кононе. *(Подає руку).*
Парубки *(промеж собою).* Ач, сміливий який!.. З панною за ручку... Бувалий парняга!..

Перша дівчина. У коровод, у коровод. Женічку в середину!..
Килина *(Жені).* Ви будете за Шумиху, а ти, Кононе, ходи навколо за Шума.

Конон. Можна. *(Водять коровод).*

Шум ходе, по воді броне,
А Шумиха рибу лове,
Що зловила, те й пропила
Своїй доні не вгодила.
Жди, доню, до суботи,
Куплю тобі червоні чоботи;
Огірки — жовтяки...

(Пішли співаючи за лаштунки)

Яків. Істинная душа! Друга, бувши полковницькою дочкою та ще й поміщицькою, чи схотіла б знатись з мужиками та ще за пані-брата; а вона цілується, за ручку?.. Вон старша, Надежда Митровна, та зовсім іншої анбиції... І пахаму воно так? Должно быть потому, што один чоловік такий, а другий інший... А усе воно умісті так дають пліпорцію... Да!

Я в а V.

Мокрина *(виходячи з хвіртки).* Куди це поділася моя придзегльована?

Яків. Женічка? Во што скажу, кума: честь тобі і слава, що ти воскормила своїм молоком таку добрячу душу. Полковницька дочка і поміщицька, а з простим чалавеком як з рівнею.

Мокрина. Не дожив наш полковник порадуватись на своїх діточок. А що то за предобра душа була?

Яків. Верно. Особливо як вип'є було, так прямо ангол!.. Ну і бариня наша благородна душа.

Мокрина. Куди ж їй до пана? Як помер пан, як була заюрила?.. Охаменулася, та пізенько... Не обговорюю її, господь з нею!.. Звісно хто з нас без гріха? А тільки...

Яків. Ключики при тобі?

Мокрина. Кортить?

Яків. А кому ж воно, анахтимське питво не кортить? Зараз серце звеселиться і думки помолодіють. Ех, ти кума!.. Ти ще маладця... Колиб я був молодший!.. *(Пішли).*

Я в а VI.

Женя і Килина біжать, за ними Конон.

Женя. Килино, швидш давай руку!

Конон *(догнав її).* Ні, від мене не втечеш!

Женя. Ай ти дуже здавив мені руку!

Килина. Скажений, пусти вже! Там і лаписько, як ковальські кліщі.

Конон. Саме така, що до пальчатки. О, я такий, що впіймав — вдержу!

Женя. Ач, як подавив пальці!..

Килина. Здурів зовсім парубок! Він дума, що то все рівно, що мою руку.

Конон. А що, вава? А ну покажіть? Ой, бідненькі пальчики!..

Килина. Дайте йому ляпаса по мармизі.

Женя. Ні, вже нічого. Тепер нам у парі стоять, а Килині горить?

Конон. Ну-да! Гляди, Килино, як горітимеш, не начуди!..

Килина. Розпусти язика! *(Пішли).*

Я в а VII.

Нарциса Павловна і Тіпка.

Нарциса Павловна. Пожалуйста, Антон, постарайся, чтобы к завтраму были деньги.

Тіпка. Судариня, помилуйте. Споминаючи ваші благодіяння та я... Тільки що до завтраго мабуть не розстараюсь?

Нарциса Павловна. Но мне ведь завтра непременно надо везти деньги в город, платити по векселю, послезавтра срок.

Тіпка. Послізавтра?

Нарциса Павловна. Да уж я тебе не раз говорю, что послезавтра.

Тіпка. Судариня! Як ви мене, можна сказати із багнуки взяли і приблизили, та я...

Нарциса Павловна. Я запретила тебе, Антон, вспоминать прошлое, зачем же?.. Это было искушение... Я теперь только молюсь и молюсь!..

Тіпка. І я почитаю вас за святу. І будь у мене свої деньгі, я виняв би з кишені, приніс би і сказав: пожалуйста, получайте скільки требається!.. Ну тепер я должен розстараться.

Нарциса Павловна. Неужто у тебя не найдется каких-нибудь четырехсот рублей. Ведь ты, говорят, позавчера получил за прошлогоднюю пшеницу более пятисот рублей?

Тіпка. Получив. Получив і роздав. Деньги—они, як круглий предмет, то як не затуляй мішко у кишені—розкотяться; а діло наше торгове, так воно зовсім тепер нестоюще. Сьогодні вторгуеш рублик, а завтра гривеничок, ей-ей!..

Нарциса Павловна. Тебе ли жаловаться? Состояние нажил: два дома, лавка, хутор, волю, лошади... Ты богатеешь, а мы...

Тіпка. Судариня! Усьо то воно тільки один показ: там урвеш, там приточиш, там залатаеш... Торговля так вона страженіе: есть хвабрость—будеш побідителем, нема хвабрости—банкрот!..

Нарциса Павловна. Ты что же это хвабростью называешь? Совость?

Тіпка. Ну-да, стало бить, хвабрая совість. Скільки разів вговорував вас: набавте на мужичков за пахоть та за вигон кругом по рублику і зразу лишніх шістьсот набіжить?

Нарциса Павловна. Нет, ты уж избавь меня от таких советов...

Тіпка. Ех, судариня! Подивились би як роблять другі, або й прочіі¹⁾, котрі оце недавно купили з торгів імінія поміщицькі. Воно тошно што вам незручно у близость з мужиком, ну ті, котрі з ним за ланібрата—ловко об'єгорують!..

Нарциса Павловна. Ну, перестань об этом. Так слышишь, завтра принеси мне непременно четыреста рублей.

Тіпка. Непременно четыреста, меньше нельзя? Х-м! Розстараясь, ну тільки на щот процентов?

Нарциса Павловна. Какие же?

Тіпка. Конечно, божеські. Та будь у мене свої, ей-ей може і без усякого проценту.

Нарциса Павловна. Если не дашь завтра, можешь поставить меня в ужасное положение, волей-неволей придется согласиться на всевозможные условия? Ты не раз уж проделывал со мной такие штуки!..

Тіпка. По необходимости, судариня, по крайній необходимости, а не от моей зависимости... Та я вам... А, боже мій!.. Ей-ей!..

¹⁾ Слова: „другие“, „прочие“ написано над рядом над закреслением.

Я на вас, судариня, тепер молюсь і хрестюсь; я готов не то што, но даже оплакувать горькими слезами... Вот і всьо!.. (Б'є себе у груди).

Нарциса Павловна. Если я послезавтра не уплачу по векселю, меня опишут.

Тіпка. Што ж, розстараюсь; хоч кров із носа, а розстараюсь!.. Я, судариня, понимаю, що значить: неотложно. І у комерції так бува, що іноді і два рублика даси за рублик і більш того...

Нарциса Павловна. Что такое? Два рубля за рубль!..

Тіпка. Я говорю, што як ето у комерції случается... І з тим што не сумлівайтесь. До свиданія! Позвольте ручку поцілувать. (Цілує їй руку і зазирає в вічі). І зачім я оженився? Ах, я мерзавець і скотина!..

Нарциса Павловна. Ты снова напоминаешь?.. (Вириває руку).

Тіпка. Нехай хоч етая ручка ударить по етой подлой харі! (Б'є себе по тварі її рукою). Отак тобі, падлецу!..

Нарциса Павловна. Уйдешь ли ты, искуситель? (Вириває знов руку).

Тіпка. Ежели би ви понимали мою теперішню прискорбь!..

Нарциса Павловна. Это невыносимо!.. Да, так ты даешь слово, что закладной не представишь ко взысканию?

Тіпка. А боже мій!.. Штоб я даже помислив? Нікогда.

Нарциса Павловна. Не лучше ли нам сделать новую закладную.

Тіпка. Навіщо?

Нарциса Павловна. Да ведь срок уже истек?

Тіпка. І пушай собі. Ах, я скотина; падлец, мерзавець і скотина!.. Ах-ха-ха!.. (Хутко пішов).

Нарциса Павловна. Он еще и теперь влюблен в меня безумно!.. Несчастный полюбился на деньги кабатчицы Фионы, женился на ней, а теперь страдает!..

Я в а VIII.

Надежда Дмитривна і Нарциса Павловна.

Надежда Дмитривна. Ну что, обещал достать?

Нарциса Павловна. Да, но за ужасные проценты.

Надежда Дмитривна. Что ж, папаша, уродит хлеб, цены не премменно подымутся, мне мое предчувствие говорит, что подымутся. Продадим хлеб и расплатимся со всеми долгами.

Нарциса Павловна (зажигает папиросу). Ах, дай то бог!

Надежда Дмитривна. У меня, право, есть предчувствие. Зачем меня, папаша, этот противный Типка зовет полуименем. Наконец, если бы уж звал: Надей, или Наденькой; а то зовет Надькой или Надэжкой!..

Нарциса Павловна. Он тебя знал еще маленькой, на руках тебя носил...

Надежда Дмитривна. Ну, что за фамильярность! Нет, ты, пожалуйста запрети ему это. Завтра обещал достать?

Нарциса Павловна. Да, завтра непременно, в противном случае вексель будет протестован.

Надежда Дмитровна. У якого нотариуса? Если у Григория Александровича, так я могу ему написать два слова, и он подождет.

Нарциса Павловна. Нет, милочка, не подойдет. Надежда Дмитровна. Кто, Григорий Александрович? Да ты знаешь, мамочка, что он за мной ухаживает и что стоит мне только два слова ему написать...

Нарциса Павловна. А где же это наша Женичка?

Надежда Дмитровна. Убежала с Килиной на деревню.

Нарциса Павловна. Уже и на деревню ушла? Нет, я, кажется, решительно запрещу ей даже разговаривать с простыми девками.

Надежда Дмитровна. Этого ты никогда не сделаешь.

Нарциса Павловна. Почему?

Надежда Дмитровна. Ты ее слишком избаловала, через это она и учиться не захотела.

Нарциса Павловна. Ты вечно укоряешь меня, что я ее так много люблю?

Надежда Дмитровна. Да люби себе, кто тебе мешает?

Нарциса Павловна. Ну вот, ну вот, ты уж и рассердилась?

Надежда Дмитровна. Нисколько. Ах, какая тоска в деревне! Хотя бы кто-нибудь приехал. Через твоё ханжество у нас все соседи перестали бывать.

Нарциса Павловна. Как ты сказала, как? Ах ты злая девчонка!..

Надежда Дмитровна. Прекрасное общество: лавошник Типка, кормилица Мокрина, не достает еще солдата Якова.

Я в а IX.

Ті ж і Яків.

Яків. Что прикажете?

Надежда Дмитровна. Ну вот и он! (Хохочет).

Нарциса Павловна. Злюка, злюка!.. (Пішла).

Надежда Дмитровна. Еще бы не злиться!.. (Пішла).

Яків. I так повсігда: крикне на тебе, прийдеш — чого зволите? Вона ¹⁾ потилицю тобі покаже. Вот так карактер!.. (Пішов).

Ява 9 має неістотні одміни, зазначатиму найголовніші:

Стор. 15. О. — Замість: „Ходитимете... побіжу вже“.—

Женя. Чи не розгнівалась?

Перша дівчина. На кого?

Женя. На когонебудь.

Перша дівчина. А може. Прощайте“.

¹⁾ Слова: „чого зволите? Вона“ — над рядком.

Замість: „Ви такої роботи... чарує“ — „I — і роботи!..

(Побігла).

Женя. А у мене ніякої роботи, за мене другі роблять. Чи не на мене Килина розгнівалась за Конона? (Рядок густо закреслений). Навіщо він мені?“

О. — Після: „часто трапляється“ — „Однаке 'єжели што, то я такий: коли наважусь що вчинити, то мені й кам'яна стіна шляху не заступе! Прийду з гармонією! До притяного свідання. (Пішов). — „Ява XII. Яків і Женя.“

Стор. 18. О. — Остання репліка Якова:

„Яків (сам). Тоже камандер! (Помовчав). Як же ето понімає теперича, што смерком Конон прийдють з гармошкою? Каже: не запірає хвіртки, разві я могу не запірає? Треба з кумою Мокриною об ції категорії посовітуваться. А кума скупа: дві румочки піднесла шабаш. Ну, бог з тобою, і за то спасибо. (Сніва тихо).

Один салдат бедной

На светі живють...

Потому як не заперти хвіртки, дак щоб якое неблагополучіє..

Ні об чом не тужить,

Сухарі жують.

Запру! Приказ від старушки-богомолки: як смеркне—запірає...

Браво реблята, браво реблята,

Браво, браво маладьці!..“

Стор. 21. О. — Ява XI має таку редакцію:

„Я в а XIII.

Гапка і Яків.

Гапка. Дядьку, а йдіть самуваря настановляйте.

Яків. А тобі руки повсихають, як сама настановиш?

Гапка. Хіба то моє діло? Вам же тільки й роботи, що топлива на кухню внести та самуваря двічі на день настановити.

Яків. Є у нас і другі діла.

Гапка. Які: на печі лежать та баглаї годувать?

Яків. А ти що робиш?

Гапка. Мало у мене роботи?

Яків. Ну-да на кухню щораз бігати та з хлопцями переморгуватись?

Гапка. Вам досадно, що не з вами? Вам вже не до моргання—три чисниці до смерті.

Яків. Щезни, анахтимо! Тьфу, уїдливе щеня! (Пішов).

Гапка (огляда навкруги). Хто ж тут є? Нікогісінько, опріч Якова, не було. Баришня Женічка вигадали: „пиди та подивись чи є хто за хвірткою і скажеш мені?..“

Стор. 22. О. — Замість: „Що годя... (Побігла).“ — „Килина хазяйська дочка, а як я сирота, то на мене нема кому старатися, я мушу сама себе і зодягти і розстаратися на себе... (З двору чути голос): „Гапка, а де ти?“ Ось я зараз! (Побігла).“

Женя. Що ж це Конона й досі нема? А може він вже до Килини пішов? Килина розказувала: як тільки, каже, смеркне, вийду з хати у леваду, пушу голосок. зараз Конон і з'явиться. Мабуть він не прийде? І не треба!.. Просила Килина вивчить її нових пісень. Вивчу її ось цієї. (Співа).

Стор. 24. О. — Слова „...мені десятник як дав у груди кулаком, а далі коліном, мало-мало не впав“ — окреслено збоку червоним олівцем цenzоpа.

Стор. 25. О. — Слів „Пусті... образували“ — нема.

Стор. 26. О. — Замість: „І невже... (Співа й танцює)“ —

„Чом же ви не танцюєте?“

Женя. Я не вмію.

Конон. Валяйте сміливо, ноги самі підлядять. (Співа)

Кому клин, кому стан,
Кому весь шарахан,
Бариня...

Женя (почина танцювати). Так?

Конон. Ловко! Коли б наші дівчата так уміли. (Співа).

О. — Після: „...голосничок“! —

„Конон. Одначе воно як будто виходить вже таке діло, що таки треба складати ноги на плечі та гайда.

Женя. Іди собі, я не держу. Як собі знаєш!..

Конон. І стем што до приятного свіданія. (Простяга руку). Слухайте. От коли б ви купили мені нову гармонію, а то ця вже похряпана... Як купите, дак ходитиму щовечора.

Женя. Як захочу, то й куплю... Кононе?

Конон. Чого зволте?

Женя. Чи обійма парубок дівку як наодинці зійдуться?

Конон. Коли до мислі то ще й як обійма!

Женя. І цілує?

Конон. А чого ж зівать?

Женя. Ти дуже Килину любиш?

Конон. Та що з того?

Женя. Може вона жде тепер тебе, може гнівається?..

Конон. Завтра приходить?

Женя. Завтра?.. Приходить... А Килина як же?

Конон. А так, як є...

Женя. Кононе?

Конон. Ну, слухаю?

Женя. Як же так?... Ну, приходь завтра.

Конон. Як тільки смеркне — буду на місці. (Пішов).

Женя (помовчала). Ні, мабуть, нехай не приходить завтра Кононе? Не чує, пішов... Ну нічого!“

Стор. 28. О. — Розмова Килини з Женею проходить приблизно з тими ж репліками, тільки Женя говорить українською мовою.

Стор. 29. О. — В останній яві з'являється і Мокрина, що втішає Женю. Репліки Пел. Анг. нема, зате кінчає вона словами: „Кто это ее напугал? Что за неприличные шутки, что за дикие игры?“

Останніх двох реплік обох сестер нема.

Стор. 31. О. — Замість останнього куплету співу — „(Схилилась на граблі і задумалась). Клявсь, присягавсь і зрадив. — завіщо? Завіщо — і ума не приберу!.. Та невжеж оце і край тому безкрайому коханню?.. Любилися, кохалися, як голубів пар!.. Недовго любилися, тепер навки розійшлися!.. І нащо ж мене виявила своє горе, краще було б придавити, приспати!.. Що їй мое горе? Воно їй за виграшку!.. Я проти неї комашка маненька. Вона тепер гордує, пишається, чваниться, що наступила на ту, манісіньку комашку і топче її. Не пошкодує, роздавить, розчавить!..“

Стор. 32. О. — Замість: „...а тепер весілля справити“ — „все таки інколи було і посоромляться матері, а другим разом мати самі підуть у шиньк і приведуть батька додому... А нас, батько і вухом не ведуть — ні мене, ні брата. А оце як почали деякі з селян збиратись у переселеніє, то батько щодня ходять до шиньку, іначе б то на раду з людьми... Конон каже, що мабуть уже парадили там стільки, що і в ведро не вбереш... І ви, либонь, збираєтесь у переселеніє?“

Килина. Либонь.

Явдох. Та хоч би вже швидш на переселеніє, може там легше дихалося б. Не знаю як кому, а що мені — хоч гвалт! Кричи Важко, голубко, без неньки, господи, як важко. Була б у мене мати, не те б було!.. Позаторік сватали мене аж тричі і гарні людиці, що ж? Батько не віддали. Торік Шелихон двічі присилався, батько мало не вигнали сватів з хати. Шелихон не став і дожидати, взяв за себе другу. А подумай, сестричко, доки аж мені тій дівувати? Кажуть батько: „весілля нізавіщо справити!“

О. — Після: „...прогуляти“ — „Батько якось хотіли його побити, так він як визвірився: „ні, каже, не подужаєте“.

О. — Замість: „стожку нову у коміра... заступила?“ — „голову змию і виськаю...“

Явдоха. Мені здається, що я ніколи не закохалася б у парубкові.

Килина. А в кому б же ти закохалася б?

Явдоха. Стоять вони, бузовіри, щоб їх кохати?..

Килина. А як же ти заміж підеш?

Явдоха. Піду за того, котрий посватає.

Килина. Чи гидкий, чи гунявий — однаково?..

Явдоха. Звісно, краще було б коли б, і на вроду був не поганий і норови мав не скажені... Але ж, при достатках хоч би й гидкий!..

Килина. Щоб нелюб мною орудував?

Явдоха. Та вжеж може там колинебудь та буде й моя правда, а в батьковій хаті я ні богу свічка, ні чорту кочерга; гірш попихача: не доїси, не доспиш... Та все щодень, то все гірш!..

Килина (помовчала). Звісно, куди ж мені супроти неї, нічого й рипатись. Ні посміхом не взяла, ні розмовою, ні приданим, хіба одним серцем?.. Та навіщо тепер серце?.. На ширість та на серце ціна спала.

Явдоха (регоче). Таки ніякісінької ціни.

Килина. Невже тобі смішно?

Явдоха. Та я й сама не знаю чого я зареготала!.. Але, стривай, яка ж дівка заступила тебе перед Кононом, я й досі не розберу?..

Стор. 33. М. — Замість: „Явдоха (оглянулася)... Що таке?“ —

„Явдоха. Авжеж учора прийшли мало не опівночі з шиньку...“

Денис. Ну годі-годі, не розпускай дуже пашеки!

Явдоха. Чи ви чули дивину?

Денис. Не тільки чув, а й бачив немало дивини, а от як підеш у переселеніє, так отам набачимось див: гори, кажуть, там такі, що аж під хмари, а моря-кіяни такі, що й кінця-краю їм не видно!..

Явдоха. Хто ж це вам казав?

Денис. Прийшло звідти письмо.

Явдоха. Не знаю, які там дива, а ви розпитайте Конона, щоб він вам признався...

Денис. У чім?

Явдоха. Ось спитайте“.

Стор. 34. О. — Замість: „Денис. Ще я не наробився на своїм віку?—... шубовснув“ — „...Так, тату, не годиться робити.“

Денис. Ну, годі тобі батька повчати.

Конон. Та помилуйте ж...

Денис. Мовчи. Ти думаєш, що я тільки п'ю, а об вас мало пеклююся? Спитай ти мене, де я був?.. От я тобі й скажу, що був оце свіжо у волості, дав руку на підпис: у переселеніє.

Конон. Не було б нам і тут погано, якби...

Денис. Що якби?..

Конон. А те, що... Роботящий людині скрізь є робота і шмат хліба. Хіба може там шиньків менш, або й овсім нема?

Денис. А через що я п'ю, як не через недостатки? Глянеш: і того нема, і там рветься, і там дірка!.. Ну й почне тебе досада смоктати і доведе тебе до того, що радніший хоч і на гиляку!..

Конон. Ото, хай бог боронить!

Денис. Твоє, сину, ще перед тобою, а моє вже все позад мене: коли не придбав до цього часу, то вже й не придбаю.

Конон. Так може ж мій талан тут, а не там десь за горами та морями...

Денис. Який талан? Що то Явдоха натяка про якусь дивину?..

Стор. 35. О. — Замість: „Отакої“ — „Та Конон і з лица і з по-
статі, як квітка, а вона що?..“

Явдоха. Це вже ви, тату, з невіть чого ганьбите дівку. Чим ж вона не підійшла до Конона?.. Ви ж самі ще на тім тижневі, як Килина прибігала до мене наперстка позичати, казали: от, дівчатко...“ У такий же спосіб скорочено текст і далі.

Стор. 36. О. — Замість: „(Помовчав)“ — „Ну, це діло не абияке. Заміж би то Женька хоче за Конона, чи щоб за полюбовника? Кажуть би то, що стара наша бариня мала лавушника Тіпку за полюбовника, то цебо Женька по матері пішла?..“

О. — Після: „...клепати косу)“ —

„Однаке переселеніє мені якось не наравиться... А й справді воно цікаво, чи мене тільки дратує Женя, чи я їй наравлюсь? Чи пішла ж би вона за мене?.. Тільки вона мабуть ні робити, ні варити не тямє. Чи уміє хоч хліб пекти? Воно, положим, як придане гарне, то можна й наймичку, або й дві. Лавочку можна відкрити; Тіпка ж торгує, ще й добре торгує, а його жінка теж чорної роботи не робе, сидить цілісінький день у лавці, їсть солодке та гладша... А забориста молодича, до парубків аж пала!.. А ловко б було оженились на Жені; вона б вчила людських дітей грамоти — у нас таки народ бідкається за школою; а я відкрив би лавочку, як Тіпка, та й сидів би собі та крамарював би, ще може краще крамарював би як Тіпка. Мабуть за Женею і придане таке, що сам і не перелічиш?.. Або можна і дві лавки: у одній я сидітиму, а в другій?.. Батькові не можна довірити лавку, проп'ють!.. А може тоді покинуть пити?.. А згодом можна і в купці вписатись. Ловко б було!.. (Сніда)“

О. — Спів подано половинними рядками. Є ще один куплет:

„Моя хатонька
У лузі над водою.
Прийди, молодий козаче,
Поговорим з тобою...“

О. — „... а на вулиці таких співати — не мода. Попробуй на вулиці такої заспівати — засміють.

Женя. З посміху люди бувають.

Конон. Може колись бували, а не тепер“.

Стор. 37. О. — Замість: „Женя. І що тут смішного?.. (Гука) Явдохо“—

„Женя. Чого смієшся? Ну нехай спершу трохи й поболить руки, а далі привикнуть.

Конон. Навряд.

Женя. Другі ж в'яжуть?

Конон. Так то ж другі, а вам це ремесло без надобности.

Женя. А як я хочу навчитись. Однієї моєї подруги сестра вийшла заміж за (одного) панича, і зараз вони поселились (у хуторі і почали самі землю обробляти; живуть собі у простій хаті, ходять у простій одежі...

Конон. Що ж то вони самашедчі, чи як?

Женя. Чого ж сумашедчі?

Конон. Тепера кожен мужик, мовляв, із шкури вилазе, щоб хоч у полупанки вискочити, а не те що в пани... Стало бити оті, про котрих ви кажете, так вони так що не при своїй пам'яті.

Женя. А коли б ти знав скільки таких є панів, що цілком поробились простими гречкосіями.

Конон. Хто це вам казав?

Женя. У книгах про це пишуть.

Конон. Не вірте. Позаторішню зиму на вечорницях салдат, Євмен, приносив книжочку і читав про те, що які кладі є в могилах, так що ж би ви думали? Був у нас парубок, Пилипом його звали, як наслухався він тієї брехні, пішов шукати кладів. „Не вернусь, каже, доки не найду тисячів“. Оце вже скоро два роки мине, як пішов, та й досі не вернувся, певно десь шука... (Регоче). Одначе треба покурить. (Закурює). А мамаші й досі нема з города?

Женя. Ні, нема. А де ж граблі?

Конон. Вам таки кортить? Ну-ну, погромадьте, а ми повидаєм. (Гука). Явдохо, гов?“

О. — Слова: „Що ж то вони самашедчі...“ й наступні дві репліки окреслено червоним олівцем цензора.

М. — Репліку: „Коли б прибавили нам землі...“ окреслено червоним олівцем.

О. — Замість двох останніх реплік яви —

„Женя. Фу, який ти грубий!..

Конон. Отак вигадайте: „грубий!“ Я; більш сухоребрый, ніж грубий.

Женя. Чи звичайно ж так з дівчатами розмовлять?

Конон. А хіба ні?“

Стор. 38. О. — Після: „Здрастуйте!“—

„Женя. Здрастуй, Явдохо.

Явдоха. Давно не бачились.

Женя. А я тебе зразу пізнала.

Явдоха. Позаторік, які були, сказати: дівча, а тепер хоч і заміж“.

О. — Замість: „Як то музикальна?..“ і до кінця яви —

„Конон. Яка?

Женя. Відкликна, чула... Ну як би тобі розтолкують?

Конон (сміється). Товчіть, не товчіть, а щось не второпаю.

Женя. Поетична, значить особна натура, не така, як у інших.

Конон. Та й мені здається, що я не такий, як другі: іншому от і про музику то байдужісінько, а я не можу... Та от як і в городі доводиться бувати, то як почую, що де грають музики, зараз я там і вродився!.. Ви скоро поїдете в город?

Женя. Може й скоро.

Конон. Глядіть же, не забудьте купити гармонію, тільки щоб тильянську. Одне досадно, що ми йдемо у переселеніє.

Женя. Що таке?

Конон. Батько записалися на Амур би-то, чи що?

Женя. З якої причини?.. Неправда, ти обдурюєш?

Конон (зідхнув). Ні, правда.

Женя. І тобі не жаль буде нікого покинути?

Конон. Де там не жаль? Так хіба допоможеться?

Женя. І мене не жаль?

Конон. А хоч не пагадуйте!.. Кажу ж, хоч би гармонію купили, грав би та згадував би. На тильянській ловко виходе жалібна, аж неначе у середині в тобі плаче...

Женя. Та що ж твоєму батькові тісно тут, чи холодно?

Конон. Там, кажуть, землю дають даром і урожаї не такі як у нас і все не так, як у нас...

Женя. Де твій батько, я його уговорю, я!.. Скільки йому треба грошей, я дам, я йому позичу!.. Ну, скільки треба грошей?

Конон. А, хто ж його зна?

Женя. Тисячу?

Конон. Куди нам тисячу, хоч би двісті рублів, чи двісті п'ятдесять?.. Воно, положим, хто б не схотів і тисячів?

Женя. Двісті п'ятдесят це такі пустяки!..

Конон. Ого-го, пустяки!..

Женя. Я не хочу, щоб ти йшов у переселеніє!.. Сьогодні мама приїде, я попрошу.

Конон. Ви казали, що завтра прийдуть.

Женя. Ну завтра... А може сьогодні?

Конон. Так я увечері прийду, а ви мені й скажете.

Женя. Приходь. Пора вже, піду. Як часом мене не буде за воротами — підожди, або краще заграй на гармонії.

Конон. Або свисну, отакески-о! (Свисить).

Женя (затика вуха). Ой, як у вухах заляскотало! Такий свист за версту можна почути. Як ти можеш так?

Конон. Хочете, ще дужче свисну?

Женя. Ні, ні, не треба. Я твій посвист зразу тепер пізнаю. Прощай. (Хутко пішла).

Конон. Коли б же то можна батька уговорити. Ач як сполохнулась, як сказав їй, що в переселеніє йдемо... Що не кажи, а жалко її буде. Пита, чи жаль мені її... Може і їй жаль мене?*

Стор. 39. О. — Яви IX — нема зовсім.

Стор. 41. О. — Замість: „Конон. Та у мене не раз...” і до кінця яви. — „... Куди вона тепер пішла?

Конон. Звісно. додому. Вона хоче грошей нам дати, щоб тільки не йшли в переселеніє.

Денис. Чом же ти не брав?

Конон. Так у неї нема, вона у мамаші попросе.

Денис. Так і сказала?

Конон. Еге ж.

Денис. Якщо той, то нехай дає. Так піду ж я оце до панського двору, ніби по ділу по якому, може зустрінусь з нею. А ще краще буде, як здибаю Мокрину та порадиюся з нею; Мокрина таки трохи чи не з рідні нам, бо брата мого у других, Ригорія Шапувала, свояк та держав її небогу, Петрову дочку... Як Мокрина годувала Женьку, то вона повинна знати її норони; покличу Мокрину у шиньк, почастию, то щось воно й буде... Та як господь нам допоможе, що той... тоді я даю согласію, щоб Мокрині чи грішми, чи скотиною, чи там як інакше? Я на дурницю не хочу!.. А ти, сину, кажу тобі прямо: не зівай! Сміліш з нею, сміліш! (*Хутко пішов*).

Конон (*сам*). Кажуть: „сміліш!..“ З простою інша річ, часом і по морді дасть, так можна й здачі дати, а з цією?..“

Стор. 42. О. — Після: „нав'язалась!“ — „Ач розпустила губу!.. Коли ж би не так зо мною, так і я б до тебе може інакше, а тепер наплювать мені на тебе!..“

Стор. 43. О. — Замість перших чотирьох реплік—

„Яків. Што ж сидиш мовчки, алі зажурився, алі балной, што не поїш? Здрастуй парень! (*Подає руку*).

Конон (*чоломкається*). А, наше вам! Та щось не до співів сьогодні, дайте хоч понюхать з досади“.

О. — Замість: „Якби мені... заграницею нема“.— „Яка ж у тебе досада?

Конон. Та... Якось на серцеві не то дума, не то тума.

Яків. То-то іду, прислухаюсь, не чуть, щоб співав. Пісня вона дає чалавеку утіху і воздохновеніє; а як асабливо задля садацької одинокої душі, так вона йому отець і мати; вона йому—як жона, як сестра родная; обплаче вона його, розпитає і приголубить, да“.

О. — Слів: „Є зорі щасливі... другі того же не іміють“—нема

О. — Після: „во што!“—

„Конон, Тобто над нехристами зорі не світять..

Яків. З якої речі?.. А ето што показує в небесах неначе вони світять кожному, так ето обман, а наосяще так вони світять тільки християнинови... да! Потому што кожен, скажем: я, ти і другий—прочий християнин, як тільки вечірня зоряка з'явилася, знімем шапочку, алі куражечку, перехрестимся і скажем: Слава тобі показавшому нам світ, а нехрист так етого не скаже. Дак з якої ж причини господь робитиме задля них зорі?“ (Останні рядки окреслено з боку червоним олівцем).

Стор. 44. О. — Замість: „Конон. Шкода, що мені... Конон Денисович!“ —

„Яків. Верно. Видав ти у мене медалі і хрест, видав?

Конон. Ну, видав.

Яків. На великдень як увійду у церкву, всі розступаються і я іду наперерод, потому: кавалер. Так видав медалі і хрест?

Конон. Та видав же, кажу.

Яків. А за што я їх получив?

Конон. Мабуть за хвабрість?

Яків. Тошно, што за хвабрість, ето верно! Вот ти вумний парень і можеш понімати: ну, другого питаеш: за што я получив вот етую медалю і Егорія? А вон молчить як пень стояросовой! Одаче, братець, хвабрость хвабростію, а смекалка окреме. Как були ми у Адрианополі, так там один бугар показував мені такі книги—планти і я зразу їх розобрав, потому: смекалка тут, да!

Конон. Та ви усе це проти чого?

Яків. Так пагади ж.

Конон. Ніколи, додому вже пора збиратись.

Яків. От так досада! Хотів побалтать, потому ти вумний і усьо зразу смекаеш, да!.. Ну, нехай другим разом, а тепер скажу так. Конон Денисович, як ти об мені понімаеш?.. Што ж мовчиш?“

Стор. 45. О. — Замість: „Конон. Ну, чого ти в'язнеш...“ до кінця яви —

„Конон, А тобі що?.. Чого ти допитуєшся? Відчепись ти від мене.

Явдох. Ач яке у тебе серце! (*Пішла до дівчат*)“.

О. — Замість: „... Конон. Тут на своїм місцеві... ще один голосничок“.—

„Конон. Не чую, я глухий! (*Забира одержу і косу скида на плече*).

2-й парубок. Завтра неділя, годилося б сьогодні складчину.

3-й парубок. А хто ж каже, що не годилося б?

1-й парубок. Навіщо у складчину, коли може меж нас е такий, що й без складчини нас почагує, якщо він честь зна?

Парубки. Хто ж він?

1-й парубок. А ну хто нам повинен штрапа заплатити — з'явись? Вдруге кажу з'явись! Утрете: з'явись. Не хочеш, дак ми й самі тебе виведемо. Братця, слухайте. Хвалився мені один товариш,

що ніби покохала його дівчина та ще й не абияка, а баришня, ну тільки мені здається, що він великий хвалько та ще й брехун!..

Конон. Не хвалько я і не брехун! Правда, що я тобі похвалився, але ж не з тим, щоб ти перехвалювався... Що я не брехав — докажу вам. Якщо на мій посвист до трьох раз не вийде — становлю піввідра штрапу; коли ж вийде — моя кварта, а ваших піввідра.

Деякі. Згода, згода!

Другі. Согласні!

Треті. Пристаємо й на те.

1-й парубок. Заводь гуртової. Кононе, бери гармонію.

Конон (*начинає грати*). Тьфу ти проклята, вже й другий хлапан спортився. (*Гра*). Чорт-батька-зна що виходе!..

Стор. 47. О. — Замість третьої дії — друга одміна 3-ої дії, що має такий вигляд:

ДІЯ ДРУГА.

Одміна друга.

Обстановка як у першій дії.

Я в а І.

Мокрина (*виходячи з хвіртки*). Просто біда мені з тією дзигою, не сидить у горнищах та й годі: тількищо прибігла з села, а це знов кудись махнула. Кажу: „Женічко, не ходіть на деревню, сидіть краще у ворнищах; бо й мамаша приказували; читайте, кажу, книжочку, або грайте на хвіньтіпряхах“... Як раз така послуха, своєвольна... Скоро приїхала з ниституту, то була біленька та ніжна як квіточка, аж глинути було хороше: а тепер зашмалалися, неначе мужичка. Учора тільки почала їй виговорювати, а вона голову в подушки і зараз почала пацать ногами, потім схопилася, як припала до мене: і цілує, і леститься, і щебече!.. Чи повернеться ж язик виговорювати такій ласочці? Отак вона і з баринею. Де ж це вона побігла, моя щебетушечка? Улесливе канальське дитя!..

Я в а ІІ.

Денис і Мокрина.

Денис. От і не вір після цього прикметі. Доброго здоров'ячка! (*Чоломкається*). Іду оце з поля, а мені в лівім вусі тільки: дзень, дзень!.. Ну достометно як у калаконьчик. Казано мені не раз ще давно, що ото прикмета, що буде тобі неодмінно зустріч з якоюсь добрячою людиною. Аж воно так і випадає.

Мокрина. Та ти на словах як на цимбалах і помовка про тебе склалася, що у одне вухо влізеш, а в друге вилізеш.

Денис. Це ж ви проти чого?

Мокрина. Щось вже задумав, що підлабузнюєшся?

Денис (*усміхається*). Ба таки й задумав. А от вгадайте, свашечко, що?

Мокрина. Вже й свашечка?

Денис. По Ригорію Шапуваленку випадає іменно так. Одначе як вам завгодно? Звісно, коли б ми були з багатих родаків!..

Мокрина. А може й справді сваха.

Денис. Верно. Я якось і попа питав, так він каже, що і по метриках так тошно виходе, що сваха. Так вгадайте, свашечко, що я задумав.

Мокрина. А хто тебе зна?

Денис. Адже барині старої дома нема?

Мокрина. Нема, у город поїхали ще у той... Оце вже п'ятий чи четвертий день як поїхали.

Денис. Якщо у вівторок поїхали, то виходе п'ятий, бо сьогодні субота.

Мокрина. Еге ж у вівторок. А я все лічу, лічу, отже у мене виходе четвертий день.

Денис. То барині нема? А хто ж, свашечко, тут у подвір'ї найголовніший після старої барині, як не ви?

Мокрина. Та неначе б то я?

Денис. Та ви ж. Чи зможе вам тут хто согрубити, чи сказати: не йди туди, або он куди?

Мокрина. То я можу кожному звеліти, що, мовляв, отакечки та отакечки роби...

Денис. Так, так!.. То як ви тут у положенію найвищим, то... (*скидає шапку і кланяється у пояс*). Подозвольте вас прохати, зділайте милость, не погребуйте нашим братом і зробіть таку задля нас ласку, щоб вже ми змогли і людям сказати, що ми теж не з послідніх, що і нас мають не за якихсь там...

Мокрина. Яку ласку?

Денис. Подозвольте, свашечко, Мокрино... Отже й забув, як вас по батюшці?

Мокрина. Андреевна ж.

Денис. Так, так!.. Та чи я не ошалів оце свіжо, ну диви! Ще ваш покійний отець, як ще я пас громадські телята, сказати: малим ще хлоп'ям був, а вони були за садовника при панськім саду, так уліїмали мене у саду, я, бачте, переліз через пліт та й украв з півдесятки яблучок — не струсив, а з землі взяв — звісно, дитина нерозумна, іду собі та й їм, аж це вони мене за вухо хоп, поскубили злегенька та й кажуть: „як скортиш тобі ще раз вкрати, то згадай дядька Ондreja, що цей раз тільки злегенька поскуб, а вдруге і штани спустить!..“ (*Сміється*).

Мокрина. Вони були дуже добрі.

Денис. Вумні були і достойні!.. І дочка по батькові пішла.

Мокрина. Кажуть, що я й лицем у батька.

Денис. Неначе бачу їх перед собою, (його) тільки вуса вам та щоб люльку в зуби; вони завжди було з люлькою в зубах. Просю ж вашої милости, свашечко, Мокрино Одреевно, зробіть мені таку честь, доки там сее та тее... Шинкар привіз оце туж-туж свіженької, ходім та почастиємся.

Мокрина. З якої ж причини?

Денис. То, стало бить, ви гордуєте нами?

Мокрина. Не гордую, а тільки...

Денис. Коли не гордуєте, то зробіть нам вдовольствие. Мені оце скортіло звіритись: чи гордують нами бідними поштенна свашечка! Мокрина Одреевна, чи не гордують?

Мокрина. Та я можу, тільки...

Денис. Не задержу! По румочці, по другій і кінець. Мені головне діло, щоб ви мені честь зробили! Знаєте, не з нашими достатками вас як слід шанувати і вже, благородна свашечко, на тім нас звиніть.

Мокрина. То й ходім.

Денис. І добряча ж ви душа, настояща благодущна душечка! (Пішли).

Я в а ІІІ.

Килина і перша дівчина.

І дівчина. Кажу ж тобі, що вона зразу догадалася, що ти гніваєшся на неї, бо як я провела її до двору, спитала мене: чого ти так хутко майнула з гулянки, що ні з ким і не попрощалася?

Килина. Ох, радь же, радь мені, серце Орису, як мені бути, що мені подіяти?

І дівчина. Та яка ж краща рада, як кинутись по ворожках?

Килина. Ніколи я їх не одвідувала і не знаю як з ними?..

І дівчина. Піди до баби Деркачихи? Є у тебе гроші?

Килина. Та є небагато.

І дівчина. А скільки?

Килина. Либонь, сімдесят копійок виховала ще з осені від батька.

І дівчина. Може й стаче, а не стаче, пообіцяй віддати: миску пшенишного борошна та четвертину — другу сала...

Килина. Та це можна.

І дівчина. Деркачиха і приверне, і одверне.

Килина. Піду до Деркачихи. Ох, тяжко мені, сестрице, так тяжко!.. (Ухопилася за голову).

Я в а ІV.

Ті ж і Женья.

Женья (вийшла з-за вугла, але побачивши Килину, зупинилась). Килина! Не хочу з нею зустрічатись.

Килина. Хотіла б я, сестро, щоб Деркачиха приворожила Конона до мене, а мені щоб так поробила, щоб я змогла насміятись

над ним у вічі, як він насміявся надо мною, а потім зненавидіти його і навкі одвернути від нього серце, і щоб це мені не боляче було, щоб було байдуже!.. І неже Деркачиха усе це може починити?

І дівчина. Людям же допомага.

Килина. Може й мені допоможе? А знаєш, мені раптом якось ніби полегшало.

І дівчина. Кажуть же, що: „і надія іноді вистачить за щастя“.

Килина. О, коли б мені стачило сили на боротьбу з отією кішкою шкодливою! Постривай же ти, городська моргуха, хоч ти і навалила мені каменюку важку на серце, але я недовго держатиму його на грудях, звалою; силкуватимусь, доки не випручаюсь з обійми тяжкого смутку і поборюся з лютою перевесницею, ні, я тобі так легко Конона не віддам!.. Лютує моє серце на неї, на оту ящірку з зеленими очима!.. Сьогодні піду до Деркачихи, нехай радить, нехай рятую мене!.. (Пішли).

Женья (сама). То я кішка шкодлива, я городська моргуха, я ящірка?.. Ти наважаєшся мене подужати? Так я ж тобі докажу, що ти ніколи не одіб'єш від мене Конона! Думаєш, як у перший раз мене сполохала, то я й тепер тебе злякаюсь?.. Не боюся я тебе, не боюся!.. Не злякаєш ти мене!..

Я в а V.

Мокрина і Женья.

Мокрина (під чаркою). Осьдечки вона, моя пташечка-щебетушечка! Ох і люблю ж тебе, моя дитиночко!..

Женья. Я знаю, що ви мене любите, а от другі не люблять. (Сміється кризь зуби).

Мокрина. Люблять і другі та ще й як люблять!

Женья. Ні, є такі, що ненавидять, що раді б мене з світа звести!

Мокрина. То трясця їх мамі і злиднів торбина, от що!

Женья. Мамко! Що коли б я задумала вийти заміж за простого, як би ви на це подивились?

Мокрина. Коли за такого, що щиро коха, то й боже благослови! Хіба, серденько, у званій щастя? Щастя у щирості та в коханні. Аджеж і мій отець покійний, царство небесне, вічний покій його душечці, не з простих був, а панамарський син, а віддав мене за простого мужика. Ох, нехай легенько моему голубчиккові гикнеться на тім світі! Що то була за людина, що то за душа!.. Три годочки прожила за ним, як три малих години, як у раю!.. (Почина хлипати). Ніколи не забував якого я коліна, почитував мене, шанував, а що вже кохав!..

Женья. Зазнали щастя з своїм чоловіком?

Мокрина. Ох, зазнала, до віку пам'ятатиму мого Семена. Простий був, а обіходивсь зо мною так вже по-благородному, так по-благородному!..

Женья. Мамко! Скажіть мені що ви думаєте про Конона?

Мокрина. Таких людей як він, а найпаче як його батько, що вже ввічливий та звичайний, то й пошукать такого... А що Конон, то він он як закоханий в тобі, моє янголятко!.. Денис не зна вже, що йому з Кононом і подіяти, так і стереже, щоб, борони боже, з одчаю рук на себе не наложив!

Женя. Та що це ви кажете?

Мокрина. Оце зараз Денис казав: коли б швидш у переселеніє; тільки, що, мабуть, прийдеться Конона зв'язати та так зв'язаним і везти.

Женя. У переселеніє? Чого це мама так довго не їде з города?

Мокрина. Звісно, гостюють.

Женя. Як же це так? Кажете: Конон закоханий і в переселеніє?..

Мокрина. Хто його зна, як вже там воно скоїться?

Женя. Чому ж Конон мені ніколи не признався про кохання?

Мокрина. Звісно, страх і опаска бере... (*Чутно парубочий спів*). О, це вже повертаються з поля.

Женя. Чи не там і Конон? А ну стривайте... (*Прислухається*).

А вже ж то його голос. Ходімте, мамко, я вас хочу дещо розпитать.

Мокрина. Закоханий, сердешний парубок!.. Каже Денис, що Конон і не їсть, і не п'є, неначе святим духом живе!.. (*Пішли*).

Я в а VI.

Виходять співаючи парубки.

Конон. Ой чи чуєш ти, водо,
Я нашлю на тебе вола.

Гурт. Віл не йде воду пить,
Вода не йде камень топить,
Камень не йде топор тупить,
Топор не йде дуба рубить,
Дуб не йде вовка бить,
Вовк не йде козу їсти,—
Коза недорізана!

Конон. Стійте! Станьте ж ви, братця, тут, цур до хвіртки не наближаться, а я зараз її викличу посвистом молодецьким і тоді рушимо заклад вистановляти.

Парубки. Побачимо чий могорич загуде!

Конон. А як і мій? Ну штож? Пропадай моя деремня, всі чотири колеса!.. (*Іде до хвіртки*). Ну що як не вийде, пропаде піввідра ні за ципову душу та ще й сорому завдасть на всю округу!.. (*Надійшовши, свистить*). Хіба не почула? Ні, щось їде, поспіша!.. Вона, чую по ході, що вона!..

Я в а VII.

Ті ж і Женя.

Женя. А що не пізнала твого посвисту?

Парубки (*промеж себе*). Чи не джигун?

Конон (*до Жені*). Бариня ще не прийшли?

Женя. Ні! Приходь же увечері.

Конон. Прийду. А я свою гармонію чисто рішив, як брязнув нею об землю, так в цурки й розлетілась.

Женя. Нічого, я куплю тобі нову.

Конон. Тільки тильянську. Ще гаразд і не смеркне, як я тут вродюсь, тільки з уговором?..

Женя. З яким?

Конон. Та що ж, ми з вами шовечора як зійдемося, балакаємо та й годі, пора вже... Ні, нехай тоді скажу. До свиданія! (*Хутко йде до гурту, співаючи*).

Ой чи чуєш ти, воле,
Я нашлю на тебе довбню.

Гурт.

Довбня не йде вола бить,
Віл не йде воду пить і т. д.

ЗАВІСА.

Стор. 51. О.— Слова: „...у зажерливих голодних вовків...“ і далі— „А ви все ідеалізували... суженої“ — окреслено червоним олівцем цензора.

Стор. 52. О.— Опис кімнати: „Хата Конона. Диван, кресло, скільки дзигликів, зеркало, занавіси, дві або три олеографії (премії), фото-графії: Гоголя, Тургенева, Достоевського, Пушкіна, Лермонтова і др.— по стінах; за перегородкою, — кровать гарна, столик, комод, стулья, на столику лампа, книги і чорнильний примус“.

Стор. 60—61— Перша ява має вигляд:

Я в а I.

Мокрина і Явдоха (стоять біля порога).

Мокрина. То, кажеш, сьогодні неодмінно прибудуть ваші?

Явдоха. Мусіли ще вчора прийти, батько так і сподівались, цілісний день їх дожидали, а сьогодні вже не втерпіли — пішли таки до шиньку, кажуть, що ніби там якесь є діло.

Мокрина. А може й є? Шкода, що не застала наших молодят... Та мабуть таки я сьогодні ще раз навідаюсь.

Явдоха. Навідайтесь. Почастувала б вас, так ключик від шахви узяла Женя з собою, там у неї є пляшки зо дві вина, ото мабуть

боялася, щоб батько не випили та й заперла¹⁾. Ба таки й випили б!.. Побачимо, якого приданого навезе Конон?

Мокрина. Вже ж не мужичого!

Явдох. Та звісно. Конон хвалився: „як тільки, каже, візьму гроші у тещі, зараз лавку відкрию — хоч з бакалією, хоч з красним товаром.

Мокрина. Чому ж не трахир?

Явдох. Цебто шиньк?

Мокрина. Ні, шиньк це вже дуже просто, а трахир благородніш.

Явдох. Отоді то всіх завидки візьмуть.

Мокрина. Тільки не мене, бо я й так знаю, що я у моєї Жені буду першою і найдорожчою гостюю!

Явдох. І боже, боже, які є завидючі люди та лихі! Як ото скоро побрався Конон з Женею, то чого тільки не витворяли і хто тільки не тисся до нас у хату, щоб хоч одним оком глянути як Женя поводить з нами, як се та те робить, як ходить, як говорить... І-і! Воно, правда, що хоч Женя і береться до всякої роботи, але все не так у неї виходить, таки дивовинно!..

Мокрина. Бо то все її новина.

Явдох. Та еге ж! Раз наважилася вона хліб вимісити, місила вона, місила, аж з ніг сердешна пада. піт їй очі залива, а ніяк не вправиться; бачу, що не сила їй, я й кинулась допомогти. Аж це де взялась Лукія Дорошева, як глянула на Женю та як заревохотіла та мерщій до вікна, відсунула кватирку та й гука: „ідіть, люди добрі, та гляньте як ми умієм хліб місити... Вбігла Христя Ревенкова, Василина Шкаренкова і почали сокотати, мов ті сороки, та додавати та прикладати усякі прізвища та прикмети. Женя спершу мовчала та все слухала, далі таки дошкулило їй, пішла вона он туди до свого столика (показує на перегородку), взяла книжку, піднесла до Лукії, розкрила та й каже: „а на прочитай!“ Лукія: „я не вмію.“ — А може ти вмієш? Пита Христю, а потім Василину: або ти? — Ті переглянувшись проміж себе, ніби їм якось ніяково вже стало, не знають, що (вже) й казати. Тоді Женя й каже: „а чому ж це я з вас не глузую? Ті, звісно²⁾, мовчать, а Лукія аж засоромилась. От бачите, каже, не глузую я з вас через те, що знаю, що вас цьому не вчили; отак же й мене не вчили хліб місити, то й вам не приходить з мене сміятись.“ Далі й каже: „ось слухайте, я вам прочитаю.“ І почала читати та розказувати про те, що у якімсь селі один вчитель почав вчити своїх учеників шовк добувати. Тобто є такі червяки, котрих виготовляють листям шовковиці, а потім (як ті червяки повиростають, то починають випускати з себе шовкову нитку, у котру самі завірчуються і нарешті з того завірчування робиться кокон: от ті кокони і продають і беруть за них добрі гроші: а як навчитись ще й самим розмотувати ті кокони, так тоді ще дорожче можна продати шовк. Отож слухали, слухали вони²⁾, а далі в один голос: „от коли б і нам,

кажуть¹⁾, повчитись як тих черв'яків годувати“? А Женя і додала: „Я напишу, каже, кудись, от тільки забула, куди вона сказала „напишу““²⁾ і мені вишлють тих черв'ячків і, коли хочете, будете разом вчитись добувати шовк“. (Тут і почали вони дякувати: „і спасибі вам, голубочко, і пошли вам, господи, щастя і здоров'ячка... Зараз давай скаржитись, що як тепер тяжко стало у світі жити, що на все сутуги, що гіркі заробітки, що як би то корисно було навчитись той шовк добувати...)

Мокрина. То кажеш: батько у шиньку?

Явдох. Еге-ж.

Мокрина. А я думала, що він ховається від мене. Там є за ним довжок, може чула?

Явдох. Цебто за свашкування?

Мокрина. Та коли б не я, то може б і не було того шлюбу, то³⁾ я Женічку напустила...

Явдох. Я чула від батька щось таке... Казали, либонь, треба буде дати корову з телям.

Мокрина. Тільки корову, а гроші?

Явдох. Про гроші щось не чула.

Мокрина. Не чула. Невже забув, як присягався?.. Піду ж я до шиньку та здибаю його там, треба йому нагадати про обіцянку... Це б то він вже пам'ять пропив, чи що? (Пішла).

Явдох (сама). Не дадуть батько гроші, хоч і помінилися; мало вони кому чого не помінялись дати, а гляди як прийде той правити, так вони зараз: „а свідки у тебе є, або розписка?“ Одне те, що скупі, а вдруге біда які сутяжні!.. (Помовчала). Не знаю, чи робити що мені, чи привчатись до панських звичаїв? (Співа).

Ой мала я два садочки —

Не один не цвіте,

Ой мала я два женихи,

Та не один не ходе...

Ну, цієї, мабуть, не виспіваю. Ловко її співали покійні мати! А ну цієї? (Співа).

Не ходи, козаче,

Понад берегами,

Не суши серденька

Чорними бровами.

Ой у полі вишня.

Чому не черешня?

Прощайте, сусідоньки,

Вже ж я не тутешня...

І цієї як далі — забула. Мати покійні і цієї гарно співали, а я вже й не виведу. Конон хвалився: „як тільки теща грошей дадуть, зараз найму, каже, куховарку і якунебудь дівчину, щоб Женя не

¹⁾ Слова: „Ото“, „та й заперта“ — над рядком іншим чорнилом.

²⁾ Над рядком.

¹⁾ Над рядком.

²⁾ Слова: „кудись... напишу“ — над рядком.

³⁾ Над рядком.

сміла ні хати підметати, ні якої чорної роботи робити... Ну, а я ж як буду? Невже таки батько примушуватимуть мене до важкої роботи? Мені вже, господи, як вона ¹⁾ обридла(о). Женя почала вчити мене грамоти, та щось не лізе в голову: Конон понятливіший від мене, тільки, що ніколи йому вчитись: гості мало не щодня: співи, танці, бенкетування!.. Либонь Женя вже трохи і гнівається на тих гостей? (Чутно стук). Що воно загуркотіло? (Дивиться у вікно). Чи не наші часом приїхали? Так і є, вони!.. Ой, коли б ж хоч батько п'яні не напились, вони обіцяли Жені, що зовсім вже не будуть до шиньку ходити, а тепер і не додержали слова... Побачу, побачу якого ж то мені гостинця невістка привезла? Конон обіцяв привезти бамазеї на плаття; коли б невістка привезла плюшу на кохточку, тоді мені, здається, більш вже нічого й не треба!..

Стор. 62. О.— Замість: „ніхто... (по хаті)“ — „... і вийде благородно... (Входить Женя).“

Явдох. Здрастуйте, сестро!

Женя (проходячи). Здрастуйте!.. (Пішла за перегородку і там роздягається).

Явдох. Чи ви часом не посварились, якісь такі?..

Конон. А хоч і посварились, хіба ми не люди? Другі сваряться, то й нам можна.

Явдох. До цього часу не сварились!..

Конон. Все до часу. (Роздягається). Піди повнось там покупки з воза. (Явдох пішла.) То як же воно, питаю, буде оце діло?..

Стор. 63. О.— Замість: „Чого ж тобі ще...“ й до кінця яви.

„Конон. От тобі і лавошник!..“

Женя. Мама продасть бриль'янти і золото, і те все розділить меж нами.

Конон. Розділити!.. Коли ж то буде? Продасть, поділить між трьома, скільки ж нам доведеться,— пустяки якінебудь?

Женя. А ти хотів би, щоб все оддали тобі одному?

Конон. А чому ж і ні? Сестриця, Палагея Митровна, як вони за купцем, котрий має два гамазини, так навіщо їм давати? А мамаші та сестриці, Надєжді, хіба багато треба? Живуть же у Палагеї Митровни як у бога за дверима?

Женя. Який ти заздрісний! Ніколи я не думала, щоб ти такий був, ніколи!..

Конон. Який же я?.. Я... Та не в тім рошот, а що.. Заздрісний, овісім я не заздрісний!.. Ти мені скажи, хто я тепер такий?

Женя. Ото то й горе, що ти не хочеш бути тим, чим повинен бути!

Конон. Тобто мужиком? Коли б я оженився на мужичці, то й був би мужиком, знав би свою паравію і шабаш... А тепер: жінка у мене пані, рідня жінчина пані, а я хто ж?.. Навіщо я перейняв кой-які панські звичаї: сердука надів, часи, кальцо з печаткою, а тепер же як?.. Думав крамарювати, а тепер... От тобі і покорно благодарю!

¹⁾ Над рядком.

Женя. Коли вже так кортить крамарювати, почни з малого.

Конон. О, розкрамарюєшся!..

Женя. Тіпка теж з малого почав.

Конон. А я не можу...

Женя. Я відкрию школу!..

Конон. Що мені школа?..

Стор. 64. О.— Замість: „вони постановили... (до Жені)“ — „Що це з Кононом, ніби гнівається? Ах, глупак, глупак!.. За такою жінкою слідком ходити та слід цілувати!.. От глупак! (Сіда)“.

О.— Замість: „Ой бачу я, що... Хе-хе-хе!“ — „Хе-хе-хе. Одним лицем: любопитствений народ! Чого це ти так чудно на мене дивишся, чого так вдивляєшся?..“

Женя (зідхає). Ох, чи не пізно я почала вдивлятися.

Денис. Тобто як?

Женя. Лисичите, не те у вас у думках, що на язиці.

Денис. Як не те?

Женя. Бачу я, що, либонь, я сліпа була, а тепер починаю прозрівати.

Денис. Це ти щось... Либонь же я не п'яний, а нічого не розберу!

Женя. Я п'яна була! Коханням упилася та незбутніми думками і охмеліла... Тепер тверезію і голова почина болить.

Денис. Не розберу тебе, єйбогу не розберу!..

О.— Замість: „А як три... бажали б?“ — „Ні, обійшлись б і двома. Земельки десяти з п'ятдесят дрикупити; а останні гроші можна б людям позичити. Тепер мужички аж пишуть за грішми, що хочеш дери з нього, а тільки позич. Дорохвей млином нажив чимало грошей і віддає у позику, так би й ми, або як Тіпка... Дорохвей мені якось позичив перед Петром шість цілкових, а на Покрову я віддав йому вісім. Отак би, кажу, й ми орудували б“.

Женя. А далі?

Денис. Худоби у нас, слава господеві, вдоволь, хіба ще думаєш прикупити?

Женя. А потім?

Денис. Одежі у нас стачить на скільки років, дякуючи свашечці.

Женя. А Конон каже: навіщо та одежа?

Денис. Бо він глупак!..

Женя. Я все таки хотіла б знати чого б ви ще забажали?..

Стор. 65. — Замість: „Женя (регоче)... багато їх грошей?“ —

„Женя. Широкі бажання, корисні і цікаві... (Сміється). Нагарбати побільше грошей, взяти півсела у кормигу, мов у ярмо впрягти, шапку на очі насунуть, щоб і світа не бачить?.. А про горілку ж забули, горілки ж щоб побільш?..“

Денис. Іменно, саме настояще життя було б!

Женя. А я думала, що ви хоч щонебудь скажете про сусід, про розум та про душу; а ви тільки про власне ¹⁾ черево, щоб його набити, та ²⁾ кишеню напхати грішми, а потім давити свого ж таки

¹⁾ Над рядком.

²⁾ Над рядком.

брата — мужика процентами... Чи то ж людське поводження, людське життя? Обернутись у Дорохвея, насунути на очі шапку і стати схожим з тією твариною, що сонця ніколи не баче, що моркву рие?..

Денис. Га? Моркву рие? Стривай. Моркву рие свиняка... Ти куди ж це загнула? Х-м. Що ж, нехай кожен про себе дбає, а з якої речі я на другого старатимусь?

Женя. А я ж вам читала євангелію, і ми з вами міркували тоді, либонь, по-людськи?

Денис. Так коли б же всі разом так наважилися, щоб, мовляв: давайте житимем по-божому!.. тоді і я пристав би; а коли з мене Дорохвей чи Тіпка дере lika, то я йому за те мушу добро робити?

Женя. Христос так велить: воздай за зло добром.

Денис. Чим же воно таке поводження скінчиться?

Женя. А тим, що добро подужає зло.

Денис. Коли ж то буде?

Женя. Чим швидш люди зробляться добрими і чулими до горя і нужди ближнього, тим швидш зло пропаде, а добро опанує.

Денис (встав). Одначе, чи не піти мені до гостей?

Женя. Оце й по розмові?

Денис. Та я якось ніби і не вмію такого слухати... А ти справді не підеш?

Женя. Справді!

Денис. Чи не вчинилося яке неблагополуччє, га? Я так і забув спитати: у Конона гроші, чи в тебе? Краще б їх заховати, а то, борони боже, щоб бенкетуючи не загубити?

Женя. У Конона гроші.

Денис. Та він же роззява, загубе!.. Багато?

Женя. Спитайте у Конона.

Денис. А ти б то ліку не тямиш? Як раз не тямиш, мабуть і мільйонів не злякалася б — перелічила б!.. То вже наш брат на лік дуже невдалий, як почне лічити за скільки продав моркву, чи пуд якого хліба і скільки буде грошей, як продасть сотню пудів, то їде з базарю додому та лежачи на возі ліче, аж голова замакітриться, та так інший лічучи і засне. Хе-хе-хе! Ні, справді, скільки грошей привезла від свашечки, певно награла порядно?..

Стор. 66. О. — Після: „...вповали, що...“ — „бачучи, що мамонька твоя має триста десятин, думали, що візьмемо за тобою хоч сотню, або ж грішми?“

Стор. 67. О. — Замість двох останніх реплік:—

„Денис. Казав, звісно казав. Коли випада так, що треба кого обдурити, то приходиться, що обдурити, а найпаче дівку... Прохватилися, здорово прохvatилися!..

Женя. Так ви мене обдурювали: і ви, і Конон?

Денис. Чого ж обдурювали? А звісно і поговорка є: „не все те правда, що на весіллі співають...“ Адже хіба не трапляється, що йде, приміром, таранкувата дівка заміж і худа як тріска, а їй дружки співають: „гарна та хороша, як та ловня рожа!..“ Отак же точнісінько і балачка. Мало чого не говориться? Скажи, на милость божу, отак

прохvatилися! А я ще сьогодні кажу декому: „коли б нам, кажу, хоч тисяч на чотири копиталу... От тобі і вбаришкували!“

О. — Слів: „Явдох а. Натє вам лист... саме розгулялись“ — нема.

О. — Замість: „Женя. Навіщо дивитись... їй вишкріб?“ —

„Женя. Що таке?“

Явдох а. Трудно їй розказати“.

Стор. 68. О. — Замість: „Цього ніколи ще не було... не пустила б“ —

„Женя. Коли ж буде цьому гармидерові край?“

Явдох а. Чи ви не розсердитесь, сестро, як я вам щось скажу (Оглядається)“.

О. — Замість: „Ну, це вже чепуха!“ — „Ач, гнилозуба!“

О. — Замість: „І скількох вже він дівчат... Чого це ви регочете?“ — „Не одна вже на нього плачється!.. (Женя заридала і впала лицем в подушки). Чого це ви регочете, га? Що це з вами починилося? Та ви регочете, чи плачете?“

Стор. 69. О. — Замість: „Ті ж і Конон. Конон. Женє, послухай... ти тверезий?“ —

„Ті ж і Мокрина.“

Мокрина (під чаркою). Де вона, моя люба донечка?

Явдох а. З нею щось починилося. (Хутко пішла). Може по бабу побігти?..

Мокрина. Женю, Женюшечко? (Припада до неї). Моя донечко, красавице!.. Моє янголяточко, що це з тобою?

Женя (підвела голову). Нещасна я, пропащий мій молодий вік!.. погубили, погубили ви мене!..

Мокрина. Хто, я погубила?

Женя. Всі ви!.. Я не знала Конона, ви вговорювали мене, запевняли, що він закоханий у мене!..

Мокрина. І таки закоханий був, казав: „як не піде за мене Женя, повішусь на воротах!..“

Я в а VII.

Ті ж і Конон.

Конон. Що це мені Явдох а сказала, що щось трапилось з Женєю?

Мокрина. Як же це ти падлець, марзавець!..

Конон. Слухайте! Хто лається, того іноді і по губах б'ють!..

Мокрина. Що? Ах ти ж!..

Женя (грізно). Мамко! Вийдіть відціля, вийдіть зараз.

Мокрина. Я піду, а обіждать мою рибоньку золотую не дозволю, о, не дозволю!.. (Пішла).

Женя (дивиться на Конона). Ти не п'яний?“

О. — „чи прямо пахолок у моєї жінки, що мушу робити тільки так, як моїй жінці забагнеться“.

О.— „...у Москву за новими піснями“.

Стор. 70. О.— Замість: „Ну так що? ...у тебе нема“ — „Я її не цілував, то Явдосі здалось, бреше вона!..“

Женя. Я не хочу з тобою більш жити, а поїду до мами.

Конон. Що таке?

Женя. Кажу ж тобі, що в тебе жінки нема!..“

О.— Замість: „Іди до лавошниці, а мене лиши“ — „Ти чи не здумаєш мене бити, цього ще бракувало?“

Конон. Я нічого поперед не знаю, а тільки кажу: не дратуй!

Женя. Піді поцілуйся з лавошницею, то й серце одійде!..“

М.— Слова: „вести“ нема — очевидний пропуск; в О: нема цілого речення.

О.— Замість: „Я тут хазяїн!“ —

„Конон. Чому?“

Женя. Не роби кажу, бо каятимешся!..

Конон. Не полохай мене, бо я вже ляканий!..“

О.— „прохлад“.

Стор. 71. О.— „абсолютно передовая“.

О.— „ілі принцип“, „що й мицибент і пирцип“.

О.— Слова: „я на ньому... помиримся“ — окреслено червоним олівцем.

О.— Якова в цій сцені нема: він з'являється пізніше.

О.— Замість: „Писар. Нельзя... я й говорю“ —

„Писар. Да, без етого нельзя, случается иногда семейний препятствия... Вуй!“

Фіона. А що Євгенія Митровна надимають губи, то це ми давно знаємо.

Мокрина. О, вона у мене горда!..

Фіона. Позвольте. Єжели я говорю, то кажеться так што вам не дольжно перебивать понятіє: хто я і хто ви?

Мокрина. Була Хвіона, а тепер Хвіона Андреевна.

Фіона. Да, совершенно верно. І когда мені не тільки урядник, а даже самі господин становой пристав подають руку, то ви дольжни за честь іміть беседу з нами.

Конон. Це верно. (До Мокрини). Ви звольте трохи до порога відсунутись, а то (ви) сіли поруч з Фіоною Артемовною, неначе колінебудь укупі свиней пасли.

Писар. Да, надобно понимать: хто вони і хто ви?

Писарка. Гусь свині не товариш.

Писар. Верно, Лізета.

Мокрина. То я й відсунусь... Колись і нас садовили на покуті.

Конон. Тільки не в такій компанії.

Мокрина. Ні, не так. Я у барині Нарциси Павловни сиділа при їх особі, а Антон Ларіонович коло порога стояли.

Тіпка. То було одно положеніє, а тепер друге: колись я стояв перед Нарцисою Павловною, а тепер може і вони передо мною постоять.

Мокрина. Не доведи господи!

Конон. Как ежели вам завгодно неприятности балтать, так ідіть краще додому.

Фіона. Ні, Конон Денисович, душко мой, не так. Пуцай сидить, ну только без некоторых неприятных разговоров.

Конон. Понімаєте? Сидить же смирно. Знаете поговорку: „пусти свиню під стіл, так вона і лапи на стіл?..“

Писар. Вуй!..“

Стор. 72. О.— Замість: „Кому тут належить... супругі. Вуй!“ —

„Тіпка. Штоб взятъ фанаберию? при которой, значить, губи надимать, то не тільки що во-первых, но даже і во-вторых як і в третьих — я всіх вас питаю прямо: кому тут по всій правилі належить надимати губи?“

Писар. Вам, принципіально вам.

Писарка. Ви один на всю округу.

Писар. Ти верно Лізета определила: „на всю округу“. Вуй! (До Тіпки). Ви тепер для нас всьо. Били когда-то Нарциса Павловна нашей мамашей, но не удержали пальми первенства і тепер ви Антон Ларіонович наши папаша і мамаша. Вуй!

Всі. Правда, правда!..“

Стор. 73. О.— Замість: „Писар. Слышиш, Лизета!.. а для нас“ — „Це у мене мананж!..“

Писар. Позвольте, это какое же слово: „мананж?“

Фіона. Анголь.

Писар. Ах, да, да!.. І із голови вон. Заметь, Лізета: мананж, значить ангел. (До Фіони), Благодарю вас за краткое правоучение.

Тіпка. У мене жона образована.

Писар. Господа!..“

Стор. 74. О.— Замість: „Тіпка. Як збоку дивитися... так вот вам современные куплеты. (Співа)“ — „І так воно машина значить крутить і крутить...“

Писар. Дальше, дальше.

Тіпка. Оце ж вже і кінець.

Писар. Bravo, bravo!.. Господа, bravo! Ви, Антон Ларіонович, своей речію перевернули мой весь кругозор, в альбом следует записать еті ваші слова, относительно высоты і низоты. Как жаль, что я не захватил с собой записной книжечки!

Тіпка. А може тут хто ще розумніше скаже, потому: „ум хорошо, а два лучше?“

Всі. Хто ж зможе?

Писар. Ви філософ і оратор! Господа, вот кого надо нам слушать, даби поучаться, вот кому мы должны внімать, ібо только вот хто может абсолютно обогащать интересы радикальных і реальных в принципе задач і руководить незрелыми мнениями в сельско-хо-

зййственних і економіческих вопросах... Ви, надейсь, меня понимаєте?
Не правда лі, что только Антон Ларіонович?

Всі. Вони, вони!.. Та вони у нас он-які!..

Денис (до Конона). Ти розібрав про віщо воно?

Конон. Авжеж розібрав!

Денис. А я ніяк не домацаюсь...

Конон. Господа, стало бить, любезні гості!..

Писар. Господа, ц-с! Конон Денисович, желаю тоже реч
проізнесті і потому дадім їм возможность висказаться (до Конона).
Продолжайте. Вуй!

Конон. Мене теща зобидила!.. Одне, наплювати!.. Частуйте,
тату. (Випиває).

Фіона. Конон Денисович, сядьте отут біля мене, візьміть гар-
монію у руки і подограйте, а я спою. (Співа):

Ой на мене мій муж ворчить,
Що у мене хвартух стерчить;
Ой не ворчи, мій кристалю,
То ж він стерчить від крохмалю.

Писар. Позвольте, господа, я спою вам куплети". (Співа).

Стор. 75. О.— Замість: „Прекрасные куплети... подскакай!"

„Ми как-то билі з Лізетой в одном городском ¹⁾ ресторане,
так там театр бил і ісполнял. Ти не можеш, Лізета, продолжайте еті
куплети, я забил?"

Писарка. Там дальше якось: „Лукіч їдьоть, Лукіч їдьоть!..
Ах, как я люблю военных!.."

Писар. Ілі вот што. Конон Денисович, возьміте вашу італьянку
і сыграйте польку, а я с женой протанцюю, по клубному, з совре-
меними манерами.

Конон (бере гармонію). Я могу.

Писарка. Я ж по клубному не вмію.

Писар (строго). Лізета! (Тихше). Станцуем, мананж. Главное,
не смотри на ноги, как ето принято в деревне, а соблюдай манер об-
разований!.. (Бере її). Смелей кладі голову на плечо мне і вспор-
хнем..."

Стор. 76. О.— Після: „...одного зуба зламали"—

„Я в а ІХ.

Ті ж і Яків.

Яків. А, здоровія желаєм, з похмелля поміраєм.

Денис. Ну, тут тебе ніхто не похмілятиме, іди в шинькі!

Фіона (до Конона). Што ви так делікатно держите меня,
смійлі пригортайте!.."

О.— Замість: „Геть з хати, мерзота!"—

„Фіона. Лікомердуемся!

¹⁾ Над рядком.

Женя. Геть відділя, мерзота, вишкребки всього, що є най-
гідчішого у світі, геть!.."

О.— Замість: „Писарка. Благородний манер!.. з кунпанії"—

Разом { Писар. Вот так делікатний манер!
Писарка. Какая приятность!
Фіона. Лікомердація!

Гості. Отака нам честь!

Женя (до Фіони). Розпутна ти твар, повія!..¹⁾

Конон. Жене, замовчи!

Фіона. Позвольте, Конон Денисович! (до Жени). Ви говорите,
што я розпутна? Ну, тільки, што меня ніхто ні з ким не упіймав,
а вашу мамашечку багато разів ловили з мужем моім,— понимаєте?

Женя. Шо-о?..

Тіпка. Фіоно, замовчи!

Фіона. Почему?

Женя. Геть, гідото, з очей!.. Ти брешеш, ти картаєш мою
мату!.. Геть!.. Я тебе розшматую!.. (Кидається до Фіони).

Писар. А ну: кто кого?

Фіона. Конон Денисович, обороніть меня!

Конон (відпиха Женю). Не руш!

Женя. Падлец!

Конон. Я тобі замажу рота! (Хапа її за руки).

Денис. Не дивись, сину, що вона благородна! ²⁾

Женя. Пусти, пусти руки, мерзавец!.. (Виривається і біжить
за перегородку).

Конон. Я ж тебе провчу! (Біжить за нею).

Мокрина. Не бий, не бий, собачий сину! (Кидається за
Кононом).

Яків (хапа Конона). Ах ти, мугиряка!.. Ти смієш руку підвести
на полковницьку доч!..

Денис (виштовхує Мокрину з хати). Геть, свинота, з кумпанії!

Конон (штовха Якова). Геть, стара собако!

Яків. Я тобі горло перегризу!.. (Денис його випиха за двері).

Конон (біжить за перегородку). Я тобі покажу образование.
(Б'є)".

Стор. 77. О.— Замість останньої репліки яви —

„Женя. Розбійник!.. Пусти мене, бачити тебе більш не могу!..

Конон (штовха її). А ну тебе к дияволу! (Пішов).

Женя. Мамо, мамо моя ріднесенька! Ти не чуєш, не бачиш
як знуцаються над твоєю безталанночкою!.. (Падає)".

Стор. 78. О.— „Подвір'я Зажері: хата, комора, повітки, клуня,
загони і т. ін. У подвір'ї стоїть повозка знаряжена в дорогу". (Замість
1-ої яви —

¹⁾ Підкреслено червоним олівцем.

²⁾ Далі густо закреслене одно слово.

„Я в а І.

Конон і Явдох.

Явдох. Двома підводами поїдете?

Конон (*утоптує сіно на повозці*). Еге ж. На конях поїду я з наймитом, а батько на волах.

Явдох (*подає мішок з хлібом*). Я поклала три хліба, може мало?

Конон. На трое день наймитові стачить; а ми з батьком харчуватимемося у ростирації.

Явдох. А як же мені з Женею?

Конон. Роби те, що баба Деркачиха веліла: води не давай пити, хоч би як вона не прохала: а хліба давай без соли. Казала ж баба, що як не давати їй води дев'ять день, то може й заспокоїться і не верещатиме.

Явдох. Та вона ніби трохи й заспокоїлась. Невже, Кононе, батько й справді надумали знов таки у переселеніє, хіба нам тепер тут погано?

Конон. Хто каже, що погано? Але через Женю нам якось ніби не рука тут zostаватись.

Явдох. Задумали спродувати усю худобу, хоч би корову рябушечку zostавили, там така вже смирна, що кращої і не треба.

Конон. Аби гроші, а рябушечок можна й там, на Амурі, скільки завгодно накупить та ще й не таких, а кращих.

Явдох. Не йшли на переселеніє тоді, як з села вийшло семей з двадцяткою та тепер замарудилося.

Я в а ІІ.

Ті ж і Денис.

Денис. А що, сину, справляєшся?

Конон. Та скоро вже хоч і виїздити.

Денис. Поснідаємо та й рушимо; аби нам туди на захід сонця поспіть, завтра ярмарок самий настоящий. Ну лиш, Явдох, лагодь сніданок. (*Явдох пішла*).

Конон. Це ви прямо від баби Деркачихи, що ж вона сказала?

Денис. А що ж сказала? Каже, що то Жені з очей, що вона ще давніш порчена, а оце їй з очей і причинилося.. Покарав нас господь нею, сильно покарав!

Конон. Як же нам тепер з нею бути?

Денис. Поки спродамося та справимось, то може вона й дуба дасть: каже Деркачиха, що навряд чи переживе другого молодика. А як не помре, прикинемо її матері, або що?..

Конон. Чом ви мене тоді не вдержали, щоб я її не бив?

Денис. Теб і вдержив як раз! Якби заступився, то може б і мене за груди взяв, як звір розлютувався!

Конон. П'янство так воно ніколи до пуття не доведе. Та невже Деркачиха не взялась би вигоїти Женю?

Денис. Та що вже її гоїти? Як вона порчена, то вже пуття з неї не буде ніякого: тепер вигоїш, а через півроку, гляди, знов заслабне...

Конон. Так що ж, тоді знов гоїти?

Денис. Багато ми взяли за неї приданого, щоб на неї страчувати?

Конон. А хіба мало?

Денис. Батькові своєму лисому розкажи.

Конон. Та я ж вам і кажу.

Денис. Це ж ти як зо мною?..

Конон. Бо ми з вами, як по правді казати, так безсовісні.

Денис. Що?

Конон. Авжеж! Ви мене умовили женитись на Жені, ви!.. Я погуляв би з нею який там час і шабаш, почувався б перед то-варямишми, що ми можемо і з баришнею приємні розмови — і кі-нець. Коли б не ви та не Мокрина, зроду-віку не були б ми у парі!.. По вашій навуці я застрахав Женю, що й повішусь і втоплюся... Вона повірила мені. Хіба дівку довго спантеличити, хоч вона і обра-зована? Що не кажіть, а ми з вами безсовісні, ще не так я, як ви!

Денис. То це ти вже мене урештеш? Ой, Кононе, гляди, щоб я тебе не взяв за чуба.

Конон. Короткі руки!

Денис. Як?!

Конон. Не візьмете за чуба, бо не дамся.

Денис. Ой візьму я люшню в руки!

Конон. А я другу!.. не дамся бити, не покурите!..

Денис. То ти на мене і руку здіймаєш?

Конон. Не чіпайте мене, то я вам і слова не скажу, а зачепете, то я не знаю, що може вчинитись...

Денис. Як же оце мені тепер з тобою бути?

Конон. Як собі знаєте.

Я в а ІІІ.

Ті ж і Тіпка.

Тіпка. Здравія желаєм, з воскресним днем.

Денис і Конон. Спасибі! Будьте і ви здорові.

Тіпка. І всьо таки збираєтесь у ярмарок, а я б по дружбі не говітував би; краще вам худобу на місці продать, бо у ярмарці можна продешевить. Я купив би у вас волики і прочу — другу живність, якщо поцінно візьмете. Ось зараз проїздять люди з ярмарку, так завіряють, що ніякої ціни нема на скотину... Ежели зйдемося на худобі, то і мебелі у вас куплю, щоб вам менш клопот. Поведете худобу на ярмарок, а тут, не дай бог, набіжать Нарциса Павловна со властями придержаними і не дадуть продати; чи не краще зробить нам це діло нишком, без гвалту, щоб ні поговору, ні розговору?

Денис. Та я вже, либонь, не хазяїн у моїм подвір'ї?

Тіпка. То-єсть, чому?

Денис. Син мені не дозволя вже його повчати, каже: якщо той, то я і за груди візьму.

Тіпка. Як? Отця-родителя?

Конон. Ніколи я цього не казав. сказав тільки, що не дамся бити.

Тіпка. О, невжели приближається Солома і Гомора?.. А заповідь знаєте: „чти отця твого і матір твою...“

Конон (зідхає). Коли б мати були живі, не було б у нас цього розгардіяшу та безпуття!..

Тіпка. Який розгардіяш, яке безпуття?... Скільки я за вами примічаю, так ¹⁾ ви соблюдаєте себе і промеж людей й скрізь як слідує быть...

Конон. А мені здається, що ми не по-людські поведимось!

Тіпка. Та ежели б у вас були какії, склони худії, або не то што, нодаже, дак я перший вас остеріг би і напутив. Но отця, Конон Денисович, уважайте. Слішайте, я вам велю отця-родителя уважать.

Конон. Хіба я не вважаю?

Тіпка. Друг я вам, чи ні? Супругу мою ви уважаєте, да?

Конон. Та конешне.

Тіпка. Поетому сисчас подайте папаші ручку і мир, інакше я вам не друг і знать вас не хочу.

Денис. Хіба я тобі, сину, не бажаю добра?

Конон. Та ви, тату, не гнівайтесь на мене, я іноді буваю скажений!

Тіпка. Ну, подайте друг другу руки. Отак! (Денис і Конон подають руки). З чого у вас взялось?

Денис. За невістку все.

Тіпка. Об ній нещасній треба тільки просить бога, щоб швидш прибрав, при її сумасшедчій положенії. Так отже слухайте про діло. На мою думку, завіщо вам не продати всю худобу і імущество, тільки мершій перевести все на гроші; прийдуть случайні Нарциса Павловна, то можуть все дочине приданое потребовать?

Конон. Невже?

Тіпка. Да. І ви віддасте, потому що вмішаються власті придержачії; слідователі, прокурори... Ви не мали ще діла з прокурорами, не мали? І не совітую! Ето такі люди, що кругом будете ви праві, а вони вас обвинуватять!.. ²⁾ Нема нічого краще, як гроші: перевели імущество на гроші, поклали гроші в кишеню і нехай требують з вас до кінця віку. Я так дважди спас своє імущество і тепер, слава богу, живу в достатках.

Денис. Звичайно гроші найкраще!

Тіпка. Потім перейдете за скільки тисяч верстов на переселеніє, і кінці в воду.

Денис. Бачиш, сину, як розумні люди радять?

Конон. Та я поміаю.

Денис. Ходімо в хату, там поснідаємо й побалакаємо.

Тіпка (вийма з кишені пляшку). А я і живущої примочки приніс.

¹⁾ Над рядком.

²⁾ Слова: „Ви не... обвинуватять“ — окреслено з боку черв. олівцем.

Конон. Благодаримо.

Денис. І що то за догадлива людина! (Пішли в хату) ^{a)}.

Стор. 80. О. „Дружка (підперезана рушником). Приходь, Явдохе, сьогодні і весілля, допоможеш співати, ти ж умієш тонко виводити“.

Стор. 81. О.— Замість: „На ланцузі держимо... то не воно, не Женя“ „Явдохе. Сьогодні вже шостий день.

Килина. Ой, боже мій... Де ж вона?

Явдохе. Отам, у хліві прив'язана,

Килина. Прив'язана?.. (Біжить до хліва, потім з криком одскакує). Ох, горенько!..“

Стор. 82. О.— Остання репліка яви:

„Явдохе. Конон вас обох погубив. Це йому даром не минеться, господь тяжко покара його!..“ Далі:

Ява III.

Яків і Явдохе.

Явдохе. О, дядько Яків, відкіля це?

Яків. Пашла вон, погубительська душа! Де Женічка?

Явдохе. Які сердиті?

Яків. Де мучениця твого брата-катюги?

Явдохе. Чого ж ви на мене гніваєтесь, я чим винна?

Яків. Всі ви одного кода! Спалить вас гадів, у пушку-малтирню зарядить усіх разом, щоб і мотлоху від вас не зосталось. Де Женічка, питаю?

Явдохе. Отамечки в хліві.

Яків. Он якої чести діждалася полковницька дочка! Ах ви супостати архипелаги, дияволи!.. Давай ключ од замка, а то виламаю двері. Де твій батько падлець, де брат твій клятвoprеступник?

Явдохе. Пішли до Антона Ларивоновича.

Яків. Давай ключ.

Явдохе. Та нате вже. Глядіть, як випустите, то держіть її, щоб не пужнула в хату, знов там усе поперевертає. Мали ми з нею вже мороку; повивертала воду, карасину розлила, муку по всій хаті розсипала, подушку розірвала, дзеркальце розбила!.. Господи якої шкоди наробила! Нічого мені так не шкода, як дзеркальця, таке ж гарненьке було, геть у отакісінькі шматочки розбила!..

Яків. Ніяк ключа не розберу.

Явдохе. Та оце ж і він.

Яків (одмика і стає на дверях). Женічко, безталанна сиріточко!.. Вона на цепу?

Явдохе. Авжеж.

Яків. О, людоді! Неначе звіря закували!.. Женічка, ви пізнали мене?

Женя (на порозі хліва). Хто пізнав?

Яків. Це ж я, Яків. Ось скоро і мамаша прийдуть... Чого ви так дивитесь?... Значить пізнали мене, що смієтесь?

Женя. Де той?..

Яків. Прикували неначе собаку. Котрий ключ от цепу?

Явдоха. Оцей.

Яків (одмика). Вона вся в ранах!..

Женя (кричить). Не руш!.. Намисто!.. Дороге, коралі!..

Яків. Кров на цепу позакипала!.. Що ж це діється?.. Вийдіть, Женічко, з хліву. Не можете йти? Я вам поможу.

Женя (кидає цеп). Нехай розсиньється намисто, я позбираю потім...

Яків. Ідіть сюди, на свіжий вітерець!..

Явдоха (убік). Неначе з хреста знята!..

Яків. Женічко, Женічко!.. Що ж вони з вами зробили?

Женя. Чого плакати? Мені жаль... (Сніва).

Ой жаль, жаль мені буде,

Візьмуть її люди...

Яків. Присядьте на сприйзбі. (Садовить її).

Женя. Як рясно зацвіли яблуні!.. Скоро канікули... Екзамени... Домой... Хорошо тепер в деревні!.. Ай, не бий мене, не бий!.. Ти хто?.. Болить тут!.. Я буду плакати... (Сніва).

Не допоможуть сльози щастю,

Серцю легше буде...

Ні, не буде легше!.. Який сьогодні день? Наталка-Полтавка співає: „серцю легше буде...“ Ти знаєш її? Була Фенька, тепер Фіона Андреевна!.. Вона бреше!.. Я її уб'ю!.. Пусти, не крути мені рук! Ха-ха-ха! Фіона Андреевна, цілується... З ким то вона цілується, у снігах? Явдоха побачить, не цілуй! Ай, пусти, не бий, болить!.. Ходім до мамі!..

Яків. Заспокойтесь, ніхто вас не б'є.

Женя. Ти не смєєш мене біть, негодай!..

Яків. Заспокойтесь, нещасна страднице!..

Женя. Хто нещасний? Біть-любить нельзя... Нельзя любити-біть... Да?.. Салдат-Яшка?..

Яків. Ага, пізнали? Он і єсть: салдат Яшка, красна рубашка.

Женя. Ха-ха-ха!.. Врють, врють Фіона!.. Тіпка-тіпка, тіпка-тіпка!.. Я його заріжу!.. Чим ріжуть, га?.. Дай мені!.. Дай... пий, пий!..

Яків. Подай мершій кухоль.

Женя. Geben Sie mir Wasser¹⁾.

Явдоха. Йй води не можна давати.

Женя. Можна.

Явдоха. Еге можна. Баба Деркачиха казала, щоб води ані рісочки.

Женя. Пий!..

¹⁾ Дайте мені води. Прим. редактора.

Яків. Подай, говорять тобі, воду!

Явдоха. Як вип'є хоч рісочку, то зараз той, що у ній всередині сидить, кажуть, візьме таку силу, що й десять чоловік не подужають, тоді вона такого тут шарварку накоїть!..

Женя. Пий, пий!..

Яків (увесь час піддержує немоцну Женю). Брють твоя Деркачиха, брють!.. Як я бував у горах-Балканах, так там перше діло людині вода. Подай сюди кухоль.

Явдоха. Не подам, щоб потім я була винна?

Женя. Явдоха, де Фіона?.. Пий!..

Яків (до Явдохи). Подерж болную.

Явдоха. Так то її вдержиш, я боюся!.. (З острахом піддержує Женю).

Женя. Я спати не хочу... Пий! Ти?.. (Дивиться на Явдоху). Як тебе звуть?

Явдоха. Вже й забула?

Женя. Фіона Андреевна... Ха-ха-ха!

Яків (подає Жені кухоль з водою). Звольте, промочить уста!..

Женя (жадно п'є). А, хорошо!.. Очень хорошо... Лимонад!..

Явдоха. Ну, глядіть, як їй погіршає, ви будете в одвіті.

Яків. Перед ким? Перед твоїм братом-свинопасом? Ти думаєш, що йому оте, що він штовхнув мене у груди, так йому і пройде? Не, брат! Я Єгорівський кавалер, богу-государю служив!.. Я подам бумагу на нього по начальству, дійду до самого Петенбурха, да!

Женя. Ах, как мне хорошо!.. (Одкинувшись на стіну і закрила очі).

Явдоха. Що з нею? Неначе умліла!..

Яків. Не видиш, що вона вдоволнила жагу, і її сон обхопив зразу, так воно і повсїгда.

Явдоха. Може вона помирає? Чи не дати їй свічку в руки, у нас є за образом аж дві страшних свічки, батько собі на смерть заготовили?..

Яків. Не треба, потому воздыханіє у неї движить грудь у плі-порції. Може скільки ночей не спала, жага її донімала, а тепер заспокоїлась.

Явдоха. Ба й не спала таки. Щож, коли, баба Деркачиха заборонила давати їй води.

Яків. Ах ви живодьори! Таким способом ви могли умертвить насильно неповинну душу.

Явдоха. Чим же ми винні, коли нам так наказано бабою Деркачихою; щоб і на цеп посадовити, і в телячій хліві заперти, і...

Ява IX.

Ті ж. Нарциса Павловна, Николай Василевич і Соцький.

Нарц. Павл. Где, где, моя несчастная доченька?..

Яків. Ц-с! Вони тільки що заснули.

Нарц. Павл. (з ляком). О, неужели это она?

Ник. Вас. Она изранена вся!

Нарц. Павл. Есть-ли в мире несчастнее меня мать? Бедное мое дитя!

Яків. Вони були на ланцюгу!

Нарц. Павл. Что ты говоришь, ужасно!..

Ник. Вас. Неужели на цепи?

Яків. Так тошно, ваше високродіє, я ланцюг одімкнув, ондечки він. Сиділи в хлізі на припоні.

Нарц. Павл. О, жестокие люди!.. (Ридає).

Ник. Вас. Что, сестрица! До чего довело ваше миндальничанье да ханжество? Вы сделали из своего дома какой-то неприступный замок, отказались от мира.. Надо было вам идти в монастырь, в келью, если на вас такое настроение нашло; а девочкам нужно было общество, для которого вы их готовили в институте. Из Надежды вы сделали какую то злюку, с ухарскими манерами; эту обрекли на жертву!.. Был бы жив покойный брат Дмитрий, я уверен, что этого не случилось бы, что сейчас произошло. Девчонку надо было в руках держать, оберегать от общества глупцов и негодаев, а вы ей, почти ребенку, дали полную свободу, завезши в деревню, в захолустье; надо было высечь ее, коли задурила, а не потакать!.. За кого ты ее замуж отдала? Разве она к этой жизни готовилась? Коли ты хотела из нее сделать чернорабочую, так надо было сначала приучить ее к черному труду, а не делать из нее белоручку; хотела выдать замуж за мужика, так надо же было ее растить в обществе мужиков.

Нарц. Павл. Ах, я не знаю, как все это произошло, все это случилось так неожиданно, вдруг!..

Ник. Вас. Ты ее удаляла от общества мужиков, нежила, баловала!.. Ей-ли бороться с невежественной и грубой средой, ей-ли свыкнуться с мраком суеверия и предрассудков?.. Почему ты мне не написала тотчас как только задурила девчонка?

Нарц. Павл. На меня точно затмение нашло!.. Ничего я не сообразила, ничего не понимала...

Ник. Вас. Написала бы мне, я бы ее уговорил, убедил, наконец насильно увез бы ее отсюда и, поверь, вся дурь прошла бы. Ну-с, вы меня пригласили с вами ехать, что же мне прикажете теперь делать?

Нарц. Павл. Оставьте этот тон, нам надо позаботиться об ней!..

Ник. Вас. Ах вы, женщины!.. (До Жені). Бедная, несчастная жертва!..

Соцький. Ваше високоблагородію! По которым прегметам мене зволили потребувати, потому що я не маю урем'яни?..

Ник. Вас. Ах, я о тебе и позабыл. Вот тебе приказ от испанника, чтобы в случае чего ты оказал нам содействие.

Соцький (бере бумагу). Понімаю, буде оказано. Потому як господин становий раз-по-раз приказують, щоб строго; ежели, которое провозшество, чи об яких прегметах, щоб воченно строго...

Ник. Вас. А вот эта бумага, о задержании Конона и Дениса Зажерей впредь до прибытия властей.

Соцький. Понімаю. Будить сповнено.

Ник. Вас. Какже ты это, братец, допустил, чтобы на цепь человека посадили?

Соцький. Ваше високоблагородіє, тож муж посадовив, который у полным праві об этих прегметах.

Явдох. Баба Деркачиха звеліла.

Соцький (до Явдохи). На ланцюг? Ну ежели баба Деркачиха, то стало бить воно так і слідає.

Ник. Вас. Почему ж это?

Соцький. Потому вона поніма.

Ник. Вас. Это должно быть деревенская лекарка?

Соцький. Так тошно! Вона поніма краще дохтуря. Раз господин становий пристав приїхали до нас, а тут їх як схопило, не в мою міру: чи жилокрут, чи завійна, чи яка інша пошесть — прямо, гвалт кричали! Отже баба Деркачиха пошептала їм щось, дала з веретена води спити і як рукою зняло. І то ж один копитан занедужав би-шихою...

Ник. Вас. Ну это нисколько не интересно.

Соцький. Не, постривайте, ваше високоблагородіє. Отже і бариня, вони теж звесні, бо скільки разів вона і їм допомагала. Чи зазіх злизати, чи пліснявку зігнати, чи сояшниці заварити. Либонь і привороту якогось вчила таки ось бариню, на шот, щоб любощів?..

Нарц. Павл. Перестань вздор говорить!

Соцький. Ну-да. Я тільки кажу, що вона і вам дохторювала...

Ник. Вас. Значит Деркачиха у вас правит селом?

Соцький. Щоб супроти неї що, так кожного опаска бере... Вона може і на воді, і на квасолі, і на вугіллі, і на чому захоче — до всього добрала способу. На що вже череп'я?.. Отже візьме з чийогоньбудь смітника черепки, щось пошепче і вже нехай той стережеться!.. Та отже і бариня звесні...

Ник. Вас. Ну, довольно. Вот скоро приедет становой пристав, он тебе задаст черепки.

Соцький (з ляком). Хіба прийдуть господин пристав?

Ник. Вас. Ты не должен был допускать, чтобы на цепь посадили; наконец, если это ты увидел, почему ты тотчас не донес?

Соцький. Та вже я почуваю, що буде мені морда бита, мовляв: кому — кому скрутиться, а мені змелеться...¹⁾ Тільки такого приказу, щоб ежели муж жону б'є, чи катує, або на ланцюг посадовить, та щоб доношеніє, так ми ще не чували. Ежели бува уб'є, тоді тошно надобно донести і воченно строго приказувано: „ежели што которое, то сисчас донеси...“ Промеж мужа і жону ніхто не може. Ондечки Василь Сокуренько, якось ідучи увечорі з поля, чує у Макаровім подвір'ї гвалт: „рятуйте, хто в бога вірує, рятуйте!..“ Він усковив туди, наслуха: відкіля той гвалт, чує — з повітки, він до повітки, дивиться: Макар прив'язав свою жону до стовпа і повчає її налігачем. Василь зараз до Макара. Вони таки й родаки, бо Макарова племенниця за Васильовим братом, за Сенькою. — „Як ти, каже, смієш, як ти можеш повченіє провзводити налігачем та ще й удвоє склавши?..“

¹⁾ Ці речення окреслено з боку черв. олівцем.

Стало бить, Василь каже Макарові. Макар кинув жінку та Василя як згребе за чуба. А Макар здоровий, отже і бариня його знають! Куди ж Василеві з ним справитись? Як почав він Василя мяшкурити, як почав лупити, увесь двір ним виволочив¹⁾. Василь другого дня до старшини: так і так, господин старшина, покалічив мене, каже. Макар за вступительство. Господин старшина, як довідались у чім діло, та й кажуть Василеві: „Іди ж ти геть з моїх очей, бо щоб була і я тебе не покалічив різками²⁾“. Як ти смів сякий-такий втручатися у етоє діло?..“ Так і пропало, як на собаці.

Ник. Вас. Вот оно где ученье „Домостроя“ и до ныне применяется с усердием. Ах вы, несчастный, жалкий народ!

Соцький. Тошно, ваше високоблагородіє! Верите, такі сутуги настали, такі... Чи не чували, ваше високоблагородіє, чогонебудь на щот прибавки землі? Живете у губернії, там усякі чутки об полегкостях...

Ник. Вас. Как же слышал. Школы хотят ввести повсеместно...

Соцький. Ні, я питаю, об наділах: чутка така пішла, що ніби приріжуть нам землі?

Ник. Вас. Откуда? Разве земля больше делается? Напротив: население увеличивается, а земля истощается.

Соцький. А тут чутка пройшла, що після нового году приріжуть землі³⁾.

Нарц. Павл. Не разбудить-ли нам ее?

Ник. Вас. Да я, право, не знаю?

Яків. Скільки ночей не спали...

Соцький. Баба Деркачиха казала, що вона, стало бить Євгенія, що вона давно спорчена.

Ник. Вас. Я думаю, что если бы и тебя поколотить, так и ты бы сделался порченным.

Соцький. Ваше високоблагородіє! Касаємо, щоб Конон Денисович били свою жону так ето пустякове доношение. Ну ежели по справці виявиться, що було кой-котре небольшое провченіє: за коси, чи може по пальтрету, так хіба від того пустяка може людина стерятись? Ні, ця об'явка буде пустякова, не по настоящому. Це ще не чувано не тільки у нас, а й по всьому світі, щоб як малось розкрово'янив, то зараз самашедное скоропостижное... Інший чоловік б'є, б'є жінку, хрипи їй одіб'є, в'язи зверне... Кинув бити, вона зараз і одійде. Жінка, як кішка: убий її, переволючи на друге місце — оживе, зараз і одійде! А та вся об'явка, сказати: пустословія! Та он я скажу хоч і про себе...

Женя (просипається). Не бий, Кононе!.. Боляче!.. Пусту мене, не крути рук!..

Нарц. Павл. Дитя мое несчастное, что ж это с тобой сделали?

Ник. Вас. Нечего терять времени. Яков, возьми там в экипаже одеяло, платки и еще что там есть и неси скорей сюда.

1) Слова: „виволочив ...різками“ окреслено з боку черв. олівцем.

2) Надписано поверх іншого слова.

3) Слова: „на щот... приріжуть землі“ окреслено з боку черв. олівцем.

Женя. Bonjour!..¹⁾ Фиона ведь лжет, да? Где мама?
Нарц. Павл. Дитя мое, неужто ты меня не узнаешь?

Женя. Да, да!..

Ник. Вас. Женя, а я за тобой приехал.

Женя (дивиться на нього). Сердитый!.. Дядя!.. Я не поеду!..

Ник. Вас. Если хочешь, чтобы я был добр, так сейчас поезжай со мной...

Женя. Кататься?.. Ну, хорошо!.. За ворота. „Выходила молода, за новые ворота“... Ха-ха-ха! (Співа).

Барыня, барыня,
Сударыня-барыня!..

Ник. Вас. (тим часом одяга її з Яковом і Нарц. Павл.) Живей, живей.

Женя. На бал?.. Хорошо!.. Мне душно здесь, я в лес хочу... (Дивиться на Якова). Вавилонська башня, тьма Єгипетська!.. Ай, больно... Не хочу, пустите!..

Ник. Вас. Женя, ты меня не слушаешь?

Женя. Я не приготовила урока!.. Ц-с!.. (На вухо говорить Ник. Вас.). Я вас узнала, помните, мы танцевали с вами кадрили на бале, в институте... Да, я хорошенькая... Не шепчите мне глупостей.

Ник. Вас. (строю). Ну, идем же скорей...

Женя. Я снова с вами танцую... Бить не будете меня? Типка пипка Фиона Андреевна... Она лжет, лжет.

Ява Х.

Ті ж, Денис, Конон і Тіпка.

Денис. Це що таке? А, сванечко.

Нарц. Павл. Я тебя видеть не могу!

Конон. Здрастуйте, мамаша! А це либонь, дяденька?

Ник. Вас. Ну, убирайся ты к тетеньке.

Соцький. Господа: Денис, як вас по батюшці? І Конон Денисович! Велено вас обарештувать до приїзду господина станового.

Тіпка (тихо Кононові). Дайте швидше гроші, котрі я вам дав, я заховаю, а то стануть обискувать — одіймуть. (Конон оддає йому щось, Тіпка хова).

Ник. Вас. Ну, готово, с богом! (Ідуть).

Тіпка. Здайотсья, Миколай Васильович? Поздоровляю вас з приїздом до нас!..

Ник. Вас. Вот и тебя скоро поздравят с отъездом.

Тіпка (тривожно). Што таке?

Ник. Вас. Знаешь пословицу: „брехнею світ пройде, та назад не вернешся“.

Тіпка. Об'яснить...

1) Добридень!

Ник. Вас. Тебя скоро упекут за твої темні делишки, да за ростовщичество.

Тіпка. Не лякайте ляканого!

Женя (*довго дивилась на Конона*). Хто це, хто?.. Ай-ай!.. Заховайте мене!.. Дайте мені ножа!.. Конон цілує Фіону!.. Ха-ха-ха! (*Її ведуть до воріт*).

ЗАВІСА.

ДІЯ П'ЯТА.

Корчма. Великий стіл, лави і стойка. На стіні лампа горить. За перегородкою горілка, пляшки, чарки і закуски.

Ява І.

Шинкар за стойкою: на вуглі столу сидять три мужики, п'ють горілку і закусяють: на другім вуглі Килина й салдат теж ча-стуються.

1-й чоловік. І що то воно осінь, не вспіли проїхати восьми верстов від города, виїхали завидна ще і сонце так гарно світило, далі як уперішив дощ... А тепер вже й смеркло.

2-й чоловік. Восени дні зовсім коротенькі.

3-й чоловік. Зимою ще коротші.

1-й чоловік. І що воно за причина, через що воно так?..

2-й чоловік. Я раз у священика питаю, і він мені розказував і в той мент неначе я і тямив, що іменно воно так, а далі й забув як воно.

3-й чоловік. І все воно від господа милосердного! І хочти що хочеш роби, а не доточиш дня і ночі не вкратиш... І до кінця віку воно буде так, як бог велів.

1-й чоловік. Невже так буде і в кінці світа, як земля почне горіти?

2-й чоловік. Може тоді і перевернеться.

3-й чоловік. Навряд. Вип'ємо. (*Налива і частує*).

Салдат (*до Килини*). Бач, сказав, що нічого для тебе не по-жалію, от і сповнив. Було у мене тридцять п'ять копійок, на всі ро-зорився, хоч вивороти кармани. Скажи, Маша, поняла ти мене? По-люби ж і ти мене.

Килина. Полюбить легко — розлюбить важко. (*Частуються*).

1-й чоловік. А ну, рушаймо! Обсушилися трохи, відпочили і скотинка підпаслась, ну й гайда.

2-й чоловік. Обсушитись би ще трохи, доки зовсім розхмариться.

3-й чоловік. Слава господеві, зерно продали поцінно, дома ро-бота не чекає, то чого ж нам і хпатись? Давайте вип'ємо ще по од-ній? Щоб не прокладно було їхати...

1-й чоловік. Не годилося б.

2-й чоловік. Вже й так по дві чвертки на брата осушили.

3-й чоловік. А як і по третій осушим, хіба за нас хто плати-тиме? Слава господеві, п'ємо за собственні копитали!..

1-й чоловік. Та воно, звісно...

2-й чоловік. Та нехай вже мерщій подає.

3-й чоловік. Господин шинкар! А всипте нам ще три чверточки та оселедця подайте. (*Шинкар подає*).

Салдат. Я таки, кажись, обніму тебе і розцілюю, потому нет удержу!

Килина. Цього не слід робити при людях.

Салдат (*частує*). А що мені люди? Нехай которий сікнеться, дак я його по воєнному!

Килина. Такі б то ви хвабрі?

Салдат. Ого-го, нехай хто пикне!

Ява ІІ.

Ті ж і Мокрина.

Килина. От тобі і маєш, це молодиця з нашого села!

Салдат. Ну так штож?

Мокрина (*підходить*). О, Килина! Ти відкиля це тут взялася? Куди це, га?

Килина. Куди від лиха втікають?

Мокрина. Таки покинула свого бузувіра?

Килина. Що буде, то буде!

Мокрина (*сіда поруч*). І гаразд зробила.

Килина. А я думала, почнете уговорювати?

Мокрина. І не вертайся, голубко! Хай він пропаде, анахтема!..

Килина. Ви не кажіть там... як кого побачите, що мене зу-стрічали.

Мокрина. А пашпорта маєш?

Килина. Де там маю, я цілком крадькома.

Мокрина. Оте, либонь, погано?

Салдат. А я говорю, што встрою усе діло. Тільки нехай ідють до нашого копитана, значить, до ротного командера за куховарку і не боїться нічаво: наш ротний командьор так він усьому городу страху наженють¹⁾.

Мокрина. Якщо той, то...

Килина. А ви ж це вже з города?

Мокрина. Еге ж.

Килина (*вийма гроші, до салдата*). Скажіть, нехай постанов-лять нам дві чверточки.

Салдат. Вот за ето хвалю. Ей, господин трактирщик: дві чвертки і при етом лучшей закуски. (*Дає шинкареві гроші*).

Килина. Що ж, одвідували Женю?

Мокрина. А якже! Зовсім уже здорова.

Килина. Ну, слава ж господеві! Що ж вона, як тепер? (*Шин-кар подає горілку і закуску*).

¹⁾ Цю репліку окреслено збоку червоним олівцем.

Салдат (*налива*). Мадам, прошу! (*Мокрина випива, поздоровкавшись мовчки*).

Мокрина. Що то за дорога душа, що то за золото!.. (*Салдат тим часом частує Килину і сам випива*). Всіх, всіх згадувала!.. І про тебе питала: „невже, каже, Килина і досі гнівається на мене?“

Килина. Не гніваюся, хрест мене побий¹⁾, не гніваюся!.. Що ж, так вже воно богу завгодно!.. (*Почина плакати*).

Салдат. Ніхто как бог. Мадам, викушайте! (*Налива і частує*).

Мокрина (*випива*). Рветься у село, прямо рветься, нічого з нею не вдіють! Як вже там її не вговорюють всі, як не благають: і мамаша, і сестри, і дохтурі!.. А вона своє: поїду, та поїду!.. Упіймала мене наодинці, почала розпитувати і прямо аж тремтить у село!.. Як почала мене благати, щоб я до завтраго зосталася, щоб, стало бить, зо мною їй і їхати. Та все розпитує: „як Конон? чи згадує про мене?“

Килина. А йому байдужісінько, гуля з Фіоною день і ніч!.. Тіпку за віщось тягають, все в город їздить по аблакатах, а Фіона і заюрила на всю губернію!..

Мокрина. Як сказала я старій пані, що Женя рветься в село, так вона мене почала прохати, щоб я швидш їхала собі, ото ж я крадькома і майнула та якраз у дощ. (*Дивиться у вікно*). Либонь дощик уже пройшов, тільки вітер страх який!.. Не вдержать, знаю я її натуру: пішки піде, аби на своїому поставити. Пита, чи пам'ята її Конон? Звісно, не скажу ж я, що ні. Так вона: і голубчикок мій, і бідненький!.. „Я, каже, теж винна проти нього, я його налаяла!..“ Вона винна? Такий вже анголь, такий анголь!..

Салдат. Попрошу вас ещо мадам. (*Частує*).

Мокрина (*випива*). Спасибі, вдоволнилася. (*Встає*). Треба ж вже й далі трюхати, опівночі буду й дома. Прощай, Килино, нехай тобі господь помагає! А ти на мою голубоньку не гнівайся!..

Килина. Хіба ж я не людина, щоб так довго виховувала гнів та лютість? Бог з нею!

Мокрина (*поцілувалася з Килиною*). Коли то ми з тобою побачимось?

Килина. Гора з горою не сходиться!

Салдат. Адьйо мадам! (*Подає руку. Мокрина пішла*).

Килина. Гора вже й нам.

Салдат. Доп'єм—і в путь. (*Частується*). Досадно, що в кишеньках свистить, угостив би тебе на славу.

Килина. Та нехай ще подасть чверточку, нате гроші.

Салдат. Хвалю! Ей, номерной!.. Чи той, трахтирщик! Чвертку і две мармалади на закуску. То-єсть, как я у тебя улюбльон, милая Маша!..

Килина. Скільки вже разів казала вам, що я не Маша.

Салдат. Усьо равно! (*Шинкар подає*). Получите. (*Дає гроші потім частує*).

¹⁾ Слова: „хрест мене побий“ підкреслено червоним олівцем.

1-й чоловік. Ну, де я його бачив?

2-й чоловік. Кого?

1-й чоловік. Та оцього шинкаря. Він же тут недавно шинкує?

3-й чоловік. А недавно. Перш тут єврей шинкував. А я отого салдатика десь видав.

1-й чоловік. Слухай, шинкарю, як тебе звуть?

Шинкар. Так, як під охристов.

1-й чоловік. Не в тім сила... а що я тебе десь бачив.

Шинкар. Што вдивительного?

1-й чоловік. Іменно десь бачив.

Шинкар. Ви у Куп'янці бували?

1-й чоловік. Ні.

Шинкар. А в Щенячім?

1-й чоловік. Ні.

Шинкар. А в Блигадировій?

1-й чоловік. У Блигадировій? І в Блигадировій не бував. Нічого гріха таїть, що не бував, то не бував.

Шинкар. Значить, ви мене не бачили.

1-й чоловік. Ну ей-ей бачив. (*Частується*).

Салдат. Милая Килия, я скоро заплачу от любви. Скажи, Маша, скажи, Саша, много у тебе грошей? Розорись для милого дружка ісчо на чверточку і дві мармалади.

Килина. Нема вже мілких.

Салдат. Так я буду плакати. (*Охиляється на стіл*).

1-й чоловік (*встає*). О тепер вже пора їхати.

2-й чоловік. Верстов з десяток проїдемо, там знов попасемо у Бориса. Корчем на цім шляху, слава господеві, доволі!..

3-й чоловік. Авжеж. І худобинку треба шанувати, бо вона німий язык!.. А корчму обминати зачим? Заїхали сюди, гріх не заїхати і до Бориса.

1-й чоловік. А у Василя, що на перехреснім шляху, хіба горілка не міцна?

2-й чоловік. І Василя обминати не приходится!

1-й чоловік. Недзя, завіщо обїждать? Ну де я його бачив оцього чоловічка? (*Ідуть всі трое¹⁾, потім хутко вертається*). Стривай! Ти не крамарював?

Шинкар. Случалось.

1-й чоловік. В Озюмі, на базарі, під яткою ти продавав ситець на ярмарок?.. Коли це було, так?

Шинкар. Точно було діло, тільки це давно коїлось?

1-й чоловік. А хіба я тобі кажу, що недавно?.. Так отже я тобі пригадаю: я в тебе купив жінці на спідницю кубового ситцю і собі черкасину на штани,—о! А що, правда?

Шинкар. Може й правда?

1-й чоловік. О то-то бо й е!.. (*Пішов*). Кажу ж, що іменно десь бачив...

¹⁾ Слова: „ідуть всі трое“ написано над густо закресленим словами.

Килина. Ви так скоро заснете.

Салдат. Нєт! Развє улюблений можє спать? Но милая, Маша-Паша, займи мнє палтинник, і я тебе вгощу. А што я тебе опредєлю, так чєсно слово, то-єсть вот как будєш благодарить.

Килина. Спасибі, якщо опредєлите. А я йду дорогою та й думаю: уперше йду унайми та ще і в город, хто мене опредєлить?.. Чую, щось гуркотить, придивилась: їдє щось на повозці... Далі ви надїхали і привїтались.

Салдат. Пригласив тебе у телегу і зразу влюбився. Значить, судьба!..

Килина. Не треба об любові, хай їй враз.

Салдат. І ти можєш так жестоко розсуждать? Милая Куля угости мене, алі позич палтинника, і я тебе вгощу.

Килина. Коли ж нема вже мїлких.

Салдат. А крупні які?

Килина. Та три цїлкових та й по всьому.

Салдат. Хїба трудно розмїнять? Трахтирщик! Ісчо чвортку і при єтом дві мармалади.

Килина. Ми закуєємо, а ваша коняка голодна стоїть.

Салдат. Чорт їй подери, пущай стоїть, коняка ротная, мене ротний послав куфарку поїскаць. Понїмай, што я при ротном состою, так ти не сумлївайся.

Килина. Як опредєлите мене, я буду вам дуже вдячна. (*Шинкар подає*).

Салдат. Подайте здачу з трьох рублєй! Килина, заплати. А мармаладу хочєш?

Килина. У мене вже крутиться голова.

Салдат. У городі я тебе такими вгощенїями нагодую, што ти язика даже проковтнєш. Манпасє, торт, щикалад, абрикоси, галанський сир!.. (*Шинкар подає питво і здачу*).

Килина. Ой, як голова морочиться. (*Салдат частує*). Та як вас звуть?

Салдат. Зови мене: душка Коля. Пей, Килина, єйбогу пей!..

Килина. Ой, не можу!..

Салдат. Што, неужто закрутилась головка? (*Співа*).

Крутиться, вертиться
Шар голубой,
Крутиться, вертиться
Над головой,
Крутиться, вертиться,
Хочет упасть,
Кавалер баришню
Хочет украсть.

Что єто за юлиця, чей єто дом?
Баришня в ньом юмниця, а кавалер вор;
Кавалер баришню пускай подождьоть,
Покудова баришня хоча подроутьоть.

Кавалер баришню хоть і не украв,
А в тюремний замок он всьо таки попал:
Две пари портяночек, две пари котов,
Кандали на ноженкї, і в Сибір готов.

Килина. Ідєм, пожалуста... У хаті мені якось млосно робиться!..

Салдат. Как єхать, такі в поход. Ідєм. (*До шинкаря*). До приятного свїданїя! (*Пішли*).

Шинкар (*сам*). Маладєць салдатик, бабу апетитную підципив. (*Сміється*). Він їй опредєлить!.. Продувна шельма! (*Гука*). Дуня, а Дуня? Ти в горниці?... Неужелі заснула? Скажи Насті, щоб зогрїла самовар, пора вже. Не забудь два чайника заварить: один для нас, другий которий бїлший¹⁾ для проїжджающих мужиків; і в бїлший чайник чаю поклади пів ложечки — для духу, а три ложечки сандалу воно якраз мужикові по вкусу: щоб крепкий чай був, аж чорний.

Ява III.

Тї ж, Килина, Салдат і Жєня.

Килина і Салдат (*несуть Жєню*).

Килина. Чи не замерзла вона зовсім? (*Кладуть на лаву*).

Шинкар. Що цє такє?

Килина. Тільки що виїхали ми на бугор, аж цє коняка як захронє та дибки, далі у бїк як крутнє!.. Почали ми придивляться, аж на шляху щось лежить: а нїч темна-темна!.. Вони (*показує на салдату*²⁾ хотїли обминути, так я ублагала, щоб зупинились. Злїзли з воза, дивимось: людина, лежить і стогнє!.. Підняли ми їй на вїз та мершїй сюди!..

Салдат. Боюсь, щоб капитан не задав мені нагоняя.

Килина. Треба їй роздягти та обсушити.

Шинкар. Можє вона п'яна?

Килина. Нї, не чуть від неї духу.

Шинкар. Поведем їй у ту кїмнату, там теплїше.

Килина. Лицє волоссям та платком закритє, не розберєш що воно. (*Розгортає на Жєні платок і волосся*) Жєня!..

Шинкар (*придивляється*). І мені вона по знаку... Цє ж дочка госпожї Рогачєвської? Шож цє з нею? Скорїше їй у ту кїмнату, там самовар, зогрїєм їй!.. Ах ти господи, що за нещастя такє? (*Ведуть їй на другу половину*).

Салдат. Послушай, Килина, как жє тепер?

Килина. Ідьтє самі, а я завтра приїду в город, а їй так не покину.

Салдат. Так помни: недалеко от акзала будить такий сад, пройди ти єтот сад і щитай четвертий дом с правой руки, зеленая криша

¹⁾ Ці два слова — над рядком.

²⁾ Ремарка над рядком.

і сем вокон, вот тут ми і живем. Я тебе з утра буду виглядати і верь што ніхто тебя так не определить как я. І с тем до приятного свідання! (Сам). Досадно, ежели такую красотку утеряю!.. (Пішов).

Ява IV.

Конон і Фіона.

Салдат (до Конона). Ти, брат, не толкай, потому я тебя по-военному так садону под микитку!..

Конон. Та я ж ненароком. (Салдат пішов). Тьфу, причепенда!

Фіона. Плюньте, і ножкой розотріть.

Конон. Ну-да! От ми і прокатились за восьм верстов. (Регоче). От чоловік твій розгнівається!

Фіона. Скажем, що заблудили, кстати і ніч темна. Хорошо, що хоч дощ перестав. Не будемо часу гаяти, нехай подадуть наливки.

Конон (гра на гармонії і підспівує),

Місяць по небу пливьоть,
Ваня в трахтир ідьоть...

Як далі?

Фіона (співа). Зеленая баня,
Голубчик мій Ваня!

(Обнімає Конона). Голубчик мій Коня!.. Позови, душко, когонебудь.

Конон (гука). А хто тут є живий?

Шинкар (виходе). А що вам?

Конон. Це новий трахтирщик. Наливка полагается?

Шинкар. Якої вам: перваку, чи долито?

Конон. Бутилку перваку.

Фіона. Дві бутилки!

Шинкар. Сей минут! (Пішов).

Конон. А мені ейбогу цікаво, що то твій чоловік дума?

Фіона. Нехай дума, бодай вже його до гори черевом задумило!

А що остогид він мені, чорт лисий!..

Конон. Мабуть гнівається там?

Фіона. Чого ти так пеклуєшся? Як бачу, то ти зовсім не такий сміливий, яким мені здавався?

Конон. Ну, як треба, то я можу сміливість таку показати, що й чорта не злякаюсь.

Фіона. Я в господі і в добрі всім голова, розумієш? Звелю мовчати — все замовкне, звелю не чути — позаклада всім, звелю говорити — стіни заговорять!.. Чоловіка мого тепер судитимуть скоро, нехай його хоч і засудять — мені байдужісінько, грошики я всі прибрала до рук.

Конон. Невже всі? Ну, а ті, що я дав йому сховати?¹⁾

Фіона. Під розписку?

¹⁾ В оригіналі: „дам його“.

Конон Ні.

Фіона. То получиш борульку.

Конон. Що, як?

Шинкар (подає пляшки і стакани). Закуску прикажете? Сир швейцарський, мармалад і сельодка.

Фіона. Подайте сиру і мермилладу. (Шинкар подає). Проїжджі ще будуть?

Шинкар. А чом не будуть, ще не так пізно.

Конон. Подайте ножа сиру одрізати.

Фіона. Скільки за наливку?

Шинкар. Два рубля сорок, з закускою — два сімдесят. (Подає ніж).

Фіона. Ось получите три цілкових, тільки щоб проїжджі сюди не входили, доки ми сидітимем. (Дає йому гроші).

Шинкар. Можна. У мене є друга половина, може туди завгодно? Єжели бажаєте переночувати?..

Фіона. То опісля побачимо.

Конон. І до свідання з вами!

Шинкар. Приятного апетиту. (Пішов).

Фіона. Вип'ємо ж за наше кохання, мій красавець! Аби нам добре було, а все пропадай!.. (Чокаються і п'ють).

Конон. Добра наливка!

Фіона. Поцілуй же мене, мій гірої, пригорни до серця, притули до серця, притули так, щоб аж в очах потемніло!..¹⁾ (Хоче його обняти).

Конон. Ні, стривай! Діло виходить не іграшне!.. Гаразд: сьогодні поцілую, завтра поцілую, а далі?..

Фіона. Далі що, хіба ти маненький?

Конон. Я вже раз на своїм віку дав зівка, що поквапився на баришню, а тепер?.. Стій, словами ласкавими не силуйся мене замовити, не покуриш!..

Фіона. Чого ж ти хочеш від мене?

Конон. Давай мені осюди, у жменю, копитали, тоді і кохання піде по всій хормі. Ти хочеш зо мною не в законі жити, так спершу купи мене: коли продавати себе, так продавати за велику ціну... А не заплатиш, так ти мені без надобности: іди ти туди, а я сюди, — розумієш? Я тебе не бачив, ти мене не видала!..

Фіона. Скільки ж тобі копиталів?

Конон. Скажи сама, чого я варт?

Фіона. А того ти варт, щоб коли б мій чоловік і твоя жінка сьогодні повмирили, то завтра я звичаюся з тобою і над усім господарством ти пан.

Конон. Верно? Завтра ти мені віддай ті гроші, котрі мені винен твій чоловік — триста двадцять рублів. Віддаси?

Фіона. Заставлю чоловіка, коли ж не віддасть волею, то віддасть неволею!

¹⁾ В оригіналі: „потемнів“.

Конон. От за це хвалю! Коли б же так сталося, як ми бажаємо? Фіона. Хіба не можна якнебудь інакше посунуть діло?... Не помруть самі, то можна й примусити... Мало хіба на світі зілля усякого та знахарів? *(Налива)*.

Конон. Як? Це ти щось страшне кажеш?..

Фіона. А бувають і такі, що самі честь знають: коли постережуть, що вони зайві на цім світі і тільки муляють другим очі — зараз на бантину, або пулю в серце!.. А котрі самі не наважаться, то біля таких можна і поклопотатись...

Конон. У мене все всередині затремтіло!.. *(Налива стакан наливки і випива)*.

Фіона. Невже ти такий страхопуд?

Конон. Страхопуд. А як я оце візьму та й задавлю тебе огут, як гадину, як жабу!..

Фіона *(кинулася йому на шию)*. На, души!.. Померти від твоїх рук легше мені, ніж жити без тебе на білім світі!.. Коли не будеш моїм, шматуй мерщій мене!.. *(На порозі з'являється Женья, згодом Килина)*.

Ява V.

Ті-ж, Женья, і Килина.

Конон. Верно?

Фіона. Бий в серце, котре тобою живе!..

Конон. Ох, ти ж, чарівнице, замороко моя, щебетухо!.. *(Обіймає її і цілує)*. Оце тобі завдаток!..

Фіона. Ох, дух мені заняло!..

Конон *(тисне її до грудей)*. Кохаю тебе на весь вік, на все життя!..

Женья *(підійшла до столу, хутко налива стакан наливки)*. За здоров'я закоханих! *(Випива)*.

Конон *(з ляком)*. Женья?..

Фіона *(з ляком)*. Мара!..

Женья. Удар же мене мерщій, щоб не заступала шляху до безкрайого, безмірного кохання... *(Хапає з столу ніж)*.

Конон. Віддай ніж!..

Женья. Ні, більш не вдариш мене, не відштовхнеш, більш не знущатимешся!..

Конон. Одіймись у неї ножа!..

Килина. Жене, занехай його, не варта він твого кохання!

Конон *(зривається з місця)*. Подай, кажу тобі, сюди ножа!..

Фіона *(дає йому бутилку)*. Бий її! *(Конон хапає бутилку)*.

Женья *(б'є Конона ножем)*. На тобі ножа!.. *(Конон падає мертвий)*. Візьми, Фіоно, мого чоловіка, дарую тобі!.. *(Жбурля ніж)*.

Килина. Жене, беззасна Жене, що ти наробила?..

Ява VI.

Ті ж і Яків.

Яків *(вбігає)*. Євгенія Дмитрівна, ви тут? Насилу я вас догнав. А там мамаша бідкається, шукають вас... *(Побачив мертвого)*. Кров!.. Конон? Ви його убили?..

Женья *(регоче)*. Звінчала скажену пару!.. *(Падає)*.

Яків. Боже, що ж це скоїлося? Євгенія Дмитрівна, Женічко! А що ж я скажу мамаші, як спитають: „де моя голубка?..“ *(Припадає до неї і голосить)*.

Завіса.

Кінець.

26 Марта 1895 г.

х. Затишок.

М. Л. Кропивницький.

Стор. 92. М.—Після „очевидь“ — закреслено такі рядки: „хвалить бога, що він допоміг вам передсудити цей тяжкий іскус, зумійте у попереднім житті розумніш скористатись цим тяжким зразком, страшеним приміром“.

II.

ВІЙ.

7 лютого 1895 М. Кропивницький сповіщав Б. Д. Грінченка: „Я написав комедію „Вій“ (окрім лібрето) і послав у цензуру“. П'єса була закінчена мабуть десь раніше року 1894, бо вже 9 січня 1895 року дано дозвіл на альманах „Складку“, що його склав на спомин Вл. Ст. Александрова Ц. Білиловський („Року божого 1895-го Х. 1896). 10 березня писав Кропивницький тому ж таки своєму кореспондентові: „Вія мого (комедію) вже розрішили, хоч всі ті місця, де зустрічається: козак, запорожець, січ і таке інше — перечеркнуто, нотабіровано... Сповідуючи по деякому часі ще раз Б. Д. Грінченка про цей дозвіл, Кропивницький додає іще дещо про роботу цензорського олівця над його п'єсою: „...повичіркували такі фрази: „Скачи, враже, як пан каже“, „пани вигадують під час таке, що й мудріший не розчовпе“. Обчіркнуті всі місця, де стоїть слово: козак, запорожець“. (Лист. 24. VI. 1895).

Цензурний рукопис цієї п'єси не зберігся. Отже відомий нам один лише повний текст — надрукований в II т. Збірника. (Ц. дозвіл 24. IV. 1902). Віддаючи до друку свою п'єсу, письменник, мабуть уважно переглянув її; за це свідчать ті варіанти, що їх подає нам текст „Складки“ (далі — „С“); що через свою часову близькість до викінчення п'єси, певна річ, не різнився від цензурного тексту.

У надрукованому вище тексті довелося кілька разів відступити від ортограм друкованого оригіналу.

Отже змінено: „Що нам не раз гикнеться“ (106), „Его не злишусь я...“ (107; теж на стор. 148), „обобіч“ (113), „лонья“ (116), „панчіху“ (118); змінені форми зовного відмінку, „Хаї“ (118), „привелебного“ (129), „гробачка“ (131), „терчить“ (141), „скоштуєш“ (149), „незгребач“ (149).

Наводимо варіанти з „Складки“.

Стор. 145. С. — Слів: „сумною звісткою і т. д. I-а панна“ — нема.

С. — „Що воно, янголя, закохалося“.

С. — „Та зілля б того придбала я“.

„ 146. С. — „Замість: „людей“ — „очей“

С. — „Негадане горе з'явилося“

С. — Замість: „Яка ж... небесах“ —

„Сумною звісткою вмиль оголошеною

Нам на горе прийшлося тут з'явитися,

Над подруженькою слізми вмитися

У розцвітній добі слізми скошеною.“

С. — Слів: „тяжко засмучений“ — нема.

С. — Замість: „змарнувать“ — „скоротать“.

„ 147. С. — „Найнижче до землі вклоняюся. (Кланяється низько)“.

„ 148. С. — „А пошли в Київ, в семінарію, тату“.

С. — Замість: „сказать вам“ — „мовлявши“.

„ 149. С. — Замість слів: „Хома (убік)... Сотник (до мерт-
вої)“ — „Аріозо“.

„ 150. С. — „І з потання над древнім старцем глузувати“.

С. — Після: „...вносять квітки“ — „і вінки і кладуть
на труну“.

С. — Замість: „Поклавши в труну... Пішов“ —

„Сотник, Дорош і Хома.

На вічну розлуку вони квітчають.

Прийми ти від них останню послугу.

Квітчаючи тя, гірко ридують,

В тобі бо вони мали щиру подругу.

(Сотник показує Хомі місце, де йому читати, відходить з паннами і Дорошем). Це тріо співається разом із пісней панн та няньки“.

С. — Після: „(Співа)“ — „Арія“.

Стор. 151. С. — Замість: „(Погляда... хоч би й)“ — „А хоч...“

С. — Слів: „Серце стука в перебії“ — нема.

„ 152. С. — Ремарки: „(Перелистув)“ — нема.

С. — Замість: „(Глянув на труну)“ — „(З ляком)“

С. — Замість: „Підводиться... Либонь“ — „Вище, вище.

Вже вона“...

С. — Ремарки: „ставши перед труною“ — нема.

Стор. 153. С. — Слів: „Хома. Мені жаль її страшно“ — нема, так само, як і наступної репліки Хоминої.

С. — Після: „...чи мара, чи чари?“ — „(Завіса між колонами закривається, а через хвилю знов розкривається, відкилячується ніби шелест вітру і тихий гомін)“.

С. — Замість: „шелест... трескотня“ — „свист і тріск“.

Стор. 154. С. — Замість: „Панна (знов з'являється) — „голос панни“.

С. — Замість: „Голос (за лаштунками)“ — „Голоса“.

С. — Після: „...вести Вія!“ — „(Все стиха)“.

С. — Замість: „Голоси. Ведіте ж... зника“ — („Потім знов гик і голос, ведуть Вія“).

С. — Слів: „Кого ведуть... в'ється“ — нема.

С. — Замість: „(Упирі... виповзають)“ — „Ві й. Беріть, хапайте, осьде він!

(Хома падає мертвий, всі провалюються)“.

Стор. 155. С. — Хор підземних духів, упирів, відьм.

III.

ДУРИСВІТКА.

Цю п'єсу подав М. Кропивницький до цензури 18. V. 1898 р., а 7. IX того ж таки року цензор Шигаєв підписав на неї дозвіл. Мабуть, письменник не був цілком з цієї п'єси задоволений. Принаймні 22. II. 1899 р. він писав Б. Д. Грінченкові: „Ви написали до мене, щоб я прислав Вам „Дурисвітку“, я ж хотів її спершу виставити в своїй трупі, а потім вже виправити і дослати Вам. Так думалось, а вчинилось чорт-зна як!“ А втім, друкований текст у III т. „Повного збірника творів (X. 1903, ценз. дозв. 24. IV. 1902) не дає ніяких істотних одмін. Дописано одне оповідання Хотини, пороблені рідкі й дрібні стилістичні зміни, та й все.

Стор. 158. О. — „Соцький й (за вікном)“.

„ 159. О. — „Так як торік...“

О. — Репліки: „Еге, пропала...“ та наступну проказує
Домаха.

О. — „Чому й не заспівати, тільки ж з якого лиха?“

Стор. 160. О. — Після: „*жахнулася*“ — „Ох“!

О. — Слів: „Нема моди на кохання“ — нема.

„ 161. О. — „Буде певно так“!

„ 162. О. — Замість: „...забуду... кажеш“ — „таки зразу“.

О. — „...обсипало, так і обсипало“.

„ 163. О. — Замість: „Біда“! — „Еге ж!“

„ 164. О. — Ремарки: „*раптово*“ — нема.

„ 165. О. — Слів: „а що вже жалувала б!“ — нема. Замість:
„Він тобі до любови?“ — „А ти ним?“

Стор. 169. О. — Ремарки: „*жахливо*“, — нема

„ 170. — Ремарки: „*боляче*“ нема.

„ 171. О. — Замість: „Оббігавши“ — „далі оббіг“.

„ 172. ОВ. — „*розверта*“.

„ 173. О. — „У нас тільки овець шпанку...“

О. — „на перший день різдв...“

„ 174. О. — Замість: „смердить“ — „смердюче щось“.

„ 175. О. — Замість: „бачу... людина“ — „зробився людиною“.

„ 176. О. — „Сам голосом виводє“.

О. — Слів: „Хотина. Сійте... дерев'яна!... (*Pegim*)“
нема.

„ 178. С. — „...чепляють до стелі на ножі“.

„ 182. О. — „у тахту“, „...підбирай ногу“.

„ 183. О. — „...отож вони й почали“.

IV.

Е Н Е І Д А.

Цю п'єсу закінчив М. Кропивницький, як свідчить напис у цензурному рукописі, 15.XII. 1898; до цензури він здав її 30.1.1899 (Ркп ЦБРДр. 32481), а 30. IV. дістав на неї дозвіл. У друку вона з'явилась у III т. „Повн. збірника творів (стор. 55-102, — далі „В“) з невеличкими проти рукопису змінами (вони торкаються переважно віршу). Вище текст подано з цього надрукованого тексту.

Стор. 185. О. — „Комічна оперетта“... „в віршах, перекладена...“.

„ 187. О. — „З осмаленим та троянцями.“ „Все через...“, „...
Еней наш парубок моторний“ (так і далі).

Стор. 188. О. — „І сам Еней пан...“, „Як вздрить його...“

„ 189. О. — „Дай нашмарую блейвасом губи
А купервасом підмажу брови.
Тепер хоч кому то стану до вподоби“.

„ 190. О. — „...зуби смачненькая їжа“.

„ 191. О. — „Тепер вітри порозпускав“.

„ 192. О. — „А як ще поцілувала, то мов...“
О. — „Либонь замість вшаноби,
Дна прийдеться мірять!“

„ 193. О. — „Півкопи грошей...“
О. — „Вимету море...“

„ 194. О. — „А замість скатерок, циновки“.
О. — „Та пом'янім братів — небораків,
Котрим десь судилось годувати раків“.

„ 195. О. — „Ще краще нектару горілка
Та ще спиртова — калгайівка!
В амброзії нема теж товку
Після смачної монопольки“.

„ 196. О. — Слів: „Коли збрешу... мого слова“ — нема.
О. — „Він буде немалий панок“.

„ 200. О. — „Просимо гостей присісти“.

„ 201. О. — Після: „не плоха“ — „Буде вдача ха-ха-ха!“

Стор. 203. О. — „Завзятіший від усіх в світі бурлак“.

„ 204. О. — „Як побачиш, так і вмер“.
О. — Замість: „Тільки... охоту“ — „Що з ним побігла на охоту“.

Стор. 204. О. — „Оце то справді річ до діла.
Ану, Ганулечко чорнява“.
О. — Замість: „Розворуши лиш юнака!“ — „Ось пострібай лиш гоцака“.
О. — Замість: „Посудину... внесіте!“ — „Гей! горщик другий сюди несіте!“
О. — Замість: „хильніть“ — „хоч“.
О. — „Воно ж бо годиться...“
О. — Ремарок: „дивлячись на Енея“, „набік“ — нема.
Замість: „штовха“ — „шепче“.
О. — Замість: „Варену дме немов п'янюга“ — „Це якийсь гультай, п'янюга“.

Стор. 207. О. — „Коло Дідони заходився“.

„ 210. О. — „Що ледве-ледве...“, „А ловко я“.

„ 211. О. — Ремарки: „обніма Дідону“ — нема.
Замість: „якнайлюбше“ — „якнайкраще“.

„ 212. О. — „Та швидш тікати...“

„ 214. О. — Замість: „Чи не задумав утекти“ — „Коли б же як підстергти“.

О. — Слів: „Дідосю, ти мене прости!“ — нема.
О. — „Ене й. Що бідний я, хіба то сором,
Я сам борюся з своїм горем
Зевс звелів!“
Дідона (ридаючи). Я не вгодила...“

Стор. 216. О. — Ремарки: „жахнулась“ — нема.
О. — Ремарки: „зупиняється“ — нема.

„ 219. О. — „В хороми йти ми просим гостей“.
О. — „Ходім же, гостоньку, в хороми“.

„ 220. О. — „Оце так вчора налигався
Гречневих з часником панпук
І пінненької нахлистався,
Трохи не випер з мене дух.
Щиренько батька поминав!
Бач, панахиду як справляв,
Щоб рай боги душі одперли,

Бо батенько з горілки вмерли.
(Зіва). Чогось у мене болять ноги,
Не чуть ні рук, ні голови...
Либонь напали перелогі?“

Стор. 221. О. — Замість „Еней п'є“ — „(убік).
„Либонь і я їй догожу,
Як і Дідоні услужу“.

О. — „Біда як ловко на похмилля.
О. — „...чуби намнуть“.

Стор. 222. О. — „Похвастаємо вже потім“.

„ 223. О. — „З кістками чорт тебе злигає!“

„ 226. О. — „Мочили, мабуть, морди
Тільки ремонти щогода!“

„ 227. О. — „Певно, підтикавши десь поли“.

„ 228. ОВ. — „От трясця...“
О. — „...люльки покурить“.
О. — „Не знаю, що й почать робить“.

„ 229. ОВ. — „заповід“
ОВ. — „Почнем жвавее козацтво“

„ 232. О. — „Князя Потемку...“

„ 233. О. — „Злоба її не окошилась“
О. — „Піду шукать талан свій всюди“.

„ 234. О. — Ремарки: „повернувся“ — нема.

„ 235. ОВ. — „блещить“, „чемчікувать“.

„ 236. О. — „Лисичі то, та вовчі все натурі“

„ 239. О. — „Що жду два роки вже я тут“

„ 241. О. — „Замість: „Там... крики.“ — „Там чутко галас,
лемент, крики!“

Стор. 244. ОВ. — Слів: „Ти отруту влив“ — нема.

„ 246. О. — „Пустернак“
О. — „Імо тут ласощі...“

„ 247. О. — „Вареники пшенишні...“

„ 249. О. — „Та невжеж я батька бачу?“.

- Стор. 249. О. — „Потім вогонь вже розведу“.
О. — Ремарки: „Вийма зілля“ — нема.
- „ 250. О. — Ремарки „Павза“ — нема.
О. — „Покіль“, „Докіль“.
О. — „Що батько такечки...“
О. — „Неначе хто Анхиза надавив“.
О. — Після: „ткнув“ — „На себе й поклав би руки“.
- „ 252. О. — „Венеря“.
- „ 255. ОВ. — „...шушоні“, „обобіч“.
- „ 256. О. — „Тебе сьогодні щось напало“.
О. — Слів: „щоб півчі миттю були тут“ нема.
О. — „А школяри хай збитень п'ють“.
- 257-258. О. — Ремарок „Подає цареві“, „Подає цариці“ — нема.
О. — „Ось скатерть шльонська нешпетна“.
- „ 259. ОВ. — Замість: „За очі... засватать“ — „Ви хочете мене засватать“?
О. — Обридло так вже піклуватись?
О. — Ремарки „Стрільба й гвалт“ — нема.
- Стор. 260. О. — Замість: „Як, при всіх... мамо?“ —
„Я хтіла б... я поцілувала б... (тихо до Амати).
Не знаю тільки... Можна, мамо?“
О. — „... послів мені“.
О. — „Ім здоров'я желаю“.
- „ 262. О. — Найбільш Енея скурва сина“
О. — Замість: „Зламаю... клубочком“ —
„Або ж в шматочки всіх строшу.
Юнона. Ти перекинешся клубочком...
Тезіфона. Я їй під пелену підкрадусь...“
- „ 263. О. — „А ви, Олімпські зубоскали,
Вам дам лозової припарки“.
- „ 264. ОВ. — „І Гебеною пеленою“.
ОВ. — „Так без горілки ж на війні“
- „ 265. О. — „Трахтує об твоїх ділах?“
- „ 266. О. — „Чи з Марсом же її Вулкан“, „...дати їй одягши...“ І далі в цій репліці третя особа змінена на другу“.
- Стор. 267. О.В. — Ремарки: „Схопили обох“ — нема.

- Стор. 238. О. — „Раз-по-раз за серце схоплює корч“.
О. — „розгнівився, що пси загризли десь шеня“.
„Але тут чим же винен я“.
„Хорти шеня там розірвали“.
О. — Замість „Заснув“ — „Павза“.
- „ 275. О. — Ремарки: „б'є його“ — нема.
О. — „турнюр“
- „ 276. О. — „Без мене надто буде бідним“.
О. — „А злодій! Слід не під водою...“
- „ 277. О. — „І мені її не треба.
Це хтось шкодив нам із неба“.
- „ 278. О. — „(Лавинія шарпа його за полу). Дівча сер-
дешна...“
О. — „Хотіла б я отак і вмерти“.
О. — „До шлюбу молодят зряжати“.
О. — „Бубни і цимбали, чим дужч загудіте“.
- Стор. 279. О. — Після: „...до неба“ —
„Не сварітесь і не чубтесь
Живіте в покої,
То й нам дасте спокій
І собі, панове!“
О. — „Москва, 15 Декабря 1898 г.“.

V.

П Е Р Е Д В О Л Е Ю.

Цензурний рукопис цієї п'єси має помітку рукою Кропивницького: „7 Октября 1899 г. Харьков“. Подано її до „Гл. Упр. по д. печати“. 7.XI.1899 р., а 22.II.1900 р. цензор Ісаєвич дозволив її до виставляння. (Ркп ЦБРДР 55242. Далі — О).

1900 року п'єса з'явилась друком у квітневій книжці „Киевской Старини“ (стор. 51-126, також і окремою відбиткою. — Далі — С). Згодом увійшла вона у II т. Збірника — (стор. 19-169. Далі — В). Чомусь подавано її вдруге до цензури: в згаданому збірнику з'явилась вона з поміткою: „К представлению дозволено. СПб. 18 Марта 1901 г. № 1824“.

Порівнювання усіх трьох текстів доводить, що віддаючи п'єсу до „Киевской Старини“, не встиг Кропивницький внести до неї будь-яких змін. Головне — випустив він сцену з двома студентами, що її

викреслила цензура та що доречі цілком відрубно стояла від усенького матеріялу. Можна гадати, що деякі дрібні одміни (поміж рукописом та першим друкованим текстом) слід віднести на рахунок редактора часопису (приміром виправлення імени Державина—помилково там названого,—на Ломоносова).

Готуючи збірник, трохи переглянув і повиправляв Кропивницький текст п'єси, не внівши проте ніяких істотних одмін. За цим от текстом і надруковано вище п'єсу.

Стор. 282. ОС. — Після: „Завойко“ — „1 студент, 2 студент“.

ОС. — „крепак“.

„ 283. С. — „Обставина багата й розкішна“.

„ 284. С. — Після: „...тріскав“ —

„Селихвон. Сьогодні буфетчик знов украв три срібні ложки.

Потап. Та ну?

Селихвон. Передав жінці, а та вже потирила

їх додому.

Потап. Силу він перекарав панського добра.

Селихвон. Щороку, як тільки з'їдуться гості на обід, чи на бал, він зараз шонебудь і підцупе. От ми з тобою, так дурні.

Потап. Чого дурні? І ми навчимося колись“.

С. — Слів: „Йому давно кортить у предводителі“ — нема.

Стор. 285 С. — Слів: „Це всім... загнав“ — нема.

С. — „Вір мені. (Зідхнув)“ О. — Слова „Вір“ — нема.

„ 286. ОС. — „а бухветчик подавай...“

С. — Після: „...а хто винен — бухветчик!“ —

„Сьогодні із столу аж трьох срібних ложки украдено: звичайно, що це підцупила оця голота, котра не має свого притулку, та тільки вештається по панах та підцуплює усячину. Там пообіда, там повечеря. Треба буде панові доложити про ложки, а то ще подумують на кого з нас“.

С. — „... а не Сонька. „Сонька“!“

ОС. — Після: „Пішов“ —

„Я в а IV.

Два студенти проходять.

1-й студент. Куди ти мене завіз? Я тебе питаю, куди це ти мене завіз?

2-й студент. А хіба що?

1-й студент. Це якась дика варварська сторона! Тут не люди живуть, а людодіди, звіряки!

2-й студент. Правда, що цей куток можна сміливо назвати медвежачим, сюди ще не скоро досягне промінь світа. Зате тут паночки які гарненькі, чудо!

1-й студент. Бабій ти й більш нічого! Ні, я сюди більш ні чого: тут привселюдно б'ють людину по морді, кров пускають!.. Ото, що на милиці панок — Макарюк, він ударив свого лакея так, що той кров'ю умився. Я не знаю, як я не кинувся на нього?.. Це варварство, інквізиція!..

2-й студент. Ти городянин, і тебе дивують сільські відносини, а ми до того призвичаїлись.

1-й студент. Я не хочу призвичаюватись, не хочу тут далі zostаватись: я задихаюсь в цій атмосфері! Ідем, мерщій звідси!.. Будь прокляте і село, коли в ньому таке звірство коїться!.. (Хутко ідуть).

2-й студент. Ходім попросаємось.

1-й студент. Не піду, нема мені з ким тут прощатись. (Пішли)*.

В „О“ що сцену окреслено збоку та визначено знаком запитання червоним олівцем. Окрім того її перекреслено червоним атраментом.

Стор. 287. ОС. — „єдиночку“.

С. — „...лішло шкереберть“.

„ 288. С. — Після „не промота“ — „Аж досада тебе бере, що так марно добро пропадає, бачучи, що всі таскають, іноді і сам сперсердя потягнеш яку дурницю чи ложку срібну, чи салхветку. Бо то тільки й твоє“.

Стор. 289. ОСВ. „Вені“.

ОС. — „Швидш з села“.

„ 290. О. — „...краще на місті непроханих“.

С. — Після: „Тільки Вахштаб“ — „і ненавидю того, котрий кує Жукова“.

С. — „Та я можу і „Вахштаб“.

Стор. 291. С. — „...вірш такий Ломоносова“; так і далі.

С. — „Ломоносов — то такий заслужений чоловік“.

О. — Слів: „а в предводителі хоче“ — нема.

С. — Замість: „Тайний совітник і кавалер“ — „заслужений чоловік“.

Стор. 293. ОС. — Замість: „А в тебе... Мотрі“ — „а у тебе, як і в других, на кого я тут не гляну, є своя Василина?“

ОС. — „Тільки ви ховаєтесь з своїми, а я не ховаюсь. Не знаю, що чесніш!“

ОС. — Замість: „Головацька. Це вже... спокійні“ — „Ви може сподіваєтесь від мене дебошу, чи скандалу?“

ОС. — Замість: „Не бійтесь“ — „...кріпосна моя... Пани і панії“ — „добре знають, хто вона мені, а панночкам не треба знати. А все ж...“

- Стор. 294. О. — Слів: „Панна цілується з мужичкою“ — нема.
ОСВ. — „Стояло зоставатись“.
О. — Слів: „Я не розберу“ — нема.
О. — „Музика лише для слуха...“
- „ 295. О. — Останньої репліки XV яви — нема.
ОС. — „Дозвольте ж доручити...“
ОС. — Після: „...імня“ — (набік). Ах, що за очі!
ОС. — Слів: „Ю р к о промовля... тихо“ — нема.
- Стор. 296. ОС. — Замість: „бога ради, ходім“ — „тікаймо!“
- „ 297. О. — Слів (до Юрка): „Гарно граєш“ нема.
- „ 298. С. — Замість: „Пізенько... раніш“ — „Дитина там у саду — ніхто не побачить“.
С. — Замість: „Мовчи“ — „Ну, ходім“.
ОС. — Замість: „Х-м, Репиху!“ — „А може вже?“
- Стор. 299. О. — Після: „То ти такий“ — закреслено черв. аттраментом — „сучий сину“.
- Стор. 300. В. — „зо страху“. ОС. — „зб страху“. Виправляю: „з остраху“.
ОС. — Слів: „Ні, не набачила“ — нема.
С. — Замість: „Прийшла... Репиха!“ — „Приходила ото вчора надвечір“.
С. — Замість: „Мокрина. Та про віщо-ж... знов баба Репиха“ — „А далі пішли кудись удвох. Зовсім вже пізно панночка повернулись додому, та такі слабі, що й на ногах не встоять. Мокрина. Ну, ну, розкажуй далі! Дося. Стривайте бо! А оце тепер, як прийшла знов баба Репиха...“
С. — Замість: „Чую... далі йти!“ — „Аж дивлюсь, баба Репиха нахилилась у куці і подає панночці дитину“.
- Стор. 301. С. — Замість: „Репиха поклала... живісінький“ — „Репиха подала їм дитину, а панночка почала її годувати... Сама бачила своїми очима“.
- Стор. 302. ОС. — „Що буде, того не обминеш“ —
ОС. — „Змарнів ти як, аж почорнів“.
ОС. — Слова: „...питаю“ — нема.
- „ 303. ОС. — Слів: „Нехай і мене віддадуть за Юрка“ — нема.

- Стор. 304. ОС. — Слів: „Яка дитина“ — нема.
ОС. — Слів: „А не грання“ — нема.
ОС. — Оклику: „А!“ — нема.
ОС. — Слів: „Не вже волі мені не діждати“ — нема.
- „ 305. ОС. — ОС. — Слів: „так хутко?“ — нема.
ОС. — Слів: „стойть“ — нема.
- „ 306. С. — „Вчора породила сина“.
ОС. — „Остається одне, світ за очі“
ОС. — „Слів: „Відтоді вже почалось“ нема.
ОС. — „...відтоді мов замороком якимсь мене оповило“...
- „ 307. ОС. — Замість: „А про панну забув?“ — „А панна як?“
ОС. — „...я ошалілий, я божевільний“.
- „ 308. ОС. — „За ким же мені й скучати?“
ОС. — Слів: „Невже? Це правда?“ — нема.
ОС. — Слів: „Де ж таки“ — нема.
- „ 309. ОС. — Ремарки: („усміхається“) — нема.
310. ОС. — Слів: „Чуєш?“, „ніж воля буде“ — нема.
ОС. — Слів: „Сьогодні такий, завтра інший“ — нема.
ОС. — „Нехай би тебе пан озолотив, хоч до пупа...“
ОС. — „Волів би я краще загинути“...
- „ 312. ОС. — Слів: „Та ну вже“ — нема.
- „ 313. ОС. — „Правду, хлопче, кажу“.
ОС. — „Капельмейстер“.
- „ 315. ОС. — „О р и с я. Що?“
- „ 316. ОС. — Ремарки: „тихо“ — нема.
ОС. — „Треба нам заздалегідь зважити...“.
- „ 319. ОС. — „Вчора капольмейстора...“
ОС. — „Спасибі один підмастерій...“
- „ 320. ОС. — „Сохвія. Зробіть?“
ОС. — Замість: „Щоб хто побачив“ — „Чого?“
- „ 322. О. — „поприсиплемо“.
- „ 324. ОС. — „...про тебе набрехали“, „я зразу оздоровшаю“.
- „ 325. ОС. — „ні, я не грішна, я не преступна. Тільки покохала“.
ОС. — „Ось перед чим я обезсилю падаю духом!“

Стор. 327. ОС. — Слова: „хорменний“ — нема.

„ 330. ОС. — „Ви були завжди святі перед мамою, не тільки після її смерті, а й при житті?“

ОС. — Після: „...ворог“... — „Потаскуха“. В „О“ це слово ут і далі позакреслювано червоним атраментом“.

ОС. — „Потаскуха? Ви осміяєтесь так ображати мене?“

Стор. 333. ОСВ. „жайворінок“.

„ 337. ОС. — Слів: „Раз гримне... вже й ні?“ — нема.
ОСВ. — „Не стояло б давати“.

„ 339. ОСВ. „приміста“.

„ 340. О. Спів про Кармелюка закреслено черв. олівцем.
ОС. — Ремарки: „криком“ — нема.

„ 344. В. — „Я повинна розшукати і Юрка“. Виправляю за ОС.

ОС. — Слова: „Певно“ — нема.

ОСВ. „от сей лист“.

ОС. — Слів: „Доки ж терпітиму“ — нема.

„ 346. ОС. — Слів: „Цього я не знала!.. Так ось що?.. — нема
ОС. — Замість: „Звісно мусите“ — „А як же ж?“
ОС. — Слів: „...що це ви кажете“ — нема.

„ 347. ОС. — Замість: „Страшно... промеж людьми“ — „Може й справді ми на зближенні нового стовпотворення!..“
ОС. — „А як ховали паню...“

Стор. 348. ОС. — Слів: „Кого тут не били“ — нема.

ОС. — Замість: „У вас... серце“ — „Спасибі, спасибі, вам, Якове, за ваше добре серце“.

ОС. — Слова: „Чуєш?“ — нема.

ОС. — „Скажи, що як вони посміють...“

ОС. — „Авжеж! Перш усього вас повинні слухати“.

Стор. 349. ОС. — „Встаньте, Якове! (Підводить його). У вас добре серце, благородна душа... Я дуже вдячна вам за вашу щирість, але жертви вашої я не прийму. В Юрковій провині половина провини моєї, і ми мусимо вдвох одбувати кару!..“

ОС. — Слів: „Ховатись далі даремно!“ — нема.

ОС. — „Не хитрий я, зразу впізнали і...“

Стор. 350. С. — Після: „...по щоці“ — „Раб гідкий, мерзенний!“

С. — Після: „...мертвою“ — „Підгайний. На батька?“

С. — Після: „занадто мала“ — „(Схопився за голову)“.

351. С. — „Свершилось. Ах, чому ви не з'явилися... хвилиною...“ О. — „З'явилися... би ви хвилиною!..“

О. — „Становий. Ах“ С. — „Не ужасно-ли?“

С. — Після: „...бідними“ — „(Припадаєть лицем до долівки)“!

С. — „Не хочу, не можу я без тебе жити“.

С. — „Ох, Орісю, Орісю, Орісю!“

З М І С Т

	стор.
Метелик драма на 5 дій	5
Дія перша	7
Дія друга	31
Дія третя	47
Дія четверта	60
Дія п'ята	78
Вій фантастична комедія у 5 діях з апотеозом	93
Дія перша	95
Дія друга	107
Дія третя	118
Дія четверта	135
Дія п'ята	145
Дури світка етюд з натури в 1 дії	157
Дія перша	159
Вергілієва Енеїда комічна феєрія-оперета у п'яти діях і шістнадцяти одмінах	185
Дія перша	187
Дія друга	195
Дія третя	218
Дія четверта	231
Дія п'ята	252

Перед волею драматичні малюнки у 5-ти діях	281
Дія перша	283
Дія друга	298
Дія третя	318
Дія четверта	332
Дія п'ята	344
Примітки та додатки	353

Ціна 2 крб. 10 коп. (Р

Палятурка 60 коп.

